

Gonzales

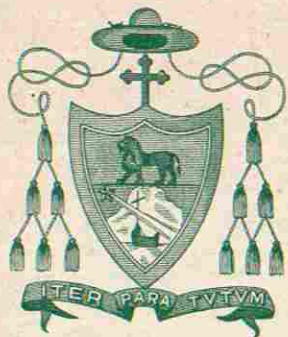
PHILOSOPHIA
ELEMENTARIA

3

B2185
G6
v. 3
1894

004-12

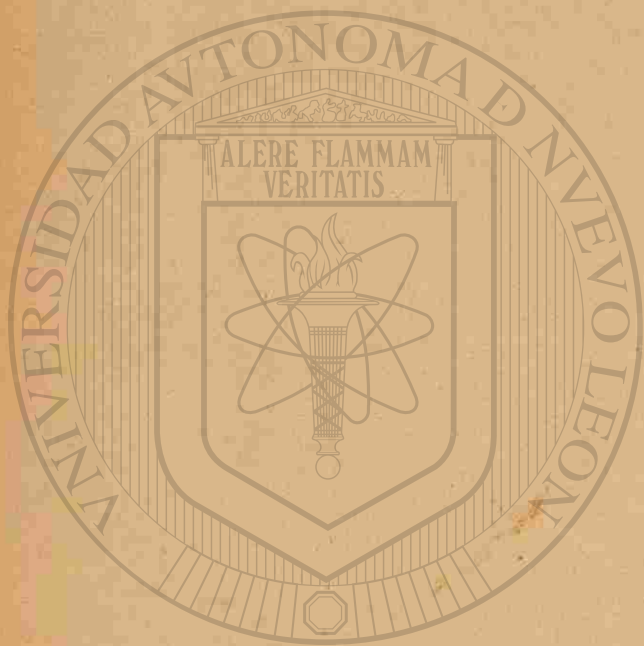

1080014427

EX LIBRIS

HEMETHERII VALVERDE TELLEZ

Episcopi Leonensis

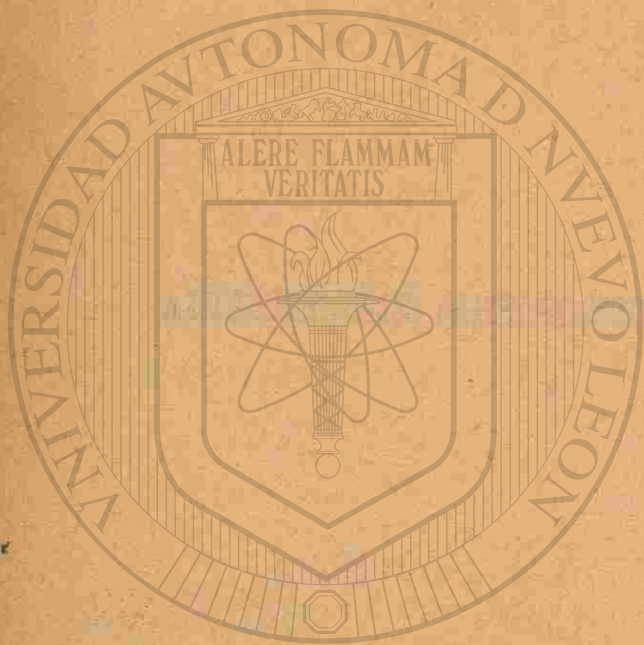
PHILOSOPHIA ELEMENTARIA.

UANL

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

PHILOSOPHIA ELEMENTARIA

AD USUM

ACADEMICÆ AC PRÆSERTIM ECCLESIASTICÆ JUVENTUTIS
OPERA ET STUDIO

EMMI. AC RMI.

D. D. FR. ZEPHYRINI GONZALEZ

CARDIN. S. R. E., ORD. PRÆDICATORUM

VOLUMEN TERTIUM

ETHICAM ET HISTORIAM PHILOSOPHIAE

COMPLECTENS

SEPTIMA EDITIO

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

Facultad de Filosofía y Letras

Biblioteca Universitaria

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS APUD NOV. LIB. SANCTI JOSEPH

MATRITI

VIA VULGO DICTA ARENAL, 20

ANN. MDCCCXCIV

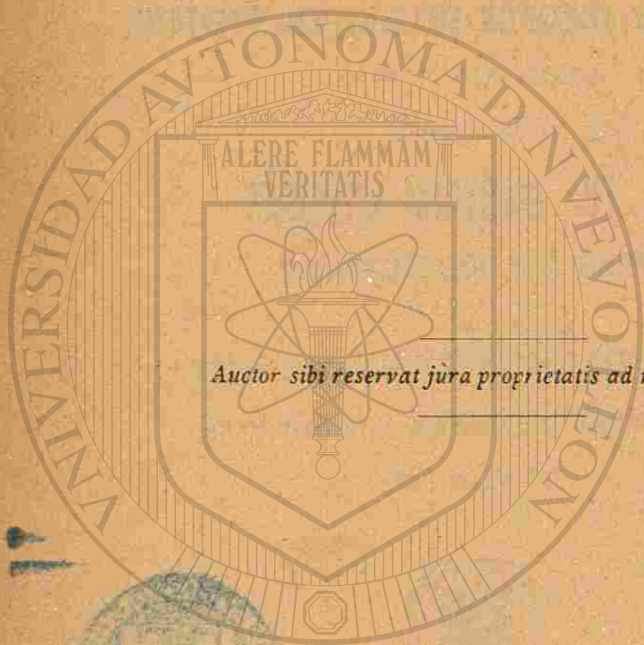
FONDO EXTERNO
40128

B2185

96

V.3

1894

Auctor sibi reservat jura proprietatis ad normam legum.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE

TYPIIS VIDUÆ AC FILLE GÓMEZ FUENTENEbro,

VIA VULGO DICTA BORDADORES, 10.

FONDO EMETERIO
VALVERDE Y TELLEZ

LIBER SEPTIMUS.

ETHICA SIVE PHILOSOPHIA MORALIS

Mos est receptus ab his, qui quamlibet philosophiæ partem aggrediuntur, ad legentes præfari. Quoniam vero ejusmodi præfationes vaga quædam, atque exinde parum utilia, ut plurimum, continent, nos, quibus religio est brevitati simul et utilitati consulere, præfari malumus de ipsius Ethicæ notione, natura, proprietatibus, discrimine ab aliis, et divisione. Unde sit

CAPUT PROÆMIALE

DE ETHICA UNIVERSIM SPECTATA

§ I

De notione et existentia moralis scientiæ.

«Moralis scientiæ proprium est, ait D. Thomas¹, considerare operationes humanas, secundum quod sunt ordinatæ ad invicem et ad finem.» Ex quibus verbis colligere licet, quod moralis scientia, universim accepta, definiri possit: *Ea Philosophiæ pars, quæ disserit de actibus humanis, prout ad finem consentaneum certis morum regulis dirigi possunt.*

¹ 1.º *Ethic.*, lect. 1.^a

TOMUS III.

1

009672

Ubi notandum, *actus humanos*, quos dirigendos Ethica suscipit, non esse actus quoslibet ab homine egredientes sive ab homine exercitos, sed illos tantum, qui ab homine, qua *rationali*, sive per rationem et liberam voluntatem agente, oriuntur. Namque, ut aptissime observat D. Thomas, actio- num, quæ ab homine procedunt, illæ solæ proprie dicuntur *humana*, quæ sunt proprie hominis, in quantum est homo. Differt autem homo ab irrationalibus creaturis in hoc, quod est suorum actuum dominus. .... Est autem homo dominus suorum actuum per rationem et voluntatem, unde et liberum arbitrium esse dicitur *facultas voluntatis et rationis*. Illæ ergo actiones proprie humanæ dicuntur, quæ ex voluntate delibera- rata procedunt. Si quæ autem aliæ actiones (ut actiones, vel functiones vitæ vegetativæ) homini conveniant, possunt dici quidem *hominis* actiones, sed non proprie *humanæ*, cum non sint hominis, in quantum est homo.

Ex hac moralis philosophiæ notione infertur: 1.º sum- mam esse ejusdem utilitatem et præstantiam; siquidem, ejus munus est dirigere et ordinare actiones humanas, quibus homo virtutem in præsentī, beatitudinem vero in altera vita asse- qui potest. Queis adde tritam Socratis et Platonis hanc sen- tentiam: «*Ad illa quisque bonus est, ad quæ est sapiens; ad illa malus, ad quæ ignorans*»¹.

2.º Existentiā libertatis esse conditionem necessariam existentie moralis philosophiæ; quam proinde e medio tollunt

a) *Fatalistæ*, qui universa, quæ in mundo et homine eve- niunt, fatali quadam necessitate evenire contendunt; ubi enim deficit actio humana seu deliberata, deficit quoque possibili- tas directionis moralis ejusdem ad finem.

b) *Pantheistæ*, apud quos nulla existit, aut existere po- test vera libertas, cum homo æque ac mundus sint mani- festationes seu evolutiones necessariæ substantiæ diviniæ.

3.º Moralem scientiam *practicam* esse; quandoquidem,

¹ *Op. Plat. cum comment. Mars. Fic.*, p. 200.

et actiones humanæ, circa quas versatur, essentialiter prac- ticæ existunt; et ulterius per hanc scientiam obtinet homo earumdem cognitionem, non modo speculativam, sed et *di- rectivam*.

§ II

De objecto et principiis Ethicæ.

Liquet ex præcedenti paragrapho, objectum totale et adæ- quatum, quod etiam *attributionis* ab Scholasticis appellatur, moralis scientiæ esse *actiones humanas et ad finem ordina- tas*, vel quatenus ordini morali subjiciuntur; unde et D. Tho- mas: «*Subjectum moralis philosophiæ est operatio humana ordinata in finem, vel etiam homo, prout est voluntarie agens propter finem.*»

Itaque in operatione humana, quæ subjicitur considera- tioni scientiæ moralis, duo sunt: 1.º entitas actionis, quate- nus est quidam actus seu motus vitalis ab homine procedens; 2.º quatenus est actus ad finem sive objectum determinatum tendens, ac ex hoc moralitatem, hoc est, bonitatem et ma- litiam moralem induens. Horum primum constituit objectum *materiale* Ethicæ; alterum constituit objectum *formale* ejus- dem, quoniam *moralitas* est ratio sive *forma*, quam in præ- dictis actibus Ethica speciatim et directe considerat.

Porro, cum cognitio objecti in qualibet scientia, præter lumen rationis, quod est veluti medium sive instrumentum universale scientiæ, requirat aliquod medium veluti *speciale*, cujus ope facilius, evidenter, ac scientificè illud objectum a ratione attingatur, morali scientiæ sua quoque constant prin- cipia, nempe, propositiones illæ praxim humanarum actio- num spectantes, quæ ex sola terminorum perceptione, statim ut veræ agnoscuntur propter immediatam evidentiam, qua mentem percipiunt. Ejusmodi sunt: *Bonum est faciendum, et malum vitandum: vivere oportet secundum rationem: quod tibi non vis, alteri ne facias*, etc. Quæ principia prima ordi-

nis practici continentur habitu quodam naturali, qui *synderesis* a D. Thomas dicitur, sicut prima principia ordinis speculativi continentur habitu, qui *intelligentia* apud Scholasticos audit. Principia uniuscujusque scientiæ, ut in præcedentibus adnotavimus, appellari quoque solent a veteribus *objectum formale quo*, atque etiam *ratio sub qua* scientiæ, quatenus sunt id, *quo* ratio objectum formale scientiæ attingit, et veluti lux quædam scientiam perfundens, cui innititur intellectus in vestigatione veritatum scientiæ illius.

Atque ex dictis facile colligitur: 1.º Ethicam rem et nomen scientiæ jure sibi vindicare, cum circa proprium ac determinatum objectum conclusiones ex primis ac certissimis principiis deducere queat; 2.º eam quoad prima principia ac conclusiones, quæ sive immediate, sive facili ratiocinio ex eisdem profluunt, omnimoda certitudine donari, ut liquet in hisce aut similibus propositionibus: *Parentes sunt honorandi: adulterium est malum: injuria non est rependenda pro beneficiis*: in quibus non minor certitudo quam in physicis et metaphysicis elucet; 3.º eam, quoad conclusiones a principiis remotiores, minus certam esse; idque non solum propter majorem distantiam a primis principiis, quod commune est omnibus scientiis, sed propter naturam propriam objecti hujus scientiæ, quod conditionibus et circumstantiis est obnoxium, quibus mutatis, mutatur quoque rectitudo moralis actus humani. Nec aliud vult D. Thomas, dum scribit 1: «Ratio practica negotiatur circa contingentia, in quibus sunt operationes humanæ; et ideo, si in communibus sit aliqua necessitas, quanto magis ad propria (specialia vel particularia) descenditur, tanto magis invenitur defectus.»

¹ *Sum. Theol.* 1.º 2.º, q. 94, art. 4.º

§ III

Discrimen Ethicæ ab aliis.

Ethices discriminatur: 1.º a morali christiana rigurose accepta seu theologia morali, non secus ac theodicea sive naturalis theologia a theologia christiana vel revelata differt. Enimvero, differunt: 1.º *quoad subjectum*, quod quidem respectu philosophiæ moralis est *homo* quilibet, respectu vero theologiæ moralis non quilibet homo, sed *christianus*, cujus actiones dirigere ad moralem theologiam per se spectat 1; 2.º *quoad principia*, quæ in morali theologia vel revelata sunt, vel ex revelatis deducuntur; in philosophica vero solo rationis lumine habentur et agnoscuntur; 3.º *quoad naturam et originem præceptorum*, quippe præcepta moralis philosophicæ ex lege naturali tamquam ex proprio fonte derivantur; ast præcepta theologiæ moralis, qua talis, ex lege divina, ex evangelica præsertim vim et originem ducunt.

Atque ex his jam elucet, rejiciendam esse sententiam heterodoxorum quorundam et rationalistarum, qui ethicam christianam cum ethica pure philosophica identificant et confundunt 2; quandoquidem, prior principia et præcepta continet, ad quæ ratio humana ex propriis viribus nequit

¹ Atque hoc sensu verum est, quod scribit Schleiermacher: «Ce que la morale chrétienne ordonne n'oblige que les chrétiens: la moral philosophique a de plus vastes prétentions: elle veut obliger tous ceux qui peuvent s'élever à la connaissance des principes philosophiques, dont elle est déduite.»

² Eminent inter hos Kant in *Crit. Judic.*, pag. 462. De Wette, *Moral Crist.*, t. 1, p. 10. Bruch, *Manuale moral.*, pag. 10, ubi hæc scribit: «Dire: c'est le christianisme qui le commande, ou c'est la raison et la liberté qui l'ordonnent, c'est absolument la même chose.» Apud Goschler, *Diction. Enciclop. de Theol. Cathol.*, t. XVIII, pag. 216.

attingere, ut præcepta fidei, spei, charitatis, sumendi corpus Christi, etc.

Quod tamen nihil obstat, quominus ex morali christiana lux maxima affulgeat philosophicæ, prout experientia ipsa ac ex historia philosophiæ potissimum constat: homo namque, solis naturæ viribus relictus, moralem quidem scientiam colit evolvitque, sed errores non paucos et paradoxa offendit, sicut notare licet in ipsis primi subseclii ethnicis philosophis Socrate, Platone, Aristotele ¹.

2.º Ethica discriminatur a prudentia, quia illa circa moralitatem actionum humanarum in se ipsa ac in universali spectatam versatur: hæc vero actiones humanas singulares, seu prout hic et nunc exercendas, dirigit. Enimvero, ut scite habet D. Thomas, «ad moralem scientiam pertinet universale judicium de agendis, sicut, fornicationem esse malam, furtum non esse faciendum; sed ad prudentiam pertinet recte judicare de agilibus (operationibus) singulis, prout sunt nunc agenda.» Adde his, prudentiam vitii et passionibus corrumpi, non item scientia moralis, quæ vigere potest in viro vitiiis dedito.

3.º Tandem discriminatur Ethica a lege seu jure naturæ, cum quo quidem eam immerito confundunt, cum tamen non una ratione differant. Nam 1.º lex naturæ hominum animis cum natura inest; Ethica non per naturam habetur, sed per disciplinam acquiritur; ex quo 2.º prior in omnibus hominibus ratione utentibus reperitur; posterior in quibusdam solummodo, qui ejus studio operam dedere; 3.º Ethica bonitatem et malitiam in humanis actibus detegit et ostendit; at lex naturalis, non ostensiva tantum, sed et præcipiens bonum, et prohibens malum, existit.

¹ Qua in re bene habet Kant, dum scribit: "La maravillosa religión del Cristianismo, en su extrema sencillez, enriquece la filosofía moral con ideas morales mucho más precisas y más puras que las que ésta había podido suministrar hasta entonces." Crit. Judic., loc. cit.

§ IV.

De Morali independenti.

Postquam Kant edixit, quod in superiori adnotatione habetur circa claritatem puritatemque idearum moralium ad christianam religionem pertinentium, addit, *humanam rationem potuisse ac debuisse ejusmodi ideas morales per ipsam detegere ac in mundum invehere*. Quæ sane verba rationalismi continent theoriam circa *moralem independentem*, ut ajunt. Nimirum, hodierni asseclæ rationalismi et atheismi autumare solent, hominis rationem posse omnimode perfectam morum scientiam detegere ac constitvere propriis viribus, nullo habito respectu ad moralem christianam, immo vero, cum abstractione ab idea Dei.

Nos igitur, brevitati propositæ insistentes, paucis ostendemus rationis humanæ impotentiam ad hoc, ut morum scientiam constituat, quæ æque perfecta evadat atque moralis christiana, quin hujus notiones et influxum accipiat: quo semel peracto, falsitas totius systematis plene apparebit, nam si morum scientia perfecta sine moralibus notionibus et maximis christianismi nequit constitui, constitui nequit a fortiori absque conceptu et notione Dei. Itaque

1.º Præcipuum argumentum adversariorum illud existit: potest hodie homo rationalismi asseclæ morale systema æque perfectum ac christianum systema agnoscere, demonstrare et constituere: adest ergo rationi facultas et vis morum scientiam *independentem* detegendi ac constituendi. Ast vero argumentum hocce omni prorsus vi carere, ex sequentibus liquet:

a) Aliud est veritatem cognoscere seu agnoscere, aliud vero eandem *primitus detegere*: aliud est rei alicujus præstantiam, postquam semel detecta fuerit, agnoscere atque etiam evolvere; aliud vero et sane difficilius ejusmodi rem

primum cognoscere. Postquam ergo moralis christiana detecta ac mundo est tradita, difficile non est humanæ rationi ejusdem præstantiam et conformitatem cum rerum natura dignoscere; ast id minime ostendit, eam ope solius rationis posse adinveniri et constitui; sicut ex eo, quod Petrus hodie nunc comprehendit calculum infinitesimalem ejusque veritatem et applicationes, minime inferri potest, Petri rationem satis virium haberet ad detegendum ac primo concipiendum calculum præfatum infinitesimalem.

b) Ut vim haberet propositum argumentum, opus esset facto ostendere, scientiam morum æque perfectam ac christianam detectam et constitutam ab homine, qui nihil unquam audierit de christiana religione. Namque, si de homine agatur in christiana societate degente, tamquam impossibile haberi potest, ideas et veritates christianas nullam partem habere, nullum influxum exercere in agnitione ac constitutione systematis moralis, quod veritates cunctas moralis christianæ complectatur. Quandoquidem in societate christiana omnia plena sunt ideis christianis ¹.

¹ Consule opus nostrum *Filosofia Elemental*, in quo argumentum hocce plenius evolutum invenitur verbis hisce: "Pero hay más todavía. Queremos conceder gratuitamente á los partidarios de la moral independiente, en el sentido arriba explicado, que el racionalista de nuestros días puede no sólo conocer, sino constituir y formular un sistema de moral idéntico al que encierra la moral cristiana, con precisión ó abstracción de la parte puramente revelada y positiva. ¿Se podrá decir con verdad por eso que la razón humana se ha elevado por sí sola al descubrimiento y constitución de ese sistema de moral? De ninguna manera: porque el racionalista de nuestros días, el racionalista á que alude el argumento, vive y se mueve en una atmósfera esencialmente cristiana, de la cual no puede prescindir por completo, á pesar de todos sus esfuerzos. La idea cristiana se halla embebida en todo cuanto rodea las sociedades hoy civilizadas. Desde la infancia hasta el sepulcro, el hombre de la presente civilización, protestante ó católico, racionalista ó creyente, espiritualista ó

2.º Ostenditur error seu falsitas theoriæ prædictæ moralis independentis ex ipsa historia humana et philosophica, ex quibus constat, ipsos primi subsellii philosophos, prouti fuere proculdubio Socrates, Plato, Aristoteles, absurda maxima et gravissimos errores in moralibus docere et profiteri. Igitur, experientia ipsa, tamquam comperta haberi potest impotentia rationis humanæ ad detegendam, firmandam et constituendam scientiam morum, quæ ad moralem christianam accedat, aut prorsus eadem contineat ¹.

materialista, europeo ó africano, asiático ó americano, se halla en contacto necesario, permanente, íntimo, invisible, inconsciente, si se quiere, con la idea cristiana. La encuentra en todas partes, penetra en su pensamiento por cien caminos ocultos y desapercibidos, hállase encarnada en su vida intelectual, pudiendo decirse que la respira y que fecundiza su razón hasta cuando la combate y se esfuerza en apartarla de sí. Luego, aún admitida la hipótesis del hecho afirmado en el argumento, no se podría inferir legítimamente la posibilidad de esa moral independiente, perfecta é identificada con la moral cristiana, con las solas fuerzas de la razón humana; porque la razón humana, en su estado y condiciones actuales, se halla robustecida, elevada, vivificada y perfeccionada por la influencia y bajo la acción tan universales como enérgicas y poderosas del Cristianismo. En resumen: todos los argumentos, ó pruebas de hecho, que en favor de su teoría aduzcan los partidarios de la teoría racionalista de la moral independiente, flaquearán por su base y caerán de valor lógico mientras no nos presenten una moral independiente, perfecta y equivalente á la moral cristiana, descubierta y formulada por un hombre que no posea noción ó idea alguna de la religión cristiana., T. II, pag. 388. (R)

¹ Ciertamente, scripsimus alibi, cuando vemos á Platón, al divino Platón, al discípulo predilecto de Sócrates, aniquilar la propiedad y ahogar la vida en la familia, y ensalzar la esclavitud, y aprobar el infanticidio y la comunidad de mujeres, se necesita toda la pasión del racionalismo contra la doctrina católica, y todo el orgullo de cierta raza de sabios contemporáneos, para proclamar la

3.º Ratio et experientia simul ostendunt, nullum morale systema a christianismo sejunctum eam perfectionem doctrinalem præ se ferre, quæ in quibusdam maximis et virtutibus moralis christianæ continentur, prout sunt, præter alia, ea, quæ ad vitam monasticam, virginum castitatem, aliaque hujus generis spectant.

4.º Adde his sterilitatem moralem rationalismi, quam si cum mirabili fecunditate, justitia, et perfectissima virtute, quæ in morali christiana elucescunt¹, atque ex morali christiana perpetuo exsurrexerunt atque exurgunt.

competencia omnimoda de la razón humana, en orden á descubrir y formular la moral del Cristianismo... *Filosofía Elemental*, t. II, pag. 390.

¹ In hujus ac præcedentis argumenti evolutionem sequentia ediximus in opere laudato: "Y si del terreno histórico-filosófico, en general, pasamos al terreno de los hechos concretos, hallaremos en éstos una brillante contraprueba de la demostración histórica. Busquemos en los sistemas de moral independiente, formulados por los racionalistas—y eso que no han podido prescindir de la influencia de la idea cristiana, como hemos visto;—busquemos en las teorías puramente racionalistas algo que se parezca al Sermón de la Montaña; algo que se parezca á la abnegación de la vida monacal; algo que se parezca á la castidad cristiana; algo, en fin, que se parezca á la idea y al sentimiento de la humildad vivificada y practicada por el Catolicismo, y veremos que, en vez de ésta, el racionalismo sólo nos presenta la condenación árida y estéril del orgullo cuya existencia y fealdad reconoce, pero que pretenderá curar con el contrapeso de una modestia, que no será otra cosa en el fondo más que la imitación artística de la humildad cristiana, única que puede atacar en su raíz el orgullo humano, porque recibe de la doctrina cristiana, rechazada por el racionalismo, su fuerza y su sanción, y arranca de la idea católica sobre la subordinación y dependencia absoluta del hombre con relación á Dios.

"Que si del orden teórico-doctrinal descendemos al orden práctico, se presenta más de bulto la insuficiencia é inferioridad relativa de la moral independiente ó racionalista. La perfección moral

Porro, nihil opus est animadvertere, omnia hucusque dicta locum habere etiam quoad eam moralem christianam, quæ quodammodo ad ordinem naturalem et philosophicum spectat, atque excludendo ea, quæ ad ordinem proprie supernaturalem pertinet, ut præcepta fidei et baptismatis, officium sumendi eucharistiam, peccata confitendi, alia hujusmodi: quandoquidem, si de morali christiana, prout hæc complectitur, sermo habetur, indubium plane ac ex seipso evidens existit, humanam rationem ad eam detegendam et constituendam nullatenus pertingere posse.

§ V

Methodus et divisio Ethicæ.

Methodus, qua moralis philosophia uti debet, et quam D. Thomas adhibet, partim est experimentalis, partim psy-

y la práctica de la virtud es la piedra de toque destinada á revelar la bondad y excelencia de la teoría moral á que se refieren. Ahora bien: dígasenos de buena fe si la probidad moral que llena las aspiraciones del racionalista; si los *hombres de bien* del racionalismo pueden ponerse en parangón con la verdadera virtud cristiana, con la hermana de la caridad, con el misionero católico, con los *hombres de bien* del Cristianismo, con los hombres cuya conducta moral se halle informada por el espíritu y las máximas del Evangelio. ¿Hay algo, finalmente, en el racionalismo y en las teorías de moral independiente, capaz de realizar ese gran fenómeno de la moral cristiana, que conocemos bajo el nombre de *santidad*? Hasta ahora, y bien puede asegurarse que lo mismo sucederá en el porvenir, los partidarios de la moral independiente no han podido ofrecernos un hombre que haya poseído las virtudes puramente morales con la perfección que distingue á los hombres que el Cristianismo ha formado, y que la historia apellida Vicente de Paul, Teresa de Jesús, Francisco de Sales, más millares y millares de antecesores y sucesores de sus virtudes.» *Filos. Elem.*, t. II, pág. 391.

chologica, partim rationalis seu deductiva. *Experimentalis* quidem, quatenus multiplices actus, qui ab hominibus singularibus libere exercentur, cum suis variis circumstantiis et objectis observat ac invicem confert, pro natura præsertim virtutum et vitiorum dignoscenda et dijudicanda.

Psychologica, quatenus hosce actus prout ab anima egressiuntur et deliberationi subsunt, per internam conscientiam ac reflexionem perscrutatur. *Rationalis* demum, tum quatenus præfata phænomena experimentalia et psychologica crisi rationis subiecit, tum maxime quatenus ope ratiocinii conclusiones et veritates ex primis principiis demonstrative deducit.

Quod attinet ad divisionem, veteres Ethicam partiri solebant in tres partes, quarum prima, ait D. Thomas ¹, considerat operationes unius hominis ordinatas ad finem, quæ vocatur *Monastica*. Secunda, considerat operationes multitudinis domesticæ, quæ vocatur *Æconomica*. Tertia autem considerat operationes multitudinis civilis, quæ vocatur *Politica*.

Attamen, apud recentiores invaluit divisio Ethicæ in *universalem*, quæ de actibus moralibus hominis in genere disserit, et *particularem* seu *specialem*, in qua de hominum officiis moralibus, seu de virtutibus et vitiis disceptatur.

Hanc porro Ethicæ partitionem D. Thomas, non modo prænovit, sed ad praxim revocabit in *Summa Theologica*, ut cuique observare licebit; immo vero ejusdem sufficientem rationem assignat verbis hisce: «Quia operationes et actus circa singularia sunt, ideo omnis operativa (practica) scientia in particulari consideratione perficitur (complementum et perfectionem accipit). Moralis igitur consideratio, quæ est humanorum actuum, primo quidem tradenda est in universali: secundo vero in particulari.»

Cui divisioni insistentes, nos Ethicam partimur in duas

¹ 1.º *Ethic.*, lect. 1.ª

sectiones, in quarum prima, ea, quæ ad moralitatem humanorum actuum in genere spectant, investigabimus; in altera, de præcipuis hominis officiis moralibus disseremus. Prior nuncupari quoque solet *Nomologia*: posterior autem *Deontologia*.

SECTIO PRIMA.

CAPUT PRIMUM

ETHICA GENERALIS

DE ULTIMO FINE ACTUUM HUMANORUM

Prænotanda:

1.º Finis definiri potest in genere: *Id, cujus gratia agens operatur.* Unde respectu agentis intellectualis, qui rationem finis cognoscit, finis definiri potest: *Bonum in quod intendens agens, operatur, ut illud adipiscatur.* Finis enim eatenus allicit et movet ad operandum, quatenus sese offert agenti intellectuali sub ratione boni assequibilis. Atque hoc sensu dicitur, quod objectum voluntatis seu actionis humanæ est bonum *verum* vel *apparens*; nihil enim ipsam allicit ad operandum, aut ab ea appetitur, nisi sub rationi boni.

2.º Hinc colligitur: 1.º bonum et finem, respectu voluntatis humanæ, esse unum et idem; cum solum bonum, quatale, eam alliciat ad agendum, solumque inter se differre, quatenus *bonum* dicit rem ut convenientem appetitui agentis; *finis* vero explicite respicit media, quibus obtineri potest; 2.º finem ultimum, ac proinde adæquatum et perfectissimum actionum humanarum, debere esse illud bonum, quod hominis appetitum adæquare et satiare possit, hominem exinde beatum reddendo.

3.º Finis, qua talis, quamvis sit id, quod primo movet agens ad agendum, propter quod dicitur *primum in inten-*

tione, realis tamen adeptio illius supponit ac præexigit applicationem mediorum, propter quod dicitur *ultimum in executione.*

4.º Præcipuæ finis divisiones sunt:

a) *Finis ultimus*, qui propter se ipsum appetitur, cætera vero propter ipsum; *finis intermedius*, cujus bonitas appetitur, vel tamquam participatio, vel tamquam medium pro assecutione finis ultimi.

b) *Finis qui*, nempe, res, quæ appetitur; *finis quo*, sive operatio, qua finis habetur et possidetur; *finis cui*, qui est persona, cui bonum intenditur aut quæritur. Primus dici etiam solet *objectivus*; secundus *formalis*.

c) *Finis operis*, qui est id, ad quod opus ex propria natura et conditione tendit ut subventio miseræ respectu eleemosynæ; *finis operantis*, qui est bonum, quod agens principaliter ex operatione intendit, ut si ex eleemosyna intendat operans, gloriam apud homines sibi captare.

4.º *Finis ultimus*, seu beatitudo perfecta hominis, spectari potest, vel in abstracto et *formaliter*, ut ajebant Scholastici, pro ipsa ratione summi boni satiantis et quietantis appetitum; vel in concreto et *materialiter* pro re illa, in qua adesse existimatur bonitas summa vel sufficiens ad quietandam et implendam hominis voluntatem.

5.º Certo constat, hominem, dum deliberate agit, agere propter ultimum finem. Nam, vel finem, propter quem hic et nunc operatur, quærit propter seipsum tamquam plene satiativum appetitus, quo casu ipsi erit ultimus finis, vel ipsum quærit tamquam bonum imperfectum et parziale, quo casu, vel illud habet ut medium ad assequendum aliud bonum perfectum et summum in sua existimatione, ad quod proinde ejus operatio tendit tamquam ad finem ultimum, vel saltem illud habet ut participationem beatitudinis perfectæ, quam continuo appetit et quærit, licet pro tunc nesciat, vel non cogitet in qua inveniatur, ac proinde operatur propter ultimum finem, formaliter vel in communi acceptum.

Difficultas ergo solum esse potest quoad determinationem

illius rei vel boni, cujus possessio hominem felicem possit reddere, ad quod idcirco actiones humanæ tendere debeant tanquam ad verum ultimum finem hominis. Pro quo sit

THESIS

Solus Deus, utpote bonum summum et infinitum, constituit objectivam beatitudinem hominis.

Prob. 1.º Beatitudo objectiva hominis debet esse bonum, quod ejus voluntatem plene satiari ac replere possit, ita ut nihil ultra appetere valeat; atqui solum bonum infinitum præstare id potest humanæ voluntati; ergo... Prob. min. Voluntas humana, utpote inclinatio consequens intellectum, gaudet et donatur eadem amplitudine et vi quoad bonum appetendum, ac intellectus quoad bonum cognoscendum, unde et appetitus *rationalis* appellatur, quia appetere potest omne bonum, ad quod ratio pertingit: atqui hominis ratio pertingit ad rationem boni infiniti; cognoscit enim Deum summum bonum, et habet ideam infiniti, ut in Ontologia ostendimus, et experientia constat; ergo etiam hominis voluntas appetere potest bonum infinitum, ac proinde plene satiari et quietari nequit nisi ex ejus possessione. Ergo solus Deus, qui est bonum infinitum, objectivam hominis beatitudinem constituere potest.

Prob. 2.º Experientia luculentissima et quotidiana, qua videmus, humanam voluntatem nullis creatis aut finitis bonis expleri, sed ad supremum et altius bonum semper aspirare; immo, quo abundantius finitis bonis affluit, ampliorem capacitatem in seipsa persentit et desideria superioris universalis boni augescunt, et vividius pulsant. Ut jure merito dixerit D. Augustinus: *Fecisti nos Domine ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.*

Ex qua doctrina inferuntur subjecta

Corollaria:

1.^m Ergo felicitas objectiva hominis in nullo creato bono

reponenda est; quodvis namque creatum bonum, quantumvis præcellens supponatur, finitum, ac exinde particulare existit; quia omnis creatura, inquit D. Thomas¹, habet bonitatem participatam. Objectum autem voluntatis, quæ est appetitus humanus, est universale bonum, sicut objectum intellectus est universale verum. Ex quo patet, quod nihil potest quietare voluntatem, nisi bonum universale.»

2.^m Ergo rectæ rationi adversantur:

a) *Epicurismus*, non solum apertus veterum, sed etiam larvatus recentiorum quorundam, qui hominis beatitudinem et ultimam perfectionem reponunt in plena et libera satisfactione passionum, prout contingit præsertim in *Sansimonismo*, *Fourierismo*, ac systemate Owen².

b) *Utilitarismus* a Bentham inductus, qui non alium finem hominum actionibus præstituit, nisi utilitatem; idque, non solum quoad privatas actiones, sed etiam et maxime quoad negotia publica societatis. Systema hocce in praxi late patet, præsertim in politicis, ubi utilitas vel *ratio Status*, ut ajunt, omnibus juribus ac honestati naturali antefertur. Porro, si Deus est verus finis ultimus hominis, hujus actiones, quibus ad ipsum dirigitur, et ad ejusdem assecutionem præparatur, non ex utilitate sive privata, sive publica, sed ex honestate a lege æterna et naturali derivata habiles reddun-

¹ *Sum. Theol.*, 1^a 2.^a, q. 2^a, art. 8.º

² Audiatur Reybaud, qui, postquam horum trium reformatorum systemata exposuit, ac ex parte commendavit, subdit: «Proclamer la légitimité absolue, illimité des passions... c'est pourtant ce qu'ont fait nos trois réformateurs, ce qu'ils ont dit, ce qu'ils ont enseigné... Céder à la nature, s'abandonner aux appels des sens, jouir de tout sans mesure et sans réserve: voilà la vertu... La loi qui gouvernait l'île de Circé a trouvé des commentateurs et des apôtres. L'un d'eux l'élève à la hauteur d'un principe religieux; l'autre en fait un ressort social; le troisième un agent essentiel de nos destinés.» *Etudes sur les Réformateurs*, t. 1, pag. 296.

tur ad perducendum hominem ad beatitudinem seu perfectionem ultimam.

c) *Philantropismus*, apud quem hominis voluntas non alium sibi debet præstituire finem, nisi benefacere aliis hominibus. Etenim, nec omnes actiones humanæ seu deliberatæ alios homines respiciunt, nec quoad eas, qui proximum respiciunt, voluntas in eis quiescit aut satiatur: unde opus est, quod vel explicite, vel implicite, easdem ad alium finem referat.

3.^m Ergo Deus est principium fundamentale ordinis moralis quoad hominem, primaque regula et mensura actionum humanarum in eo ordine. Enimvero, si Deus est ultimus finis hominis, legitime infertur, eas actiones hominis esse *bonas*, quæ huic ultimo fini non adversantur, sed tendunt ex propria conditione ad conjungendum hominem cum Deo ultimo fine: eas vero esse *malas*, quæ prædicto fini opponuntur, aut ab eo avertunt. Profundissime igitur habet Divus Thomas: «Rectitudo voluntatis est per debitum ordinem ad finem ultimum»¹.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Obj. 1.º Appetitus finitus satiari ac quiescere potest ex possessione boni finiti; sed humana voluntas est quid finitum, sicut et homo, cujus est potentia; ergo...

Resp. dist. min. Et quid finitum *quoad entitatem subjectivam*, conc.; *quoad capacitatem objectivam*, neg. Quamvis enim voluntas sit finita, si spectetur in propria entitate, seu præcise quatenus est vis seu facultas quædam animæ inhærens, sicut finitum est ejus subjectum, si spectetur tamen ex parte objecti, in quod ferri potest, amplitudine infinita donatur, quatenus bonum universale seu infinitum ipsi ab intellectu propositum appetere potest. Quam rem Scholastici

¹ Vid. *Estudios sobre la Filos. de Sto. Tom.*, lib. 6.º, cap. II.

pressius exprimebant, dicentes, voluntatem esse finitam *subjective*, et infinitam *objective*.

Inst. Inter rem infinitam et finitam nulla adest proportio; res enim infinita infinite distat a re finita: ergo voluntas, quæ est finita, nequit attingere bonum infinitum.

Resp. dist. ant. Nulla adest proportio *quoad naturam et esse*, conc.; *objectiva et relationis*, neg. Sicut enim res creatæ, quamvis finitæ sint, nos ducunt ad cognoscendum Deum infinitum, quatenus est ipsarum principium, ita et voluntas in Deum ferri potest, quatenus objectum ejus existit.

Obj. 2.º Discrimen statuere oportet inter Deum infinitum et creaturam; sed objectum voluntatis divinæ, Deique beatitudo, est bonum infinitum; ergo hocce bonum infinitum nequit esse objectum et beatitudo voluntatis humanæ.

Resp. dist. min. Est bonum infinitum, *in finito modo possessum*, conc.; *finito modo*, neg. Ex quo apparet discrimen inter beatitudinem Dei et hominis, qui bonum infinitum finito solum modo attingere et possidere potest.

Obj. 3.º Si beatitudo objectiva hominis esset Deus, ejus felicitas formalis esset possessio Dei per cognitionem et amorem naturalem: atqui id esse nequit, quandoquidem cognitio, quæ de Deo lumine naturali haberi potest, hominem satiari nequit, cum alia perfectior sit ipsi possibilis; ergo...

Resp. In hypothesi beatitudinis pure naturalis, homo, vel non desideraret intueri Deum immediate, quia ignoraret possibilitatem hujus intuitionis, quæ ad ordinem supernaturalem spectat, vel inefficaci desiderio desideraret, quippe agnosceret, ejusmodi intuitivam Dei notionem nec naturæ deberi, nec viribus ejus respondere. Nobis probabilius est, hominem solum desiderare posse intuitionem divinæ essentiæ, ex hypothesi elevationis ejus ad ordinem supernaturalem, quam nunc obtinet; atque hoc sensu excipienda existimamus verba D. Thomæ, dum scribit: «Naturale est homini visis effectibus, et ex illis cognita causa, desiderare videre

¹ *Sum. Theol.*, p. 1.^a, q. 12, art. 1.º

causam in seipsa; nec quiescit, donec ipsam ejus essentiam clare videat.»

ARTICULUS SECUNDUS

Utrum beatitudo possit obtineri in hac vita.

Beatitudo formalis, quæ, ut supra diximus, est ipsa possessio Summi Boni, dupliciter spectari potest: 1.º ut adæquata seu perfecta quoad statum; quo sensu importat possessionem omnis boni, ita ut voluntas nihil ultra desideret, definiturque a Boetio: *status omnium bonorum aggregatione perfectus*; 2.º inadæquate, seu quoad essentiam; quo sensu importat actum illum, quo Bonum Summum primario et principaliter possidetur. Quæstio præsens de prima procedit.

THESIS I.^a

Perfecta hominis felicitas seu beatitudo obtineri nequit in vita præsentis.

Prob. 1.º ratione. Perfecta beatitudo debet hominis appetitum integre satiare et explere, ita ut nihil ultra desiderare possit, et omnem mali speciem excludere; atqui beatitudo quævis in vita præsentis supponatur, appetitum hominis integre explere nequit, nec omnem mali rationem excludere; ergo... Prob. min. Periculum et timor amittendi bonum et repugnant veræ beatitudini atque quieti et delectationi appetitus, et præ se ferunt rationem mali; atqui quævis beatitudo in hac vita supponatur, necessario secum fert periculum et timorem amissionis; quandoquidem nullum bonum præsentis vitæ stabile aut inamissibile esse potest, cum ipsa vita, quam præsupponit, et cui superstruitur, amitti queat et de facto amittatur; ergo...

Prob. 2.º Experientia, qua constat, nullum unquam extitisse hominem qualibet bonorum omnis generis copia

affluentem, qui seipsum beatum existimarit, ita ut nihil ultra sibi appetendum remaneret: immo etiam dato quod nihil ultra appeteret, adhuc beatus non esset propter defectum securitatis in possessione illorum bonorum, et timorem eadem cum vita amittendi.

THESIS 2.^a

Absurdum est hominis beatitudinem constituere in progressu continuo aut indefinito generis humani.

Prob. 1.º Constituere ultimam perfectionem et beatitudinem hominis in progressu indefinito generis humani, idem est ac constituere, hominem nunquam pervenire posse ad possessionem ultimæ perfectionis seu beatitudinis, ac proinde quod hominis appetitus et conatus ad beatitudinem sit frustraneus, irritus, et ad cruciandum hominem solum inseruiens, quod certe absurdum est; ergo... Ant. constat, quia, si beatitudo hominis quærenda est in progressu indefinito humanitatis, numquam ad eam plene habendam perveniet, quousque humanitas suam ultimam perfectionem acquisiverit; quod tamen ex hypothesi numquam eveniet, quia, quod *indefinite* seu sine fine movetur, numquam *ultimum* attingit. Præterea: cum singuli homines, vel saltem maxima pars hominum, mortem oppeterent, antequam perficiatur progressus ille indefinitus, omnes, vel saltem maxima hominum pars, beatitudine privarentur.

Prob. 2.º Appetitus humanus ad bonum infinitum sese porrigit, nec minori bono quietari aut expleri potest, prout in superiori articulo demonstratum est: ergo perfectio indefinita generis humani hominis beatitudinem nequit constituere; tum quia repugnat, *indefinitum* possideri actu totum; tum quia numquam ad infinitum pertingere potest.

THESIS 3.^a

Beatitudo perfecta solum in altera vita potest obtineri: ast imperfecta quædam in præsentī haberi potest.

Prob. 1.^a pars. Beatitudo perfecta posita est in possessione Dei, qui, ut supra demonstratum est, constituit beatitudinem objectivam hominis; sed ejusmodi possessio perfecte haberi nequit nisi in altera vita; ergo... Min. prob. Nam Deus, utpote bonum spirituale et intelligibile, non corpore, nec sensibus, sed intellectu et voluntate solum possidetur; actus vero intellectus et voluntatis in præsentī vita multiplicibus defectibus sunt obnoxii, prout abunde experientia ostendit. Ergo solum post separationem a corpore corruptibili, quod *aggravat animam*, Deum possidere potest homo intellectu, obscuritate, ignorantia, et erroribus jam libero, et voluntate ad Deum conversa, nec sensibilibus passionibus, aut flexibilitati in malum obnoxia.

Altera pars thesis ex præcedenti consequitur. Nam, si perfecta hominis beatitudo in possessione perfecta Dei per cognitionem et amorem posita est, plane constat, ejusdem Dei cognitionem et amorem, prout in hac vita obtineri potest, imperfectam hominis beatitudinem constituere. Ex quo ulterius consequitur, solos justos vera felicitate gaudere; quippe in solis justis hæc duo conjunguntur, cognitio, nempe, et amor Dei, ex quibus animi tranquillitas, verum gaudium, appetitus requies, cordis pax, ac cætera bona, quæ quamdam similitudinem et participationem perfectæ beatitudinis præ se ferunt, consequuntur. *Similitudinem*, inquam, et *participationem*; nam, ut optime habet D. Augustinus: «Hic dicimur quidem beati, quando pacem habemus, quantumque hic haberi potest in vita bona; sed hæc beatitudo illi, quam finalem dicimus, beatitudini comparata, prorsus miseria reperitur»¹.

¹ De Civit. Dei, lib. 19, cap. x.

SCHOLIUM.

Non una fuit Scholasticorum sententia circa *essentialem* beatitudinem, quam quidam in actibus intellectus et voluntatis reponebant; alii in actu voluntatis, qui dicitur fruitio; alii in actu amoris reponebant. Nobis probabilior videtur sententia D. Thomæ, qui essentiam beatitudinis perfectæ in operatione intellectus constituit. Revera enim, sicut bonum sensibile sensu possidetur, ita objectum intelligibile intellectu. Cum ergo Deus sit objectum intelligibile, operatione intellectus proprie ac primario, ac proinde essentialiter possidetur. Ad hæc, actus voluntatis, ut amor, fruitio, gaudium, etc., actum intellectus præsuponunt, et illum consequuntur; quandoquidem, fruitio, gaudium, etc.

CAPUT SECUNDUM

DE MORALITATE ACTUUM HUMANORUM

ARTICULUS PRIMUS.

De natura moralitatis.

Nullibi elucet magis, moralem doctrinam doctrinæ metaphysicæ respondere ac ex ea derivari, quam in præsentī materia, in qua mira, nec minus a ratione absona systemata observare licet. Nos, missis veterum ethnicorum placitis, recentiorum sententias ad quædam capita revocamus, quæ sequentibus exhibentur.

I.^o *Systema scholæ sensualistæ.*

Hæc schola, innixa principio sensationis, quam unice in homine admittit, discrimen inter bonum et malum morale repetit ex voluptate, aut utilitate actionis, ita ut illæ hominis actiones *bonæ* dicantur, ex quibus felicitas aliqua, delectatio,

THESIS 3.^a

Beatitudo perfecta solum in altera vita potest obtineri: ast imperfecta quædam in præsentī haberi potest.

Prob. 1.^a pars. Beatitudo perfecta posita est in possessione Dei, qui, ut supra demonstratum est, constituit beatitudinem objectivam hominis; sed ejusmodi possessio perfecte haberi nequit nisi in altera vita; ergo... Min. prob. Nam Deus, utpote bonum spirituale et intelligibile, non corpore, nec sensibus, sed intellectu et voluntate solum possidetur; actus vero intellectus et voluntatis in præsentī vita multiplicibus defectibus sunt obnoxii, prout abunde experientia ostendit. Ergo solum post separationem a corpore corruptibili, quod *aggravat animam*, Deum possidere potest homo intellectu, obscuritate, ignorantia, et erroribus jam libero, et voluntate ad Deum conversa, nec sensibilibus passionibus, aut flexibilitati in malum obnoxia.

Altera pars thesis ex præcedenti consequitur. Nam, si perfecta hominis beatitudo in possessione perfecta Dei per cognitionem et amorem posita est, plane constat, ejusdem Dei cognitionem et amorem, prout in hac vita obtineri potest, imperfectam hominis beatitudinem constituere. Ex quo ulterius consequitur, solos justos vera felicitate gaudere; quippe in solis justis hæc duo conjunguntur, cognitio, nempe, et amor Dei, ex quibus animi tranquillitas, verum gaudium, appetitus requies, cordis pax, ac cætera bona, quæ quamdam similitudinem et participationem perfectæ beatitudinis præ se ferunt, consequuntur. *Similitudinem*, inquam, et *participationem*; nam, ut optime habet D. Augustinus: «Hic dicimur quidem beati, quando pacem habemus, quantumque hic haberi potest in vita bona; sed hæc beatitudo illi, quam finalem dicimus, beatitudini comparata, prorsus miseria reperitur»¹.

¹ *De Civit. Dei*, lib. 19, cap. x.

SCHOLIUM.

Non una fuit Scholasticorum sententia circa *essentialem* beatitudinem, quam quidam in actibus intellectus et voluntatis reponebant; alii in actu voluntatis, qui dicitur fruitio; alii in actu amoris reponebant. Nobis probabilior videtur sententia D. Thomæ, qui essentiam beatitudinis perfectæ in operatione intellectus constituit. Revera enim, sicut bonum sensibile sensu possidetur, ita objectum intelligibile intellectu. Cum ergo Deus sit objectum intelligibile, operatione intellectus proprie ac primario, ac proinde essentialiter possidetur. Ad hæc, actus voluntatis, ut amor, fruitio, gaudium, etc., actum intellectus præsuponunt, et illum consequuntur; quandoquidem, fruitio, gaudium, etc.

CAPUT SECUNDUM

DE MORALITATE ACTUUM HUMANORUM

ARTICULUS PRIMUS.

De natura moralitatis.

Nullibi elucet magis, moralem doctrinam doctrinæ metaphysicæ respondere ac ex ea derivari, quam in præsentī materia, in qua mira, nec minus a ratione absona systemata observare licet. Nos, missis veterum ethnicorum placitis, recentiorum sententias ad quædam capita revocamus, quæ sequentibus exhibentur.

I.^o *Systema scholæ sensualistæ.*

Hæc schola, innixa principio sensationis, quam unice in homine admittit, discrimen inter bonum et malum morale repetit ex voluptate, aut utilitate actionis, ita ut illæ hominis actiones *bonæ* dicantur, ex quibus felicitas aliqua, delectatio,

aut utilitas homini acquiritur; *malæ*, quæ dolorem, aut incommodum, et damnum afferunt. *Systema* hocce explicite vel implicite profitentur, præter Condillæ, Helvetium, Voltaire cum reliquis gallicis philosophis elapsi sæculi, Hobbes, cujus systema politicum de absoluto despotismo, ac de *homine homini lupus*, fundamentum habet in hac voluptatis¹ theoria morali, ac denique *Socialismi* et *Communismi* propugnatores, qui in praxi ad *moralem* aut *voluptatis*, aut *utilitatis*, tandem deveniunt; prout de Saint-Simon, Fourier et Owen supra adnotavimus. Verbo: omnes, qui cum schola sensualistica non alias cognoscendi facultates præter sensum admittunt, non aliam moralitatem in actibus agnoscunt, aut agnoscere jure possunt, nisi voluptatem et dolorem².

¹ Audiatur de re hac Cousin: "Pour Hobbes... l'idée du bien et du mal n'a d'autre fondement que le sensation agréable ou désagréable... L'homme est capable de jouir et de souffrir; sa loi unique est de souffrir; le moins possible, et de jouir le plus possible. Puisque telle est la loi unique, il a tous les droits que cette loi lui confère; il peut tout pour sa conservation et son bonheur; il a le droit de sacrifier tout à soi... C'est là l'état de nature, qui n'est pas autre chose que l'état de guerre, le combat de tous contre tous... L'état social est l'institution d'une puissance publique plus forte que tous les individus, capable de faire succéder la paix à la guerre et d'imposer à tous l'accomplissement de ce qu'elle aura jugé utile, c'est-à-dire, juste. Mais comme les passions comprimés sont en révolte naturelle et nécessaire contre la nouvelle autorité, cette autorité ne peut être trop forte, et Hobbes place l'espèce humaine entre l'alternative de l'anarchie ou d'un despotisme, qui sera d'autant plus conforme à sa fin, qu'il sera plus absolu." *Hist. de la Phil.*, lec. undec., pag. 380.

² Nec te moveat, quod quidam loco voluptatis utilitatem prædicent; hæc quippe cum illa identificatur quoad eos, qui, nihil in homine præter sensationes esse, affirmant. Qua in re bene habet Cousin, dum scribit: "La philosophie de la sensation, partant d'un fait unique, la sensation agréable ou pénible, arrive nécessairement en morale à un principe unique, l'intérêt... La morale

2.º *Systema scholæ utilitariæ*: eorum, nempe, qui moralitatem actionis humanæ repetunt ex utilitate aliorum, ac præsertim communitatis, maxime vero ex utilitate generis humani; unde et schola *humanitaria* dici potest. Ad eam spectant, inter alios, Bentham supra citatus, Hutcheson, ac demum asseclæ et propugnatores progressus indefiniti generis humani.

3.º *Systema sensibilitatis moralis*; quo nomine hic comprehendere volumus eos, qui distinctionem inter bonum et malum morale repetunt ex quadam affectione sensibili (*sensimiento moral*), qua actiones quasdam tamquam bonas prosequimur, alias vero ut malas aversamur. Systema hocce, non unam et eandem, sed varias formas exhibet. Namque

a) Quidam illud explicant per *satisfactionem internam*, quam in nobis experimur, dum bene agimus, aut alios bene agere videmus; contra vero, dum male agimus, aut alios agere observamus.

b) Alii, ut Smith, per sympathiam et antipathiam, quam erga actiones quasdam ipsarumque auctores experimur.

c) Alii autem, ut Reid cum aliis scholæ scoticæ discipulis, docent, bonum et malum morale esse objectum cujusdam facultatis sui generis, quæ ab ipsis quandoque *facultas moralis* appellatur¹.

de l'intérêt n'est pas autre chose que la morale du plaisir perfectionnée, substituant le bonheur au plaisir, l'utile à l'agréable." *Du Vrai, du Beau et du Bien*, pag. 276.

¹ Audiatur omnium loco ipsemet scholæ princeps, Reid: "Selon moi, notre espèce possède une faculté originelle; en vertu de laquelle, quand nous sommes arrivés à l'âge de raison et de réflexion, non seulement nous acquérons la notion du bien et du mal en général, mais encore nous reconnaissons que certains actes sont bons et certains autres mauvais. Bien que le nom de *sens moral* soit plus fréquemment donné à cette faculté... le mot n'est cependant point nouveau..."

Si la dénomination de *sens morale* a choqué, c'est que les philo-

Cæterum, hanc facultatem agnoscunt non solum tamquam primam regulam boni et mali moralis, sed eidem tribuunt cognitionem primorum principiorum scientiæ moralis¹; qua sane in re ad scholam sensualismi accedunt, ut patet.

4.º *Systema scholæ positivæ*, eorum, nempe, qui cum Puffendorf ajunt, nullum dari essentielle discrimen inter bonum et malum morale, ita ut actiones humanæ, «remota omni lege tam divina, quam humana, sint indifferentes.» Ad eandem scholam revocari jure potest Saint-Lambert, qui moralitatem actionis humanæ ex hominum opinione repetit.

Jam, ut ejusmodi systemata breviter expendantur, veraque doctrina simul constituatur, sit

THESIS I.^a

Impium et absurdum est systema, quod actionum humanarum moralitatem repetit ex ipsarum voluptate aut utilitate.

Prob. *Est impium*, quia futuram vitam, animæ immortalitatem, ac exinde integram religionem subvertit. Siquidem, ex systemate ac mente propugnatorum hujus systematis, ideo

sophes ont dégradé les sens, et les ont dépouillés de la plus importante de ses fonctions.» *Œuvres compl.*, pub. par Jouffroy, tom. vi, pag. 152.

¹ Audiatur iterum Reid: «Il y a dans l'âme une faculté originelle, que nous appellons conscience ou *faculté morale*, en vertu de laquelle nous acquérons les notions de bien et de mal... et toutes les autres notions morales, que sont en nous; et c'est encore par la même faculté que nous connaissons la justice ou l'injustice de telle ou telle action particulière. Les premiers principes de la moralité sont les suggestions immédiates de cette faculté, et nous avons les mêmes motifs de nous fier à ses décisions, qu'à celles de nos sens et de toutes nos autres facultés naturelles.» *Ibid.*, pag. 160.

voluptas et utilitas personalis moralitatem actionum humanarum constituunt, quia sunt unica vera et realia bona, quæ homo adipisci potest; unde omnes affectus et conatus dirigere debet ad ipsas, tamquam ad ultimum finem humanæ vitæ et summam felicitatem, cujus capax sit homo.

Est absurdum: 1.º quia aperte contradicit communi hominum sensui et rectæ rationi, quibus edocemur, aliud esse voluptatem et utilitatem actionis, aliud plane diversum ejusdem bonitatem moralem; 2.º quia ex eo sequeretur, actionem ejus, qui pro patria aut religione tuenda cruciatus et mortem subit, esse vitiosam seu moraliter malam, eoque vitiosorem, quo atrociora subit tormenta; contra vero, actionem ejus, qui amicum occidit, ut ejus pecuniam in propriam utilitatem et voluptatem vertat, esse bonam; 3.º quia similiter sequeretur, hominem a brutis non secerni aut discriminari cum et animalia utilia et jucunda quærant, eisque fruuntur.

THESIS 2.^a

Systemata scholæ utilitariæ, sicut et affectionis sensibilis, rejicienda sunt tamquam insufficientia ad moralitatem explicandam.

Prob. quoad systema utilitarium. 1.º Quia ex hoc systemate consequitur, actionem quamlibet, quantumvis inhonestam et illicitam, licitam et honestam reddi posse, si utilis communitati vel societati evadat; quod absurdum est, ac notionem boni et mali moralis penitus subvertit; nemo quippe sanæ mentis homo dixerit, licitum et honestum esse innocentem punire, si hoc utilitatem communitati afferret.

2.º Si actionum humanarum moralitas ex utilitate publica pendet et desumitur; ergo ratio justitiae et honesti solum habet locum in actionibus, quæ communitatem respiciunt; ergo actiones, quæ hominem privatum respiciunt, moralitate privantur, ac proinde actus justitiæ commutativæ et

relationes inter privatos homines bonitate et malitia morali non gaudent.

3.º In hoc systemate confunduntur rationes boni utilis et honesti, quæ tamen essentialiter distinguuntur; bonum quippe utile, non propter se, sicut bonum honestum, sed propter aliud quæritur, habetque potius rationem medii.

Quoad systema affectionis sensibilis. Nam 1.º gratuitum est, ac nullo rationali fundamento innititur, dum inducit novas facultates ad agnoscendum et discernendum bonum et malum morale, cum ad hoc abunde sufficiat intellectus vel ratio, ad quam proprie ac vere pertinet ejusmodi vis et officium.

2.º Ex eo, quod, dum bene agimus, internam satisfactionem, remorsum vero, dum male agimus; ac similiter ex eo, quod, dum alios bene aut male agentes observamus, sympathiam et antipathiam experimur, colligi ad summum potest, ejusmodi actionibus inesse bonitatem vel malitiam moralem, ex quibus præfati affectus originem ducant; ast minime colligi potest, ejusmodi affectus constituere moralitatem illarum actionum. Ergo hoc systema sumit effectum pro causa; non enim quia sympathiam aut antipathiam experimur, actus est bonus vel malus moraliter, sed quia actus est bonus vel malus ideo antipathiam et sympathiam vel alias affectiones experimur.

THESIS 3.^a

Moralitas non desumitur ex libera Dei voluntate.

Prob. 1.º Dantur actus, quibus moralitas essentialiter inest, ita ut nec esse, nec concipi possint sine moralitate, ut apparet in blasphemia, et odio Dei, mendacio, etc., qui sunt essentialiter mali; atqui essentialiter rerum, utpote immutabiles, non dependent ex libera Dei voluntate: ergo sicut ex libera Dei voluntate non pendet, quod homo sit rationalis,

aut ens finitum, ita nec quod perjurium, ex. gr., sit malum moraliter. Ergo moralitas actionum humanarum solum dici potest dependens ex libera Dei voluntate indirecte, et ex hypothesi, quatenus, nempe, si nolisset homines creare, non existerent hominum actus morales.

2.º Justitia et honestas quarumdam actionum sunt independentes a voluntate divina; quippe pro priori ad voluntatem divinam, et independentem ab ejus decretis et præceptis, concipimus justitiam et honestatem in quibusdam rebus, sicut injustitiam et turpitudinem in aliis; immo, si supponamus hominem, cui ignota sit voluntas divina, ipseque Deus, adhuc ut bonos agnoscere actus servandi fidem amico, honorandi parentes; ut malos vero, pejerare, aut innocentem occidere ¹.

THESIS 4.^a

Moralitas constituitur per ordinem seu relationem transcendentalem actus ad objectum prout consentaneum rationi.

Prob. ac simul explicatur thesis. In actione humana duo sunt: 1.º entitas physica actionis, seu, quod in idem reddit, actio, quatenus vitaliter egreditur a determinata potentia, quæ est voluntas libera; 2.º honestas, vel inhonestas, sive esse morale, quod in ea elucet. Jam vero, omni actioni commune est speciem et distinctionem desumere ex ordine ad suum objectum: sic actus intellectus specificatur et distinguitur ab actu sensus, quatenus respicit objectum, quod distin-

¹ Huic Puffendorf sententiæ, quam hic oppugnamus, præluxit olim Occam, qui hæc scribit: "Licet odium Dei, furare, adulterari, habeant malam circumstantiam annexam, et similia de communi lege, quatenus fiunt ab aliquo, qui ex præcepto divino obligatur ad contrarium; sed quantum ad esse absolutum in illis actibus, possunt fieri a Deo sine omni circumstantia mala annexa; et etiam meritorie possunt fieri a viatore, si caderent sub præcepto divino, sicut nunc de facto eorum opposita cadunt sub præcepto divino....", *Sentent.*, lib. 2.º, q. 19.

guitur ab objecto sensus, ac inter ipsos sensus, visio, ex. gr., distinguitur ab auditione, quatenus illa respicit colorem, cui essentialiter coaptatur et commensuratur, ista vero sonum: hic autem ordo actuum ad propria objecta dicitur relatio transcendentalis, quia includitur in ipsa natura actus, qui ex ipsa sua essentia et per suam essentiam respicit determinatum objectum. Ergo, cum moralitas nonnisi in actibus inveniatur, primario constitui debet per ordinem seu relationem transcendentalem ad objectum aliquod; id namque commune est omni actui sive operationi. Ast vero, objectum actui morali objici debet ipsumque terminare, non solum quoad entitatem physicam, sed quoad esse morale; quod quidem esse morale objecto convenit, quatenus terminat actionem juxta præscriptum rationis, cujus proprium est cognoscere convenientiam aut discrepantiam actionis ad tale objectum terminatæ cum essentiis rerum, præsertim vero cum ipsa natura humana, quatenus per legem naturalem, quam insitam habet, participat legem æternam. Ex quibus hæc colliges Corollaria:

Moralitatem actus dependere a ratione tamquam a principio immediato, quatenus per rationem nobis innotescit conformitas aut discrepantia talis actus, prout terminatur ad tale objectum, cum rerum essentiis, prout ad invicem et ad Deum ordinantur. Atque hoc sensu ait D. Thomas: «Bonum per rationem repræsentatur voluntati, ut objectum; et in quantum cadit sub ordine rationis, pertinet ad genus moris, et causat bonitatem moralem in actu voluntatis; ratio enim principium est humanorum actuum»¹.

2.^m Quoad rei veritatem et substantiam, idem est dicere, moralitatem constitui per ordinem actus et objecti ad rationem humanam, ac dicere, eam constitui per ordinem ad legem æternam. Etenim, ratio humana eatenus est principium et causa moralitatis, quatenus per legem naturalem continuatur cum lege æterna, cujus est veluti participatio, et im-

¹ *Sum. Theol.*, 1.^a 2.^a, q. 19, art. 1.º ad 3.^m

pressio quædam rationis divinæ. Unde et D. Thomas: «Quod autem ratio humana sit regula voluntatis humanæ, ex qua ejus bonitas mensuretur, habet ex lege æterna, quæ est ratio divina»¹.

3. Ergo distinctio inter bonum et malum morale essentialis est ac primitiva, ac proinde immutabilis, utpote fundata in ipsis rerum essentiis, quatenus dicunt ordinem ad legem æternam, quæ identificatur cum ratione divina, in qua præexistunt rerum essentiæ.

4. Ergo solum in nostra hac theoria reddi potest sufficiens ratio distinctionis essentialis inter bonum et malum morale, ac immutabilitatis et necessitatis moralitatis quoad actus quosdam.

SOLVUNTUR OBJECTIONES

Obj. 1.º adversus 3.^{am} thesim, cum Puffendorf. Honestas et turpitudine actionis humanæ desumitur ex convenientia cum aliqua regula vel lege; sed lex involvit actum voluntatis, utpote jussio superioris; ergo...

Resp. 1.º Honestas naturalis et necessaria, sicut et turpitudine, non desumuntur ex conformitate, aut discrepantia cum lege mere positiva, quæ ex libera voluntate legislatorum potissimum pendet, sed ex lege æterna, quæ, ut diximus, identificatur cum ipsa ratione Dei, quatenus continet ideas archetypas rerum; atque idcirco est immutabilis et necessaria, sicut ipsa Dei essentia, quamvis quoad executionem ordinis mente divina præconcepti a voluntate dependeat. Verbo: honestas naturalis rerum desumitur ex conformitate cum lege æterna, quatenus includit divinam rationem seu intelligentiam, continentem seu repræsentantem rerum essentias et ordinem, non quatenus includit executionem hujus ordinis, et productionem essentialium ad extra, quod pertinet ad liberam voluntatem. Unde etiam

¹ *Sum. Theol.* 1.^a 2.^a, q. 19, art. 4.º

Resp. protest. 2.º disting. maj. Honestas et turpitudinis actionis humanæ desumitur ex convenientia cum aliqua regula vel lege, *æterna vel naturali*, conc.: *positiva et humana*, subd.: *quoad omnes actiones humanas*, neg.; *quoad aliquas, quæ non sunt ab intrinseco seu essentialiter bonæ vel malæ*, conc.

Obj. 2.º adversus 4.^{am} thesim. Moralitas illorum actuum, qui dicuntur intrinsece boni vel mali, est immutabilis et necessaria; ergo constitui nequit per ordinem ad rationem humanam. Prob. cons. Ratio humana est mutabilis et contingens; ergo nequit esse principium aut regula moralitatis necessariæ et immutabilis.

Resp. neg. cons. Ad prob., dist. ant. Est mutabilis et contingens, *subjective*, conc.; *objective*, neg. Ratio humana, ut quævis res creata, mutationi et contingentia est obnoxia quoad existentiam, multiplicationem actuum, et successivam perfectibilitatem; id tamen nihil obstat, quominus objecta necessaria et immutabilia percipiat, ac in eis relationes similiter necessarias et immutabiles.

Inst. Saltem quoad illos actus, qui sunt boni vel mali, non intrinsece, sed ex lege positiva præcipiente vel prohibente, moralitas non desumitur ex ordine ad rationem; hæc enim pro priori ad legem positivam nihil circa ipsos præscribit; ergo...

Resp... neg. ant. Ratio enim pro priori ad legem quamlibet positivam præscribit, obediendum esse superiori legitime præcipienti, cui præscriptioni rationis et legis naturalis innititur obligatio et moralitas, quæ insunt actibus ejusmodi a lege positiva *immediate* quidem, sed a ratione et lege naturali *mediate* præcepta, vel prohibita.

Obj. 3.º Libertas distinguitur a conformitate vel discrepantia actus et objecti cum ratione; atqui moralitas constituitur per libertatem, posita enim libertate actus, ponitur ejusdem moralitas; ergo hæc non constituitur per ordinem, etc.

Resp. dist. min. Constituitur per libertatem *præsupposi-*

tive, conc.; *formaliter*, neg. Hoc est, libertas est conditio *sine qua non* ad moralitatem actus, minime vero ratio formalis moralitatis, cujus conceptus a conceptu libertatis prorsus distinguitur. Immo vero, potest dari actus liber, quin sit moralis, ut contingit, dum homo actum aliquem libere ponit, non advertens ejus malitiam moralem.

ARTICULUS SECUNDUS

De speciebus et effectibus moralitatis.

«Si loquamur de actu morali, ait D. Thomas ¹, secundum suam speciem, sic non omnis actus moralis est bonus vel malus, sed aliquis indifferentis.» Ex quibus verbis inferri videtur, D. Thomam connumerare indifferentiam inter species moralitatis, quod tamen alii, aliis Angelici Doctoribus textibus innixi, inficiantur.

Quidquid tamen de hoc sit, pro certo haberi debet, actus morales, si, prout existunt a parte rei seu ex parte subjecti spectentur, duplicem tantum speciem moralitatis induere. Nam, vel actus, qui exercetur, ordinatur ad finem rationi consentaneum, et tunc *bonitatem* moralem sibi vindicat, si ex aliis capitibus, ut ex objecto vel circumstantiis, non vitietur; vel non dirigitur ad finem honestum seu rationi consentaneum, et tunc, quantumvis ex objecto seu secundum speciem sit indifferentis, ut deambulare vel loqui, *malitiam* moralem induit; actus quippe omnis moralis in individuo consideratus, eo ipso quod ex deliberatione procedit, ad finem determinatum tendit, qui finis necessario vel bonus est, vel malus. Ex dictis infertur,

a) *Objectum*, prout subditum ordini morali, esse id, ex quo primario et principaliter desumitur bonitas vel malitia moralis actus humani; tum quia est id, quod primo respicit actus moralis, tum quia identificatur cum *fine operis*; finis

¹ QQ. Disp. De Malo, q. 2.^a, art. 5.º

autem est principium voluntatis, a qua procedunt actus deliberati quibus solis inest moralitas.

b) *Finem* influere quoque in moralitatem actus, quatenus, præter finem operis, qui est ipsummet objectum, operans finem alium sibi potest præstituere, qui finis *operantis* et *extrinsecus*, quatenus rationi est consentaneus, vel disconveniens, moralitatem actus adauget, vel minuit.

c) *Circumstantias* similiter, quæ actum voluntatis comitantur, posse esse concausas moralitatis ejusdem, prout involvunt convenientiam, vel discrepantiam cum recta ratione et regulis morum, distinctam a conformitate objecti secundum se spectati. Sunt autem circumstantiæ: *accidentia*, quæ afficiunt actum humanum in ordine morali spectatum. Septem communiter assignantur verbis hisce significatæ: *Quis, quid, ubi, quibus, auxiliis, cur, quomodo, quando*, quas sigillatim exponendas theologis remittimus. Id solum adnotare velim, ipsarum quasdam novam speciem bonitatis vel malitiæ addere ei, quam actus ex objecto præhabet; alias augere; alias vero minuere bonitatem vel malitiam intra eandem speciem; unde primæ discuntur *mutantes speciem*, secundæ *aggravantes*, postremæ *diminuentes*.

Inter effectus, seu potius consecutaria moralitatis, præcipua sunt:

a) *Imputabilitas moralis*, quæ exurgit ex libertate, prout connotat objectum morale. Unde imputabilitas moralis duplex elementum involvit: 1.º libertatem; actus enim eatenus agentis imputatur, quatenus facultatem habet illum ponendi vel non ponendi: unde actiones animalium, puerorum et amentium, imputabilitati non sunt obnoxia; 2.º respectum vel relationem ad ordinem moralem, nam, quamvis actionem quis libere eliciat, ipsa tamen *moraliter* non imputatur, nisi ejus bonitatem vel malitiam advertat explicite, vel implicite. *Moraliter*, inquam, quia leges civiles actiones quandoque imputant, præsertim quoad nocumenta reparanda, quamvis defuerit advertentia actualis bonitatis et malitiæ moralis ex parte agentis.

b) *Meritum*, quod exurgit ex actu humano vel morali, quatenus fit in obsequium alterius, cui actus ille ex officio vel obligatione generali ipsi debeatur. Hinc ad meritum naturale actionis humanæ, quoad præsentem vitam, quatuor conditiones potissimum requiruntur: 1.ª *ut actus liber sit*; actus quippe necessarii meritum excludunt; 2.ª *ut sit bonus moraliter*; quia mala demeritum, non meritum respiciunt; 3.ª *ut opus fiat in obsequium alterius*; meritum enim ordinatur per se ad præmium, quod quidem a præmiante non debetur, nisi opus in ejus obsequium peractum sit; 4.ª *ut sit aliqua ratione gratuitum*; aliqua, inquam ratione, quatenus non debetur ex contractu vel obligatione speciali.

Ex quo infertur, hominem apud Deum posse quidem vere mereri, quia in actu bono peracto in obsequium Dei præfatae conditiones reperiuntur: attamen ejusmodi meritum esse nequit secundum strictam æqualitatem justitiæ; tum quia quodcumque hominis opus Deo debetur pluribus titulis, tum quia id, quo meretur, ab ipso recepit, a quo etiam prorsus dependet.

CAPUT TERTIUM

DE CONDITIONE ET ADJUNCTIS MORALITATIS

ARTICULUS PRIMUS.

De conditione moralitatis seu libertate.

§ I

De natura libertatis.

«In voluntate, ait D. Thomas¹, oportet inveniri, non solum quod est voluntatis, sed etiam quod est naturæ. Hoc

¹ QQ. Disp.^æ De Verit., quæst. 22, art. 4.º

autem est (proprium) cujuslibet naturæ creatæ, ut a Deo sit ordinata in bonum, naturaliter appetens illud. Unde et voluntati ipsi inest naturalis quidam appetitus boni, sibi naturaliter convenientis: et præter hoc, habet appetere aliquid, secundum propriam determinationem et non necessitate, quod ei competit, in quantum voluntas est. Sicut autem est ordo naturæ ad voluntatem, ita se habet ordo eorum, quæ naturaliter vult voluntas, ad ea respectu, quorum a seipsa determinatur et non ex natura. Et ideo, sicut *natura* est fundamentum *voluntatis*, ita appetibile, quod naturaliter appetitur, est aliorum appetibilium principium et fundamentum: in appetibilibus autem finis est fundamentum et principium eorum, quæ sunt ad finem, cum ea, quæ sunt propter finem, non appetantur nisi ratione finis. Et ideo, quod voluntas de necessitate vult quasi naturali inclinatione in ipsum determinata, est finis ultimus, nempe, beatitudo: ad alia vero, non de necessitate determinatur naturali inclinatione, sed propria dispositione absque necessitate.»

Hæc aurea D. Thomæ verba, si bene perpendantur, integram nec minus profundam theoriam voluntatis humanæ continent et expriment. Quæ, ut ab omnibus perspicue capiatur, summatim exponi potest ac evolvi hac ratione:

1.º Voluntas, universim accepta, est *inclinatio rationalis ad bonum*: ac proinde bonum, quod ejus objectum constituit, quodque ipsi per rationem præstituitur et offertur, similem legem subit respectu voluntatis, sicut verum respectu rationis. Sicut ergo rationis capacitas seu vis, non *hoc* vel *illud* verum complectitur, sed vim porrigit ad *omne* verum, vel successive, quatenus veritates omnes particulares unam post aliam attingere potest, vel simultanee, quatenus Deum, qui est veritas prima et universalis, in qua reliquæ omnes continentur, percipere potest; sic non absimiliter, voluntas vim porrigit ad universale bonum, quod proinde est ejus objectum adæquatum.

2.º Quoniam omne, quod existit, eo ipso quod existit, quædam natura est, voluntas, quæ realis est entitas, dupli-

cem sibi vindicat manifestationem seu operationem; quarum prima ipsi congruit, quatenus *natura* quædam est; alia, quatenus *voluntas* seu potentia libertatis est.

3.º Et quia natura, ut talis, operatur ex necessitate, voluntas vero, ut talis, operatur seipsam determinando et ut domina sui actus, hinc exurgit in voluntate ex una parte actus, quo ad bonum universale necessario fertur, si semel ei perspicue offeratur; ex alia vero, actus, quo ad bona particularia et incompleta fertur, dum sibi offeruntur ut participationes boni universalis et perfecti, ad quod trahitur et inclinatur ex pondere propriæ naturæ. Unde sicut ratio *voluntatis* præsupponit rationem naturæ, quia prius est esse entitas seu natura quædam quam *voluntas* seu natura libertate prædita, ita radix et principium appetitionis, quæ ipsi congruit, quatenus est *voluntas*, est actus, qui congruit voluntati, quatenus natura quædam est, nempe, appetitio boni universalis seu felicitatis; quandoquidem ex appetitione boni universalis seu felicitatis movemur ad quærenda, appetenda et eligenda bona particularia tamquam media ad adeptionem boni universalis.

4.º At vero, quia voluntas rationem consequitur ac eatenus ad particularia objecta fertur, quatenus ipsi ut bona per intellectum offeruntur; et quia bona particularia, eo ipso quod particularia sunt, finita et limitata, carent pluribus perfectionibus, ita ut involvant quamdam permixtionem boni et mali, hinc profluit, tum quod ratio ea voluntati offerre potest quandoque sub ratione boni, quandoque vero sub ratione mali, tum etiam quod voluntas, cujus adæquatum, ac proinde necessario trahens et alliciens objectum est bonum universale, hujuscemodi bonis particularibus supereminet, atque penitus ea dominatur, etiam dum ipsi offeruntur ab intellectu ex ea parte, qua bona sunt. Unde in nobis ipsis continuo ac perspicue experimur, nos bonum universale necessario, semper ac in omnibus appetere et quærere; sed ad particularia et determinata bona nos ipsos libere determinare, eaque sic eligere, ut possimus respuere.

5.º Ergo in voluntate humana duplex distinguenda est manifestatio ejus activitatis: prima, naturalis seu spontanea, qua ad bonum necessario fertur ex ipsa sua natura; secunda, libera, electiva seu *reflexiva*, qua seipsam applicat et determinat ad appetitionem boni, vel aversionem mali particularis libere, id est, cum actuali facultate et vi seipsam determinandi ad oppositum.

6.º Porro, cum hæc facultas seu potestas se determinandi ad actionem oppositam ei, quam nunc ponit, communiter dicatur *indifferentia*, recte colligitur, indifferentiam esse de ratione libertatis humanæ, idque verum est, sive sermo sit de indifferentia *subjectiva*, sive de *objectiva*. Siquidem, ut actus sit omnino liber, opus est, ut procedat a voluntate, ut *voluntas* est, et non ut *natura*, quod spectat ad indifferentiam *subjectivam*: præterea, opus est, ut objectum ipsi non offeratur ut omnimode bonum, sive ut continens omne et universale bonum, quod spectat ad indifferentiam *objectivam*.

7.º Ex dictis facile perspicitur, in quo sita sit libertas *spontaneitatis*, ac libertas *arbitrii*. Prima excludit coactionem omnem a voluntate, sive quoad actus elicitos, sive quoad imperatos; unde et libertas a *coactione* nuncupatur: at secunda, præter coactionem externam, excludit etiam determinationem necessariam ad unum actum seu modum operandi, unde et libertas a *necessitate* dici solet.

Liberum arbitrium, scribit D. Thomas ¹, habemus *respectu eorum, quæ non necessario volumus vel naturali instinctu. Natura*, subdit ², *est determinata ad unum, sed voluntas (ut voluntas, seu ut potentia liberi arbitrii) non est determinata ad unum: eorum igitur voluntas est principium, quæ possunt sic vel aliter esse.*

Quamvis tam coactio, quam necessitas libertati arbitrii opponantur, magnum tamen intercedit inter eas discrimen: 1.º quia necessitas voluntatis quoad aliquem actum liberta-

¹ 1.^a p., q. 19, art. 1.º

² *Ibid.*, q. 41, art. 2.º

tem arbitrii quoad alios non perimit, immo vero ipsorum est fundamentum et ratio; nam quia ad bonum universale voluntas necessario fertur, ideo ad particularia non necessario, sed libere fertur, unum præ alio eligendo: 2.º quia coactio magis libertati opponitur quam necessitas; unde coactio non solum libertati, sed dignitati hominis opponitur, nec jus habet homo hominem cogendi per violentiam absolutam, nisi quatenus Dei vices gerit ¹.

8.º Juxta triplicem indifferentiæ objectum, triplex efflo-

¹ Ad rem P. Raulica, *Filos. Crist.*, cap. XIII, § 124: "Sólo la filosofía cristiana, nacida del Cristianismo, ha servido de antemural, en toda su plenitud, á la libertad del hombre. Según esta filosofía, el hombre es naturalmente independiente del hombre: ningún hombre tiene el menor derecho como hombre, para violentar, para forzar corporalmente á otro hombre. Si el poder doméstico tiene el derecho del castigo en el seno de la familia, sólo es como revestido de la autoridad y encargado de continuar la acción de Dios *creador* para con los individuos. Si el poder político tiene el derecho de la espada en el Estado, sólo es como representante del Dios *conservador* con respecto á los individuos y las familias... Porque, según los principios de la Religión, y, por consiguiente, de la filosofía cristiana, todo poder legítimo procede de Dios: *omnis potestas a Deo est*, no sólo porque tiene su razón de ser en Dios, sino también porque ejerce una acción propia de Dios. Cuando los poderes humanos ejercen, pues, la acción exterior para con el hombre, corrigiéndole, castigándole en su propio interés, ó en el interés de la sociedad doméstica, política ó religiosa, sólo lo hacen en nombre de Dios, como delegados por Dios, y según las reglas de la justicia de Dios."

Videant, qui omne *jus divinum* in constitutione societatis inficiantur, qui *jus modernum*, ut ajunt, prædicant, qui societatem ejusque leges ex voluntate populi tamquam ex unico fonte et proprio jure derivant, quo jure ipsi supplicia et capitis pœnam infligant homini: namque, si aliud non habent jus, nisi quod ex voluntate aliorum hominum acceperunt, cum homo, *ut homo*, coactionem, nec minus mortis pœnam alteri possit infligere, nec ipsæ publicæ potestates habere poterunt, si altiori ex fonte non repetant.

rescit libertatis partitio seu modus. Est enim libertas *contradictionis*, quæ includit indifferentiam ad agendum vel non agendum: libertas *contrarietatis*, quæ includit indifferentiam quæ circa contrarios actus quoad datum objectum versatur, ut amare vel odisse: libertas *specificationis*, quæ respicit et includit indifferentiam circa diversa, quamvis non sint contraria, ut dum eligit voluntas inter legere vel scribere. Non tamen est existimandum, quod indifferentia ab libertatem necessaria sit quasi passiva, aut perfecti *æquilibrii*; quasi opus sit, voluntatem, dum eligit, nullam inclinationem vel determinationem ad alterutrum ex extremis habere; sed potius in eo sita est indifferentia necessaria ad libertatem quod voluntas ex innata vi, dominio et eminentia supra particularia bona, possit unum præ alio eligere, quin cogatur sequi inclinationem vel propensionem, quæ ipsi adest, sive per rationis perceptionem, sive per passionem, sive per occultas vias et internas affectiones¹.

9.º Actio ergo libera voluntatis, seu libertas, prout talis, præsupponit et includit necessario: 1.º *cognitionem* ex parte intellectus, qua hic percipit et iudicat tum de bonitate objecti, tum de ejus respectu seu relatione cum bono universali, quod voluntas in omni actu quærit, tum de ejus proportionem seu relationem cum mediis, quibus obtineri potest; 2.º *exemptionem a coactione*, seu potius *spontaneitatem*, qua actus liber ex intimis voluntatis visceribus veluti proficiscitur; 3.º *indifferentiam activam*, vel contingentiam dominantem, qua voluntas, quæ ex sua ipsa natura est quædam rationalis ac idcirco universalis energia, finitis omnibus ac particularibus bonis supereminet et dominatur, nec ulli ne-

¹ Ad rem Leibnitz: "Je n'admets donc l'indifference, que dans un sens qui la fait signifier autant que *contingence*, ou *nonnecessité*... Mais... je n'admets point une indifference *d'équilibre*, et je ne crois pas qu'on choisisse jamais quand on est absolument indifferent. Un tel choix seroit une espèce de pur hasard." *Essai de Theod.*, part. 3.^a, num. 303.

cessitati quoad ea subjicitur. Et quia actus ejus, sicut et intellectus, quædam bona *particularia* sunt, ipsis quoque dominantur penitus, atque pro libito de eis disponit, nisi dum obstat necessitas objectiva hypothetica, ut dum cogitat de primis principiis, de beatitudine, vel intuetur Summum Bonum, ut beati in coelo¹. Atque ex his jam perspicitur, liberum arbitrium sic definiri posse: *facultas activa rationalis, quæ, positis omnibus ad agendum prærequisitis, potest agere vel non agere*. Ubi notandum, prærequisita illa non esse id, quod naturæ tantum ordine actionem voluntatis præcedit, ut actio Dei causas secundas ad agendum applicans.

SCHOLIUM

Radicem libertatis quidam reponunt in indifferentia voluntatis ad objectum: alii in naturali ordinatione ad finem simul cum facultate cognoscendi: alii in agitatione quadam animi quærentis bonum appetitus satiativum. Nobis ea insidet opinio, duplicem distinguendam esse libertatis radicem, alteram mediatam, alteram immediatam et proximam. Radix mediata est perfectio ipsa intellectus, sive rationis humanæ elevatio, qua omnia attingere, atque de quocumque vero et bono judicare potest; ex quo efflorescit indifferentia iudicii circa bonum et malum, prout in singulis entibus spectantur, ac ex hac indifferentia iudicii emanat indifferentia fundamentalis, vel *possibilitas* voluntatis ad quodcumque particulare objectum prosequendum vel respuendum. At radix immediata libertatis in ipsa receptivitate vel amplitu-

¹ Leibnitz, qui, dum *harmoniam præstabilitam* obliviscitur, ad mentem D. Augustini et D. Thomæ, ut plurimum, loquitur, nostram hanc sententiam docere videtur, dum scribit: "La liberté... consiste dans *l'intelligence*, qui enveloppe une connaissance distincte de l'objet de la délibération; dans la *spontanéité*, avec laquelle nous nous déterminons; et dans la *contingence*, c'est à dire, dans l'exclusion de la nécessité logique ou métaphysique." *Ibid.*, num. 288.

dine objectiva voluntatis est reponenda; quandoquidem, ideo ex particularibus bonis unum præ alio eligere potest, quia ejus adæquatum et plenum objectum est solum universale bonum, quod cum in nullo ex bonis sibi in hac vita per intellectum oblatis perspicue et vivide elucescat, a nullo eorum *necessario* trahitur, suamque independentiam activam, ac dominatricem indifferentiam quoad ea conservat; potestque proinde, ex vi hujus domini in amplitudine, elevatione et summa receptivitate objectiva originem habentis; erga quodcumque particulare bonum agere vel non agere, illudque amare vel aversari. Quæ sane theoria rationi et experientiæ consentanea apparet: etenim quia prima libertatis radix est intellectus, videmus, entia omnia, quæ intellectu donantur, liberam quoque habere voluntatem, ut Deus, angeli, homo. Sed quia in homine immediata radix est receptivitas objectiva ipsius voluntatis, hæc libertate non potitur quoad actus, qui respiciunt bonum universale, sive in communi spectatum et quoad specificationem, ut in vita præsentis, sive quoad exercitium et bonum universale concrete spectatum, ut in beatis Deum intuentibus.

§ II

De existentia libertatis humane.

THESIS I.^a

Homo vera gaudet libertate arbitrii, qua excluditur necessitas ad unum, et qua vera est dominus suorum actuum.

Prob. 1.º ex sensu intimo. Vera gaudet libertate arbitrii atque omnem determinationem necessariam excludit ille, qui, positus omnibus ad agendum requisitis, potest agere vel non agere, agere hoc vel illud; atqui ex intimo sensu habemus, nos, positus omnibus ad agendum requisitis, sæpe posse agere vel non agere, agere hoc vel illud; ergo... Et sane, si conscientia testimonio aliqua vis adest, certissime per ipsum

mihi constat, me posse scribere vel non scribere, scribere tarde vel velociter, scribere vel legere, vel canere, vel deambulare, ac dum unum ex istis perago, ex. gr., scribere, aliud posse assumere, ex. gr., deambulare, scripturam inceptam suspendendo. Dixi sæpe, quia, ut jam adnotatum manet, libertas hæc non omnibus hominis actibus seu motibus congruit.

Prob. 2.º ex communi hominum sensu. Videmus enim, apud omne humanum genus eam semper viguisse et vigere sententiam, hominem, nempe, a necessitate et determinatione ad unum liberum existere in propriis actibus. Cujus rei luculenta sunt signa, tum legum promulgatio, quæ sensu et ratione carent, dum quædam prohibent fieri, alia præcipiunt, si homo libere non operatur; tum etiam præmiorum et pœnarum institutio, quæ absque libertate arbitrii nec concipi inter homines possunt; tum laus, quæ virtuti redditur, ac vituperium vitio; tum denique conscientia moralis stimuli, quibus constanter et diversimode urgetur homo in operando. Ergo ex communi hominum sensu, qui falli nescius est, invictissime demonstratur et constat arbitrii libertas in homine.

His adde absurda alia, quæ ex libertatis negatione consequuntur: tollitur namque ratio meriti et demeriti¹; tollitur utilitas exhortationis et consilii: tollitur ipsa deliberatio ad agendum. «Si enim, apposite scribit D. Thomas, non sit liberum aliquid in nobis, sed ex necessitate movemur ad volendum, tollitur deliberatio, exhortatio, præceptum et punitio, et laus et vituperium.»

Suaderi etiam potest 3.º ratione. Potentia seu facultas necessario motu non fertur nisi ad suum objectum adæquatum, quod totam ejus capacitatem expleat, quodque potentia commensuretur; sed adæquatum objectum voluntatis est

¹ «Non enim videtur esse meritorium vel demeritorium, ait D. Thomas, quod aliquis sic ex necessitate agit, quod vitare non possit., *De Malo*, q. 6.^a, art. unic.

solum bonum universale et infinitum; ergo quoad particularia et finita bona non necessario motu, sed libero et contingenti fertur.

THESIS 2.^a

Indifferentia seu libertas contrarietatis ad bonum et malum morale ad essentiam libertatis arbitrii non spectat, sed potius ejus est nœvus et imperfectio.

Prob. 1.º Quia in Deo et angelis perfecta existit arbitrii libertas, nec tamen indifferentiam ad malum morale habent. Nimirum, ut voluntas vere dicatur libera et domina sui actus, sufficit, quod possit ponere vel non ponere actum hunc vel diversum, ex. gr., creare mundum vel non creare, conferre huic homini gratiam efficacem vel sufficientem tantum.

2.º Liberum arbitrium, cum sit ipsa voluntas, bonum respicit et ad ipsum ex se tendit. Quod si a bono deflectit, vel est propter ignorantiam, errorem aut inconsiderationem ex parte intellectus, vel propter passiones et affectus, ejus motum a recto tramite detorquentes, ac proinde ex defectu aliquo sibi extraneo, et qui ipsi accidit. Itaque, sicut nostri intellectus imperfectio quædam est ac defectus, nec ad ejus essentiam pertinet, quod possit a vero deflectere, dum conclusiones ex principiis primis deducit per ratiocinium; ita similiter, non ad perfectionem et essentiam, sed potius ad defectum libertatis pertinet, quod voluntas, prætermissis ordine veri boni et ultimi finis, ad bona apparientia et mala moralia possit deflecti¹.

Ast vero, quamquam potentia hæc peccandi libertatis

¹ Unde ad rem Balmes: "La voluntad tiene una inclinación al bien, pero al bien indeterminadamente... de aquí dimana su libertad para salirse del orden visto por Dios como conforme a sus soberanos designios: en lo cual la libertad, lejos de ser una perfección, es un defecto, que nace de la debilidad del conocimiento del sér que la posee., *Filos. Fund.*, lib. 10, cap. xx.

nec essentia, nec perfectio existit, at in homine libertatem ostendit quasi a posteriori, dum malum morale operando nostram libertatem experimur. Nam, ut scite D. Thomas scribit, «velle malum, nec est libertas, nec pars libertatis, quamvis sit quoddam libertatis signum.»

SOLVUNTUR OBJECTIONES

Obj. 1.º Ex ipsa libertatis definitione, voluntas eatenus libera dicitur, quatenus, positis omnibus ad agendum prærequisitis, potest agere vel non agere, sed in voluntate, dum actus suos elicit, non verificatur; ergo... Prob. min. Inter ea, quæ ad actum liberum prærequiruntur, unum est actualis determinatio voluntatis ad operandum; actus namque liber non existit nisi propter et per actualem voluntatis determinationem; sed, dum existit hæc determinatio, voluntas jam non potest agere vel non agere; ergo...

Resp. dist. maj. Si sermo sit de libertate, antequam actus eliciatur et de prærequisitis tempore, conc.; si sermo sit de libertate, prout exercita et de prærequisitis tantum causalitate et natura, neg. Itaque, si libertas in actu signato, ut ajunt, spectetur, antequam actum ullum ponat erga objectum, ei propriissime congruit adducta definitio, quia, positis omnibus ad agendum tempore requisitis ut sunt cognitio distincta objecti, spontaneitas, indifferentia seu contingentia quoad objectum, etc., adhuc potest agere vel ab actu abstinere, ponere hunc actum vel ejus contrarium. Sed si loquamur de libertate in actu exercito, ut vocant, id est, de libera voluntate prout eliciente actum aliquem circa objectum, ei non congruit definitio, prout jacet; quia ex hoc ipso, quod per actualem sui ipsius determinationem actum elicit et posuit, de ea dici nequit, quod potest agere et non agere, nisi in sensu diviso, seu quatenus simul et in eodem instanti, in quo actum liberum ponit et exercet, retinet simul potentiam seu facultatem ipsum abrumpendi aut suspendendi, ac ponendi contrarium. Unde ad objectionem

Responderi posset 2.º distinguendo 2.^{am} minorem. Dum existit hæc determinatio, etc., *in sensu composito*, conc.; *in sensu diviso*, neg. Cujus distinctionis sensus ex dictis facile perspicitur, vel leviori magistri explicatione.

Obj. 2.º cum Bayle. Argumentum ex intimo sensu, quod sane præcipuum est inter ea, quæ ad libertatem statuendam adduci solent, infirmum est et nutat: ergo nihil certi habemus pro libertate demonstranda. Prob. ant. Ex sensu intimo id tantum certo novimus, volitiones, nempe, et nolitiones in nobis esse; at nobis non testatur, has volitiones et nolitiones ex determinatione libera voluntatis oriri, immo etiam nec testatur certo, a principio interno procedere; namque experimur id ipsum, quod experimur, quamvis prædicti actus nobis a principio externo inessent: ergo...

Resp. neg. ant. Ad prob., neg. similiter antec. Ast enim vero, nemo, quod sciam, si unus Bayle excipiatur, affirmavit unquam, conscientiæ internæ testimonium ad existentiam solam volitionum et nolitionum porrigi, minime vero ad modum seu rationem, qua a voluntate originem ducunt. Profecto, dum scribo, non solum experior, me velle scribere, sed intime simul persentisco, hanc scribendi volitionem et scripturam ipsam ex libera determinatione meæ voluntatis procedere, ita ut dominus sim hujusmodi actionum, non solum antequam actu eliciantur, sed etiam dum existunt, eas suspendendo, et loco unius aliam exercendo. Id ipsum ex eo aperte constat, quod per intimum sensum inter actum necessarium et liberum discernere possum. Namque conscientia, quæ mihi testatur, me posse scribere vel non scribere, et dum scribo, ex propria determinatione libera scribere, eadem quoque testatur, me non posse abstinere ab amore beatitudinis, si semel de ea cogitem, si oculos aperiatur et lux adsit, me non posse non videre parietem ante me extantem; quæ actiones et aliæ similes, quamvis a principio seu vi interna originem ducat, ac proinde spontaneæ dicantur et sint, at eas aliter ponere nequit voluntas, prout potest eas, quas liberas experitur.

Instabis cum eodem. Quamvis per intimum sensum perspicue noscamus et experiamur propriam existentiam, at minime novimus nec experimur causam hujus existentia: ergo similiter, quamvis per sensum intimum agnoscamus, nos volitiones et nolitiones edere, minime ex hoc dignoscere possumus, undenam hujusmodi actus oriantur ¹.

Resp. neg. cons. et paritatem. Certum quidem est, nos per conscientiam causam et originem nostræ existentia: non agnoscere; quippe id ad aliam facultatem, nempe, ad rationem spectat, eo vel maxime, quod hujusmodi existentia: causa extra nos ipsos existit. At non minus absurda quam illegitima est consecutio, eandem rem conscientia: applicare respectu libertatis; qui hæc non solos actus, sed potestatem ad eos eliciendos vel non eliciendos essentialiter includit, cum libertas nec concipi possit sine hac potestate. Quibus adde aliam disparitatis rationem, nimirum: existentia: causa extra nos et supra nos est, at voluntas, ex qua actus liber oritur, intra nos, nec supra nos ipsos existit; unde nihil certe mirum, si hæc et non prior illa ex sensu intimo nobis innotescat.

Obj. 3.º Liberum libertate arbitrii dicitur, quod est in nostra potestate; sed actus necessarius voluntatis est in nostra potestate: ergo arbitrii libertas, qua gaudet homo, non includit indifferentiam ad agendum et non agendum, ut thesis prima supponit.

Prob. min. Illud vere dicitur et est in nostra potestate, quod facimus, cum volumus; sed actus necessarius, ex. gr., amor beatitudinis, elicitur a voluntate volente; ergo...

Resp. neg. min. Ad prob., disting. maj. Quod facimus,

¹ "Par le sentiment clair et net que nous avons de notre existence, nous ne discernons pas si nous existons par nous mêmes, ou si nous tenons d'un autre ce que nous sommes... Disons aussi que le sentiment clair et net que nous avons des actes de notre volonté ne nous peut pas faire discerner si nous nous les donnons nous mêmes, ou si nous les recevons de la même cause qui nous donne l'existence." *Respons. aux Quest. d'un Prov.*, c. cxi.

cum volumus, ita ut adæquata ratio, cur ponatur actus potius quam non ponatur, sit electiva determinatio voluntatis, conc.; ita ut adæquata ratio, cur ponatur, sit inclinatio instinctiva et ineluctabilis voluntatis, neg. Cum ergo dicitur, actum necessarium oriri a voluntate, cum vult, eatenus id verum est, quatenus significatur, huiusmodi actum, ex. gr., amorem beatitudinis, dum de ea cogitat mens, consentaneum esse naturæ et inclinationi voluntatis, cui minime opponitur, sed potius ad præfatum actum ex interna vi et sponte determinatur. At vero, si verba illa: *facimus cum volumus*, sensu obvio et naturali accipiantur, tunc significant, actum illum esse liberum ac proprie in nostra potestate, quem ideo elicimus, quia volumus, ita ut ratio, quare existat potius quam non existat, quare existat sic et non aliter, sit propria determinatio et electio voluntatis.

Obj. 4.º Quod aliunde necessariam determinationem accipit, libere non operatur; sed voluntas, dum actus, qui liberi dicuntur, elicit, aliunde necessario determinatur, nempe, ab ultimo iudicio practico intellectus; ergo vera libertate non gaudet.

Pro huius argumenti solutione præ oculis hæc habere oportet:

1.º Iudicium intellectus circa bonum, aliud est *speculativum*, quo dijudicatur, objectum esse bonum vel malum in seipso; aliud *practicum*, quo intellectus iudicat et intus asserit, objectum, prout præsentibus subest circumstantiis, a voluntate esse eligendum vel respuendum.

2.º Duplex existit philosophorum sententia circa nexum, qui intercedit inter electionem voluntatis et iudicium practicum intellectus. Existimant aliqui, voluntatem omnino dependere ab ultimo iudicio practico intellectus, ita ut ex hoc iudicio semper determinetur voluntas ad actualem electionem voluntatis. Opinantur alii, actum voluntatis nexum necessarium minime includere cum quolibet practico iudicio intellectus, ita ut voluntas possit ex innata vi eligere contrarium ejus, quod sibi per quodcumque intellectus iudicium

offertur. Quæ posterior opinio nobis magis arridet, non solum quia conditioni voluntatis liberæ magis consona videtur, sed præsertim quia respondet sensus intimi phænomenis: experimur siquidem, posito seu prælucente quolibet iudicio intellectus circa bonum particulare et finitum, posse nos actum iudicio intellectus consentaneum cohibere, vel etiam contrarium quandoque eligere. Itaque, si hæc sententia ut verior habeatur,

Responderi potest negando minorem argumenti. Quandoquidem, in hac sententia, falso affirmatur, actualem voluntatis electionem necessario determinari a iudicio practico intellectus. Quod ad me attinet, existimo, electionem actualem voluntatis determinari quidem a iudicio practico intellectus, *ut plurimum et contingenter*, sed minime determinari *semper aut necessario*.

Quod si quis priorem tueatur sententiam, ad objectionem respondere poterit negando cons. Nam apud huius opinionis patronos, quamvis voluntas, in eligendo, ultimum iudicium practicum intellectus semper et necessario sequatur, libera tamen existit, et perseverat electio, quia illud iudicium potestati voluntatis subjicitur, quatenus hæc libere potest intellectum applicare et movere ad hæc potius quam alia motiva in objecto proposito pensanda atque ponderanda.

Obj. 5.º Angeli et Deus sunt perfectiores homine; sed non inest eis indifferentia ad sic vel aliter agendum, sed ad agendum uno modo determinati sunt; ergo libertas sponta-

¹ Leibnitz, cujus sane theoria *rationis sufficientis*, sicut et optimismi, cum hac sententia non facile conciliatur, in eam tamen, non satis sibi constans, descendere videtur, dum ait: "Quelle perception qu'on ait du bien, l'effort d'agir après le jugement, qui fait, à mon avis, l'essence de la volonté, et est distingué... C'est ce qui fait que nôtre âme a tant de moyens de résister à la vérité qu'elle connaît, et qu'il y a un si grand trajet de l'esprit au cœur... Ainsi la liaison entre le jugement et la volonté n'est pas si nécessaire qu'on pourrait penser." *Essai de Theod.*, part. 3.ª, núm. 311.

neitatem tantum involvit, nec indifferentiam et potestatem ad plura et opposita requirit.

Resp. dist. min. Non inest eis indifferentia *physica* ad sic vel aliter agendum, etc., neg.; *moralis*, conc. Porro, jam ostensum est, potentiam peccandi seu discedendi ab ordine morali ad rationem vel essentiam libertatis non spectare, sed potius eam minuire et imperfectam reddere¹. Itaque, quamvis in angelis et in Deo minime sit indifferentia et potestas ad peccandum, at reperitur indifferentia ad opposita, ex. gr., ad creandum vel non creandum, sine qua vera libertas existere nequit, etiamsi ex interna vi et perfecta spontaneitate actus oriatur.

ARTICULUS SECUNDUS

De adjunctis, quæ voluntarium et libertatem vel tollunt, vel minuunt.

Prænotanda:

1.º Voluntarium in genere acceptum definitur: *Quod procedit a principio intrinseco cum cognitione finis*. Quod si hæc cognitio sit perfecta, ita ut cognoscatur ratio formalis finis, et proportio seu relatio mediorum cum fine, constituit *voluntarium perfectum*, quod in solis agentibus intellectualibus reperitur. Si vero solum percipiatur res, quæ est finis tamquam bona, quin cognoscatur ejusdem ratio propria, nec relatio mediorum cum fine, prout contingit in brutis, erit voluntarium *imperfectum*, quod etiam spontaneum dici potest. Dividitur præterea voluntarium.

2.º *In necessarium et liberum*; quorum primum regulatur iudicio ad unum determinatum; ex quo exurgit voluntatis determinatio ad unam speciem actus, ut dum amamus beatitu-

¹ Unde merito D. Augustinus: "Prima ergo libertas voluntatis erat posse non peccare; novissima erit multo major, non posse peccare." *De Corr. et Gra.*, c. xxxiii.

dinem: alterum est, quod regulatur iudicio indifferenti rationis, et includit potentiam ad oppositum.

3.º *In voluntarium formale et virtuale*. Voluntarium formale, quod etiam dicitur voluntarium *in se*, dicitur illud, quod in se ipso ac directe intenditur, elicitur, aut imperatur a voluntate. Virtuale vero est, quod intenditur a voluntate, vel in sua causa, vel in aliqua re, in qua implicite continetur. Sic, qui intendit ebrietatem, intendit verba ebrietate prolata, et qui iter aggreditur, intendit pervenire ad terminum, dum actu ambulat, quamvis de illo termino non cogitet. Hic appellari etiam solet *voluntarium in causa*, aut etiam implicitum. Notandum hic, quod, ut voluntarium in causa agentis moraliter imputetur, requiritur: 1.º ut effectus fuerit prævisus, aut debuerit prævideri; 2.º ut causa potuerit auferri; 3.º ut obligationem quis habeat eam tollendi; quarum si quælibet deficiat, deficit imputabilitas moralis.

4.º *In voluntarium positivum et negativum*. Primum est, quod perficitur eliciendo actum determinatum voluntatis. Alterum est, quod non perficitur per positionem, sed per omissionem actus determinati voluntatis, in his circumstantiis, in quibus potest et debet poni. A D. Thoma appellari solent voluntarium *directum* et *indirectum*.

Quibus jam prælibatis,

Adjuncta, quæ libertatem tollere, aut minuere possunt, quatuor enumerantur: *violentia, metus, ignorantia, concupiscentia*.

1.º *Violentia*.

Cum sermo hic sit de violentia proprie dicta, quæ etiam *physica* et *absoluta* quandoque nuncupari solet, ea tunc locum habet, quando agens exercet actum, ad quem compellitur vi externa, cui totis viribus resistit, ut si, me nolenti moveri, quis me invitum, corpore et viribus renitentem, pertrahat aut vi compellat. Ex qua notione facile inferitur: 1.º violentiam inferri posse actibus imperatis, quia hi exercentur per potentias et membra corporea, quæ viribus externis subjiciuntur; 2.º actus *elicitos* voluntatis, eos, nimirum,

quæ sola voluntate exercentur, ac in ea consummantur, non esse obnoxios violentiæ: quam tumvis tormenta et vis mihi inferantur, *velle et nolle* hoc, vel illud, semper remanet in mea potestate, nec violentia quævis externa ad interiora voluntatis pertingere potest.

2.º *Metus.*

Gravis, vel cadens in constantem virum, duas exquirat conditiones: 1.º ut malum, quod timetur, sit grave, saltem habito respectu ad personam timentem; 2.º ut probabiliter imminet. Voluntarium liberum non penitus tollit, nisi forte per accidens, quatenus rationem nimis perturbando ejusdem usum impedit; imminuit tamen; unde, ut plurimum, in his, quæ sunt mala quia prohibita, a peccato excusat.

Dicitur autem, libertatem non tollere, quia ea, quæ fiunt ex metu, voluntas deliberando eligit, cum facultate absoluta ad oppositum, ut patet in vulgari exemplo mercatoris projicientis merces in mare ex metu naufragii: quippe mercator libere eligit projectionem mercium ut sibi hic et nunc convenientem, idque cum potentia ad oppositum; quandoquidem potest, si velit, a projectione abstinere. Atque hac ratione, quæ fiunt ex metu, dicuntur voluntaria *simpliciter*, sed involuntaria *secundum quid*, quatenus agens, in aliis circumstantiis positus, id, quod nunc eligit, non eligeret.

3.º *Ignorantia.*

Alia est *antecedens*, alia *concomitans*, alia *consequens* actum voluntatis. Prima dicitur, quæ antecedit actum voluntatis, et est causa volendi aliquid, quod non fieret, si ignorantia circa illud non adesset.

Secunda est, quæ antecedit quidem actum voluntarium, non tamen est causa volendi aliquid, quod non fieret, si ignorantia non adesset; quia agens eandem ipsam actionem eliceret, etiamsi ignorantia non adesset. Utriusque natura et discrimen apparent in vulgato exemplo hominis, qui, positus diligentius debitis, occidit amicum, putans occidere belluam: vel inimicum occidit, quem similiter occidisset, etiamsi ignorantiam rei non habuisset. In primo, habetur

ignorantia antecedens; in altero, concomitans: utraque est invincibilis, quia in utraque adhibentur diligentia moraliter sufficientes ad ignorantiam vitandam. Differunt tamen: 1.º quia antecedens est causa ponendi actum voluntatis, quia hic sine illa non poneretur: concomitans nequit dici causa ponendi illum actum, quia etiam poneretur, si ignorantia illa non esset. 2.º Antecedens perimit libertatem; quia tollit cognitionem actus, et præterea actus est contra inclinationem voluntatis: concomitans nec tollit, nec facit voluntarium liberum; quia, quamvis tollat cognitionem actus, vel potius circumstantia actus, qui ponitur, hic tamen actus non est contra inclinationem voluntatis; unde solum facit, actum esse involuntarium negative, non positive. 3.º Omnis ignorantia antecedens est ignorantia invincibilis, non tamen e converso; quia ignorantia concomitans est invincibilis, quin sit antecedens.

Ignorantia consequens ea est, quæ ab ipsa voluntate est volita, sive directe ac in se, ut cum quis eligit aliquid ignorare, ut absque remorsu operetur; sive indirecte et in causa, ut cum quis negligit addiscere ea, ad quæ tenetur, quorum ignorantia postea est causa efficiendi aliquid, quod non fieret, si scientia circa illud adesset. Ignorantia hæc, si sit directe volita, non tollit voluntarium liberum, nec proinde malitiam moralem actionis, nec etiam minuit, ut plurimum: si vero indirecte solum sit volita, voluntarium liberum non tollit, cum actus ex hac ignorantia procedens libere eligatur in ipsa ejus causa; minuit tamen libertatem et malitiam moralem, quatenus supponitur, quod actus, qui exercetur ex tali ignorantia, non exerceretur hic et nunc, si scientia vel cognitio ejus malitiæ adesset.

4.º *Concupiscentia.*

Hoc nomine comprehenduntur omnes passionnes seu affectiones sensitivi appetitus, quæ possunt vel antecedere, vel consequi actum voluntatis. Dum antecedunt, voluntarium absolute sumptum augent, quatenus augent inclinationem agentis ad datum objectum; sed minuunt voluntarium libe-

rum, quatenus rationis usum et iudicium magis aut minus perturbant. Dum vero concupiscentia vel passio actum voluntatis consequitur, si consequatur ex simplici *redundantia*, voluntarium liberum, simulque bonitatem et malitiam, nec auget, nec minuit, sed est tantum signum majoris aut minoris intensitatis ex parte voluntatis. Si vero consequatur ex *electione*, tunc auget, vel potius multiplicat voluntarium, ejusque bonitatem et malitiam, quatenus, præter malitiam actui voluntatis respondentem, est etiam malitia motus passionis ab ipsa voluntate excitatæ ex intentione augendi intensitatem proprii motus erga objectum.

Atque pro hujus rei pleniori intelligentia, præ oculis habere oportet, quod sicut superior cognoscendi facultas seu intellectus in actum non prodit, quin ipsum comitetur actio facultatis sentiendi ac præsertim phantasie, ita etiam, dum superior appetendi vis seu voluntas in bonum fertur, exurgunt simul in appetitu sensitivo motus seu actus actibus voluntatis respondentes; unde affirmari potest, vires appetendi in homine subijci pro suo modo eidem legi associationis et concomitantie, quæ inter intellectum et sensum observatur. Ast hujusmodi appetitus inferioris motus vel passiones duplicem habent respectum ad voluntatem, si ex parte originis spectentur: quandoquidem ad eam se habere possunt, et antecedenter, et consequenter. «*Antecedenter* quidem, ait D. Thomas¹, secundum quod passio appetitus sensitivi trahit vel inclinatur rationem vel voluntatem: *consequenter* autem, secundum quod motus superiorum virium, si sunt vehementes, redundant in inferiores; non enim potest voluntas intense moveri in aliquid, quin excitetur aliqua passio in appetitu sensitivo » Porro hæc passionis excitatio voluntatem consequens originem ducit vel ex sola et simplici *redundantia* naturali, quatenus vehementia ipsa voluntatis motus in appetitu inferiore excitat; vel ex *electione* voluntatis, quatenus hæc deliberate eligit et conatur excitare pas-

¹ 1.^a p., q. 77, art. 6.º

sionem, quæ ejus actui vel effectui præsentem respondeat. Sic, si quis deliberata voluntate inimicum odio habet, passio iræ exurgere potest, vel per simplicem *redundantiam* seu naturalem influxum appetitus superioris in inferiorem, vel per *electionem*, quatenus quis ex intentione augendi odium voluntate conceptum vehementiorem iram excitare curat, injuriam sibi illatam semel atque iterum cogitando et ponderando.

ARTICULUS TERTIUS

De adjunctis, quæ conditionem moralitatis seu libertatem interius roborant.

Inter ea, quæ liberæ voluntati, prout est conditio moralitatis, adjunguntur, ejus vires roborando, est aliquid, quod ab ipsa voluntate oritur, nempe, virtutes morales: est etiam aliquid, quod ab externo agente advenit, nempe, adjutorium vel gratia Dei, de qua postea. Nunc de virtute morali brevi oratione disserimus. Itaque:

Quæres 1.º *Quænam sit virtutis moralis notio.*

Resp. 1.º Nomine virtutis moralis intelligitur facilitas quædam potentie ad perficiendum bonum morale, sive ad recte agendum circa determinatam materiam, quæ quidem facilitas ex frequentatione actuum bonorum oritur et firmatur. Unde,

2.º Non incongrue definitur a D. Augustino: *bona qualitas mentis, qua recte vivitur, et qua nullus male utitur.* Dicitur *bona qualitas*, quatenus includit inclinationem habituales potentie ab bonum; unde magis proprie diceretur *bonus habitus*, qui est genus magis proximum quam qualitas respectu virtutis moralis. Additur *mentis*, ad exprimendum, virtutem inhærere alicui potentie rationali, sive ea sit rationalis interne et ex propria natura, ut intellectus et voluntas; sive imperfecte et per participationem, ut appetitus

sensitivus. Reliquæ particulae expriment atque significant, proprium effectum virtutis esse actionem bonam in ordine morali et virtutem, qua talem, semper esse principium boni moralis: quod tamen nihil obstat, quominus possit esse materia vel objectum mali actus, ut dum quis de ea superbit, vel eam contemnit.

Ex hac notione colligitur, virtutem esse et dici causam actus boni, quatenus roborat, perficit, ac complet potentiam, a qua egreditur actus moralis.

Quæres 2.º Undenam oriuntur et generentur virtutes morales.

Resp. Virtus moralis quoad inchoationem oritur ex natura ipsa hominis; quoad consummationem et perfectionem, ex frequentatione actuum moralium.

Ratio prioris partis est, quia homini per naturam insunt quasi quædam principia et semina virtutum: 1.º ex parte intellectus, tum quatenus apprehendere et dijudicare potest bonum rationi consentaneum, tum quatenus per synderesim possidet prima principia moralia, tum quatenus per legem naturalem ipsi insitam participat et agnoscit legem æternam, quæ fundamentum est et ratio ordinis moralis; 2.º ex parte voluntatis, quæ ex propria conditione et natura est inclinatio ad bonum rationale seu honestum, quod est ipsum objectum et materia moralis virtutis; 3.º ex parte sensitivi appetitus, sive affectionum sensibilium, quatenus ex varia dispositione aut qualitatibus corporis aliqui sunt dispositi vel melius, vel pejus ad quasdam virtutes, ut habet D. Thomas, et experientia confirmat, cum videamus homines, ex ipsa corporis complexione et temperamento, ad quasdam virtutes aut vitia proclives. Præ oculis tamen habeatur discrimen inter inchoationem sensibilem et rationalem; hæc enim respicit omnes virtutes morales; sed ea, quæ oritur ex sensibilitate, ut plurimum, non omnes, sed quasdam virtutes respicit.

Altera pars constat: virtus enim, utpote habitus operativus, seu perficiens potentiam in ordine ad operationem, ge-

neratur, perficitur ac completur ex iterato actuum similium exercitio.

Quæres 3.º Quodnam sit subjectum virtutis moralis.

Resp. Subjectum remotum est homo, virtus enim est habitus operativus, actiones vero sunt suppositorum, juxta effectum philosophicum. Subjectum proximum vel immediatum sunt intellectus, voluntas et appetitus sensitivus. Enimvero, postremus hic, quamvis non sit rationalis per essentiam aut immediate et perfecte, ut intellectus et voluntas, est tamen rationalis per participationem, ut ajunt, est capax virtutis, quatenus subjicitur directioni et deliberationi rationis et voluntatis; idque, non subjectione absoluta et completa, ut membra corporis, sed relativa et imperfecta, cum vim habeat deviandi a ratione ac resistendi voluntati, hæc quippe duæ potentia corpori dominantur principatu despótico, ut ajebant Scholastici, sed appetitui sensitivo principatu politico.

Quæres 4.º Quotuplex sit virtus moralis.

Resp. Quadruplex merito assignatur, juxta quatuor potentias, quæ bono morali perfici queunt, simulque bonum aut malum morale agere, sive ex se profundere possunt. Nempe,

a) *Prudentia*, quæ in intellectu practico residet. Ejus munus est rationem rectificare, ita ut bene se habeat circa bonum, quatenus eligendum, vel malum, quatenus aversandum et fugiendum. Tres præcipue actus assignantur ipsi a D. Thoma, quorum primus est, *consiliari*, quod pertinet ad inventionem; secundus, *judicare de inventis*; tertius, *præcipere*. Et quia iste actus est propinquior fini rationis practicæ, inde est, quod iste actus est principalis actus rationis practicæ, et per consequens prudentiæ¹. Quæ D. Thomæ verba significant, ad prudentiam pertinere: 1.º investigare et quærere bona agenti possibilea et consentanea, simulque media agnoscere, quibus obtineri possunt; 2.º recte

¹ *Sum. Theol.*, 1.^a 2.^a q. 47, art. 8.º

judicare, seu sensate discernere circa bona et media, ad quorum assecutionem vires debeat intendere; 3.º præcipere sibi ipsi et aliis applicationem virium et mediourum. Atque hic postremus actus, utpote proximior objecto prudentiæ, quod est *recta operatio*, dicitur præcipuus actus ejusdem.

b) *Justitia*, cujus propria sedes est voluntas, ac definiri potest: *Habitus voluntatem inclinans ad jus suum tribuendum unicuique perpetuo et constanter*; quæ non differt quoad substantiam a definitione illa Jurisperitorum; *constans et perpetua voluntas jus suum unicuique tribuens*.

Alia est *commutativa*, qua unus homo alteri jus suum tribuit; alia *distributiva*, qua communitas, vel qui illi præest, æqualitatem servat ad membra, ipsis distribuendo bona communia juxta proportionem meritorum: alia *legalis*, qua singuli cives jus suum Reipublicæ tribuunt, eidem officia debita impendendo.

c) *Temperantia*, cujus immediatum subjectum est appetitus concupiscibilis, cujus passiones moderatur atque rationi subjicit. Unde definiri potest: *Habitus, qui appetitum concupiscibilem rectificat circa voluntates sensibiles*.

d) *Fortitudo* denique, quæ in appetitu irascibili immediate subjectatur, et cujus proprium munus est hominis animum firmare adversus mala quælibet sensibilia, ita ut propter illa a bono rationis et virtutis non recedat. Unde non immerito a D. Augustino definitur: *Animæ affectio, qua omnia incommoda et damna in nostra potestate constitutorum rerum contemnimus*. Hinc duo actus præcipue eidem assignantur: primus, *aggredi* pericula seu mala imminencia; secundus, *sustinere*; quorum prior majorem quidem splendorem et gloriam apud homines obtinet, ast posterior majorem difficultatem præ se fert, præstantiorem virtutem in animo arguit, majusque præmium apud Deum et homines recte judicantes meretur.

Rationem porro partitionis præfatæ virtutis moralis in enumeratas quatuor virtutes cardinales aptissime declarat redditque D. Thomas, verbis hisce. «Principium enim, in-

quit¹, formale virtutis, de qua nunc loquimur (nempe, virtutis ordinis naturalis, quæ viribus naturæ acquiri potest), est rationis bonum (bonum rectæ rationi consentaneum): quod quidem dupliciter potest considerari. Uno modo, secundum quod in ipsa consideratione rationis consistit, et sic erit una virtus principalis, quæ dicitur *prudentia*. Aliomodo, secundum quod circa aliquid ponitur rationis ordo; et hoc vel circa operationes (circa actiones externas, quæ alterum respiciunt, ut furtum, vulneratio, cultus, reverentia, etc.), et sic est *justitia*; vel circa passiones, et sic necesse est, esse duas virtutes. Ordinem enim rationis necesse est ponere circa passiones, considerata repugnantia ipsarum ad rationem, quæ quidem potest esse dupliciter: uno modo, secundum quod passio impellit ad aliquid contrarium rationi; et sic necesse est, quod passio reprimitur, et ab hoc denominatur *temperantia*: alio modo, secundum quod passio retrahit ab eo, quod ratio dictat, sicut timor periculorum vel laborum; et sic necesse est, quod homo firmetur in eo, quod est rationis, ne recedat, et ab hoc denominatur *fortitudo*.»

Ex hucusque expositis circa virtutes morales colligere licet sequentia

Corollaria:

1.^m Prudentia, justitia, temperantia et fortitudo virtutes *cardinales* dicuntur, propter «principalitatem materiæ, inquit D. Thomas², puta, quod prudentia dicatur, quæ præceptiva est; justitia, quæ est circa actiones debitas inter æquales; temperantia, quæ reprimit concupiscentias delectationum tactus; fortitudo, quæ firmat contra pericula mortis.» Sed præterea, *cardinales* quoque appellantur, quatenus sunt veluti radix, ratio et fundamentum aliarum virtutum moralium, quæ ad cardinales revocantur, tamquam earumdem manifestationes, species, modi vel partes. Unde et

¹ *Sum Theol.*, 1.^a, 2.^a 3.^a, quæst. 61, art. 2.º

² *Ibid.*, art. 3.º

D. Thomas: «Virtus aliqua dicitur cardinalis quasi principalis, quia super eam aliæ virtutes firmanur»¹.

2.^m Si præfatæ virtutes cardinales invicem conferantur, prudentia præstantiam quamdam et principatum super reliquas sibi vendicat. Objectum namque virtutis moralis est bonum rationi consentaneum, quod agnoscere et dijudicare spectat ad rationem, quam prudentia perficit. Quapropter jure merito D. Thomas: «Causa et radix humani boni est ratio; et ideo prudentia, quæ perficit rationem, præfertur in bonitate aliis virtutibus moralibus perficientibus vim appetitivam»².

3.^m Quod si tres reliquæ inter se conferantur, primum locum justitia, secundum fortitudo, tertium temperantia sibi vendicant. Namque, ut bene habet D. Thomas³, «in virtutibus perficientibus vim appetitivam, tanto est una altera melior, quanto magis ad rationem accedit; unde et justitia, quæ est in voluntate, præfertur aliis virtutibus moralibus, et fortitudo, quæ est in irascibili, præfertur temperantiæ, quæ est in concupiscibili.»

4.^m Justitia, eo ipso quod versatur circa actiones vel operationes, quæ ad alterum referuntur, tamquam proprium sibi vendicat constituere et respicere *medium rei*, ut, scilicet, tantum alteri reddatur, quantum ipsi debetur. Contra vero, aliæ virtutes morales respiciunt et constituunt *medium rationis*, quatenus ipsarum proprium munus est actiones et passiones moderari et exercere, habito respectu ad conditionem et circumstantias subjecti operantis.

5.^m Sed vero, quamvis omnes justitiæ species *medium rei* respiciant, at non eodem prorsus modo. Siquidem, commutativa justitia respicit *medium rei* secundum *proportionem arithmeticam*, sive, quod in idem recidit, secundum æqualem quantitatis excessum: sic, qui decem aureos ab alio abstulit,

¹ QQ. Disp.^æ de Verit., art. 12.

² Sum. Theol., 1.^a 2.^æ, quæst. 66, art. 1.º

³ Ibid.

totidem ei reddere tenetur ex vi et conditione justitiæ commutativæ. Ast justitia distributiva *medium rei* secundum *proportionem geometricam* solum respicit. Verbo: in justitia commutativa attenditur æqualitas rei ad rem secundum se, ita ut, qui decem accipit, decem restituat: sed in distributiva attenditur potius proportio rerum ad personas, ita ut præmia vel pœnæ distribuantur, habita ratione meritorum vel demeritorum ex parte personæ.

6.^m Non immerito docet D. Thomas, virtutes morales, si in statu perfecto spectentur, invicem connexas existere, ita ut una earum nequeat possideri in ratione habitus perfecti absque cæteris. Cujus rei ratio est, quod prudentia, sine qua virtus moralis perfecta consistere nequit, et a qua proinde aliæ virtutes morales dependent, etiam ipsa vicissim ab iis pendet, quatenus præsupponit atque exigit appetitum rectificatum circa bona appetibilia; quod equidem proprium munus est reliquarum virtutum moralium.

ARTICULUS QUARTUS

De necessitate auxilii divini vel gratiæ.

Virtutes morales, de quibus in superiori articulo, hominis quidem vires ad bonum morale perficiendum augere et firmare, satis constat; eas tamen insufficientes esse, immo acquiri et perdurare non posse, nisi adjungatur auxilium aliquod præpotentis Dei, ratio et experientia non obscure ostendunt. Nam 1.º demonstratum est supra, hominis ultimum finem, ac supremam perfectionem morale, esse ipsum Deum: ex quo sua sponte consequitur, viam, quæ hominem ad beatitudinem ac supremam perfectionem ducit in ordine morali, esse amorem Dei super omnia, et adimplerionem omnium præceptorum, quæ lege, vel naturali, vel humana, continentur. Paucis verbis: hominis perfecta moralitas exigit, tum ut omnes actiones ad Deum tamquam ultimum finem referat, tum ut juxta rectæ rationis præscriptum universaliter et constanter agat, ita ut nullum peccatum gra-

ve committat: atqui nemo sanæ mentis dixerit, hominem sibi relictum hæc omnia constanter perficere posse; quandoquidem ratio et experientia ostendunt, ipsum tot ac tam gravibus difficultatibus, periculis, et propensionibus ad malum circumveniri et premi, ut fere impossibile sit, eum ex omnibus simul illæsum evadere, cunctas semper vincere, et nunquam ad peccatum declinare: ergo ratio et experientia, si non demonstrant, ast certe satis aperte innuunt, hominem divino auxilio indigere ad bonum morale constanter perficiendum, ita ut ad Deum ultimum finem et supremam perfectionem tendere ac pervenire possit.

2.º Actiones morales, utpote deliberatæ, ex ratione et voluntate originem ducunt. Jam vero, hominis rationem obscuritati et ignorantie nimium esse obnoxiam quis nescit? Quod vero attinet ad voluntatem, ea non solum mutabilitati, fragilitati, ac summe infirmitati est obnoxia, prout experientia nimis testatur, sed quod pejus est, experimur, eam abripi, nescio qua proclivitate in malum et vetitum, ut merito Ovidius scripserit: *quod licet, ingratum est, quod non licet, acrius urit*. Igitur, si non omnimoda impossibilitas, ast certe maxima adest difficultas in eo, quod homo ejusmodi defectibus obnoxius, constanter nihilominus bene operetur, nisi Deus ipsi subveniat potentissima sua vi et misericordia.

3.º Ut experientia nimium luculenter ostendit, homo multiplicibus passionibus agitur, quæ non raro vehementissime urgent, tenebras et caliginem rationi offundunt, intellectum obnubilant, animum concutiunt, voluntatem denique alliciunt vehementer, atque veluti vi quadam ad sensibilia pertrahunt, abripiunt, convertunt. Exinde pugna illa interna, conflictus inter partem superiorem et inferiorem, certamen inter desideria carnis et desideria spiritus, quæ homo veluti in seipso discerpitur, de quibus Apostolus conqueritur, et de quibus ipsimet paganismi poetæ et philosophi testimonium perhibent¹. Igitur nisi Dei auxilium adsit, ho-

¹ Notum est illud Ovidii: "Sed trahit invita nova vis, aliud

minis voluntatem manutentis et firmantis, nequit hæc bonum morale constanter perficere, inter ejusmodi fluctus, quibus vehementius exagitur, quæ cum homine nascente enascuntur, cum eodem crescente crescunt, ipsumque ad mortem usque comitantur.

4.º Ejusmodi porro vulnera nunc exposita, quibus homo afficitur, non obscure innuunt, ac vero similiter persuadent, vires, quibus nunc potitur homo ad bonum morale perficiendum deficere ab eis, quæ ipsi ex naturæ conditione, seu in statu naturæ puræ competunt; ac proinde humanam naturam collapsam existere et moraliter sauciatam. Ex hoc vero naturæ lapsu et corruptione, quæ ratio et experientia suffragantur, sponte fluit necessitas auxilii supra naturam hominis positi, quo ejus vires restituantur ac reparentur.

Corollaria:

1.^m Ergo quamvis homo, dum ab ordine morali recedit per peccatum, libere agat, possitque, absolute loquendo, non peccare, ac proinde potentiam *physicam* habeat ad perficiendum bonum morale, impotentie tamen *moralis* subjicitur ob multiplices et gravissimas difficultates, quibus ad ejusmodi bonum constanter peragendum præpeditur.

2.^m Ergo dum D. Thomas docet hominem, pro præsentis naturæ conditione, indigere gratia sive auxilio speciali divino, ad vitandum peccatum atque ad implenda præcepta legis naturalis, ejus doctrina apprime concordat cum eo, quod ratio simul et experientia nos edocent circa infirmitatem naturæ et virium ejus ad bonum morale perficiendum.

3.^m Ergo dogmata catholica tam circa gratiam, quam circa lapsum et corruptionem naturæ humanæ, maxime con-

que cupido—Mens aliud suadet: video meliora, proboque,—Deteriora sequor., *Metam.*, lib. 1.º, v. 20.

Quin et Seneca: "Premittit cupido turpis, et vinci vetat—Et inter istas mentis obsessæ faces—Fessus quidem, et dejectus, et pessum datus—Pudor rebellat. Fluctibus variis angor., *Agamen.*, act. 2.º, scæ. 1.^a, v. 132.

ve committat: atqui nemo sanæ mentis dixerit, hominem sibi relictum hæc omnia constanter perficere posse; quandoquidem ratio et experientia ostendunt, ipsum tot ac tam gravibus difficultatibus, periculis, et propensionibus ad malum circumveniri et premi, ut fere impossibile sit, eum ex omnibus simul illæsum evadere, cunctas semper vincere, et nunquam ad peccatum declinare: ergo ratio et experientia, si non demonstrant, ast certe satis aperte innuunt, hominem divino auxilio indigere ad bonum morale constanter perficiendum, ita ut ad Deum ultimum finem et supremam perfectionem tendere ac pervenire possit.

2.º Actiones morales, utpote deliberatæ, ex ratione et voluntate originem ducunt. Jam vero, hominis rationem obscuritati et ignorantie nimium esse obnoxiam quis nescit? Quod vero attinet ad voluntatem, ea non solum mutabilitati, fragilitati, ac summe infirmitati est obnoxia, prout experientia nimis testatur, sed quod pejus est, experimur, eam abripi, nescio qua proclivitate in malum et vetitum, ut merito Ovidius scripserit: *quod licet, ingratum est, quod non licet, acrius urit*. Igitur, si non omnimoda impossibilitas, ast certe maxima adest difficultas in eo, quod homo ejusmodi defectibus obnoxius, constanter nihilominus bene operetur, nisi Deus ipsi subveniat potentissima sua vi et misericordia.

3.º Ut experientia nimium luculenter ostendit, homo multiplicibus passionibus agitur, quæ non raro vehementissime urgent, tenebras et caliginem rationi offundunt, intellectum obnubilant, animum concutiunt, voluntatem denique alliciunt vehementer, atque veluti vi quadam ad sensibilia pertrahunt, abripiunt, convertunt. Exinde pugna illa interna, conflictus inter partem superiorem et inferiorem, certamen inter desideria carnis et desideria spiritus, quæ homo veluti in seipso discerpitur, de quibus Apostolus conqueritur, et de quibus ipsimet paganismi poetæ et philosophi testimonium perhibent¹. Igitur nisi Dei auxilium adsit, ho-

¹ Notum est illud Ovidii: "Sed trahit invita nova vis, aliud

minis voluntatem manutentis et firmantis, nequit hæc bonum morale constanter perficere, inter ejusmodi fluctus, quibus vehementius exagitur, quæ cum homine nascente enascuntur, cum eodem crescente crescunt, ipsumque ad mortem usque comitantur.

4.º Ejusmodi porro vulnera nunc exposita, quibus homo afficitur, non obscure innuunt, ac vero similiter persuadent, vires, quibus nunc potitur homo ad bonum morale perficiendum deficere ab eis, quæ ipsi ex naturæ conditione, seu in statu naturæ puræ competunt; ac proinde humanam naturam collapsam existere et moraliter sauciatam. Ex hoc vero naturæ lapsu et corruptione, quæ ratio et experientia suffragantur, sponte fluit necessitas auxilii supra naturam hominis positi, quo ejus vires restituantur ac reparentur.

Corollaria:

1.^m Ergo quamvis homo, dum ab ordine morali recedit per peccatum, libere agat, possitque, absolute loquendo, non peccare, ac proinde potentiam *physicam* habeat ad perficiendum bonum morale, impotentie tamen *moralis* subjicitur ob multiplices et gravissimas difficultates, quibus ad ejusmodi bonum constanter peragendum præpeditur.

2.^m Ergo dum D. Thomas docet hominem, pro præsentis naturæ conditione, indigere gratia sive auxilio speciali divino, ad vitandum peccatum atque ad implenda præcepta legis naturalis, ejus doctrina apprimè concordat cum eo, quod ratio simul et experientia nos edocent circa infirmitatem naturæ et virium ejus ad bonum morale perficiendum.

3.^m Ergo dogmata catholica tam circa gratiam, quam circa lapsum et corruptionem naturæ humanæ, maxime con-

que cupido—Mens aliud suadet: video meliora, proboque,—Deteriora sequor., *Metam.*, lib. 1.º, v. 20.

Quin et Seneca: "Premittit cupido turpis, et vinci vetat—Et inter istas mentis obsessæ faces—Fessus quidem, et dejectus, et pessum datus—Pudor rebellat. Fluctibus variis angor., *Agamen.*, act. 2.º, scæ. 1.^a, v. 132.

sentanea existunt eis, quæ naturalis ratio et experientia simul docent et innuunt. Quod quidem adeo verum est, ut etiam apud ethnicos populos et scriptores non obscura appareant vestigia horum dogmatum ¹. Igitur immerito rationalistæ dogmata ejusmodi veluti rationi adversantia habent et rejiciunt. Immo vero, qui dogmata peccati originalis vel ignorant, vel rejiciunt, in absurdas sententias abire coguntur: quippe videmus, eos vel hypothesim Manichæorum amplectere, vel metempsychosi adhærere, vel fatalismum profiteri, aut ad scepticismum, indifferentismum confugere, ut nostri rationalistæ.

4.^m Ergo, etiam secluso præcepto divino, homini incumbit necessitas et obligatio orandi ex ipsa conditione naturæ et virium ejus. Nam eo ipso, quod insufficientia morali laborat, nec sine Dei auxilio bonum morale ordinis naturalis potest integre perficere, indiget profecto auxilium hocce a Deo expetere et deprecari.

SCHOLIUM.

Præ oculis habere oportet, quod gratia præfata, quam revelatio ostendit atque edicit, natura vero et facta naturalia satis aperte innuunt, ut nunc vidimus, præ se fert dilectionem specialem ex parte Dei, cujus ope et influxu homo ad ordinem supernaturalem elevatus vires speciales roburque supernaturale et divinum accipit ad operandum, seipsumque perficiendum ultra bona et vires naturæ humanæ in se et ex

¹ Et quidem, quoad lapsum primævum naturæ satis constat ex poetarum fabulis et populorum traditionibus de re hac. Sed, quod magis mirum, non desunt philosophi, qui adstruant necessitatem auxilii divini ab bonum morale perficiendum. Quos inter Plato, dialogo *Men. seu de Virt.*, sic finem imponit: "Si autem nos in omni hac disputatione recte perscrutati sumus, virtus utique, nec doctrina, nec natura nobis aderit verum divina sorte." Et Seneca: "Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam nisi ab illo adjutus exurgere?" *Epist. ad Luci.*

se spectatæ. Quocirca recolere oportet pulchram D. Thomæ doctrinam, quæ verbis hisce continetur ¹: « Est differentia attendenda circa gratiam Dei et gratiam hominis. Quia enim bonum creaturæ provenit ex voluntate divina, ideo ex dilectione Dei, qua vult creaturæ bonum, profluit aliquod bonum in creatura. Voluntas autem hominis movetur ex bono præexistente in rebus; et inde est, quod dilectio hominis non causat totaliter rei bonitatem, sed præsupponit vel in parte, vel in toto. Patet igitur, quod quamlibet Dei dilectionem sequitur aliquod bonum in creatura causatum, quandoque tamen dilectioni æternæ coæternum. Et secundum hujusmodi boni differentiam differens consideratur dilectio Dei ad creaturam. Una quidem communis, secundum quam diligit omnia, quæ sunt, ut dicitur Sap. 11.º, secundum quam esse naturale rebus creatis largitur. Alia dilectio est specialis, secundum quam trahit creaturam rationalem supra conditionem naturæ ad participationem divini boni, et secundum hanc dilectionem dicitur aliquem diligere simpliciter; quia secundum hanc dilectionem vult Deus simpliciter creaturæ bonum æternum, quod est ipse. Sic igitur per hoc, quod dicitur homo gratiam Dei habere, significatur quiddam supernaturale in homine a Deo proveniens.»

CAPUT QUARTUM

DE REGULIS MORUM

ARTICULUS PRIMUS

De regula proxima morum, seu conscientia.

«Regula voluntatis humanæ est duplex, inquit D. Thomas ²: una propinqua et homogœna, scilicet, humana ratio, alia vero est prima regula, scilicet, lex æterna, quæ est quasi

¹ *Sum. Theol.*, 1.^a 2.^a quæst. 110, art. 1.º

² *Sum. Theol.*, q. 71, art. 6.º

ratio Dei.» Itaque ratio humana, quatenus est participatio et impressio quædam legis æternæ, et quatenus continet legem naturalem, quæ ab æterna derivatur, aptitudinem et vim obtinet ad regulandas actiones humanas in ordine morali, idque duplici capite: 1.º quatenus vim obtinet agnoscendi et discernendi bonum et malum morale; 2.º quatenus ejusmodi notitiam singulis actionibus applicans, practice judicat de ipsarum bonitate et malitia. Porro, ratio humana, prout postremum hocce munus præstat, est ipsamet

Conscientia, quæ proinde nihil est aliud quam *judicium intellectus practici circa bonitatem vel malitiam actionis, vel omissionis humanæ, prout in singulari existunt*. Quæ definitio conscientiam complectitur, non solum quatenus respicit actiones vel omissiones hic et nunc exercendas, sed etiam quatenus respicit actiones vel omissiones præteritas, quarum bonitatem vel malitiam testatur. Qua sane in re deficiunt, ut plurimum, conscientiæ definitiones, quæ communiter circumferuntur.

Actus conscientiæ moralis quatuor assignantur: 1.º *Testificari* circa bonitatem vel malitiam actionis vel omissionis præteritæ.

2.º *Obligare* ad aliquid hic et nunc faciendum vel omitendum.

3.º *Lætificare* interius (*excusare*, ajunt vulgo, sed minus proprie, ut mihi videtur; excusare enim vel remotionem, vel diminutionem mali proprie significat) propter bonum peractum vel malum omissum.

4.º *Remordere* propter malum actum vel bonum omissum. Duo postremi actus potius sunt modificationes aut manifestationes primi; quapropter in rei veritate, conscientiæ actus ad duos priores possunt revocari.

Conscientiæ partitionem et varios status theologis describenda relinquentes, quidpiam adjiciemus de vi obligandi, quæ eidem inest.

Itaque, eatenus vim obligandi sibi vendicat, quatenus est dictamen seu actus quidam rationis, ad quam spectat bonum

et malum morale agnoscere et discernere. Ast vero; humana ratio eatenus agnoscit et dijudicat bonum et malum morale, quatenus est participatio et impressio rationis divinæ, in qua continetur lex æterna, quam homo cognoscit, non quidem perfecte, nec prout est in se ipsa, hoc enim proprium est Dei, et beatorum, qui Dei essentiam intuentur, sed in suis effectibus, vel, ut aptissime habet D. Thomas, *secundum aliquam ejus irradiationem*, quæ quidem maxime elucet in primis illis veritatibus moralibus, quæ synderesi ac naturali lege continentur, secundum quas homo de moralitate actionum judicare potest. Ergo fundamentum, radix, ac prima ratio sufficiens conscientiæ, prout continet vim obligandi in ordine morali, est lex æterna. Enimvero, cognitio tam ordinis moralis, quam primorum principiorum, ex quorum applicatione dictamen conscientiæ obligantis exurgit, a lege æterna derivatur, cujus est effectus et participatio. «Omnis enim cognitio veritatis, ait D. Thomas¹, est quædam irradiatio et participatio legis æternæ, quæ est veritas incommutabilis: veritatem omnes aliquantulum cognoscunt, ad minus quantum ad principia communia legis naturalis.»

Ex hac porro doctrina circa legem æternam inferre licet, merito eundem D. Thomam docere, leges omnes humanas a lege æterna derivari. Cum enim ejusmodi leges legis naturam et conditiones obtineant, quatenus cum recta ratione conveniunt, si ratio humana est participatio legis æternæ, et vis obligandi per conscientiam ipsi inest ex lege æterna, consequitur plane, leges humanas vim originariam accipere a lege æterna, cum qua communicant, et e qua procedunt, media ratione hominis. Jure igitur scribit D. Thomas: «omnes leges, in quantum participant de ratione recta, in tantum derivantur a lege æterna.»²

Ergo sive lex æterna dicatur cum D. Thoma: *Ratio divinæ sapientiæ, secundum quod est directiva omnium actuum*

¹ *Sum. Theol.*, 1.^a 2.^{ae}, q. 93, art. 2.º

² *Ibid.*, art. 3.º

et motionum creaturarum: sive cum D. Augustino: *Ratio et voluntas Dei ordinem naturalem conservari jubens, perturbari vetans*, habenda est tamquam prima ratio sufficiens, primaque origo, et mensura vis obligandi, quæ tum rationi, tum conscientiæ, tum legibus humanis inest in ordine morali.

ARTICULUS SECUNDUS.

De lege naturali

§ I

De lege naturali in genere.

In lege naturali universim accepta considerare et vestigare oportet naturam, existentiam, præcepta, et proprietates. Itaque

1.º *Natura.*

Ut cum D. Thoma exordiamur ¹, «lex naturalis nihil est aliud quam participatio legis æternæ in rationali creatura.» Nimirum: lex æterna, quæ, ut supra diximus, est directiva omnium actuum et motionum, ad omnes creaturas suum influxum porrigit, et ab omnibus proinde participatur, sed ab unaquaque secundum conditionem propriæ naturæ. Unde creaturæ inferiores, quæ intellectu et voluntate carent, legem æternam participant quasi *necessario*, et *passive* tantum, quatenus ab ipsa lege æterna præstituntur eis fines congrui propriæ naturæ, simulque actiones et motus, quibus ejusmodi fines assequuntur ex instinctu et necessitate, absque propria directione aut facultate ad oppositum. Sed vero homo, utpote ratione et voluntate præditus, legem æternam participat altiori modo, seu, ut scite habet D. Thomas, *intellectualiter et rationaliter*, cognoscendo finem et media, quæ

¹ *Loc. cit.*, q. 91, art. 2º

ipsi per legem æternam præscribuntur, cum facultate et vi seipsum libere determinandi et movendi ad ejusmodi fines et media.

Ex quo plane consequitur: 1.º legem naturalem esse ipsam legem æternam, prout respicit hominem, cui communicatur et imprimitur per lumen et in lumine rationis, quæ est *impressio divini luminis in nobis*, apud D. Thomam, et *refulgentia divini claritatis in anima*; 2.º legem naturalem non distingui reali distinctione a lumine rationis, sed esse ipsam rationem, prout connotat legem æternam, a qua derivatur vis obligandi, quæ inest ipsi rationi, quatenus continet et possidet præcepta legis naturalis, quibus hominis ratio perficitur et fecundatur in ordine morali.

2.º *Existentia.*

Ex notione exposita legis naturalis sponte profluit ac necessario infertur ejusdem existentia. Etenim, si lex naturalis nihil est aliud quam participatio legis æternæ in rationali creatura, cum indubium sit, existere legem æternam seu rationem divinam dirigentem et gubernantem omnia creata, indubium similiter erit, existere legem naturalem, qua continetur et exprimitur ratio seu ordo directionis et gubernationis Dei quoad hominem. Deinde, lex naturalis, ex dictis, identificatur quoad rem cum ipsa ratione hominis: ergo nemo ejus existentiam inficiari potest, nisi rationis existentiam simul inficietur.

Demum, conscientia seu sensus intimus legis naturalis existentiam aperte testatur, dum testimonium cuique perhibet, se et cognoscere ordinem moralem, et discernere inter bonum et malum ope quarumdam veritatum moralium, quæ ex terminis innotescunt, ac immediata et ineluctabili evidentiâ refulgent. Quivis enim homo sui compos evidenter agnoscit, bonum esse faciendum et malum vitandum, malum esse injuriam pro beneficio rependere, cætera hujusmodi.

3.º *Præcepta.*

Divisio præceptorum legis naturalis ex duplici capite po-

test desumi: 1.º *ex parte cognitionis* vel cognoscibilitatis; 2.º *ex parte materiæ* vel objecti. Ex parte cognitionis, legis naturalis præcepta quædam sunt *primaria*, ea, scilicet, principia moralia, quæ ex perceptione terminorum ac ex immediata evidentiâ innotescunt: quædam dicuntur *secundaria*, et sunt illa, quæ ex præfatis primis principiis moralibus facili ac brevi ratiocinio derivantur aut deducuntur tamquam conclusiones eisdem proximæ: alia demum denominari possunt *tertiaria*, quatenus nexum legitimum et necessarium habent cum primis præceptis seu principiis moralibus, ita tamen ut hic nexus non nisi longiori ac difficiliori ratiocinio detegi possit.

Ex parte materiæ tria quoque præceptorum genera complectitur lex naturalis, juxta triplicem inclinationem naturalem, quæ homini inest. Quam divisionem ejusque fundamentum sic exponit D. Thomas¹: «Secundum ordinem inclinationum naturalium est ordo præceptorum legis naturæ. Inest enim *primo* inclinatio homini ad bonum secundum naturam, in qua communicat cum omnibus substantiis, prout, scilicet, quælibet substantia appetit conservationem sui esse secundum suam naturam (naturali et necessario appetitu); et secundum hanc inclinationem pertinent ad legem naturalem ea, per quæ vita hominis conservatur et contrarium impeditur. *Secundo* inest homini inclinatio ad aliqua magis specialia secundum naturam, in qua communicat cum cæteris animalibus; et secundum hoc dicuntur ea esse de lege naturali, quæ natura omnia animalia docuit, ut est commixtio maris et fœminæ, et educatio liberorum, et similia. *Tertio modo* inest homini inclinatio ad bonum secundum naturam rationis, quæ est sibi propria, sicut homo habet naturalem inclinationem ad hoc, quod veritatem cognoscat de Deo, et ad hoc, quod in societate vivat; et secundum hoc ad legem naturalem pertinent ea, quæ ad hujusmodi inclinationem spectant; utpote quod homo ignorantiam vitet, quod

¹ *Loc. cit.*, q. 94, art. 2.º

alios non offendat, cum quibus debet conversari, et cætera hujusmodi, quæ ad hoc spectant. Itaque *ex parte materiæ*, lex naturalis continet: 1.º præcepta, quæ respiciunt hominem, quatenus est *substantia*; 2.º præcepta, quæ respiciunt hominem, quatenus est *animal*; 3.º præcepta quæ respiciunt hominem, quatenus est *homo*, sive ratione speciei.

Ex hac porro legis naturalis divisione colligitur, eam aliqua ex parte discriminari tum a conscientia, tum a synderesi. A *conscientia* differt tamquam regula et mensura a re mensurata et regulata. A *synderesi*, quia hæc, utpote habitus primorum principiorum moralium, solum continet *primaria* præcepta legis naturalis, quæ sunt ipsamet prima principia moralia; ast lex naturalis continet præterea præcepta *secundaria* et *tertiaria*.

4.º *Proprietates.*

Legis naturalis proprietates seu attributa ex tradita notione ejusdem facile dignoscuntur. Nam, si lex naturalis identificatur cum lumine rationis, quatenus est participatio legis æternæ, consequitur plane, eam: 1.º *esse universalem*, quatenus cunctis hominibus per ipsam rationem interius promulgatur, cunctosque adstringit ad servanda ipsius præcepta; 2.º *esse per se notam* ratione evidentiæ immediatæ, qua refulget; 3.º *esse necessariam et immutabilem objective*, quatenus ejus materia et objectum sunt bonitas et malitia intrinsecæ rerum, nec proinde mutationi subsunt.

Quoniam vero unitas, evidentiâ et immutabilitas legis naturalis non uno sensu possunt accipi, ac variis opinionibus occasionem præbuere, sit

§ II

De unitate, evidentiâ et immutabilitate legis naturalis.

Quamvis indubium sit, legem naturalem, universim acceptam prout cum ratione identificatur, esse unam apud omnes, disputatur tamen, utrum una quoque dici possit ra-

tione alicujus præcepti primarii respectu aliorum, quodnamque illud sit. Similiter dubitari etiam potest, utrum evidentia vel notitia legis naturalis, ejusdemque immutabilitas, ad omnia ipsius præcepta porrigatur. Quo circa sit

THESIS I.^a

Lex naturalis continet præceptum aliquod primarium respectu aliorum, illudque merito assignatur: Bonum est faciendum, et malum vitandum vel fugiendum.

Prob. 1.^a pars. Sic se habent præcepta legis naturalis respectu ordinis moralis, sicut prima principia speculativa respectu ordinis speculativi, seu pure intellectualis; lex enim naturalis continet synderesim, ut supra diximus, quæ est habitus primorum principiorum moralium, sicut *intelligentia* est habitus primorum principiorum speculativi ordinis: atqui in isto ordine existit aliquod principium, nempe, principium contradictionis, quod cæteris naturæ et cognitionis ordine antecellit, et ad quod reliqua principia directe vel indirecte reducuntur, ut in Ontologia manet demonstratum: ergo etiam in ordine morali oportet esse aliquod principium, quod sit primarium et fundamentale respectu aliorum ejusdem ordinis.

Prob. altera pars. Ideo principium contradictionis est primum et fundamentale respectu aliorum in ordine speculativo, quia continet et exprimit relationem inter ens et non ens, vel aliis verbis, quia ejus proprium elementum est notio vel conceptio entis, quæ est absolute prima ordine naturæ et cognitionis in nostro intellectu, quippe omnes aliæ ideæ præsupponunt ideam entis, cujus sunt quasi determinationes: ergo eadem ratione illud principium erit primum et fundamentale respectu aliorum in ordine morali, quod continet tamquam elementa notiones primas et universalissimas quoad ordinem moralem. Subsumo: atqui notiones boni et mali sunt primæ, universalissimæ et fundamentales respectu ordinis moralis; siquidem totus moralis ordo innititur

notioni et distinctioni essentiali et primitivæ inter bonum et malum, et veritates etiam, actiones, leges, institutiones, etc., eatenus denominantur *morales*, quatenus dicunt ordinem vel relationem ad bonum et malum morale: ergo primum principium ordinis moralis, ac proinde primum præceptum legis naturalis, est illud: *bonum est faciendum, et malum fugiendum*, utpote innixum notionibus fundamentalibus, seu prima conceptione intellectus spectante ad ordinem moralem.

Hæc porro demonstratio haberi potest veluti commentarium, sive evolutio horum verborum D. Thomæ: «Sicut ens est primum, quod cadit in apprehensione simpliciter, ita bonum est primum, quod cadit in apprehensione practica rationis, quæ ordinatur ad opus. Omne enim agens agit propter finem, qui habet rationem boni. Et ideo, primum principium in ratione practica est, quod fundatur supra rationem boni. Hoc est enim primum præceptum legis, quod bonum est faciendum et prosequendum, et malum vitandum; et super hoc fundantur omnia alia præcepta legis naturæ»¹.

Prob. 2.º ex eo quod præfatum præceptum continet quodammodo rationem sufficientem quoad nos aliorum, ipsum vero nullum aliud superius, aut prius respicit, sed immediate exurgit ex notione boni et mali. Hinc, si quærat, ex. c., cur parentes sint honorandi, non inepte respondebimus: quia bonum est *faciendum*, sed, si ulterius quærat, quare bonum sit faciendum, ultro progredi non possumus, nec aliam rationem possumus assignare, nisi ipsam rationem boni moralis evidentia immediata apud rationem refulgentem.

Habetur ergo hic criterium tutum ad dijudicandas et explodendas sententias, in quas philosophi, præsertim heterodoxi et rationalistæ, abierunt. Sive enim quis dicat cum Hobbes, primum legis naturalis præceptum esse quærere pacem et belli auxilia, dum non habentur; sive cum Thomasio constituatur in quærendis rebus, «quæ vitam huma-

¹ *Loc. cit.*

nam reddunt maxime diuturnam et felicissimam, quæ quidem sententia epicureo potius quam christiano philosopho digna videtur; sive quis adhæreat Kant, qui ipsum reponit in actione subjectiva voluntatis talis conditionis, ut pro generali norma agendi deservire possit; sive cum Damiron constituatur in evolutione completa omnium facultatum animæ; sive cum Petro Leroux reponatur in procurando et fovendo progressu continuo humani generis, cum quo consentiunt quoad rem pantheistæ omnes, sive eclecticici, sive transcendentales; sive demum in quavis alia re constituatur, falsitatis convincuntur ejusmodi sententiæ, omissis etiam aliis ipsarum incommodis: 1.º quia ut primarium statuunt præceptum non innixum notionibus primariis et fundamentalibus ordinis moralis, sed notionibus, quæ supponunt notionem boni et mali; 2.º quia assignant tamquam primarium præceptum rem aliquam, de qua ratio reddi potest per illud a nobis constitutum, ut intuiti facile patebit ¹.

THESIS 2.^a

Nequit dari ignorantia invincibilis legis naturalis quoad primaria præcepta in homine rationis compote; dari tamen potest quoad secundaria in circumstantiis extraordinariis; ast quoad præcepta, quæ tertiaria appellavi, potest utique dari etiam in circumstantiis ordinariis.

Prima pars fere per se nota est. Nam, si lex naturalis, ut supra ostendimus, identificatur cum ratione, impossibile profecto erit, hominem sui compotem, sive qui ratione utatur, legem naturalem non agnoscere, saltem quoad primaria præcepta, quæ nihil aliud sunt quam ipsa prima principia moralia. Unde, sicut nemo ratione utens potest ignorare pri-

¹ Recentiores quidam insistentes vestigiis Kant, cui cordi fuisse videtur novas et peregrinas loquendi formulas in philosophiam invehere, id, quod veteres Scholastici appellabant *primum præceptum legis naturæ*, nuncupare solent *imperativum cathegoricum*.

ma principia speculativa, ita nec primaria præcepta legis naturalis.

Prob. 2.^a pars. 1.º Secundaria præcepta legis naturalis sunt conclusiones, quæ ex primariis facili ratiocinio deduci queunt; atqui fieri potest, ut ejusmodi præcepta invincibiliter ignorentur in certis rerum adjunctis. Et re quidem vera, supponamus hominem in tribu incivili et penitus barbara vitam agentem; supponamus præterea, in ea tribu furtum vel simplicem fornicationem communiter haberi ut licitam, quantumvis id oriatur ex ignorantia vincibili quoad majorem partem illorum hominum; quæ sane hypothesis nihil absurdi continet; cum ex historicis documentis constet, ejusmodi actiones aliasque peiores ut licitas habitas fuisse apud populos minime incultos ¹. Adjiciamus simul, hunc hominem hebetioris esse ingenii, et constanter ab infantia vidisse, omnes secum degentes prædictas actiones perficere absque ullo remorsus, nec improbationis signo. Quod ad me attinet, existimo, possibile immo et valde probabile esse, hominem in hisce circumstantiis constitutum, non ad breve modo, sed ad longum tempus versari posse in ignorantia invincibili circa malitiam harum actionum, quamvis fortasse non ad integram vitam, si hæc ad plures annos protrahatur.

2.º In ipsis populis cultioribus non raro observantur homines rudioris adeo ingenii, ut neque facillima ratiocinia perficere queant, veritatem ex veritate deducendo, fereque nihil mente habeant aut retineant, nisi prima principia et quædam facta singularia. Ergo a fortiori simile quid contingere potest quoad veritates morales, quarum cognitio, non modo ex hebetudine ingenii, sed ex passionum influxu præ-

¹ Si fides Sexto Empirico, sodomia ut licita habebatur apud Germanos et Thebanos. Testantur historici, apud Persas licita habita fuisse matrimonia inter matrem et filium. Ciliciæ et Spartæ incolæ furtum ut licitum, immo ut bonum habebant. Quid quod non pauci philosophi has et similes actiones licitas prædicabant? Quid quod ipsemet Plato communitatem uxorum approbavit, et licitam habuit?

peditur. Queis adde, quod passionum malitiam, præsertim dum vehementiores non sunt, earumque influxum quoad intellectum et voluntatem agnoscere, non est hominis hebetioris ingenii.

Quoad tertiam partem, thesis probatione non indiget. Nemo enim dixerit, homines rudiores et imperitos invincibiliter ignorare non posse conclusiones et veritates morales, quæ ex primis principiis non nisi longiori et difficiliori ratiocinio deducuntur. Præterea: inter ipsos sapientes et peritos homines videre licet dissidia de re hac, quibusdam agentibus, aliis denegantibus, hanc, vel illam rem ad jus naturæ spectare. Quod si apud sapientes invincibiliter ignorari hæc possunt, potiori jure continget in insipientibus.

THESIS 3.^a

Lex naturalis gaudet immutabilitate, non solum absoluta, sed etiam omnimoda, seu quoad omnia præcepta.

Prænotanda:

1.º Ut certum supponimus, legem naturalem mutari aut deficere non posse per cessationem finis, ad eum modum, quo lex vetus defecit; cum enim ejus finis sit ipse homo, non nisi cum eo deficere potest, idque quoad *actualement existentiam*; nam quoad possibilem, et fundamentum, non nisi cum Deo deficere posset.

2.º Indubium similiter est, legem naturalem mutari posse mutatione ea valde impropria, quæ dicitur per *additionem*, quatenus eidem, scilicet, leges aliæ positivæ a Deo, vel homine superaddi possunt.

3.º Mutatio *formalis* legis tunc locum habet, quando, manente objecto legis, hæc desinit seu deficit obligare, sive id fiat: 1.º per *abrogationem*, dum legislator legem a se latam rescindit; 2.º per *derogationem*, dum legislator aliquam ejus partem tollit; 3.º per *dispensationem*, dum, manente lege, datur facultas alicui eam non observandi. Mutatio *materialis* tunc habet locum, quando materia, quæ sub circumstan-

tia A erat objectum legis, desinit esse hujus objectum, quatenus transfertur ad circumstantiam B. Sic pecunia furto ablata et retenta contra voluntatem rationabilem domini cadit sub præcepto naturali restitutionis; sed, si eadem a domino legitimo mihi donetur, jam non est objectum præfati præcepti.

Quæstio procedit de mutabilitate formali, non materiali, quæ revera, si quid sapio, nihil commune habet cum mutabilitate legis, a qua vel longissime distat et discriminatur.

Prob. Lex naturalis continet et exprimit relationes essentielles rerum; ordo enim moralis constituitur et exurgit in homine, quatenus ex propria essentia Deum tamquam finem et ultimam perfectionem respicit, et quatenus rationis lumen est participatio legis æternæ, cum qua proinde necessario connectitur: sed relationes essentielles rerum mutari nequeunt nec ab ipso Deo, cum essentiæ rerum sint absolute immutabiles; ergo lex naturalis absoluta gaudet immutabilitate. Maj. constat, tum *a priori*, ex notione legis naturalis superius tradita, ex qua consequitur, immutabilitatem legis naturalis non modo esse absolutam, sed rationem sufficientem habere in immutabilitate legis æternæ, cujus est participatio, et cum qua identificatur in homine; tum *a posteriori*, ex hominum communi sensu et interna experientia, quibus edocemur, ea, quæ lege naturali præcipiuntur, a nobis concipi ut bona antecedenter ad ipsam legem, hoc est, ut radicaliter ac ex propria natura, rectæ rationi, constitutioni naturæ humanæ, et ipsis perfectionibus seu attributis divinis necessario consentanea; quæ vero ab eadem prohibentur, ut blasphemia, perjurium, sodomia, etc., ut radicaliter, ex essentia, ac proinde antecedenter ad legem, formaliter quæ prohibentem, mala, turpia, rectæ rationi, constitutioni naturæ humanæ, ac ipsis Dei attributis contraria, ita ut, si per impossibile bona redderentur, Deus seipsum negaret, et constitutio naturæ humanæ simul cum primis notionibus rationis penitus subverterentur.

SOLVUNTUR OBJECTIONES

Obj. 1.º adversus hanc thesim. Juxta legem naturalem bona erant communia; sed nunc eadem bona subjiciuntur proprietati, quæ habetur ut legitima et justa; ergo...

Resp. dist. maj. Juxta legem naturalem *positive præcipientem*, neg; *negative se habentem*, conc. Bonorum communitas negative tantummodo ad legem naturalem spectat, quatenus ejusmodi lex nihil statuit aut præcipit circa divisionem et proprietatem eorum, sicut nec etiam prohibet.

Inst. Ergo dominium proprietatis non pertinet ad legem naturæ, ac proinde, qui eum furto vel violentia perturbat, non peccat contra legem naturalem.

Resp. dist. cons. Non pertinet ad legem naturæ *directe et immediate*, trans.; *indirecte et mediate*, neg. Quamvis lex naturalis nec præcipiat, nec prohibeat, bona hæc possideri ab homine isto, vel illo, atque sub hoc respectu dominium proprietatis non pertineat ad legem naturæ; ast eadem lex præcipit, ut jus alterius non lædatur, nec injuria proximo fiat; ac proinde ex hypothesi, quod alter bona legitimo titulo possideat, perturbare ejus possessionem vel violenter auferre adversatur legi naturali.

Obj. 2.º Nobilior est Dei potentia et auctoritas legislativa quam hominis; sed hic potest leges a se latas mutare per abrogationem et dispensationem; ergo etiam Deus.

Resp. dist. cons. *Quoad leges positivas*, quæ ex libera ejus voluntate vim obligandi obtinent, conc.; *quoad legem naturalem*, neg. Sicut enim legem æternam nequit abrogare, quia alias seipsum destrueret et negaret, ita nec legem naturalem, quæ est communicatio legis æternæ rationali creaturæ.

Obj. 3.º et simul inst. Potestas humana derogare potest legem naturalem; ergo potiori jure Deus. Prob. ant. Lex naturalis prohibet retinere rem, invito domino; sed ex jure præscriptionis potest quis licite retinere rem alienam, invito domino; ergo...

Resp. neg. ant. Ad prob. dist. Invito domino *rationabiliter*, conc.; *si dominus sit invitus irrationalibiter*, neg. Falsum est, legem naturalem prohibere absolute retinere rem alienam vel potius, quæ fuit aliena, sed solum prohibet in hypothesi, quod ex causa rationabili et justa dominus sit invitus. Porro, qui fuit dominus rei ab alio nunc jure præscriptionis possessæ, absque rationali causa est invitus, sed potius tenetur cedere juri suo ob bonum commune, quod bono particulari debet præferri, et cui ipse tenetur impendere hocce officium, sicut et alia. Atque ex hoc fonte originem ducit, meo judicio, potestas reipublicæ ad ferendas leges circa præscriptionem rerum.

Obj. 4.º Saltem immutabilitas legis naturalis non est dicenda omnimoda, seu quoad omnia præcepta; ergo... Ant. prob. ratione et verbis D. Thomæ: «Quantum ad prima principia legis naturæ, lex naturæ est omnino immutabilis; quantum autem ad secunda præcepta, quæ diximus esse quasi quasdam proprias conclusiones propinquas primis principiis, sic lex naturalis potest mutari et in aliquo particulari, et in paucioribus, propter aliquas speciales causas impediens observantiam talium præceptorum»¹.

Resp. neg. ant. Ad prob. dist. Potest mutari *mutatione formali*, seu ex parte ipsius legis naturalis, neg.; *mutatione materiali*, sive ex parte circumstantiarum, conc. Sunt quædam præcepta legis naturæ, quorum significatio vel expressio vulgaris est incompleta et inadæquata, quia solum exprimunt casus, qui frequentiores existunt, et non exprimunt casus vel circumstantias minus frequentes. Sic, ex. c., præceptum hoc: *Depositum est reddendum domino suo*, est incompletum et inadæquatum quoad expressionem et significationem; lex enim naturæ non præcipit, quod depositum reddatur *semper* domino, sed cum *jure* seu legitime deposcit. Unde præceptum complete et adæquate sumptum sic exprimendum esset: *Depositum est reddendum domino, nisi hic*

¹ *Loc. cit.*, art. 5.º

repetat in perniciem sui vel alterius. Itaque, quando D. Thomas docet, præcepta secundaria mutari posse *in aliquo particulari, et in paucioribus*, accipiendum est sensu nunc exposito, hoc est, quoad præcepta illa, quorum integra comprehensio inadæquate exprimitur, non vero quod lex ipsa vel ejus præcepta revera mutantur: etenim non minus spectat ad legem naturæ non *reddere depositum* in perniciem sui, vel alterius, quam *reddere* illud domino. Unde hic, et in similibus, non adest mutatio legis, sed circumstantiarum, quibus subest materia et objectum legis.

SCHOLIUM

Quia legis proprium est constabili et firmari sanctione aliqua, oportet, quod legi naturali sua constet sanctio, quo nomine significatur: *constitutio præmii et pænæ a legislatore, pro iis, qui legem servaverint, vel violaverint.* Jam, lex naturalis duplici sanctione sancitur, quarum una est *proxima et inadæquata*, et respondet vitæ præsentis, nempe *pax conscientiæ*, aut satisfactio moralis pro his, qui servant; *remorsus* vero et internus cruciatus pro his, qui frangunt legem naturalem. Altera *remota et adæquata*, utpote respondens vitæ futuræ, nempe, *possessio Dei*, sive assecutio ultimi finis pro his, qui servant, *et separatio a Deo*, sive amissio ultimi finis pro his, qui legem naturalem transgrediuntur. Atque hæc duplex sanctio legis naturalis apprimè respondet ejusdem notioni a nobis traditæ: siquidem, quatenus existit et recipitur in homine singulari tamquam in proprio subjecto, ei respondet sanctio per conscientiæ personalis pacem, vel remorsum; quatenus vero est participatio legis æternæ in Deo existentis, ipsi respondet sanctio per consecutionem vel amissionem Dei.

ARTICULUS TERTIUS

De lege humana.

Quoniam actiones humanæ non solum ex conscientia, ex lege æterna et naturali regulantur, sed ex lege quoque humana potestate constituta, quæ ad eam spectant, per summa capita delibabimus. Itaque,

Quæres 1.º Quid sit lex humana.

Resp. definiri potest: *ordinatio rationis humanæ legi naturali consentanea, a potestate legitima constituta et promulgata in ordine ad bonum commune societatis.* Dicitur *ordinatio rationis*, quia lex debet esse opus et foetus rationis, tum quia ad rationem spectat dijudicare ejus justitiam, necessitatem et utilitatem, tum quia imponitur subditis ratione utentibus, et ex ratione obedientibus. Additur *legi naturali consentanea*, quia derivari debet a lege naturali saltem *negative*, hoc est, nihil præcipiendo aut prohibendo, quod repugnet legi naturæ. Dicitur *a potestate legitima*, quia vim obligandi non habet, nisi originem ducat ab eo, vel ab eis, quibus jus ferendi leges competit. Additur *constituta*, quia lex, præter actum rationis, includit etiam actum voluntatis, quo legislator vult, legem a subditis observari. Ex hac legis humanæ notione infertur: 1.º omnes eas definitiones, quæ legis humanæ originem et constitutionem explicant per voluntatem, sive hæc sit unius hominis, sive plurium, rejiciendas esse ut minus exactas, erroneas, et despotismo ac tyrannidi faventes.

Infertur 2.º legem humanam ex quadruplici capite posse esse injustam seu irrationabilem: 1.º *ex parte materiæ*, si contineat aliquid, quod adversetur legi naturali, vel etiam legi divinæ, cum potestas et lex Dei potestatem et legem humanam excedat: 2.º *quoad formam*, ut dum onera et honores inæqualiter, et non juxta vires et materia distribuuntur: 3.º *quoad finem*, ut si legislator leges ferat propriæ utilitati vel commodo unice inservientes, non vero utilitati commu-

nitatis: 4.º *quoad auctorem*, ut si lex feratur, vel ab eo; qui legitimam potestatem non obtinet, aut de rebus, ad quas ipsius leges ferendi potestas non extenditur.

Quæres 2.º Utrum leges humanæ sint necessariæ.

Resp. affirmative; idque et triplici potissimum capite:

1.º Quia lex naturalis præcepta quædam indeterminate tantum et sub quadam universalitate continet, nec descendit ad præscribenda omnia, quæ homini, præsertim in societate degenti, accommodantur, sed determinanda reliquit per legem humanam pro conditione societatis, personarum, loci, temporis, culturæ, etc. 2.º Quia præcepta quædam legis naturalis, utpote remotiora a primis principiis, facile ignorantur a multitudine; unde opus est, ut eidem per legem humanam innotescant. 3.º Quia expedit maxime, ut præcepta ipsa legis naturalis, omnibus nota, pœna temporali per legem humanam sanciantur et firmentur; quandoquidem sanctio legi naturali propria insufficientis est ad homines protervos, vitios et passionibus deditos, coerendos, qui præscriptiones legis naturalis circa furtum, adulterium, homicidium, etc., non servarent, nisi ulterius temporalibus pœnis sancirentur, ut experientia comprobatur. Ex quibus

Infertur 1.º legem humanam duplici ratione derivari posse a lege naturali: 1.º *per modum illationis*, dum lex humana continet aliquid, quod necessarium nexum obtinet cum primis præceptis legis naturalis, ex quibus legitime infertur tamquam conclusio ex principiis; 2.º *per modum determinationis*, quatenus lex humana determinat et applicat id, quod lex naturalis in communi tantum et indeterminate præscribit: «Sicut lex naturæ, inquit D. Thomas¹, habet, quod ille, qui peccat, puniatur, sed quod tali pœna, vel tali puniatur, hoc est determinatio quædam legis naturæ.» Quæ postremo modo derivantur ex lege naturali, vim obligandi obtinent ex sola lege humana; quæ vero priori modo, præter hanc vim, obtinent quoque vigorem ex lege naturali.

¹ *Loc. cit.*, q. 95, art. 2.º

Infertur 2.º materiam propriam legis humanæ non desumi aut regulari præcise ex majori malitia actionis in seipsa; major est enim malitia moralis odii in Deum quam fraudis in contractu vel commercio; sed potius respicere actionum malitiam, quatenus majorem perturbationem in republica, vel gravius nocumentum concivibus potest inferre. Unde merito D. Thomas¹: «Lege humana non prohibentur omnia vitia... sed solum graviora, a quibus possibile est majorem partem multitudinis abstinere, et præcipue quæ sunt in nocumentum aliorum, sine quorum prohibitione societas humana conservari non potest, sicut prohibentur lege humana homicidia, furta et hujusmodi.»

Quæres 3.º Quotuplex sit lex humana.

Resp. Si universim accipiatur lex humana, ad eam spectant, sive tamquam divisiones, sive tamquam subdivisiones:

a) *Jus gentium*, quod definiiri potest: *Conventio rationalis et libera gentium, ex pacto tacito inter nationes constituta et firmata ad obtinendum et conservandum mutuum commercium et felicitatem vitæ socialis.* Dicitur *conventio rationalis*, quia rectæ rationi res consentaneas præscribit et continet. Additur *libera*, quia non versatur circa ea, quæ sunt intrinsicè seu essentialiter bona vel mala, ut lex naturalis. *Gentium*, quia non respicit societatem vel nationem particularem, sed omnes vel fere omnes, quæ civilem et politicam vitam agunt. *Ex pacto tacito inter nationes constituta et firmata*, tum quia originem habuit absque conventionè expressa nationum, quæ ex ipso obligantur et obligari volunt, tum quia non ab aliqua natione vel principe particulari ortum habuit, sed ab omnibus nationibus et gubernantibus tacite admissa et constituta fuit. Reliqua verba expriment materiam et finem juris gentium, quæ sunt mutue relationes generales, et bene esse seu felicitas societatum.

¹ *Loc. cit.*, q. 96, art. 2.º

- b) *Lex humana* stricte accepta, quæ ordinatur ad bonum commune societatis, vel nationis determinatæ.
- c) *Lex ecclesiastica*, quæ ab Ecclesia constituitur ad procurandum bonum spirituale hominis.
- d) *Lex civilis*, quæ a potestate civili constituitur ad procurandum bonum naturale societatis civilis¹.
- e) *Lex pure præceptiva, aut prohibitiva*, quæ aliquid præcipit, vel prohibet, nullam pœnam imponendo transgressoribus.
- f) *Lex pure pœnalis*, dum absque expressione præcepti, vel prohibitionis, determinatur pœna vel mulcta injungenda alicui facto vel omissioni.
- g) *Lex mixta*, quæ præceptum, aut prohibitionem exprimit, ac simul pœnam transgressoribus imponendam constituit.

Ex definitione *juris gentium* a nobis tradita infertur in primis, jus hocce discriminari a lege stricte humana: 1.º quia hæc respicit et regulat actiones hominis, quatenus est membrum determinatæ societatis; illud vero quatenus est membrum societatis generalis, et præterea respicit et ordinat relationes nationum inter se, quatenus natio quælibet spectari potest ut pars aut membrum generis humani, socialem et civilem vitam agentis; 2.º quatenus jus gentium majorem affinitatem obtinet cum lege naturæ, ad quam proximius accedit quam lex pure humana.

¹ Leges ecclesiasticæ maxima ex parte continentur codice, quod *Corpus juris canonici* inscribi solet, ac ex hisce quinque partibus coalescit: *Decretum Gratiani—Decretales*, seu epistolæ et constitutiones veterum Summorum Pontificum—*Sextus Decretalium—Clementina—Extravagantes*, quarum quædam dicuntur *Joannis XXII*, aliæ *Communes*.

Simplex leges civiles, seu potius Romani Imperii, continentur *Corpore juris civilis*, quod complectitur: *Digestum* seu *Pandectas—Codicem—Institutiones—Novellas* sive *Authenticas*.

Cæterum, nunc unaqueque natio suas habet leges civiles sibi accommodatas, quæ patriæ leges audiunt.

Infertur præterea, præfatum jus gentium differre quoque a lege naturali, idque non ex uno solo capite. Nam discriminatur: 1.º *Ratione materiæ*; lex enim naturalis continet ea, quæ sunt intrinsece bona vel mala; ast jus gentium versatur circa res non essentialiter bonas vel malas, sed ab hominibus libere ex usu et pacto tacito introductas, ut commercium nationum, pacis fœdera, leges belli gerendi, inviolabilitas legatorum, similia; 2.º *Ratione originis*, quia quoad legem naturalem est Deus, sive lex æterna, a qua immediata derivatur; quoad jus gentium, est pactum tacitum nationum, usu, ac diuturnis moribus firmatum; 3.º *Ratione finis*, qui quoad legem naturalem est perfectio moralis et interna hominis cum assecutione Dei, ut Summi Boni; quoad jus gentium est felicitas societatum humanarum, prout complectitur bona externa et temporalia; 4.º *Ratione subjecti*, quod respectu legis naturalis est homo individuus; respectu juris gentium sunt nationes, vel potius homo, qua animal sociale seu membrum societatis humanæ.

Quæres 4.º *Utrum lex humana habeat vim obligandi in foro conscientie.*

Resp. Affirmative: 1.º quia ex lege naturali tenetur homo obedire superiori legitime præcipienti; atqui leges humanæ, dummodo justæ sint, continent præcepta superioris legitime præcipientis, quandoquidem supponitur, habere potestatem ferendi leges erga talem communitatem: ergo ex ipsa lege naturæ, ac proinde in foro conscientie, tenetur homo adimplere legem humanam.

2.º Lex humana, sicut et aliæ omnes, originariam vim et supremam sanctionem accipiunt a lege æterna, quippe quæ est fons omnis justitiæ legalis, ut merito proinde de ea scripserit D. Augustinus: «In temporali lege nihil est justum ac legitimum, quod non ex hac æterna sibi homines derivaverint.» Immo vero, ipsa auctoritas sive potestas publica, per quam conduntur leges, a qua vim obligandi immediate hauriunt, derivatur a lege æterna, ex qua et per quam constituitur ordo moralis rerum, ac proinde ordo civilis et so-

cialis hominum, qui nihil est aliud quam applicatio et determinatio ordinis moralis.

Dixi *dummodo justæ sint*, secus enim vim obligandi non obtinent: ita tamen ut, si injustæ sint ex parte materiæ, præcipiendo vel prohibendo aliquid repugnans legi naturali vel divinæ positivæ, quæ supereminet legi humanæ, non liceat eisdem obedire; si vero injustæ sint ex parte finis, vel auctoris, vel formæ, licet quidem eis obedire, sed non obligant, nisi forte per accidens, ad vitandum scandalum, vel majora nocumenta.

Infertur ex his, leges humanas, quæ constitutioni et independentiæ Ecclesiæ, quæ jure divino ipsi debetur, aut etiam aliis præceptis Christi, ut prædicationi fidei, sacramentorum administrationi, indisolubilitati matrimonii, auctoritati et jurisdictioni spirituali episcoporum, aut his similibus adversantur, nullam vim obligandi sibi vindicare, quippe quibus deest justitia ex parte materiæ.

SECTIO SECUNDA.

DE ONTOLOGIA SEU ETHICA SPECIALIS

CAPUT PROÆMIALE

DE OFFICIO ET JURE IN GENERE

ARTICULUS PRIMUS

Notiones generales circa jus et officium.

I.^o *Jus*, prout nomen ipsum sonat et exprimit, illud est, quod alicui regulæ conformatur; diximus autem, humanorum actuum regulam in moralibus esse legem: unde quodlibet jus implicat rationem convenientiæ et adæquationis legi. Quæ tamen convenientia, vel positiva, vel mere negativa esse potest. Positiva quidem ad legem convenientia facultatem parit aliquid tum agendi, tum ab alio exigendi; quia enim lex naturalis positive jubet vitam servare, ideo jus mihi adest circa ea omnia, quæ ad hujusmodi finem obtinendum omnino necessaria veniunt. Negativa vero convenientia moralem inducit facultatem actum vel adhibendi, vel prætermittendi: sic ex eo quod naturalis lex nec præcipit nec prohibet, me possidere prædium A, seu vestem hujus vel illius formæ gerere, jus habeo sustinendi aut alienandi prædii A possessionem, sive per venditiones, sive per cessiones aut quasvis alias commutationes, quemadmodum et forma B in veste utendi, vel omissum actum faciendi.

Duplex hoc jus homini competit tamquam possibilis actus

cialis hominum, qui nihil est aliud quam applicatio et determinatio ordinis moralis.

Dixi *dummodo justæ sint*, secus enim vim obligandi non obtinent: ita tamen ut, si injustæ sint ex parte materiæ, præcipiendo vel prohibendo aliquid repugnans legi naturali vel divinæ positivæ, quæ supereminet legi humanæ, non liceat eisdem obedire; si vero injustæ sint ex parte finis, vel auctoris, vel formæ, licet quidem eis obedire, sed non obligant, nisi forte per accidens, ad vitandum scandalum, vel majora nocumenta.

Infertur ex his, leges humanas, quæ constitutioni et independentiæ Ecclesiæ, quæ jure divino ipsi debetur, aut etiam aliis præceptis Christi, ut prædicationi fidei, sacramentorum administrationi, indisolubilitati matrimonii, auctoritati et jurisdictioni spirituali episcoporum, aut his similibus adversantur, nullam vim obligandi sibi vindicare, quippe quibus deest justitia ex parte materiæ.

SECTIO SECUNDA.

DE ONTOLOGIA SEU ETHICA SPECIALIS

CAPUT PROÆMIALE

DE OFFICIO ET JURE IN GENERE

ARTICULUS PRIMUS

Notiones generales circa jus et officium.

I.^o *Jus*, prout nomen ipsum sonat et exprimit, illud est, quod alicui regulæ conformatur; diximus autem, humanorum actuum regulam in moralibus esse legem: unde quodlibet jus implicat rationem convenientiæ et adæquationis legi. Quæ tamen convenientia, vel positiva, vel mere negativa esse potest. Positiva quidem ad legem convenientia facultatem parit aliquid tum agendi, tum ab alio exigendi; quia enim lex naturalis positive jubet vitam servare, ideo jus mihi adest circa ea omnia, quæ ad hujusmodi finem obtinendum omnino necessaria veniunt. Negativa vero convenientia moralem inducit facultatem actum vel adhibendi, vel prætermittendi: sic ex eo quod naturalis lex nec præcipit nec prohibet, me possidere prædium A, seu vestem hujus vel illius formæ gerere, jus habeo sustinendi aut alienandi prædii A possessionem, sive per venditiones, sive per cessiones aut quasvis alias commutationes, quemadmodum et forma B in veste utendi, vel omissum actum faciendi.

Duplex hoc jus homini competit tamquam possibilis actus

subjecto. Cum vero ulterius queat homo spectari velut *terminus* actus seu omissionis hominis alterius, sic inde oriri potest a lege jus ab alio aliquid exigendi. Ita, ex. gr., vi legis naturalis præcipientis filio parentum honorationem ac sustentationem, inest patri, prout ejusdem præcepti objecto sive termino, jus ad actus A vel B a filio efflagitandos.

2.^a *Attributa*, seu potius signa, communiter juri annexa hæc sunt:

a) *Vis coactiva*, quia quodlibet jus ex natura sua virtutem requirit compotem ad tenendam firmandamque ejusdem executionem: quæ quidem legalis coactionis vis vel in individuo, vel in communitate est, pro diversorum jurium distinctione. Considerandum tamen est, coactionem exercitium tantum juris attingere, non autem ipsiusmet esse sive propriam essentiam, quæ immutabilis est, sicut et naturalis lex, a qua directe vel indirecte procedit; jura enim, quæ ab humana lege immediate oriuntur, in naturali radicitus sistunt, ac (si velis) in æterna, quæ humanæ legi potestatem conferunt et moralem quasi virtualitatem ad statuenda jura et officia necessariam. Si enim coactio filium inhibeat ab exhibendis patri honore atque auxiliis, quorum ei jus inest, non equidem hujusmodi jus idcirco deficiet, sicut nec judex poenam infligendi homicidæ jus amittit, etiamsi per coactionem prohibeatur ab exercenda et ab adhibendis ad hoc pertinentibus.

b) *Collisio*, quæ circumstantiis quibusdam oriri contingit inter duo jura eandem materiam respicientia. Hæc revera collisio apparens tantum est; nam, sicut veritas veritati non opponitur, ita nec juri jus nisi improprie, in quantum, scilicet, idem potest esse materia sive objectum legum, quarum obligandi vis inæqualis existat, quippe altera earum ad moralem ordinem spectat hic et nunc.

c) *Limitatio* juris provenit ex ejus ordine ad aliorum jura agentisque officia. Universale jus bona exteriora possidendi atque iisdem utendi restringitur ob aliorum concretum jus, qui eorumdem bonorum dominium et proprietatem facto

aliquo humano vel sociali acquisierunt. Jus utendi re familiari in homine religioni votis sacramento restrictum manet, propter officia peculiaria sui status conditiones comitantia. Quo duplici exemplo simul ostenditur, juris limitationem seu determinationem, quandoque quidem ex libera subjecti voluntate, quandoque vero ab actu, præter ejusmodi liberam voluntatem, profuere.

3.^a Quemadmodum, inquirentes ac statuentes originem et principium moralitatis actus humani, vidimus, quod, quamvis origo proxima atque immediata causa ejusdem sit ratio, primigenia vero et fundamentalis est lex æterna, tamquam Dei rationis ac voluntatis quoad mundum manifestatio, præcipue autem secundum quod in æterna lege continetur necessarius ordo hominis ad Deum seu finem ultimum; ita etiam dicendum videtur, juris rationem sufficientem *a priori*, atque primariam simplicemque originem esse ordinem ipsum hominis ad Deum, veluti naturæ ac virium ejusdem hominis ultimum finem. Unde fundamentale ac universalis hominis jus, quod nempe, radix atque universalis conditio quorumcumque concretorum singulariumque jurium est existimandum in potestate agendi, prætermittendi ac exigendi, quidquid necessarium est ad assequendam finalem hominis conjunctionem cum Deo, Bonitate summa, infinita Veritate et Perfectione suprema, situm ac imbibitum exstat. Quodcumque humanum jus, a præstantiore ad imum, explicite vel implicite, directe aut indirecte, continet aliqualem relationem ad prædictam potestatem, quæ omne verum jus (ut ita dicam) *informat*. Sicut entis ratio in qualibet perceptione ex necessitate continetur, et similiter principium contradictionis in quocumque universali ac scientifico judicio, ita dicere oportet, ordinem hominem inter et Deum tamquam ultimum finem, perinde ac primarium jus eundem ordinem exequenti, contineri et veluti imbibitum haberi in quovis humano jure, quæcumque demum sit forma hujus concreta.

4.^a Cum tam moralis ordo universalis, quam ordo seu subjectio hominis ad Deum tamquam finem ejus ultimum,

jura quædam sint incommutabilia, necessaria atque inviolabilia; ita etiam esse oportet jus, ut sic, videlicet, in quantum sub eo prædictus ordo moralis ac respectus hominis ad Deum continetur. Hæc tamen inviolabilitas, cuilibet juri generatim respondens, sic spectata modum habet ac differt, prout ipsius cum jure fundamentali convenientia magis aut minus remota, indirecta et imperfecta se habet; ita juris immutabilitas majorem vel minorem sortitur vim pro ejusdem magis aut minus necessaria ac immediata congruentia cum duplici juris fundamento superius recensito. Quo quidem sensu adfirmare possumus, jura pure humana, quorum origo ac radix directa lex tantum humana exstat, minus immutabilia esse quam jura naturalia, quæ in ipsa naturali lege radicitus sistunt.

5.^a Jus ergo, sub logica universitate conspectum ac veluti conceptus quibuslibet juribus particularibus communis, definiri potest: *potestas moralis atque inviolabilis aliquid agendi, prætermittendi, vel exigendi*. Dicitur potestas moralis, quia facultas seu libertas mere physica non sufficit ad rationem juris: quamvis enim physica facultas ac libertas insit mihi Petrum occidendi, non tamen moralis, eo quod hujusmodi actus opponitur ordini morali a lege æterna statuto meæque rationi noto. Sit aliter: *moralis* dicitur potestas ad ostendendum, quod, *quidquid præter moralem ordinem fit, nullatenus est juris objectum, neque jus statuere potest*. Reliqua definitionis verba explicatione non indigent post hæc tenus exposita: hoc tantum addendum puto, prædictam potestatem inviolabilem dici et esse, non quidem sub ratione tantum antea exhibita, sed etiam eo quod omne jus moralem importat vim, qua cæteros homines ad obsequendum inducat et obliget, vel ut quodammodo operam conferant ad ejusdem conservationem atque praxim, tum active, tum passive, sive affirmative, sive negative.

6.^a Cum indubium sit, jura ac officia sibi invicem respondere, non opus est universam eorum naturam exponere, extricatis jam juris origine, natura et attributis. Nihilominus notandum nobis videtur, quod, respectu hominis, jus poste-

rius officio haberi potest; nam in tantum inest homini fundamentale ac primum jus supra dictum circa necessaria ad ipsius cum Deo conjunctionem assequendam, in quantum et quia inest homini officium in Deum pergendi atque ad attingendum tendendi. Unde in ordine humano prius jure officium adest naturæ prioritate, licet temporis spatio simul utrumque concurrat.

Si autem ontologice atque absolute comparentur jus et officium, prius posteriori præcellere dicendum est, eo quod officia quælibet hominis præsupponunt jus Dei ad exigendam æternæ legis adimpletionem divinique in mundo consilii executionem, tamquam specialem ordinis moralis universalis ostensionem ac derivationem in mente divina præexistentis. In ordine igitur ontologico et absoluto jus officium præcellit, sicut Deus hominem, insunt enim Deo ad hominem jura, non tamen officia: in ordine autem relativo ac pure humano prius jure officium exstat, eo quod omne jus in homine officium supponit tendendi ad Deum tamquam ad ultimum finem.

ARTICULUS SECUNDUS

Juris divisio ac præcipuæ species.

Scientia juris inter complexiores annumeranda est, propter diversas species seu partes in ea nunc temporis distinguendas, quarum cuilibet sapientum labores ac disquisitiones manciantur. Porro liquet in elementari philosophiæ tractatu communem tantum juris notionem exponere satis esse, prout ethicam et legem naturalem spectat: quæ tamen generalis notio, etiam intra philosophiæ limina, perfectior atque scientiæ congruentior erit, si præcipuæ ipsius derivationes atque applicationes perpendantur, quibus potissimæ juris sectiones seu species constituuntur, sequentes videlicet:

Jus *publicum*, quod a nonnullis et *politicum* dicitur, proprius forsam nomen juris *publici-politici* sibi compararet,

quandoquidem Statum respicit tamquam custodem et moderatorem vinculorum inter publicam potestatem et societatis membra, imperantes, nempe, inter et imperatos. Quidquid sit et quocumque demum nomine nuncupetur, hujusmodi jure generatim continentur atque statuuntur principia ac leges, quæ definiunt exhibentque jura et officia Status et subditorum ad invicem, inter gubernantes et gubernatos in eadem societate aut gente.

Quoniam vero præfata principia ac leges directe respicere possunt tum *constitutionem* ipsam seu specialem societatis regendæ modum, tum rectam personarum ac rerum *administrationem*, tum denique ipsius *conservationem* et stabilitatem, triplex hinc iterum juris publici consurgit subdivisio, nempe:

Jus *constitutionale* sive proprie politicum, quod nihil aliud est quam principiorum ac regularum complexus, quibus et supremæ potestatis forma quavis in natione, et ejusdem regiminis ratio ac conditiones quoad auctoritatis exercitium, et jura simul atque officia potestatem habentium cæterorumque communitatis membrorum ad invicem præfinitur. Quod quidem jus, *prout in fieri* spectatum sive in primæva ipsius virtualitate, unum tantum est ac dici debet, utpote idem cum potestate suprema, quæ per se una atque indivisa est, sive ab uno, sive a pluribus exercentur; si vero *in facto esse* (ut scholastici ajebant) spectetur, prout, videlicet, factum jam et existens, tamquam statutarum legum ad stabiliendas relationes politico-sociales, quæ in definitione tanguntur, complexus, multiplex sic dici potest, nec quidquam prohibet illud distingui in... a) *legislativum*, respiciens formam et conditiones, quibus tum statuendæ, tum abrogandæ sunt leges; b) *executivum*, ad principiorum legumque societatem moderantium adscriptionem attinens in quibuslibet statibus et ordinibus; c) *judiciale* demum, quo legales quævis disceptationes solvuntur inter communitatis membra circa civilia jura et officia; siquidem ad punitionem pœnarumque inflictionem pertinentia specialem juris partem constituunt.

Jus *administrativum*, quo leges ac consuetudines comprehenduntur, quibus constituuntur ac ordinantur relationes inter Statum, tamquam publicæ potestatis actorem, et societatis singularia membra; quod quidem jus complectitur communis ærarii injunctionem, exactionem ac impendia, beneficentiæ instituta, curam politiamque pro concordia servanda, scholas, lycea, proprietatum protectionem, etc.

Jus *pœnale*, cujus rationis actionisque est culpas ac delicta finire atque discernere, injungendo simul pœnas, quas delinquentes incurrunt. Patet equidem societatem exstare, immo nec concipi posse, nisi actus cohibeantur, qui eandem perturbare ac destruere possunt; quod idem est ac si diceretur, socialem ordinem nec subsistere nec servari posse, quin societas ipsa seu ipsius vices gerentes potestatem habeant sive jus stabiliendi leges, easque per pœnalem sanctionem inviolabiles efficacesque reddendi, quoad fieri possit. Unde inferri potest, jus pœnale non minus necessarium esse ac connaturale quam ipsa societas moderatrixque publica potestas, atque a Deo procedere tamquam principio et auctore, sicut et societas et publica potestas.

Et hæc quantum ad juris pœnalis originem quodammodo extrinsecam remotamque; nam quoad interius ejus fundamentum philosophicum et perfectum, missis circa hoc diversis sententiis¹, collocandum nobis videtur in ratione

¹ Ya que en una filosofía elemental no cabe la discusión de las diferentes teorías acerca de este punto, indicaremos las principales, las mismas que el Sr. Pou y Ordinas resume acertadamente en los siguientes términos: "Muchas son las opiniones que los publicistas han emitido sobre el fundamento del derecho de penar, que lo es á la vez del derecho penal. Algunos lo hacen derivar del derecho de venganza, como si la venganza, pasión reprobable en el individuo, pudiera ser plausible en la sociedad y servir de base á una institución de derecho. La palabra *vindicta*, y más si se le agrega el adjetivo *pública*, debe ser borrada del diccionario como significativa de algo digno de respeto.

Los filántropos sólo admiten como legítima una pena en

expiationis, juxta quam, quicumque sociali contrariatur ordini, hujusce actionem vel potius *reactionem* sustinere cogitur, ad statuendum justitiæ et ordinis equilibrium, a criminosa læsum aut labefactatum.

Quod revera haud sic intelligendum est, ut, jus infligendi pœnas jure etiam servandæ tuendæque societatis huic insito non niti, existimetur; hoc tamen fundamentum, licet legitimum ac verum, non ita celsum atque perfectum, nec præsertim adeo universale est, quam quod in piaculi ratione sistit. Jus tutaminis non quidem ad innocui punitionem protrahitur sub possibili supposito concursione utriusque termini, quod in lege piaculi locum habere nequit. Paucis verbis: pœnale jus jure socialis tutelæ ac ethico-methaphysica expiationis legē simul innititur. Cum vero istiusmodi jus et lex nihil aliud demum sint quam partiales communis ordinis rivi adjudicationesque, præsertim vero justitiæ æterni ordinis, immutabilis ac universalis; inde est, quod in sensu strictus pbilosophico pœnalis juris fundamentum primævum ac es-

cuanto conduce á la corrección del culpable; pero si es verdad que en la pena, como veremos, y en cuanto posible sea, debe procurarse la enmienda y mejora moral del delincuente, es también cierto que no se le castiga por su interés personal. En este sistema de la pena puramente *medicinal* quedan sacrificados á la utilidad del individuo culpable, que al fin es sólo un miembro de la sociedad, los intereses generales de ésta, que es el todo; y además son desatendidos los fueros superiores de la justicia...

Otra teoría deriva el derecho de penar del contrato social, suponiendo que los hombres, al entrar en sociedad, consintieron en que se les impusiesen penas por los actos que ejecutasen contrarios al interés general...

Otro sistema funda la facultad de imponer penas en el derecho que á la sociedad asiste de defenderse contra los futuros delinquentes por medio de la intimidación... Este sistema, llamado también de la *coacción psicológica*, aisladamente considerado, se convierte en un sistema utilitario, y puede conducir al establecimiento de una legislación draconiana, y hasta al castigo del inocente." *Prolegóm.*, pág. 202, edic. 2.^a

sentiale ordo ipse æternus justitiæ est, tamquam communis Universi ordinis revelatio, ut docet D. Thomas: *Ad ordinem universi pertinet ordo justitiæ, qui requirit, ut peccatoribus pœna inferatur.*

Quoad pœnale jus, prout et in cæteris juris partibus, non potest quin agnoscat absque injustitia influxus beneficis Ecclesiæ sive christianæ religionis: cujus quidem disciplina, instituta, exempla, efficaciter contulerunt ad conciliandum cum justitiæ fundamentis humaniusque pariter reddendum romani juris corpus quoad mulierem, filium, pauperes, servos; quemadmodum et ad damnatorum victorumque emendationem ac renovationem, ad judiciorum Dei (vulgo dictorum) derogationem, ad singularium certaminum legalem exprobrationem et eradicationem; dum etiam provida statuta præfiniebat circa usum jusjurandi, testium admissionem ac qualitates, asyli dies et loca, cum aliis quibusdam institutis ac consuetudinibus pro mitescendis romanarum legum sæviis immitibusque borealium gentium usibus.

Jus *internationale*, quod et *jus gentium* dicitur, definiri potest: *collectio sententiarum ac regularum relationes moderantium inter diversos Status sive nationes.*

Præcipui fontes juris internationalis sunt naturalis lex aut jus, una cum diversorum populorum pactis seu fœderibus. Quamvis, ut supra habitum est, humanæ quæcumque leges aliquatenus a naturali profluant, præsertim vero peculiarique ratione hoc idem de jure gentium asserendum est, quippe in pluribus ejus sententiis regulisque nihil aliud efficitur quam adscribere per analogiam et transferre ad politico-moralem communitatis personalitatem, quod pro humano individuo lex naturæ præscribit. Sic, ex. gr., si internationali juri opponitur Statum Statui nocere in se vel in ipsius nomen gerentibus circa res aut honorem, ita ut hujusmodi nocumentum aut injuria legitimum bellum reddat, hoc ideo est, quia Status habetur ut persona quædam moralis, quæ subjicitur legi naturali prohibenti, ne quis alteri damnum inferat.

Hinc sequitur, definitiones ac formulas, quibus juri gen-

tium tamquam origo tribuitur nationum voluntas et foedera, necessaria mutilatione atque defectu laborare¹; nam jus gentium, in primis potissimeque, tamquam naturalis juris deductio quaedam et applicatio existimandum est quoad nonnullas ejusdem praescriptiones ac regulas. Quo quidem sensu jus gentium et *naturale* dici potest, et *positivum*, quippe utriusque conditionum seu naturae particeps; unde cumulatim sumptum, prout principia omnia, regulas et sententias illud integrum reddentes, amplectitur, *mixti* ex naturali ac positivo cognomen notionemque sibi merito vindicaret.

Propria atque specifica (ut ita dicam) internationalis juris sanctio bellum est, quod plerumque ob transgressionem aliquam juris gentium principiorum regularumve veram aut speciosam lacessitur. Quoniam jurium officiorumque bellum spectantium expositio in tractatu de jure, non tamen in elementari philosophia proprium sortitur locum, praecipuas tantummodo condiciones ac circumstantias, quae illud comitari debent, innuemus, videlicet:

a) Ut bellum *justum* sit, vel potius, ut ejus causa seu causae morali justitiaeque ordini consonae veniant, adeoque graves, quo magna bello adjuncta pericula stragesque rependantur.

¹ Quem porro defectum incurrit inter alios Grotius ipsemet, qui jure vel injuria institutor dicitur juris gentium, quod sic definit: *Quod gentium omnium aut multarum voluntate vim obligandi accepit*. Praeter ac citra quodlibet pactum omnemque humanam voluntatem, numquam non instabit obligatio non alteri populo seu ejus personam gerentibus nocendi aut injuriam inferendi.

Dixi *jure vel injuria*, quoniam concelebrati libri *De jure belli et pacis* auctor, siquidem indubie jus gentium in scientificam formam redegerit, ejusdem principia ac regulas compilando atque in disciplina corpore ordinans, non minus certo constat, majorem praecipuamque horum summam edoctam jam antea inveniri in scriptis Victoriae, Dominici Soto et Suarez.

b) Ut sit *necessarium*, ut scilicet, antequam ad illud deveniatur, quod equidem velut desperationis consilium arbitrandum est, pacis viae omnes tententur.

c) Ut ejus *indictio* atque directio ab his tum singulariter, tum conjuncte fiat, quibus hujusmodi competat jus, pro cuiusque populi peculiari forma, politicaque constitutione ac juribus seu legibus.

d) Ut *pacificum sit ex parte finis*, ad obtinendam, nempe, firmam justamque pacem ordinatum; nam, ut D. Augustinus aiebat *bellum geritur, ut pax acquiratur*.

e) Ut demum *temperatum ex parte victoriae* evadat, sive ut victor nullatenus victoria abutatur, nec bello durante desævians in hostes praeter necessitatem, praecipue vero adversus privatos populi cives, nec jam confecto saevas nimium iniquasque leges injungat; nam, ut scite congruenterque animadvertit P. Victoria, victorem in fine belli judicem sese existimare oportet, inter utrasque certantes gentes considerentem sententiamque sic ferentem, ut christiana in victoriae usu modestia ac moderate se conferat, non autem tamquam accusator: ita ut genti injuste impetita aequae satisfactum habeatur, quin tamen ultra modum culpabilis victoraeque poena injungatur, eo magis (addit praelaudatus theologus hispanus)¹, quia plerumque belli culpa ex parte principum seu rectorum evenire solet.

Christianae religionis beneficis influxus quoad jus poenale, de quo supra apertiori apparet perspicuitate circa inter-

¹ Notatu digna valde exstat disceptatio seu relectio praelari hujus theologi circa jus belli, ubi notiones conceptusque ubertim affluunt scriptorem perhibentes, qui ultra proprium saeculum videbat, cui quidem dissertationi finem ponit triplex regula sive canon rem in compendium redigens, quorum tertius sic habet: "Tertius canon: *Parta victoria et confecto bello, oportet, moderate et cum modestia christiana victoria uti; et oportet, victorem existimare, se judicem sedere inter duas respublicas, alteram, quae laesa est, alteram, quae injuriam fecit, ut non tamquam accusator, sed tamquam iudex sententiam ferat, qua satisfieri quidem pos-*

nationale sive gentium jus, cujus quidem origo, natura, incrementumque conceptui christiano tribuenda veniunt, a quo inducta in terrarum orbem notio fuit fraternitatis cunctorum populorum, ethnicis prorsus ignotæ; latet enim neminem, quod hominibus cujuslibet Status seu nationis, apud paganos, reliqui, ubicumque locorum alibi commorantes barbari atqui adversarii æstimabantur, nec ullis justitiæ humanitatisve vinculis officiisque obstrictos se illis arbitrabantur, in bello potissimum, quo tum manente, tum peracto nihil non sibi licere videbatur. Educatio, instituta, leges, consuetudines, necnon religio ipsa inter paganas gentes, sepositionis exclusionisque ad invicem inustam notam omnia præ se ferunt. Unde tunc solum possibile verumque profecto existit jus internationale, cum apparuit christiana religio, catholica, nempe, unitatem extollens originis æqualitatisque hominum quorumcumque coram Deo et justitia, gentium etiam proinde fraternitatem una cum juribus ac officiis eam sequentibus, necnon et æternæ justitiæ naturalisque æquitatis principia.

Jus civile, prout a præcedentibus distinctum, est principiorum, ac legum regularumque collectio, quibus juridicæ inter cives seu membra unius gentis vel Status relationes præfiniuntur atque disponuntur: unde civile jus, sic stricte acceptum, cum humana lege convenit in eo, quod relationes inter ejusdem politicæ communitatis membra moderatur ac dirigit, cui propterea adscribendum adest, quidquid de lege humana paulo ante habitum est.

Quamquam præsentibus hisce diebus nationes quæque proprios habeant legum codices vel (dicatur) civile jus, omnium præcordiis romanum inhæret, jus, videlicet, civile ro-
sit reipublicæ læsæ, sed quantum fieri poterit cum minima calamitate et malo reipublicæ nocentis, castigatis nocentibus quantum licuerit, et maxime quia plurimum inter christianos tota culpa est penes principes, nam subditi bona fide pro principibus pugnant. Et est periniquum, quod poeta ait: "Ut quidquid delirant reges, plectantur Archivi.»

manum, cæterorum quodammodo fundamentum, ac præcipuum ipsorum elementum. Atque exoritur inde necessitas hujusmodi romani juris originem, naturam atque historiam cognoscendi.

Postremo, jus *canonicum* est collectio principiorum, mandatorum, regularumque relationem præfinientium inter christi-fideles seu Jesuchristi Ecclesiæ membra. De præcipuis christianorum quoad Ecclesiam ipsiusque prælatos tum juribus, tum officiis, immo de ejusdem itidem juribus in ordine ad civilem potestatem, posterius agemus.

ARTICULUS TERTIUS

De officio juxta theoriam rationalistam ac juxta theoriam christianam.

Nihil nunc temporis frequentius inter rationalismi asseclas quam *ex tripode* asserere præcellentiam theoriæ, circa officium in eorum schola receptæ, supra eam, quam edocet christiana philosophia. Videamus igitur si res ita se habeat, quod ut perficiamus, satis nobis erit summatim examinare rationalismi theoriam, quæ ad tria sequentia capita revocari potest.

a) In actione, quam homo exequitur, ut quodlibet officium impleat, duo inveniuntur: 1.º conformitas actionis legis præcepto; 2.º recta intentio, quæ ex bonitate motivi voluntatem ad agendum inducentis exurgit. Primum actionem reddit *legalem*; secundum, *moralem*.

b) Hinc sequitur, quod, licet actus humanus *legalis* dici queat, dummodo legis præcepto conformetur, non tamen *moralis*, si alias illi desit recta et simplex intentio in officio adimplendo.

c) Hæc intentionis puritas est ratio sufficiens moralitatis actus humani, ita ut tunc solummodo actus erit *moralis*, cum bonum operatur propter bonum, cum legem et officium implet, quia recta ratio dictat, bonum esse legem et officium

implere, prorsus secluso quovis alio motivo, licet honesto et laudabili, v. gr., mercedis spes, aut pœnæ timor.

Talis est coævi rationalismi circa officium theoria, quæ est ipsissima theoria Kantii, veri et legitimi illius patris, et quam recentiores rationalistæ ore quidem profitentur, quam vis arctam et humanæ fragilitati fere imperviam, valde autem ab illa distant in corde suo et agendi ratione. Hoc autem prætermisso, observare liceat, distinctionem inter actum legalem et moralem a rationalistis adductam prorsus ineptam esse; cum agitur de lege naturali, quæ in actuum humanorum moralitate primum locum obtinet. Nam, etsi legislatori, communiter loquendo, cura non sit de operantis intentione et fine, dummodo subditus actum externum a lege imperatum opere compleat, attamen indubium est legem naturalem, utpote participationem legis æternæ rationali creaturæ manifestatæ, non solum præcipere actus humani bonitatem externam et materialem, sed etiam formalem et internam, agentis intentioni respondentem. Sic præceptum colendi Deum, præter cultum externum, includit quoque cultum internum seu intentionem honorandi Deum, tamquam omnium entium principium, et omnium bonorum fontem et originem, idemque dicendum est in adimplentione legum humanarum.

Nec minus veritati rationique contraria est hujusmodi theoria, dum asserit, actionis moralitatem tunc tantum adesse, cum bonum operatur simpliciter propter bonum, sufficereque bonum agere propter præmii retributionem, vel propter vitandam pœnam, ut actus humanus moralitate careat, quod idem est ac dicere, postremum hominis finem nihil ipsi homini interesse, vel in eo tantum sistere, ut aliquantulum temporis in hoc mundo degat, postea in nihilum redigendus. Si enim ulterior finis homini maneat; si ad eam perfectam beatitudinem ordinetur, cujus possessionem indesinenter ineluctabiliterque cunctis vitæ actibus ac motibus appetit, absurdum profecto est asserere, hujusmodi conatum pro assequenda tanta beatitudine immoralitatis principium

et quasi germen quoddam includere. Idem esset dicere, quod timor pœnæ et beatitudinis spes a Deo in hominis corde insita, tamquam stimulus ad finalem destinationem assequendam, nullam relationem nec proportionem ad illam secum ferre, seu quod moralitas excludatur a mediis, quibus Deus, tamquam finis ultimus et perfectio suprema, acuit hominis activitatem, ut totis viribus conetur beatitudinem adipisci. Et hæc quidem est consequentia ex theoria rationalista legitime deducta.

Præterea, si præmii ac pœnæ stimulus actionis moralitatem excludit, concludendum erit, perperam agere legislatorem, cum præmia ac pœnas sancit et statuit ut motivum efficax ad legis adimplentionem; et si hoc omnino est rejiciendum quoad humanæ legis conditores, quid dicemus, dum agitur de Deo, legem naturalem atque divinam sub statutis præmiis et pœnis sanciente, immo ipsiusmet Dei possessionem vel amissionem, inter validiores rationes ad officium ex parte voluntatis adimplendum, proponente?

Erroris jam demum vitio convicta rationalista theoria propter exclusionem motivorum actus humani moralitati optime congruentium, addendum est insuper, christianam theoriam rationalistam valde superare, etiam sub respectu excelentiae et sublimitatis rationum, quæ voluntatem ad bonum operandum impellere queunt. Nobile quidem est officium adimplere propter bonum in ejus adimplentione inclusum, sed excelentius et valde nobilius est bonum exequi et operare propter gloriam Dei, ut christiana philosophia docet; nihil enim rationabilius, nihil excelentius, nihil pulchrius, nihil ordini admirabili totius universi plus adæquatum, quam quod homo intelligentia et libertate præditus, et a Deo super omnia creationis opera constitutus, omnes actus, omnes cogitationes referat in laudem et gloriam Illius, a quo tam insignia beneficia gratis accepit.

Præterea, observandum est, quod licet in se sit valde perfectum et laude dignum facere bonum propter bonum, et legem implere propter legem, et officium exequi ex amore

officii vilescent tamen hæc omnia, si præ oculis habeatur finis subjectivus, et scopus scholæ rationalistæ, quem illa laudat et extollit; indubium enim est, nihil aliud sibi proponere quam rationem supra modum et plus justo in altum evehere, ejus a Deo independentiam proclamando, dum omne bonum, omnem moralitatem a sola ratione pendere facit, non autem a lege æterna et ab ipsomet Deo, qui est primum principium, et fons indeficiens omnis bonitatis et omnis moralitatis. Quid autem est rationem hominis ut unicum moralitatis principium prædicare, nisi hominem loco Dei constituere, ipsum faciendo normam supremam et legem omnis actus moralis? Sic, omnis sublimitas et celsitudo rationalistæ theoriæ devenit, re bene pensata, in cultum et amorem sui ipsius, in apotheosim EGO, in veram et propriam anthropolatricam.

Asseverare insuper audemus, quicquid veri et rationabilis in categoricis imperativis Kantii, Krausii et aliorum ejusdem furfuris rationalistarum invenitur, ad moralem christianam pleno jure pertinere; huic enim certum existit, immo familiare, quod bonum propter bonum operari, nempe, propter boni amorem, seu *propter se*, proprium esse hominis virtuosius, qua talis, perfectiusque quam agere ob pœnæ formidinem, mercedisve spem.

Priusquam in lucem prodirent Kantius, Krausiusque cum suis imperativis categoricis, expresse docuerat Sanctus Thomas, haud esse hominis virtuosius bene agere pro vitandis suppliciis assequendisve præmiis, sed propter boni ipsius dilectionem probe se gerere, malumque fugere quia malum¹, id est, quia rectæ rationi moralique ordini adversatur.

Huic inhærens doctrinæ Doctor Angelicus, sæpe sæpius

¹ "Retrahitur enim aliquis a peccato et operatur bonum propter se, et aliquis propter aliud. Propter aliud autem dupliciter; vel ad vitanda supplicia, vel ad consequenda præmia: et neutrum virtuosius est, qui bonum propter se operatur et malum propter se fugit." *Sentent.*, lib. 3.º, dist. 43, q. 1.^a, art. 3.º

in suis scriptis¹ edocet, bonitatem seu perfectionem hominis directe se habere cum bono, voluntatis objecto, et cum bonitate rationum eam ad bonum moventium. Unde consequitur, volitionem boni propter amorem et non propter timorem, præcipue vero volitionem summi ac infiniti Boni, quod est Deus, prout a voluntate nostra diligitur in se et propter se, maximum gradum moralitatis in actibus nostræ voluntatis gignere, summamque vitæ præsentis perfectionem moralem constituere.

Invenitur ergo in D. Thomæ doctrina, quicquid verum firmumque dici potest in Kantii ac Krausii theoria, videlicet: modum plus perfectum volendi et operandi bonum esse illud velle et perficere propter ipsius boni amorem, non autem propter timorem. Continet insuper Sancti Thomæ doctrina alterum moralitatis, documentum, quod frustra quæres in theoria rationalista; nempe, volitionem et operationem boni tunc summum perfectionis gradum attingere, cum non sistunt in ipsomet bono volito et operato, sed ad bonum infinitum, quod est radix et fundamentum totius ordinis moralis, intendunt et referuntur.

CAPUT TERTIUM

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA DEUM

Officia hominis erga Deum religione continentur et exprimentur. Quare, ut agnoscantur, per summa capita disse-

¹ En unum ex variis locis supra in textu laudatis: "Homo autem dicitur bonus ex eo, quod habet voluntatem bonam, per quam reducit in actum, quicquid boni in ipso est: voluntas autem bona est ex eo quod vult bonum et præcipue maximum Bonum, quod est finis. Quanto igitur hujusmodi bonum magis voluntas vult, tanto magis homo est bonus; sed magis vult homo id, quod vult, propter amorem, quam id, quod vult propter timorem tantum; ergo amor Summi Boni, scilicet Dei, maxime facit bonos." *Sum. cont. Gent.*, lib. 3.º, cap. cxvi.

officii vilescent tamen hæc omnia, si præ oculis habeatur finis subjectivus, et scopus scholæ rationalistæ, quem illa laudat et extollit; indubium enim est, nihil aliud sibi proponere quam rationem supra modum et plus justo in altum evehere, ejus a Deo independentiam proclamando, dum omne bonum, omnem moralitatem a sola ratione pendere facit, non autem a lege æterna et ab ipsomet Deo, qui est primum principium, et fons indeficiens omnis bonitatis et omnis moralitatis. Quid autem est rationem hominis ut unicum moralitatis principium prædicare, nisi hominem loco Dei constituere, ipsum faciendo normam supremam et legem omnis actus moralis? Sic, omnis sublimitas et celsitudo rationalistæ theoriæ devenit, re bene pensata, in cultum et amorem sui ipsius, in apotheosim EGO, in veram et propriam anthropolatricam.

Asseverare insuper audemus, quicquid veri et rationabilis in categoricis imperativis Kantii, Krausii et aliorum ejusdem furfuris rationalistarum invenitur, ad moralem christianam pleno jure pertinere; huic enim certum existit, immo familiare, quod bonum propter bonum operari, nempe, propter boni amorem, seu *propter se*, proprium esse hominis virtuosius, qua talis, perfectiusque quam agere ob pœnæ formidinem, mercedisve spem.

Priusquam in lucem prodirent Kantius, Krausiusque cum suis imperativis categoricis, expresse docuerat Sanctus Thomas, haud esse hominis virtuosius bene agere pro vitandis suppliciis assequendisve præmiis, sed propter boni ipsius dilectionem probe se gerere, malumque fugere quia malum¹, id est, quia rectæ rationi moralique ordini adversatur.

Huic inhærens doctrinæ Doctor Angelicus, sæpe sæpius

¹ "Retrahitur enim aliquis a peccato et operatur bonum propter se, et aliquis propter aliud. Propter aliud autem dupliciter; vel ad vitanda supplicia, vel ad consequenda præmia: et neutrum virtuosius est, qui bonum propter se operatur et malum propter se fugit." *Sentent.*, lib. 3.º, dist. 43, q. 1.^a, art. 3.º

in suis scriptis¹ edocet, bonitatem seu perfectionem hominis directe se habere cum bono, voluntatis objecto, et cum bonitate rationum eam ad bonum moventium. Unde consequitur, volitionem boni propter amorem et non propter timorem, præcipue vero volitionem summi ac infiniti Boni, quod est Deus, prout a voluntate nostra diligitur in se et propter se, maximum gradum moralitatis in actibus nostræ voluntatis gignere, summamque vitæ præsentis perfectionem moralem constituere.

Invenitur ergo in D. Thomæ doctrina, quicquid verum firmumque dici potest in Kantii ac Krausii theoria, videlicet: modum plus perfectum volendi et operandi bonum esse illud velle et perficere propter ipsius boni amorem, non autem propter timorem. Continet insuper Sancti Thomæ doctrina alterum moralitatis, documentum, quod frustra quæres in theoria rationalista; nempe, volitionem et operationem boni tunc summum perfectionis gradum attingere, cum non sistunt in ipsomet bono volito et operato, sed ad bonum infinitum, quod est radix et fundamentum totius ordinis moralis, intendunt et referuntur.

CAPUT TERTIUM

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA DEUM

Officia hominis erga Deum religione continentur et exprimentur. Quare, ut agnoscantur, per summa capita disse-

¹ En unum ex variis locis supra in textu laudatis: "Homo autem dicitur bonus ex eo, quod habet voluntatem bonam, per quam reducit in actum, quicquid boni in ipso est: voluntas autem bona est ex eo quod vult bonum et præcipue maximum Bonum, quod est finis. Quanto igitur hujusmodi bonum magis voluntas vult, tanto magis homo est bonus; sed magis vult homo id, quod vult, propter amorem, quam id, quod vult propter timorem tantum; ergo amor Summi Boni, scilicet Dei, maxime facit bonos." *Sum. cont. Gent.*, lib. 3.º, cap. cxvi.

remus primo de Religione in genere, deinde de cultu, qui Deo debetur; tertio de Ecclesiæ juribus, prout est organum veræ Religionis.

ARTICULUS PRIMUS

De Religione.

§ I

De Religione in genere spectata.

Religio universim accepta complectitur *relationem moralem inter Deum et hominem*, ut merito D. Augustinus scripsit: *Religio dicitur ex eo, quod nos religat omnipotenti Deo.* Porro, relatio ista inter Deum et hominem respicit tum intellectum, tum voluntatem. Intellectum quidem, quia prima conditio religionis est rectam scientiam seu veritatem circa Deum possidere. Namque, ut jure habet Lactantius: «Non potest religio a sapientia separari; nec sapientia a religione secerni; quia idem Deus est, quem scire oportet, quod est sapientiæ, et idem quem colere, quod est religionis.»¹ Voluntatem vero, quia seipsam et ea, quæ eidem subjiciuntur, subjicere Deo oportet, et offerre per amorem, adorationem, timorem, spem, gratiarum actionem cum reliquis affectibus et actibus, quibus homo Deum colit, se ipsum moraliter perficit ac ad Deum accedit, tamquam ad ultimam et supremam hominis perfectionem.

Fundamenta itaque rationalia religionis universim acceptæ duo potissimum existunt: 1.º agnoscere et confiteri Deum sub ratione entis a se, improducti, æterni, infiniti, ac primi principii, a quo cuncta per creationem et conservationem

¹ Ipsimet ethnici philosophi id agnoverunt. Qua in re Seneca: «Primus est Deorum cultus, Deos credere: deinde reddere iis majestatem suam, reddere bonitatem»

profluxerunt, et profluunt, præsertim vero ipse homo ad imaginem Dei factus. 2.º Agnoscere et confiteri, Deum esse Summum Bonum, in quo finis nostræ beatitudinis constituitur, ac præterea cuncta per ipsius providentiam regi et gubernari, præsertim vero hominem, cui potestatem fecit cognoscendi et adimplendi legem, per quam ad Deum accedit in vita mortali, et ad Deum, ultimum finem et beatitudinem pervenit in vita immortalis. Etenim, ut habet S. Bernardus: «Homo nec per se est, nec per se bonus est... Deus per se est, et per se bonus est; in eo autem, qui per se est, et per se bonus est, finis nostræ beatitudinis constituitur.

Naturalis ergo religio existit in homine, idque duplici sensu: 1.º quia tum id, quod per vires rationis de Deo potest vestigare, tum lex et inclinatio naturæ, tum voluntatis infirmitas ad bonum morale peragendum, hominem excitant, inducunt, impellunt, ad officia religionis Deo præstanda; 2.º quia religionem habere, veluti connaturale, ac prorsus necessarium est homini, sive quoad seipsum, sive quoad societatem civilem spectetur. Enimvero, ex sola religione haurire potest homo motiva sufficientia ad bene, vel male agendum in foro conscientiæ, ex qua bonitas et malitia moralis ad actiones externas derivatur; ita ut, si ab homine removeatur notitia voluntatis divinæ per leges naturales et divinas bonum præcipientis, et malum prohibentis, simulque sanctio harum legum per poenas, et præmia alterius vitæ, nihil remanet, quod homines in officio possit efficaciter continere, adeo ut nec consistere posset hominum vita socialis et politica. Atque exinde

Infertur 1.º religionem esse fundamentum necessarium civilis societatis, quæ sine veritate religiosa vel ad anarchiam et dissolutionem, vel ad tyrannidem necessario vergit¹.

¹ Ad rem Laurentie: «La société humaine n'a point d'autre base ni d'autre nerf. Sans une idée de cette sorte, l'Etat politique ou social n'existerait pas même. Les hommes pourraient se disputer l'empire par la force; mais la raison d'obéir n'étant

Siquidem, remota vi conscientiae ac legum sanctione ex Deo et per Deum, homo *egoismum* absolutum consecraretur, nec cohiberi potest nisi per violentiam. Quod quidem adeo verum existit, ut ipsae gentium nationes, quae civilem vitam egerunt, societatem politicam religioni inniti curasse agnoscantur: immo vero dum religionem contemnentem corruptos mores sunt amplexati, vel ad dissolutionem, vel ad tyrannidem, historia teste, properarunt.

Infertur 2.º hodiernam praxim gubernantium vel parvipendendi, vel negligendi, etiam excludendi ac rejiciendi catholicam seu veram Religionem ab administratione societatis, quodque pejus est, praxim nihil efficiendi pro ejusdem propagatione, tuitione et conservatione, originem et occasionem praebere, non solum corruptioni et licentiae morum, sed etiam perturbationibus, periculis ac criminibus, quibus societates agitantur, commoventur, periclitantur. Siquidem, amoto christianae religionis freno, effrenis populus evadit, dum ignorat, aut impune transgreditur ejusdem divinas leges; dum ipsorum gubernantium exemplo et legibus discit Ecclesiae jura et praeccepta contemnere, contradicere, et oppugnare, faciles aures porrigit hominibus et doctrinis, ejus animum et passiones erigentibus adversus reges, tronos, gubernantes, divites, dominium proprietatis, familiam, etc., et reliqua omnia, quibus civilis societas innititur. Atque hinc pericula, anxietates, incertitudo, perturbationes politicae, quae in dies observantur et augetur¹.

point dans les esprits, la force serait éternellement en lutte avec elle même, et le monde serait un chaos livré à des bêtes fauves.,, *Encyclop. du XIX siècle.*, t. XXI, p. 221.

¹ De re hac perbelle disserit Rohrbacher his verbis: "Tout participe à cette incertitude, les trônes, les lois, les gouvernements, la paix, la guerre. Ce qui paraît le plus ferme, branle au moindre souffle et s'écroule. Se rassemble-t-il quelques jeunes gens, quelques hommes du peuple dans les rues d'une certaine ville, aussitôt voilà un trône en pièces, et puis un autre, et puis un autre, et tout le reste de trembler. On ne tue plus les rois; on

Nihilominus, quamvis religio *naturalis* dici atque admitti queat, sensu eo mox exposito, prorsus rejicienda est ea *religio naturalis*, quam deistae et rationalistae nobis solent obtrudere, non ob aliam causam, nisi ut jugum religionis revelatae, seu potius moralis legis in eadem contentae et sanctitae, excutiant¹.

Enimvero, quid possit humana ratio propriis viribus

fait pis; on leur dit: allez-vous-en; nous ne voulons plus de vous; et ils s'en vont. Partout des séditions et des émeutes; et ce n'est pas un moment d'effervescence: c'est l'état habituel et raisonné. Les princes se plaignent des peuples; les peuples se plaignent des princes; de part et d'autre avec beaucoup de méthode et des raisonnements auxquels il n'est rien à répondre. On parle, on écrit, on parle, et on s'entend moins que jamais. Les uns crient à la révolte, les autres à la tyrannie; et ils ont raison les uns et les autres. Le seul tort qu'on ait c'est de s'étonner que cela soit ainsi.

Rien n'est plus clair. Tout le monde convient que la religion est la base de la société temporelle; par conséquent, mettre la révolte, l'anarchie dans la religion, c'est les mettre dans la base même de la société. Or, pour que dans la religion il n'y ait point d'anarchie, il faut y reconnaître une autorité, et l'autorité la plus grande... D'un autre côté, tout le monde conviendra qu'en fait de religion, l'autorité incontestablement la plus grande est l'Eglise Catholique.,, *Histoire de l'Eglise*, t. 1, pag. 503 et seqq.

¹ Etenim, ut apposite habet cit. Laurentie: "Le mot de *révélation* ou de religion *révélée* leur est un objet d'effroi, et ils se réfugient dans une certaine religion *naturelle*, qui les met à l'aise. La différence s'explique trop aisément. Dès que par la révélation Dieu apparaît, la morale a une origine assurée, la religion a une sanction éclatante et souveraine; il n'est pas possible de se soustraire par la raison à un tel empire. Il faut donc fléchir; il faut donc corriger la vie; il faut donc attaquer et dompter ses penchants... Ce mot de *révélation* l'effarouche donc, parce que seul il donne la raison des devoirs qui vont saisir la conscience dans son mystérieux silence et dans ses plus cachés replis. Il n'y a pas d'autre raison de la résistance philosophique à la religion *révélée*.,, *Loc. cit.*

relicta, historia simul et experientia abunde satis ostendunt nempe, multiforme polytheismum, vel absurdum mahometismum cum morum corruptione ipsis respondente, apud homines et populos introducere, prout videre licet tum in nationibus ante Christi adventum constitutis, tum in hodiernis populis a fide et religione christiana sejunctis ¹. Quibus si adjicias turpissimos errores, tum speculativos, tum maxime practicos circa legem naturalem et moralem, in quos, non modo populi, sed ipsimet graviore philosophi prolapsi sunt, facile conjicere licebit, cujus generis sit aut esse possit religio naturalis, quam deistæ et rationalistæ proclamare consuescunt.

Atque ex præfata impotentia rationis humanæ ad dignoscendam, constituendam et conservandam veram religionem erga Deum, non secus ac ex turpissimis erroribus præsertim moralibus, quibus obnoxia dignoscitur propriis viribus relicta, legitime colligitur necessitas et existentia religionis a Deo ipso homini communicatæ et revelatæ, cujus ope homo et verum cultum vero Deo præstare possit, et legem moralem facile et tuto ediscat, et auxilia divina seu supernaturalia ad hanc legem moralem implendam, et carnis passiones frenandas recipiat. Ergo philosophus, sola ratione, historia et experientia ducibus, admittere cogitur, existere aliquam religionem a Deo, qui homini non deest in necessariis, etiam

¹ Merito igitur De Debrey cujus verba ad hispanum sermonem vertimus: "Tal es la religión de la naturaleza, que diviniza la naturaleza y las cosas naturales, y que encontramos en la historia de los pueblos; los cuales, ó bien se prosternan y tiemblan ante el primer objeto de la naturaleza que se les presenta, según que puede servirles ó dañarles: este es el fetiquismo; ó bien adoran los animales, como los egipcios; ó bien veneran los grandes cuerpos celestes depositarios de las fuerzas elementales, como los pueblos de Oriente desde Babilonia hasta Cartago, á través del Asia occidental; ó bien, finalmente, divinizan al hombre, como hizo la mitología de los griegos., *Diction. Encycl. de la Theol. cath.*, t. II, p. 90.

necessitate morali, homini communicatam et revelatam. Cujus rei quoque argumentum non leve detegit in natura ipsa humana, in qua observare licet signa magni alicujus lapsus moralis, ac vestigia elevationis hominis ad bona, ordinem, et finem supra naturæ vires, quales nunc existunt, posita. Quænam porro sit ejusmodi revelata religio, facile homo quilibet bonæ fidei agnoscit ex motivis credibilitatis, quæ sua evidentia, pondere, et numero Catholicam Ecclesiam perfundunt, et animo objiunt, de quibus disserere ad theologos spectat.

Vera itaque religio, utpote a Deo revelata, præter veritates quasdam, quæ hominis captum penitus superant, quæque idcirco mysteria fidei nuncupantur, continet simul veritates, ad quas humana ratio absolute seu secundum potentiam physicam potest pertingere, sed quæ vel ignorarentur a maxima hominum parte, vel corruptæ et obtenebratæ remanerent apud ipsos sapientes, nisi Dei revelatione continerentur. Unde merito D. Thomas ¹: «Est autem in his, quæ de Deo confitemur, duplex veritatis modus. Quædam namque vera sunt de Deo, quæ omnem facultatem humanæ rationis excedunt, ut Deum esse trinum et unum. Quædam vero sunt, ad quæ etiam ratio naturalis pertingere potest, sicut est Deum esse unum, et alia hujusmodi, quæ etiam philosophi demonstrative de Deo probaverunt, ducti naturali lumine rationis.»

Et quidem, quod necessarium fuerit, ejusmodi etiam postremas veritates a Deo per revelationem homini proponi, constat: 1.º ex historia et experientia, quæ, ut nunc vidimus, testimonium perhibent de turpissimis erroribus, ad quos humana ratio declinavit circa prædictas veritates; 2.º ex magnis inconvenientibus, ad quæ absentia revelationis duceret, quæque ad tria potissimum capita revocat D. Thomas; quorum primum est ignorantia ejusmodi veritatum a maxima hominum parte, qui tum propter ingenii hebetudinem, tum

¹ *Sum. cont. Gent.*, lib. 1.º cap. xxx.

propter temporales occupationes, tum propter passiones, a cognitione certa ipsarum impediuntur. «Secundum inconveniēns, subdit¹, est, quod illi, qui ad prædictæ veritatis cognitionem pervenirent, vix per longum tempus pertingerent; tum propter hujusmodi veritatis profunditatem, ad quam capiendam per viam rationis non nisi post longum exercitium intellectus humanus idoneus invenitur... tum propter hoc, quod tempore juventutis, dum diversis motibus passionum anima fluctuat, non est apta ad tam altæ veritatis cognitionem... maneret igitur humanum genus, si sola rationis via ad Deum cognoscendum, pateret, in maximis ignorantiae tenebris, cum Dei cognitio, quæ homines maxime perfectos et bonos facit (hoc est, quæ omnibus hominibus, tam juvenibus, quam senibus est necessaria, ut recte ac moraliter vivant) non nisi quibusdam paucis, et his paucis etiam post temporis longitudinem, præveniret. Tertium inconveniēns est, quod investigationi rationis humanæ plerumque falsitas admixcetur propter debilitatem intellectus nostri... Inter multa etiam vera, quæ demonstrantur, immiscetur aliquando aliquid falsum, quod non demonstratur, sed aliqua probabili vel sophistica ratione asseritur... Et ideo oportet, per viam fidei fixa certitudine, ipsam veritatem (ordinis naturalis) de rebus divinis hominibus exhiberi.»

§ II

De officiis, quæ ex religione in genere spectata enascuntur.

Ex his, quæ in superiori paragrapho de religione disseruimus, colligere pronum est, quænam sint officia erga Deum ratione religionis in genere spectatæ. Itaque

Primum officium est, quærere et vestigare, quænam sit vera religio a Deo revelata, si eidem nondum adhæreat, vel rationabiliter dubitet de veritate religionis, quam profitetur.

¹ Sum. cont. Gent. lib. 1.º cap. iv.

Nam cum homo ex ipsa lege naturali teneatur Dei, voluntati se subijcere, et ejus præcepta adimplere, atque officia religiosa ei exhibere, hæc omnia congrue servare nequit, nisi prius agnoscat veram religionem, in qua prædicta continentur. Unde primarium hocce officium ipsamque legem naturalem transgrediuntur, ut plurimum, et gravius peccant homines illi, præsertim periti et sapientes, qui vel rationalismo, sive protestantismo, sive indifferentismo adhærent, cum fere impossibile sit, eos laborare ignorantia invincibili circa veritatem catholicæ Religionis.

Secundum officium est, religionem veram semel agnitam animo complecti, idque non solum quoad ea, quæ ratione demonstrantur et comprehenduntur, sed quoad ea, quæ ejusdem captum superant. Etenim, ex lege naturali tenemur assentiri Deo docenti, ipsaque ratione edocemur, posse existere ac revera existere veritates supra naturam humanam, sed infra naturam divinam positas: quibus proinde assentiri rationabile existit, eo ipso quod agnoscat, ipsas proponi et præcipi a Deo, qui infallibilitate absoluta potitur.

Tertium officium est, veram Religionem, non modo ore et mente, sed etiam voluntate et corde confiteri ad salutem. Quandoquidem, vera religio, dum continet et proponit veritates speculativas, seu fidei mysteria, simul continet et proponit præcepta moralia, quæ ex illis varietatibus ac mysteriis, tamquam ex propria radice ex ratione sufficienti, originem et robur accipiunt. Immo vero, præcipuus finis propter quem Deus homini veram Religionem revelat, is est, ut homo, servando perfectissima ac divina ejus mandata, moralem perfectionem assequatur in vita præsentis, ac beatitudinem supernaturalem et perfectissimam in futura.

*Quartum officium est, cultum, non juxta hominis arbitrium, sed juxta formam a Deo revelatam, divinitati tribuere, idque, non solum interius, sed etiam exterius, de quo fusi-
us articulo sequenti.*

Quintum officium est, veram religionem, semel cognitam et amplexam, tueri, conservare et propagare. Deus enim,

qui eandem pro universis hominibus proposuit ac revelavit, non potest non velle, ut homo ipsam tueri et propagare totis viribus conetur, quippe hac ratione tum gratitudinem et obedientiam erga Deum ipsum, tum amorem et benevolentiam erga proximum homo ostendit ac exequitur.

Ex hujusmodi officiis, atque ex doctrina in superiori paragrapho tradita, legitima consecutione habentur subjecta Corollaria:

1.^m *Ergo indifferentismus religiosus impius simul et absurdus existit.* Impius quidem, quatenus negligit, aut contemnit addiscere, vestigare, et amplecti veram religionem sine qua impossibile est placere Deo, moralem vitam agere, propriam destinationem præsentem et futuram agnoscere, ac demum veram beatitudinem in vita immortalis obtinere. Absurdus quoque; qui vel supponit, homini nihil curandum de Deo atque religione, aut supponit, religiones omnes æque bonas et veras existere: quod utrumque rationi adversatur et contradictionem implicat.

2.^m *Ergo turpiter errat Rationalismus, dum adstruit, officia hominis erga Deum sola lege morali ac naturali contineri.* Siquidem, satis constat ex dictis insufficientia rationis humanæ ad veram religionem prosequendam, et cultum Deo exhibendum; immo etiam ad cognoscendam ipsam legem naturalem, eamque integram adimplendam, nisi humano generi Deus subvenire voluisset per revelationem doctrinæ religiosæ et moralis, cujus ope homines cuncti, sive sapientes, sive insipientes, tuto ac facile possent religionis ac moralis officia cognoscere et adimplere¹.

¹ Igitur, ut verus rationalismi transcendentalis parens loquitur Kant, dum scribit: "Tout ce que l'homme pense pouvoir faire en dehors d'une conduite morale pour plaire à Dieu, est pure imagination et culte faux.", *Oschinger, Dict. Encyc. cit.*, tom. XIX, pag. 473.

ARTICULUS SECUNDUS

De cultu Deo exhibendo.

Quoniam, ut habet D. Thomas¹, «religio dicitur secundum quod exhibet Deo debitum famulatum in his, quæ pertinent specialiter ad cultum divinum, sicut in sacrificiis, oblationibus et aliis hujusmodi,» postulat methodi ratio, ut postquam de religione in genere ac officiis ex ea profluentibus diximus, dicamus nunc de cultu, quo Dei religio manifestatur, et viget apud hominem; nam *prius est Deum scire, consequens colere*, inquit Lactantius.

Qua in re confutandi præsertim veniunt: 1.º qui Dei cultum externum ac publicum rejiciunt; 2.º qui libertatem cultus seu religionis adstruunt et tuentur. Adversus quos sit

THESIS I.^a

Homo Deum colere debet, non modo cultu interno, sed etiam externo et publico.

Quoad cultum internum, thesis probatione non indiget. Nemo enim, nisi atheus existat, negaverit, hominem Deo debere adorationem, honorem, timorem, amorem, gratiarum actionem, cætera hujusmodi, quæ Dei dominium et excellentiam, bonitatem summam atque beneficia ab eo recepta, protestatur et confitetur.

Quoad cultum externum prob. 1.º Ratio sufficiens cultus duo præsertim complectitur, nempe, protestari seu confiteri supremum Dei dominium et excellentiam, ratione cujus plena subjectio ipsi debetur, ac simul agnoscere ejus bonitatem et gratias agere ob beneficia ab eo emanantia; atqui homo non minus subjicitur Deo quoad corpus quam quoad animam, nec minus gratiarum actiones Deo rependere tene-

¹ *Sum. Theol.*, 2.^a 2.^æ, q. 81, art. 8.º

tur pro corporeis ac sensibilibus bonis quam pro spiritualibus: ergo sicut ratione animæ et donorum spiritualium homo Deo exhibet cultum internum, ita ratione corporis ac sensibilibus bonorum congruum est, ut externum ac sensibilem cultum eidem exhibeat.

2.º Cultus externus ad internum ducit, ita ut hujus perfectio et conservatio ab illo pendeat: ergo, si internum homo Deo exhibere tenetur, etiam externum. Ant. ex eo constat, quod homini connaturale sit, pro præsentis statu conjunctionis animæ cum corpore, ad spiritualia ex sensibilibus et per sensibilia manuduci, prout experientia ipsa testatur. Sicut ergo videmus, animam a sensibilibus dependere quoad cognitionem intellectualem, adeo ut hæc vel penitus, vel maxima ex parte deficeret, deficientibus sensibus ac sensibilibus objectis, ita etiam cultus internus langueretur atque deficeret, nisi ad eundem per verba et alia sensibilia homo seipsum quoad affectiones internas excitaret. Ergo cultu externo per verba et alia signa sensibilia indiget homo, ut cultum ipsum internum, qui præcipuus est, congrua ratione exhibeat, conservet, ac foveat. Qua in re egregie D. Thomas¹. «Verbis alia ratione utimur ad Deum, et alia ratione ad hominem. Ad hominem enim utimur verbis, ut conceptum nostris cordis, quem non potest cognoscere nisi verbis nostris, ei exprimamus... Sed ad Deum verbis utimur, non quidem ut ei, qui est inspector cordium, nostros conceptus manifestemus, sed ut nos ipsos et alios audientes ad ejus reverentiam inducamus. Et ideo necessaria est laus oris, non quidem propter Deum, sed propter ipsum laudantem, cujus affectus excitatur in Deum ex laude ipsius.»

Quoad cultum publicum, ejus utilitas ac necessitas ex prædictis principiis colliguntur. Etenim: 1.º sicut cultus internus sine externo langueret ac deficeret, ita et ipse externus absque cultu publico seu colectivo; videmus enim, homines privatos ad cultum internum et externum per cultum publi-

¹ Sum. Theol., 2.^a 2.^{ae}, quæst. 91, art. 1.º

cum excitari ac commoveri¹; 2.º cultus publicus, ac solemnitates collectivæ, animæ affectus ac internum cultum Dei maxime fovent et augent, idque propter vim exempli, ac principium imitationis, quæ plurimum apud homines vigent; siquidem, experientia teste, dum plures homines simul conveniunt, ipsorum animi eriguntur, roborantur, ac unus in alterum influit mutua atque misteriosa quadam actione et reactione; 3.º quia publicus cultus non solum est consecrarium spontaneum publicæ religionis, sed homines inter se arctiori vinculo conjungit, ac vitam socialem et politicam inter ipsos fovet, juvat et promovet. Quod si adjiciatur, cæremonias et ritus cultus publici esse veluti symbola quædam, quibus continentur et exprimuntur dogmata religiosa et moralia, proculdubio fateri oportebit, maximam existere utilitatem et necessitatem cultus publici, qui aliunde nihil aliud est quam consecrarium naturale et spontaneum cultus, tam interni, quam externi.

THESIS 2.^a

Libertas cultuum seu religionis illicita est ex genere suo; nec proinde licet cooperari ad ejus introductionem in natione catholica.

Thesis non procedit de libertate religionis vel conscientiæ, ut loqui amant recentiores, quatenus internam conscientiam solum afficit. Nam, quamvis ut prorsus falsa habenda sit sententia eorum, qui edicunt et autumant, homini liberum esse, quam voluerit, religionem amplecti et sequi in foro conscientiæ, cum revera homo teneatur, etiam in hoc foro interno, amplecti et sequi, non quamlibet, sed veram solum religionem, attamen, quia internos hosce actus potestas humana nec nosse nec adjudicare potest, thesis non procedit de libertate conscientiæ internæ.

¹ «Plusieurs particuliers, ajebat Leibnitz, qui participent au culte public, n'en auraient aucun s'il n'y en avait point de public.» Apud Flottes, *Encyclop. du XIX siècle*, tom. ix, p. 411.

Prob. 1.º Indifferentismus religiosus illicitus est ex genere suo, atque rectæ rationi adversatur; siquidem indifferentismum religiosum adstruere aut profiteri, idem est ac edicere et profiteri, vel omnes religiones esse æque veras, quod absurdum est, cum dogmata ipsarum contradictoria sint, vel Deo indifferens esse, quod cultu legitimo, aut illegitimo, vera, vel falsa religione colatur ab homine, quod sane non minus absurdum agnoscitur: atqui libertas cultuum seu religionum involvit ac præ se fert indifferentismum religiosum; ergo. Min. patet. Nam qui propugnat, et ut bonam moraliter habet libertatem cultuum seu religionum, practice profitetur, vel omnes religiones esse æque bonas et veras, vel indifferens esse, quod Deus cultu legitimo, aut illegitimo, vera, vel falsa religione colatur, in quo sita est natura indifferentismi religiosi.

Prob. 2.º Injustum et absurdum est, eadem jura et protectionem publicam concedere errori ac veritati, malo ac bono; quandoquidem, tam recta ratio, quam ipsa lex naturalis docent, hominem teneri veritatem ac bonum morale amplecti et tueri, errorem atque malum morale vitare et fugere; atqui introducere in natione catholica, seu cooperari ad introducendum libertatem cultuum, nihil aliud est quam introducere vel cooperari ad introductionem erroris et mali moralis, in locum veritatis et boni moralis; immo vero, cum ex errore circa religionem majora nocumenta et mala moralia homini obveniant, major exurget obligatio ex lege naturali ipsum vitandi, sive a seipso et aliis, quoad privatas personas, sive a multitudine, quoad publicas personas gubernantes, quibus cura multitudinis incumbit. Ergo, qui præsumunt nationi catholicæ, quæ veræ religioni adhæret, illicite agunt, legem naturalem transgrediuntur, ac muneri et officio suo desunt, si vel introducant, vel introduci sinant libertatem cultuum vel religionum.

Prob. 3.º Ex gravissimis incommodis et malis, quæ ex libertate religionum oriuntur. Quorum quædam tantum brevitate studio indicare sufficiat: 1.º libertas religionum, dum

in natione catholica introducitur, ipsam societatem civilem, ac commune bonum patriæ in periculo constituit, simulque multiplicibus malis obruit. Luculenter id testatur historia, quæ nos edocet, occasione libertatis religionum introducendæ, in Gallia, in Germania, Helvetia, aliisque Europæ nationibus, exorta fuisse maximas perturbationes politicas, civilia bella, tumultus, ac mala omnis generis usque ad ruinam fere patriæ sive dissolutionem illarum nationum.

2.º Vincula societatis domesticæ vel dirumpit, vel infirmat, dissensiones atque dissidia inter cognatos fovet, inobedienciæ filiorum erga parentes occasiones ac prætextus suppeditat, dum religionem et moralia principia diversa a religione et moralibus principiis parentum se profiteri autumant, mœroribus denique, laboribus ac amaritudine morali membra familiæ obruit ¹, præsertim dum hora mortis et æternitatis appropinquat.

3.º Tandem religionum libertas viam sternit perturbatio-

¹ Vid. *La Fuente* in opere, cui titulus: *La pluralidad de cultos y sus inconvenientes*, ubi de argumento nostræ thesisi egregie, pro more, disserit. Speciminis loco en ejus verba quoad inconvenientia ex parte familiæ: "El espectáculo de una familia dividida por opiniones religiosas es muy triste, y en España lo sería mucho más. El padre, protestante, va ó no va al templo; el hijo, escéptico y racionalista, va al billar y al casino, mientras que la madre con su hija, cual otra Santa Mónica, va á la Iglesia, arrostrando las burlas del uno y el desdén del otro, á llorar sus extravíos y pedir á Dios los reduzca al buen camino..."

¡Oh! por más que se quiera decir, debe ser horroroso el padecimiento de un católico al ver morir dentro de su propia casa, dentro de su propia familia, una persona querida, á la cual se profesa cariño, y mirar con los brazos cruzados cuál pasan los momentos en que pudiera salvarse, y cuál se acerca la hora de la eternidad para aquella alma, que dentro de pocos momentos será quizá, por su falta de fe, reprobada, inexorable é irremisiblemente perdida, y perdida para siempre.

Un indiferentista, un librecultista, no puede comprenderlo;

nibus ac periculis socialibus, idque triplici potissimum ratione: 1.º quia ejus introductio in catholica natione fert secum mutationem legum et institutionum nationalium circa familiam, circa templa, circa doctrinam cum aliis hujusmodi, quod sane perturbationi et periculis obnoxium existit; 2.º quia homines perversi et sapientes in malo occasionem inde accipiunt ad multitudinem ignaram et simplicem decipiendam et concitandam adversus magistratus et gubernantes; 3.º quia favet corruptioni morum, cum nota sit hominis propensio et facilitas ad amplectendas doctrinas seu religiones, quæ vitii et passionibus indulgent. Quinimmo, libertas religionum viam sternit ad eversionem omnis religionis et moralis, quippe ex tristi experientia novimus, homines eos, qui libertatem cultus initio tuentur, prædicant, magnopere extollunt, temporis lapsu eversionem totius religionis et moralis proclamare, prout observare licet in rationalistis qui *Solidarii* audiunt¹, quorum societas in Gallia, et nationibus aliis, in quibus libertas cultuum viget, in dies propagatur.

Ex hucusque expositis inferre licet subjecta

ya lo sé; pero cualquier católico medianamente fervoroso lo comprenderá muy bien.

Y luego después, al acompañar sus restos mortales á la última morada, llegar con ellos hasta la puerta del templo, ó del cementerio, y decir aquellas palabras, que en casos tales pronunciaba el gran O'Connell al acompañar los restos de algún amigo protestante: ¡Mi amistad llega hasta aquí! "Pág. 290-91.

¹ Quid hoc nomine intelligatur, quidque sibi velint *solidarii*, his verbis exponit cit. La Fuente: "El solidario no cree en Dios, no cree en el alma, no cree en lo sobrenatural; no cree ni aun en las sibillíticas frases del krausista, que pintan á un Dios tonto y holgazán, á quien lo mismo importa el bien que el mal, y á la humanidad la convierte en un Dios. El solidario se compromete á no profesar ninguna religión, y despreciarlas todas; no casarse á la faz de la Iglesia; no bautizar á los hijos que nazcan de su concubinato; no asistir á ningún acto religioso, ni admitir ningún culto; no tratar con ningún sacerdote de ninguno de ellos;

Corollaria:

1.^m Graviter peccant, qui verbo, scriptura, vel alia quavis ratione, operantur vel cooperantur ad introductionem libertatis cultus seu religionum in natione catholica. Etenim, non solum Christi præcepta et legem naturalem contemnunt et transgrediuntur, qui hoc peragunt, sed damnum maximum inferunt concivibus, qui exponuntur periculo veram seu catholicam Religionem amittendi, extra quam salus esse nequit.

2.^m Reges et supremi magistratus reipublicæ catholicæ jus et obligationem habent obsistendi totis viribus introductioni libertatis cultuum, gravissimeque peccant in Deum ac in rempublicam sibi commissam, si secus faciant. Siquidem, qua reges et magistratus *catholici*, tenentur Christi præcepta observare, fidem catholicam adversus errores tueri atque Ecclesiæ jura sarta tectaque servare.

3.^m Quoad eas nationes tamen, in quibus libertas religionum jam introducta et firmata existit, *tolerari* quidem possunt falsæ religiones licite a regibus et magistratibus catholicis ad vitanda majora mala, sed minime directe aut positive *protegi*. Unde prorsus rejicienda hodierna praxis protegendæ, ac æqualia jura concedendi omnibus religionibus; tum quia naturali legi et rationi adversatur eadem jura eademque protectionem concedere errori et veritati, malo et bono; tum quia hoc idem est ac indifferentissimum religiosum practice profiteri, ac statum seu rempublicam statuere et solidare velle super basim atheam.

4.^m Ergo rejiciendus *Latitudinarismus*, apud quem homo æternam salutem assequi potest extra veram Christi Ecclesiam, ac per cultum cujusvis religionis. Unde jure merito Apostolica Sedes proscripsit in *Syllabo* Pii IX propositiones hasce: «Liberum cuique homini est eam amplecti atque profiteri religionem, quam rationis lumine quis ductus veram non llamarlos al fin de la vida; no consentir que los llamen sus amigos; rodear á éstos de las más exquisitas precauciones cuando estén enfermos, á fin de que no se acerque á su lecho ningún sacerdote, aunque el moribundo lo reclame.,, *Op. cit.*, pag. 353.

putaverit. —Homines in cujusvis religionis cultu viam æternæ salutis reperire, æternamque salutem assequi possunt.»

SOLVUNTUR OBJECTIONES

Obj. 1.º adversus 1.^{am} thesim. Deus, utpote infinita intelligentia præditus, intime perspectas habet hominum mentes et necessitates, ac proinde opus non est, oratione vocali aut aliis externis signis in conceptu ejus uti: ergo supervacaneus existit cultus externus, nec quidpiam utilitatis sensibilis deprecatio habet.

Resp. neg. cons. Objectio ista vulgaris rationalismi, quam tamen transcendentalis rationalismi parens Kant iterum recoquit ¹, jam pridem a D. Thoma abunde fuerat soluta, ut ex probationibus thesis patet. Oratione enim vocali, aliisque rebus sensibilibus in cultu divino utimur, non quidem propter Deum, quasi ipse iis indigeat ad cognoscendum nostras necessitates aut animi affectus, sed ut nos ipsos Deo, quoad corpus et sensibilia, offeramus et subjiciamus; præsertim vero ad excitandum et fovendum animæ subjectionem et internos affectus erga Deum. Nam, ut scite habet cit. D. Thomas, «mens humana indiget ad hoc, quod conjugatur Deo, sensibilibus manuductione... et ideo in divino cultu necesse est aliquibus corporalibus uti, ut eis quasi signis quibusdam mens hominis excitetur ad spirituales actus, quibus Deo conjungitur» ².

Porro, «hujusmodi exteriora, subdit ille ³, non exhibentur Deo quasi his indigeat, sed exhibentur Deo tamquam signa

¹ «La prière, inquit ille, comme culte formel et interieur, et par consequent comme moyen de grace, est une illusion et une superstition; c'est du fetichisme; car elle n'est que l'expression d'un desir formulé devant un Etre qui n'a pas besoin que nous lui parlions de nos besoins pour les connaitre.» Apud Oischinger, *Diction. encycl. cit.*, t. xix, pag. 473.

² *Sum. Theol.*, 2.^a 2.^æ, q. 81, art. 7.º

³ *Ibid.* ad 2.^m

quædam interiorum et spiritualium operum, quæ per se (principaliter) Deus acceptat.»

Inst. Spiritui puro respondet cultus pure spiritualis et internus; sed Deus est purissimus spiritus; ergo...

Resp. dist. maj. *Tamquam principalis ac per se intentus, conc.; per exclusionem externi ac corporalis tamquam secundarii et ad spiritualem ordinati, neg.* Verum equidem est, actus interiores et spirituales præcipuum locum obtinere in cultu religioso veri Dei, immo externi sine internis veri cultus rationem non habent; ast exinde minime consequitur, externos actus ad cultum religiosum, secundo saltem, non spectare, dum internis junguntur, ad horumque intensitatem et conservationem ordinantur. Unde merito D. Thomas: «Religio habet quidem interiores actus, quasi principales et per se ad religionem pertinentes; exteriores vero actus, quasi secundarios et ad interiores actus ordinatos» ¹.

Obj. 2.º Saltem oratio, seu deprecatio ad Deum pro beneficiis obtinendis inutiles sunt; ergo saltem cultu orationis non est colendus. Prob. ant. Quidquid in tempore fit, Deus ab æterno præscivit ac præordinavit; sed præscientia Dei atque ejusdem decreta mutari nequeunt precibus hominum; ergo...

Resp. 1.º Neg. ant. et cons. Quia etiam data inefficacia orationis quoad beneficia vel dona, quæ a Deo postulantur, adhuc oratio utilis esset ac verus Dei cultus, quatenus per ipsam homo perfectius Deo subjicitur ac jungitur, quod non minimum objectum existit, nec minima utilitas orationis et precum, quas in Dei conspectu effundimus.

Resp. 2.º Neg. ant. Ad prob., dist. maj. Ab æterno præscivit et præordinavit, *ut implendum in tempore ex concursu creaturæ juxta cujusque conditionem, conc.; ut implendum ex fatali necessitate, neg.* Et hanc quoque objectionem, quam hodierni rationalistæ post Voltaire et Rousseau regerunt, sex abhinc sæculis præoccupavit D. Thomas his verbis ²:

¹ *Loc. cit.*

² *Oper. cit.*, quæst. 83, art. 2.º

«Ex divina Providentia non solum disponitur, qui effectus fiant, sed etiam ex quibus causis et quo ordine proveniant.»

«Inter alias autem causas, sunt etiam quorundam (effectuum) causæ actus humani. Unde oportet, homines agere aliqua, non ut per suos actus divinam dispositionem immutent, sed ut per actus suos impleant quosdam effectus secundum ordinem a Deo dispositum. Et simile est etiam de oratione. Non enim propter hoc oramus, ut divinam dispositionem immutemus, sed ut id impetremus, quod Deus disposuit per orationes esse implendum.» Itaque præordinatio Dei non recipit beneficium vel bonum conferendum nude sumptum, sed ut conferendum per orationem, ita ut ipsa oratio hominis ingrediatur decretum Dei, sicut applicatio medicinæ ingreditur Dei æternum decretum circa sanitatem ægroti¹.

Obj. 3.º adversus 2.^{am} thesim. Jus naturæ impediri legitime nequit per ullam potestatem humanam; sed libertas cultuum seu religionum competit homini ex jure naturæ; ergo... Prob. min. Homo ex propria natura libertatem sibi vindicat credendi hoc, vel illud circa Deum, et cultum ipsi exhibendum; ergo...

Resp. neg. min. Ad prob., dist. ant. Libertatem moralem, neg.; physicam, sub.: quoad forum internum conscientiæ, conc.; quoad exteriores actus, neg. Primum itaque, tantum abest, ut homo libertatem moralem sibi vindicet ex jure naturæ quoad fidem et cultum Dei, quasi penes ejus

¹ Apposite ad rem Maistre: «On ne peut faire aucune objection contre la prière qu'on ne puisse faire contre la médecine. Ce malade doit mourir ou ne pas mourir. Donc il est inutile de lui administrer des remèdes; donc il n'y a point de médecine. Où est la différence? Nous ne voulons pas faire attention que les causes secondes se combinent avec l'action supérieure: ce malade mourra, ou ne mourra pas: oui, sans doute; il mourra, s'il ne prend pas des remèdes, et il ne mourra pas s'il en use. Cette condition, s'il est permis de s'exprimer ainsi, fait portion du décret divin.»

arbitrium esset quemlibet cultum Deo præstare, ut potius ex jure naturæ teneatur veram fidem verumque cultum eidem exhibere. Deinde, si libertas, non *moraliter*, seu quatenus rectæ rationi ac legi conformari debet, sed *physice* tantum, seu quatenus coactioni et violentiæ non subest, spectetur, homini quidem competit quoad actus internos conscientiæ, quippe qui ex propria natura judicium et potestatem aliorum hominum effugiunt, minime vero judicium et potestatem humanam effugiunt quoad externas ipsorum manifestationes, ac proinde quoad libertatem cultuum ad sensum thesis.

Obj. 4.º Ex nostra thesi ejusque probationibus consequitur, principes nationum, quæ hæresi aut infidelitate inficiuntur, jus habere impediendi introductionem libertatis cultuum, ac proinde introductionem catholicæ Religionis; atqui hoc est absurdum; ergo...

Resp. neg. ant. Objectio enim procedit ex hypothesisi, non minus impia quam falsa, eadem jura deberi veritati ac errori, bono et malo; cum e contra recta ratio simul cum lege naturali præcipiat veritatem et bonum fovere, tueri, atque protegere: errorem et malum, præsertim quoad religionem, vitare et fugere. Itaque, qui societati hæreticæ vel infideli præsent, jus et obligationem habent, non solum non obstandi introductioni catholicæ Religionis, sed eandem amplectendi ac protegendi, a qua obligatione solum per accidens excusari possunt ex hypothesisi ignorantia invincibilis circa veritatem Religionis; quæ quidem ignorantia apud principes et magistratus supremos nationum, præsertim hæreticorum, difficillime locum habere potest.

Obj. 5.º Ex libertate cultuum maxima beneficia et utilitates profluere nata sunt erga rempublicam, ipsamque catholicam Ecclesiam; ergo... Ant. constant. Nam: 1.º nationis divitiæ augentur ex affluentia pecuniæ (capitales) exterorum civium. 2.º Clerus catholicus perfectior evadit quoad scientiam et mores, ex conflictatione et communicatione cum ministris aliarum religionum. 3.º Catholici sinceri ferventiorum pietatem ostendunt atque præ se ferunt, ut contingit in

nationibus, in quibus viget cultuum libertas. 4.º Ecclesia ipsa ampliorem libertatem et independentiam a potestate civili sibi vindicat.

Resp. 1.º Hæc sunt præcipua quæ pro cultuum libertate adducere consuescunt rationalistæ, seu potius protestantes et indifferentistæ, ex quibus ea plagiare amant ephemeridum scriptores, ac quidam pseudopolitici, queis cordi maxime esse videtur, cultuum libertatem in nostram catholicam Hispaniam invehere. Huic porro objectioni respondere sufficeret, mala, pericula et incommoda, quæ ex introductione libertatis cultuum in catholica natione, qualis Hispania existit, emanare nata sunt, graviora esse, longeque superare utilitates et beneficia, quæ in objectione oggeruntur, etiamsi hæc talia revera forent, prout objiciuntur. Sed præterea breviter ad singula:

Resp. 2.º *Ad primum.* Pecuniæ exteræ (los capitales extranjeros) liberum accesum hodie obtinent ad nostram Hispaniam, non obstante unitate cultus et religionis. Quod si abundantius non affluunt, ex aliis causis est repetendum, non ex absentia libertatis cultuum; quandoquidem, cuilibet permittitur propriam religionem privatim sequi; immo etiamsi nullam profiteatur, nullam molestiam exinde patietur. Adde his, homines aliarum nationum ejusmodi pecuniariis negotiis deditos, ut plurimum, vix quidpiam curare de cultu publico religionis.

Ad secundum. Catholici ministri a ministris protestantibus vel aliorum sectarum nihil habent, quod discant, nisi aut rationalismum, aut incredulitatem et atheismum, aut uxorem et liberos quærere, aut famem lucri et pecuniæ¹. Præ-

¹ “¿Si querrán los policultistas que el Obispo anglicano Colenso, que no admite la divinidad de la Biblia, venga á reformar y enseñar á nuestro clero? William Cobbet ha demostrado hasta la evidencia que el clero anglicano sólo tiene actividad para hacer dinero, y esto lo ha probado con números y con razones, á las cuales no se ha podido contestar. Y cuando los protestantes mismos se ríen de la actividad de su clero para la vida espiritual, ¿se quiere venir á pre-

rea, velle vel conari ad introductionem libertatis cultuum, ut ministri catholici majorem activitatem et illustrationem præ se ferant, idem est ac affirmare et supponere, utile ac conveniens esse, ut perpetua bella sint ad hoc, ut experti duces ac fortes milites existant, aut conveniens esse, abundare pestes et ægritudines inter homines, ut medici studiosiores, ac magis experti et sapientes evadant.

Ad tertium. In primis, etiam in nationibus, in quibus viget unitas cultus, reperiuntur sinceri catholici pietatem ferventius colentes, et fortasse abundantius quam in illis, apud quas viget libertas cultuum. Deinde, melius est, omnes catholicos esse, ac proinde in via salutis æternæ, quamvis horum plurimi tepide vitam christianam agant, cum eis præsto sint auxilia et incitamenta ad resipiscendum in vita et in morte. Unde in natione, in qua viget unitas, sunt et christiani ferventiores, qui sunt in natione, in qua viget libertas; et præterea, omnes sunt in via facili salutis, quod in postrema non habet locum.

Ad quartum. Experientia quotidiana nimis ostendit, hanc assertionem prorsus falsam esse: quandoquidem videmus, in Galia, Italia, aliisque nationibus libertati cultuum subjectis, catholicam Ecclesiam ejusque ministros majoribus restrictionibus et vexationibus subjici, minorique independentia potiri quam in nostra Hispania, quæ unitati cultus adhæret. Immo vero in Hispania ipsa, ecclesia tum maxime vexatur, ac contra ejus independentiam et jura attentatur, dum rempublicam gerunt illi, qui libertatem cultus tuentur, ac magnopere extollunt, et in votis habent.

AETICULUS TERTIUS

De Christi Ecclesia, prout est organum veræ religionis.

Amplissima est hæc tractatio, quam evolvere theologosentarlo como un modelo para el nuestro?., La Fuente, *Op. cit.*, páginas 876-77.

rum est munus. Quamobrem, simulque brevitatis lege coacti, nos eam summis tantum labris delibabimus, ut tyro christianæ Ethicæ, Ecclesiæ jura, hominisque officia præcipua erga illam possit agnoscere.

§ I

De Ecclesiæ constitutione et natura.

Ut ergo Ecclesiæ constitutionem et naturam per summa capita attingamus.

1.º Christus Dominus *in terris visus est, et cum hominibus conversatus est*, ut hominis lapsum repararet, hominemque eveheret ad supernam illam beatitudinem videndi Deum *sicuti est*, a qua per peccatum protoparentis defecerat. Hujus rei gratia instituit religiosam societatem pro omnibus hominibus et temporibus *usque ad consummationem sæculi*; quam quidem societatem fidei doctrina, sacramentis, aliisque mediis et auxiliis communivit, quamque ipsemet Christus invisibiliter, visibiliter vero in terris per ejus Vicarium Summum Pontificem, regit, fovet atque conservat. Atque ejusmodi societas religiosa Ecclesiam catholicam constituit, extra quam salus esse nequit, et quam proinde amplecti et profiteri cuncti homines obligantur. Cujus rei gratia,

2.º *Visibilem* Ecclesiam Christus effecit, quippe frustra nea existeret ejus fundatio, nisi ab homine facile et tuto posset agnosci et dijudicari. Dijudicatur autem et agnoscitur apud homines, potissimum ex unitate, sanctitate, apostolicitate, catholicitate, quæ idcirco dicuntur notæ veræ Ecclesiæ a Christo constitutæ, quæ est et dicitur,

a) *Una*: 1.º unitate corporis sub uno capite Christo in cælis, ejusque Vicario in terris; 2.º unitate fidei et doctrinæ; 3.º unitate mediorum seu sacramentorum, et cultus, quibus ad unum eundemque finem supernaturalem homines dirigitur. *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.*

b) *Sancta*: 1.º Sanctitate multorum membrorum, quæ

vel manifeste apparet, vel miraculis ostenditur; 2.º ratione doctrinæ et sacramentorum, quæ sanctitatem edocent et producant.

c) *Catholica*: 1.º ratione doctrinæ, quæ eadem ac sibi perpetuo constans existit apud quævis tempora, loca, et personas; 2.º ratione loci, et personarum, quatenus omnes gentes, populos, ac cujusvis conditionis personas complectitur et ad se vocat.

d) *Apostolica* denique, quia, ab Apostolis fundata et propagata, ad nos usque pervenit perpetua et constanti successione Episcoporum, qui vel Apostolis subrogati sunt, vel ab eisdem ordinati et misi.

3.º *Forma* Ecclesiæ est theocratica monarchica, simul cum aristocratica et democratica. *Theocratica*, quia ejus supremum caput ac Princeps monarcha est ipsemet Christus, verus Deus et homo, a quo præcipua et absoluta auctoritate Ecclesia regitur et gubernatur. *Monarchica*, non modo quia Christus, ut nunc diximus, est supremus et absolutus ejus monarcha et Princeps absoluta auctoritate præditus, sed etiam quatenus supremam ac independentem auctoritatem regendi et gubernandi Ecclesiam in terris commisit et tradidit Petro, ejusque successoribus Romanis Pontificibus. *Aristocratica*, quatenus Christi Vicarius in partem sollicitudinis et ministerii gubernationis adsciscere tenetur Episcopos, quos *Spiritus Sanctus posuit regere Ecclesiam Dei*. *Democratica* demum, tum quatenus summus Pontifex electione, non jure hæreditario creatur; tum etiam quia et ipse, et Episcopi, et sacerdotes cum aliis ministris, ex omni populo, tribu, lingua, ac ex quavis conditione assumuntur. Cæterum, in electione Romani Pontificis, sola designatio personæ ad homines eligentes spectat; ast potestas ipsa gubernandi et regendi Ecclesiam eidem a Christo ipso immediate confertur.

4.º *Finis* Ecclesiæ, quoad vitam præsentem, est perfectio spiritualis hominis, ac ejus sanctificatio moralis per gratiam supernaturalem Dei, ac bona opera, quæ ex illa proficiscun-

tur. Quoad vitam futuram, est consecutio seu possessio supernaturalis Dei per intuitionem divinæ essentiæ. *Media* præcipua, in hos fines assequendos ab ipso Christo ordinata et constituta, sunt fides, gratia, sacramenta, et cultus divinus.

Ex hucusque expositis circa Ecclesiæ constitutionem et naturam.

Infertur 1.º eam esse societatem, quæ gaudet omnimoda independentiâ a quavis auctoritate humana, seu civili societate; siquidem, tota quanta est, jure divino, ac Dei voluntate et potestate consistit quoad foundationem, propagationem, formam, doctrinam, cultum, sacramenta, finem et media. Potestas autem Dei, et jus divinum, humanæ potestati, aut juri civili non subjacent.

Infertur 2.º plenum ac perfectissimum ordinem hierarchicum præfatæ Ecclesiæ jure divino competere, qui hierarchicus ordo ex summo Pontifice, Episcopis, sacerdotibus ac inferioribus ministris coalescit et exurgit; quorum proinde potestas in his, quæ ad vitam spiritualem membrorum Ecclesiæ hujusque gubernationem spectant, a nulla auctoritate humana imminui potest, aut licite coarctari.

Infertur 3.º Ecclesiam Christi vitam sibi propriam habere, simulque proprium et peculiarem organismum, quorum conservationem, incrementum et expansionem, triplici potissimum ministerio perficit; quapropter sibi vendicat

a) *Ministerium doctrinale*, seu ministerium verbi Dei, quod ab Ecclesiæ ministris exercetur, ab unoquoque juxta proprium gradum seu conditionem, idque sive per prædicationem Evangelii, sive per decisiones doctrinales, interpretationem Scripturæ, proscriptionem errorum.

b) *Ministerium sacerdotale*, quo nomine designatur administratio sacramentorum, aliorumque mediolorum, quibus supernaturali gratia hominibus confertur, sive hæc interim sacramenta et media salutis a simplicibus sacerdotibus, ac Episcopis, aut ab aliis ministris administrantur aut conferantur.

c) *Ministerium legale*, seu ferendi leges, tum ad promovendam sanctitatem morum, tum ad conservandam, fovendam unionem et subordinationem membrorum Ecclesiæ, tum denique ut Ecclesiæ de idoneis ministris provideatur, qui apud fideles et infideles triplex hocce ministerium congrue exercere valeant.

Infertur 4.º Christi Ecclesiam constituere societatem religiosam, quæ naturalis, simul ac supernaturalis existit. *Naturalis* quidem appellari potest, tum quatenus coalescit ex hominibus, quos perficiendos assumit, non destruendos, cum supernaturalis gratia non destruat, sed perficiat naturam; tum præsertim quatenus adimplet insitam homini aspirationem ad infinitum, et veluti connaturalem propensionem ad cultum Deo exhibendum. *Supernaturalis* vero, quia ejus institutio, propagatio, finis, doctrina, sacramenta vires naturæ superant, et a Deo auctore *gratiæ* profluunt. Quinimmo, catholica Ecclesia constituit societatem omnium perfectissimam, ac veluti *ideale* illud societatis universalis a veteribus quibusdam philosophis, quos inter eminent Plato et Cicero, in votis habitæ et adumbratæ; quoniam ea est, quæ hominem primævæ integritati et dignitati restituit, ipsum disponit ac evehit ad altissimum illum finem intuendi Deum facie ad faciem, ac proinde primam Veritatem, in qua continentur omnes veritates: profundissima mysteria, quæ in humana natura latent, explicat; hominis menti illustrationem, voluntati vires ad bonum morale, cordi amorem et sacrificium confert, infundit, inspirat; imperium pacis et justitiæ violentiæ et belli imperio substituere amat et præcipit; veram æqualitatem et fraternitatem inter homines prosequitur, dum ad se vocat universum humanum genus, homines cunctos, cujusque nationis aut conditionis existant, in sinu suo excipiendo, immo et quærendo per suos ministros usque ad sanguinis effusionem.

§ II

De juribus Ecclesiæ, hominumque officiis ex eis emanantibus.

Ex constitutione et natura Ecclesiæ, superiori paragrapho expositis, difficile non est colligere, quænam sint præcipua jura, quæ ipsi competunt, ac proinde quænam sint hominis officia seu obligationes erga ipsam; cum obligatio seu officium, alterius partis juri necessario respondeat. Itaque

1.º Ecclesia jus habet prædicandi Evangelium ubique terrarum. Etenim, eo ipso quod Christus Ecclesiam constituit tamquam societatem religiosam universis hominibus necessariam ad vitam æternam, inest Ecclesiæ jus divinum se ipsam propagandi ac diffundendi per cunctas mundi plagas et regiones, ut ab universis hominibus possit agnosci. Quin et ipsemet Christus jus hocce ac munus eidem expressis verbis injunxit, dum Apostolis dixit: *Euntes docete omnes gentes... docentes eos servare, quæcumque mandavi vobis.* Igitur, sive spectemus ordinationem et præceptum Christi, cui data est omnis potestas in cælo et in terra, sive spectemus finem et objectum foundationis Ecclesiæ, doctrinam necessario credendam, atque præcepta servanda ad æternam hominum salutem, quæ non nisi prædicatione Evangelii cognosci et obtineri queunt, evidens fit, Ecclesiam sibi vindicare jus divinum ad prædicationem Evangelii quoad homines universos.

Huic juri Ecclesiæ respondet, ex parte privatorum hominum, gravissima obligatio seu officium amplectendi fidem et mandata Christi, statim ac ea ut Christi agnoverint, vel agnoscere potuerint. Ex parte vero eorum, qui præsent aut regunt societatem civilem, respondet præterea officium non obsistendi prædicationi Evangelii, immo eandem protegendæ ac fovendæ; quæ quidem obligatio gravius urget Principes jam christianos, tum quia hoc obsequium debent Ecclesiæ ob beneficia multiplicia, quæ ex eadem reportarunt et re-

portant, tum quia ex proprio officio tenetur protegere et fovere, quidquid in bonum subditorum cedit.

Præterea, ex præfato jure Ecclesiæ derivatur ad ipsam et ad Principes catholicos jus expugnandi Principes eos, qui prædicationi Evangelii obsistunt. Nam si Ecclesia jus habet ubique, ac proinde in data natione, prædicandi fidem Christi, injuriam patitur ab eo, qui hocce violenter impedit, proindeque vicissim Ecclesia ejusque filii jure gaudent injuriam repellendi.

2.º Ecclesia jus habet condendi leges ad congruam societatis fidelium gubernationem, eorundemque spirituale bonum. Hæc potestas Ecclesiæ collata est ab ipso Christo, ut constat apertissime in Sacra Scriptura, et consecrarium necessarium existit constitutionis et organismi Ecclesiæ, quæ, utpote societas in suo ordine perfectissima, potestatem legislativam suæ naturæ respondentem necessario sibi vindicat, ita ut ejus leges, non modo vim præceptivam, sed coactivam quoque obtineant, quippe jus habet easdem sancienti poenis spiritualibus, idque mandato et jure divino, prout ex Evangelio, et Apostolorum et doctrina, et factis, satis constat.

Cui sane Ecclesiæ juri respondent ex parte membrorum ejus, cujuscumque sint conditionis: 1.º *officium obedientiæ* et submissionis; quoniam, si Ecclesia a Christo Domino potestatem legislativam accipit, Christi ordinationem transgrediuntur, qui ejus legibus non parent, ita ut, qui *Ecclesiam non audierit*, sive Princeps sit, sive simplex fidelis, haberi possit *sicut ethnicus et publicanus*. 2.º *Officium libertatis* ex parte magistratum seu potestatis civilis. Et revera quidem, si fideles omnes, cujusvis sint gradus et conditionis, obedire tenentur legibus Ecclesiæ, utpote ad bonum spirituale ipsorum ordinatis, potiori ratione tenebuntur ejus potestatem legislativam non impedire; quod enim ab ipso Christo Deo Ecclesiæ collatum est, nulla auctoritate humana licite præpediri potest.

Infertur ex his, injuriam in Christum ejusque Ecclesiam atque divina jura admittente, suoque officio deesse Principes

christianos, horumque ministros, qui Ecclesiae leges, decreta aut constitutiones circa fidem, mores, et disciplinam, publica reddi non sinunt, nisi in casibus, et quoad ea tantum, quae Ecclesia ipsa, vel Summi Pontifices ex privilegio vel gratia concessere.

3.º Ecclesia vindicat sibi jus divinum infallibilemque auctoritatem ad decernendum circa doctrinam fidei et morum, utpote *columna et firmamentum veritatis*, quoad conservandas, tuendas, interpretandas, definiendas veritates eas supernaturales, sine quibus Ecclesia a Christo fundata consistere nequit, et quarum ope homines ad spiritualem destinationem vitae praesentis et futurae praeveniunt et evehuntur. Exinde enascitur: 1.º officium quoad homines, sive privatos, sive publicos, fide divina credendi ejusmodi veritates ab Ecclesia propositas, easdemque ad praxim revocandi, dum mores spectant. 2.º Quoad Principes et magistratus catholicos enascitur officium cohibendi publicationem et diffusionem doctrinarum, quae veritatibus ab Ecclesia definitis et propositis adversantur; cum ejusmodi doctrinae cedant in nocumentum et perniciem subditorum, quorum bonum ipsi procurare tenentur, ac praeterea, qua *catholici* Principes, obedientiam, obsequium, et protectionem catholicae veritati debent.

4.º Ecclesia jus habet invigilandi ac in examen vocandi doctrinam publicam, ac proinde jus interveniendi in Universitatibus, Collegiis, aliisque locis, quae a suis membris frequentantur. Nam secus, nec congrue exercere potest jus divinum infallibiliter definiendi et declarandi veritatem circa fidem et mores; nec fideles sibi commissos in ordine ad aeternam salutem congrua ratione regere posset et pascere. Ergo injustitiae rei sunt, suoque officio erga Dei Ecclesiam deficienti magistratus et Reges nationis catholicae, qui aut interdiciunt, aut non protegunt interventum Summi Pontificis et Episcoporum, quoad publicam doctrinam (*enseñanza pública*) seu juventutis instructionem. Profecto, praestandum id esset a christianis Principibus, non modo propter jus

Ecclesiae, sed et propter propriam utilitatem et animi gratitudinem. Propter propriam utilitatem; quia, ex doctrina et interventu Ecclesiae in publica instructione, homines discunt Principibus et magistratibus subjici et obedire, non propter timorem poenae, sed ex conscientiae imperio et persuasione, seditiones publicae proscribuntur, tumultus, perturbationes politicae, crimina vitantur. Propter animi gratitudinem; tum quia scientiarum initium, incrementum et evolutionem, indeficienter totisque viribus constanter Ecclesia catholica promovit, tum quia Universitates et Collegia scientiis dicata ab eadem vel foundationem, vel proventus, privilegia et beneficia, maxima ex parte acceperunt, prout historia luculenter testatur.

Infertur ex dictis, prorsus rejiciendum esse tamquam repugnans, non modo juribus Ecclesiae quoad sua membra, sed ipsi libertati sociali et politicae hominis, monopolium illud doctrinae (*monopolio universitario de la enseñanza*) quod Universitates hodiernae sibi arrogare contendunt, quasi infallibilitate doctrinali universim praeditae essent. Porro monopolium hocce universitarium ex duplici praesertim capite originem ducit: 1.º ex Protestantismo; qui ad vetus Caesarium vergit atque tendit, omnia civium jura, sive sacra, sive profana, in republicam ipsam, seu ejus praesidentem transferre satagens; 2.º ex rationalistarum ac impiorum hominum odio in Ecclesiam catholicam, quippe hac ratione salutarem ejus influxum in mentes et corde hominum ope instructionis ac educationis juventutis evacuare penitus optant.

5.º Ecclesia jus habet acquirendi, ac cum proprietatis dominio possidendi bona temporalia. Nam primo, si jus istud agnoscitur in aliis societatibus ac in individuis, potiori ratione agnoscendum est in Ecclesia Christi, quae perfectissima societas existit, majoremque independentiam ac perfectiorem organismum ex sua natura sibi vindicat. Deinde, Christi Ecclesia sine divino cultu consistere nequit; at cultus divinus, et sustentationem ministrorum, et templa, vasa,

aras, aliaque postulat, quæ sine possessione et dominio temporalium bonorum congrua ratione obtineri nequeunt. Ergo officium Regis et magistratus catholici est conservare et tueri us hocce Ecclesiæ acquirendi et possidendi temporalia bona. Quod si aliquando incommoda aliqua ex hoc promanare existimentur, remedium eis adhibere oportet non per vim aut ex propria auctoritate, sed de consensu ipsius Ecclesiæ, qui ab ea nunquam denegatur, dummodo Principis petitio rationi sit consentanea.

Atque ex his jam facile colliget quispiam sanæ mentis homo, *desamortizationem* illam, ut ajunt, bonorum Ecclesiæ, qua hodierni gubernantes maxime delectantur, nihil esse aliud quam veram ac violentam spoliationem adversus jura Ecclesiæ, ipsique naturali legi repugnantem; namque, ut Grotius ipse fatetur ¹, «dominium, ex qualicumque causa ortum sit, suos semper effectus habet, ex ipso jure naturali, ut, scilicet, auferri nequeat, nisi ex causis, quæ aut dominio insunt, aut ex dominorum facto ortum habent.»

Corollaria:

1.^m Ergo principium fundamentale relationum inter Ecclesiam et societatem civilem constituendum est in absoluta distinctione ac independentia, simul cum dependentia quadam relativa. Absolutam distinctionem et independentiam præ se ferunt, quatenus, utriusque origo immediata, finis, destinatio, ministri, media, sunt prorsus distincta. Dependentiam relativam, quatenus, sicut catholici homines ipsique ministri Ecclesiæ subjiciuntur legibus et magistratibus civilis societatis, cujus sunt membra, quoad temporalia atque justas leges civiles, ita vicissim magistratus ipsique Reges subjiciuntur legibus ac ministris Ecclesiæ, quoad negotia spiritualia.

2.^m Ejusmodi absoluta distinctio inter utramque potestatem, non modo profluit ex ipsa utriusque diversa natura, sed est veluti fundamentum, primaque conditio *sine qua non*

¹ *De Jure Belli et Pac.*, lib. 3.º, cap. II.

libertatis, tam individualis, quam politicæ ¹, quæ absque utriusque potestatis separatione et independentia periclitantur.

3.^m Principes igitur sæculares nullum *jus in sacra* sibi vendicant, aut vendicare possunt quoad catholicam Ecclesiam, nisi ex hujus aut privilegio, aut permissione. Quod si quidam recentiores pseudopolitici aut juriconsulti præfatum jus Principi adjudicant, theoriam istam hauserunt ex absurda illa maxima protestantica: *Cujus est regio, illius est religio*: quasi hæc ex mutatione regionis, vel voluntatis Principis mutanda esset, vel quasi spirituale corporali, internum

¹ Qua in re consentientes habemus Guizot, aliosque illustres politicos, et scriptores, quos inter Buchez hæc scribit: "On a essayé de nos jours de nier la nécessité de cette distinction, et l'on n'a pas vu qu'en le faisant on n'ait un des progrès, les plus positifs et le plus incontestables des temps modernes. Que résulterait-il, en effect, de la confusion de deux pouvoirs? En premier lieu, il arriverait, d'un côté, que la société religieuse perdrait son caractère d'universalité..... de l'autre, que les nations, privées du bien spirituel, isolées par leurs intérêts religieux comme par leurs intérêts politiques, retomberaient dans les sentiments d'hostilité et d'exclusion réciproque propres aux peuples anciens..... En fin, la garantie la plus puissante de la liberté de tous serait anéantie..... une même domination s'appesantirait sur l'âme et sur les corps, et tout recours serait enlevé au droit individuel. Ce que nous venons de dire n'est pas d'ailleurs une pure hypothèse fondée seulement sur des déductions logiques et dénuées de preuves positives. L'expérience est faite, et le passé offre des exemples nombreux des faits que nous signalons; l'histoire du califat, surtout, en est la démonstration évidente..."

— Parmi les Etats chrétiens fondés sur des principes analogues, nous citerons la Russie. Si, dans ce pays, le moment de la décadence n'est pas arrivé, si l'expansion conquérante dure encore, la réunion des deux pouvoirs a néanmoins produit déjà un de ses effets: le despotisme barbare et impitoyable, qui chaque jour se manifeste à l'Europe par quelque iniquité nouvelle." *Encycl. du XIX siècle*, t. xx, pag. 286.

externo, æternum temporali, Deus homini, subjicienda forent.

CAPUT SECUNDUM

DE OFFICIIS HOMINIS, QUÆ SOCIALIS

ARTICULUS PRIMUS.

De origine societatis civilis, et supremæ potestatis ejus.

Prænotanda:

1.º Aliud est vestigare originem societatis civilis secundum se spectatæ, seu quatenus significat associationem plurium hominum et familiarum, ut communem vitam politicam et civilem agant; aliud vestigare originem supremæ potestatis, qua multitudo ista regitur et ad commune bonum dirigitur.

2.º Origo societatis civilis alia est *historica*, nempe factum illud, a quo occasionem duxit, eaque varia existit pro varietate rerum, factorum, vel circumstantiarum, quæ constitutionem politicam hujus vel illius societatis determinarunt. Quorum quædam, non omnia, expressit Cicero his verbis: «Subjiciunt se homines imperio alterius et potestati, pluribus de causis. Ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum multitudine, aut dignitatis præsentia, aut spe id sibi utile futurum, aut metu, ne vi parere cogantur, aut spe largitionis promissionisque capti.» Alia est origo *philosophica* seu *rationalis*, qua continetur et exprimitur prima ratio sufficiens civilis societatis, ejusque fundamentum rationale. Atque de hac postrema hic sermo habetur.

¹ *De Offic.*, cap. vi.

THESIS I.^a

Origo societatis civilis repetenda est ex ipsa hominis natura.

Prob. 1.º Inest homini inclinatio naturalis et spontanea ad agendam vitam socialem et politicam cum aliis, prout habetur sive dignoscitur aperte: 1.º ex eo, quod sponte quærit aliorum hominum convictum et societatem, ex qua vehementem voluptatem accipit; 2.º ex amore patriæ, quæ homini naturalis existit, quique civilem ac politicam societatem respicit et supponit; 3.º ac præsertim, quia impossibile est, quod homo sibi congrue subveniat, nec etiam quoad ipsas necessitates físicas vitæ, nisi ex consortio atque politica communicatione cum alio, ex qua et per quam ratione distributionis virium, sive per *divisionem laboris*, unusquisque sibi congrue et facile providere potest de necessariis et utilibus ad vitam. Unde merito D. Thomas ¹: «Naturale est homini, ut sit animal sociale et politicum in multitudine vivens, quod ejusdem naturalis necessitas declarat. Aliis enim animalibus natura præparavit cibum, tegumenta pilorum, defensionem, ut dentes, cornua, ungues, vel saltem velocitatem ad fugam. Homo autem institutus est nullo horum sibi a natura præparato, sed loco omnium data est ei ratio, per quam sibi hæc omnia officio manuum posset præparare, ad quæ omnia præparanda unus homo non sufficit; nam unus homo per se sufficienter vitam transigere non posset. Est igitur homini naturale, quod in societate multorum vivat. Amplius: aliis animalibus insita est naturalis industria ad omnia ea, quæ sunt eis utilia, vel nociva... Homo autem horum, quæ sunt vitæ suæ necessaria, naturalem cognitionem habet solum in communi, quasi eo per rationem valent (quatenus potest rationis ope) ex universalibus principiis ad cognitionem singulorum, quæ necessaria sunt humanæ

¹ *De Regim. Princ.*, lib. 1.º, cap. 1.

vitæ, pervenire. Non est autem possibile, quod unus homo ad omnia hujusmodi per suam rationem pertingat. Est igitur necessarium homini, quod in multitudine vivat, ut unus ab alio adjuvetur, et diversi diversis inveniendis (ecce divisionem laboris) per rationem occupentur, puta, unus in medicina, alius in hoc, alius in alio.»

Prob. 2.º ex inclinatione *rationali* hominis, quæ, non minus quam naturalis ea et spontanea quoad sensibilia et necessaria vitæ physicæ, hominem impellit ad civilem societatem. Etenim homo, utpote ens intellectuale et morale, cui, ut aptissime loquitur D. Thomas, *loco omnium data est ratio*, sibi vendicat naturalem inclinationem ad perficiendum seipsum per evolutionem et culturam facultatum intellectualium et moralium; atqui hoc non nisi imperfectissime obtinere potest, nisi ope societatis civilis, in qua per disciplinam aliorum, per convictum socialem et litterarium, per exempla virtutum et vitiorum omnis generis, ac per mutuam communicationem conceptuum ope sermonis, instruitur mediis congruis ad seipsum intellectualiter et moraliter perficiendum et evolendum; ergo, sicut inest homini per naturam inclinatio ad civilem societatem propter necessitates physicæ ac sensibilis vitæ, ita et potiori rationi propter necessitates intellectualis et moralis vitæ.

Prob. 3.º ex facultate sermonis articulati, quæ homini per naturam inest. Hæc quippe facultas aperte veluti a posteriori demonstrat et innuit, hominem factum ac constitutum per naturam ad degendam vitam socialem cum aliis hominibus, quibuscum mutuo ac reciproca ratione proprios ac internos conceptus communicet. Scite ad rem D. Thomas¹: «Hoc etiam evidentissime declaratur per hoc, quod est proprium hominis locutione uti, per quem unus homo aliis suum conceptum totaliter potest exprimere. Alia quidem animalia expriment mutuo passiones suas in communi, ut canis in latratu iram... Magis igitur homo est communi-

¹ *Loc. cit.*

cativus alteri quam quodcumque aliud animal, quod gregale videatur, ut grus, formica et apis.»

Corollaria:

1.^m Ergo rationi et experientiæ simul adversatur Hobbes sententia, qua statuit, homini naturale existere, extra societatem ac ab aliis hominibus segregem vitam agere.

2.^m Nec minus absurde adjecit idem Hobbes, civilem societatem non aliam originem agnoscere nisi bellum aut violentiam fortioris contra alios. Nam id, si accipiatur quoad originem philosophicam societatis, falsum demonstratur ex dictis; si accipiatur aut de origine historica, aut de origine potestatis supremæ in societate civili, locum habere potest quoad singularem casum, minime quoad omnes.

3.^m Ergo absurdum similiter est *pactum illud sociale* Rousseau, quod politici quidem recentiores ac rerum publicarum scriptores amplectuntur atque summopere extollunt. Siquidem, theoria illa *pacti socialis*, tota quanta est, innititur hypothese hominis, cui naturale sit extra aliorum societatem ac segregis, ferarum more, vitam agere. Quæ quidem hypothesis, non modo gratuita prorsus, sed rationi, experientiæ, ipsique naturæ humanæ repugnans et opposita, ex thesis probationibus demonstratur.

THESIS 2.^a

Suprema potestas, qua regitur civilis societas originem ducit immediate ex jure humano, mediate vero ex jure divino, seu ex Deo auctore naturæ humanæ.

Prob. 1.^a pars. Nec Deus, nec natura præcipiunt, potestatem supremam societatis civilis obtineri ab hoc, vel illo homine; immo vero nec designant aut præcipiunt formam determinatam quoad possessionem et exercitium prædictæ potestatis, quæ ab uno, vel pluribus, idque adhuc diversimode, obtineri et exerceri potest. Ergo ejusmodi suprema potestas non nisi ex hominum associatorum voluntate originem immediatam potest ducere. Ergo potestas suprema,

qua societas civilis regitur, si in concreto spectetur, oritur ex conventionem hominum, ex quibus societas illa coalescit; quæ quidem conventio, vel tacita, vel expressa, vel etiam juridica esse potest; ut dum una societas vel natio alteri aggregatur ope belli justis; si enim bellum sit injustum, suprema potestas, non ex subditorum juridica saltem voluntate, sed *injuncta usurpatione* habetur, quæ nullum jus legitimum præ se fert.

Prob. 2.º Suprema potestas civilis profluit immediate a jure humano, sive quoad designationem personæ, sive quoad formam regiminis spectetur. Quoad designationem personæ, quia, ut optime habet Bellarminus, «sublato jure positivo, non est major ratio, cur ex multis æqualibus unus potius quam alius dominetur.» Quoad formam regiminis, quia, ut idem subdit, «pendet a consensu multitudinis constituere super se Regem, vel consules, vel alios magistratus, ut patet, et, si causa legitima adsit, potest multitudo mutare regnum in aristocratiam, aut democratiam, et e contrario.»

Prob. altera pars. Primo enim ea haberi potest corollarium legitimum præcedentis thesis. Cum enim indubium sit, multorum hominum societatem nec firmam et ordinatam consistere posse, nec associatorum hominum commune bonum et commoda procurare et tueri, nisi adsit suprema aliqua potestas, qua ordo et firmitas societatis conserventur, jura singulorum in tuto collocentur, commune omnium bonum, commoda et utilitates promoveantur, colligere pronum est, publicam potestatem secundum se spectatam eandem originem sibi vindicare ac ipsa civilis societas, cujus est veluti conditio essentialis, quæque nec constitui, nec consistere potest sine illa. Atqui origo societatis est ipsamet natura hominis, vel, si malueris, Deus auctor hujus naturæ; ergo quamvis suprema potestas, prout per hanc vel illam personam, sub hac, vel illa forma exercetur, ortum ducat immediate ex jure vel voluntate hominum, mediate et radicaliter originem ducit ex jure naturæ, sive ex Deo, auctore humanæ naturæ.

Infertur ex dictis, supremam potestatem civilem, si in concreto et adæquate spectetur, coalescere ex duplici elemento, quorum unum est humanum, alterum divinum et naturale. Ratione prioris, societas civilis ac suprema potestas, qua regitur, mutabilitati et variationi est obnoxia, tum quoad designationem personæ, tum quoad limites, modum et tempus potestatem exercendi, tum quoad formam sive organismum societatis. Ratione elementi divini et naturalis, immutabilitatem quamdam et necessitatem sibi vindicat: atque ex hoc fonte emanant jus ferendi leges et cogendi populum ad earum observantiam, facultas puniendi etiam pœna mortis, vel obligandi in conscientia ad servandas leges justas, cætera hujusmodi.

SOLVUNTUR OBJECTIONES

Obj. 1.º adversus 1.^{am} thesim. Si hominum civilis societas ex ipsa natura humana originem duceret, repugnaret legi naturali, illicitaque redderetur vita hominum illorum, qui vel in desertis eremiticam, vel in cœnobiis religiosam vitam degunt; ergo... Prob. ant. Nam homines illi separati existunt a reliquis hominibus in societate degentibus, nec quidquam conferunt ad commune bonum, et perfectionem ejus; ergo...

Resp. neg. ant. Ad prob., neg. ant. Homines, de quibus objectio, separantur quidem a consortio aliorum hominum quoad relationes illas inferioris ordinis, quæ habentur in theatris, in plateis, in choreis, aliisque hujusmodi, quæ nimum ab hominibus frequentantur; sed minime separantur ab iis quoad relationes eas superioris ordinis, quæ sunt veluti fundamentales respectu societatis, immo ex quibus hæc maxime perficitur, ut quoad vitam politicam, victum, cibum, vestitum, scientias, virtutes morales, cultum divinum, auxilium, solamina, beneficia omnis generis præstanda cæteris civibus, in vita, in morte, in domo, in templo, ubi-

que demum, et quoad omnia, sive temporalia, sive spiritualia.

Obj. 2.º cum Rousseau. Societas civilis exurgit ex ordine sociali hominum; sed socialis ordo apud homines originem non ducit ex natura; ergo...

Resp. neg. min. Ex probationibus duarum thesium adductis satis constat, non modo civilem societatem hominum, sed ipsam supremam potestatem, qua regitur, si secundum se, abstrahendo a personis et formis determinatis spectetur, ex hominis natura naturalique inclinatione sua sponte necessario profluere. Ac ad postremam quidem quod attinet, quam præcipue Rousseau convellere pertentat, quisque facile videt, esse consecrarium conditionemque essentialem hominis, qua sociali vitæ ex natura idoneus. Namque, ut optime habet D. Thomas ², «si naturale est homini, quod in societate multorum vivat, necesse est in hominibus esse, per quod multitudo regatur. Multis enim existentibus, et unoquoque id, quod est sibi congruum, providente, multitudo in diversa dispergeretur, nisi etiam esset aliquis de eo, quod ad bonum multitudinis pertinet, curam habens, sicut et corpus hominis, et cujuslibet animalis deflueret, nisi esset aliqua vis regitiva communis in corpore, quæ ad bonum commune omnium membrorum intenderet.»

Obj. 3.º adversus alteram thesim. Si suprema potestas in concreto ex jure humano immediate oriretur, sequeretur, eos, qui eamdem obtinent, a populo dependere, ac proinde posse ejusmodi potestate privari; atqui hoc minime admittere oportet, cum seditionibus politicis ac injustis viam sternat; ergo...

Resp. dist. ant. Posse ejusmodi potestate privari quoad

¹ «L'ordre social, inquit ille, est un droit sacré, qui sert de base à tous les autres. Cependant, ce droit ne vient point de la nature: il est donc fondé sur des conventions...» *Du contr. soc.*, lib. 1.º, cap. 1.

² *De Regim. Princ.*, lib. 1.º, cap. 1.

eos, qui præsumunt ex vi electionis populi ad determinatum tempus, conc.; quoad eos, qui præsumunt aut jure hæreditario, aut sine determinatione temporis, subd.: si adsit legitima causa, ac cum determinatis adjunctis, conc.; secus, neg. Ut æquivocationi non sit locus, ac sensus solutionis capiatur, hæc adnotare liceat: 1.º Si sermo sit de iis, qui societati præsumunt ex populi electione ad certum aut determinatum tempus, ut contingere solet in societate, quæ *Respublica* dicitur, transacto tempore præfixo, licite possunt ii potestate privari, etiamsi nullam specialem causam dederit. 2.º Si sermo sit de iis, qui supremam potestatem absque limitatione temporis exercent, ut contingit in Regibus, vel hanc potestatem obtinuerunt ex populi electione, excludendo positive jus hæreditarium, prout in veteri Polonia continebat, et tunc ea privari nequeunt, dum vivunt, nisi legitima causa ac adjuncta quædam adsint; attamen hæc suprema potestas a populo dependet, quatenus post mortem regis eam libere committit vel tradit alteri: vel supremam potestatem obtinuerunt ex jure hæreditario ipsis collato, et tunc, quia populus supremam potestatem simul cum jure hæreditario, ac proinde, non solum primo regi, sed ejus successoribus contulit atque in perpetuum commisit, eundem hac potestate licite privare nequit, nisi legitima ac sufficiens causa pro rei conditione adsit.

Jam vero, legitima causa hic solum esse potest abusus potestatis per tyrannidem, si tamen simul adsint conditiones et adjuncta quædam, quæ ut cum D. Thoma exponamus:

1.º Opus est, ut interveniat, non quilibet abusus potestatis sed abusus ita notabilis, ut tyrannidem fere intolerabilem constituat: «Et quidem, si non fuerit excessu tyrannidis, utilius est remissam tyrannidem tolerare ad tempus quam in tyrannum agendo multis implicari periculis, quæ sunt graviora ipsa tyrannide; potest enim contingere, ut, qui contra tyrannum agunt, prævalere non possint, et, sic provocatus tyrannus, magis desæviat. Quod si prævalere quis possit adversus tyrannum, ex hoc ipso proveniunt multoties

gravissimæ dissensiones in populo, sive dum in tyrannum insurgitur, sive post ejectionem tyranni, erga ordinationem regiminis multitudo separatur in partes»¹.

2.º Populus nequit licite insurgere adversus regem etiam tyrannum, si aliter remedium possit afferri, prouti per consilia, et minas aliorum regum, maxime vero, si possit ad superiorem recurri. «Si vero ad jus alicujus superioris pertineat multitudini providere de rege, expectandum est ab eo remedium contra tyranni nequitiam.»

3.º Si nullum aliud suppetat remedium contra intolerabilem tyrannidem, potest quidem tyrannus potestate privari; ad id tamen procedendum est, non ex tumultuaria populi seditione aut privata aliquorum voluntate, sed ope et consilio eorum hominum, vel collegiorum, ad quos maxime spectat, pro societatis diversa natura, conditione et forma regiminis, communi saluti prospicere. «Contra tyrannorum sævitiam, non privata præsumptione aliquorum, sed auctoritate publica procedendum»².

4.º Tandem ejusmodi privatio potestatis per simplicem dispositionem, aut limitationem fieri debet; ast minime per mortem tyranni, saltem quoad tyrannum per abusum potestatis, quidquid sit de tyranno usurpationis. «Si sit intolerabilis excessus tyrannidis, quibusdam visum fuit, ut ad fortium virorum virtutem pertineat tyrannum interimere, seque pro liberatione multitudinis exponere periculis mortis... Sed hoc apostolicæ doctrinæ non congruit... Quod si omnino contra tyrannum auxilium humanum haberi non potest, recurrendum est ad regem omnium Deum, qui est adjutor in opportunitatibus in tribulatione»³.

Atque ex doctrina hic exposita infertur: 1.º difficile admodum esse, quamvis non penitus impossibile, locum habere causas omnes et condiciones, quæ exiguntur ad pri-

¹ *Loc. cit.*, cap. vi.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

vandum regem potestate publica; 2.º doctrinam D. Thomæ de re hac, nec tyrannidi, nec seditionibus ac tumultibus politicis favere, ita ut utrumque periculum et extremum fugiat, ac reprobationis nota insigniat.

SCHOLIUM.

Ex his quæ disseruimus, tum alibi de lege naturali, tum in hocce articulo, satis liquet, prorsus rejiciendam esse theoriam illam *suffragii universalis*, ut vocant, quam recentiores politici magnopere amant, extollunt, et opere prosequuntur, idque quadruplici potissimum ratione: 1.º Quia adversatur rectæ rationi et juri naturæ, quippe, apud theoriam istam, voluntas hominis habetur de facto tamquam regula et mensura justii et honesti, et tamen indubium est, justum et honestum, non ex voluntate hominis, sed ex lege naturæ derivari; non juxta voluntatis placitum et arbitrium, sed juxta rectæ rationis dictamen esse dijudicandum et efficiendum. 2.º Quia præfata theoria innititur hypothesi æqualitatis hominum, ex quibus societas civilis coalescit; quam quidem hypothesim, non gratuitam modo, sed absurdam quoque ratio et experientia simul ostendunt¹.

¹ Apposite ad rem Taparelli: «Si todas estas razones os pareciesen simplezas propias de estúpidos más que de idiotas, ¿cómo justificaréis la aserción de aquellos que creen haber igualado á los ciudadanos ante la ley por haberles concedido el derecho de depositar una papeleta igual en la urna? A mí, que me estoy en casa ignorante é ignorado, sin conocer electores ni elegibles, me ponéis en la mano una papeleta, con la que un intrigante haría milagros como un cubiletero, mientras que yo no sabré hacer más que despropósitos, dando quizá el voto á alguno que esté dispuesto á verme á mí, á mi familia, á mi parentela, á mi pueblo, á mi provincia y, tal vez, á mi patria, por conseguir una cartera ó un puñado de oro... Igualad primero el talento en las cabezas, la fuerza en los brazos, el número en las familias, las ramificaciones en los linajes, las influencias en las profsiones, la extensión en las relaciones, y des-

3.º Quia applicatio hujus theoriæ non aliter fit, nec attenda hominis conditione aliter fieri potest, nisi quatenus multitudo a paucis quibusdam dolo, fraudibus, violentia, promissionibus, deceptione, circumvenitur ac determinatur ad aliquid agendum.

4.º Quia in praxi ejusmodi theoria solummodo inservit ad larvandam ambitionem, ad communicandum similitudinem legalitatis injustissimis bellis, quibus debiliores a potentioribus contra jus humanum et naturale debellantur, opprimuntur, spoliantur, prout hac nostra ætate in Italia maxime contingit.

ARTICULUS SECUNDUS

De scopo et organismo societatis civilis.

§ I

De scopo civilis societatis.

Mirum profecto, at non minus verum, in diversas sententias philosophos abiisse circa scopum civili societati præfigendum. Nam, ut veteres scholasticos mittamus, quorum pluri, formula nimis communi et vaga utentes, scopum civili societati assignabant *bonum commune, publicam utili-*

pués podréis hablarme de la justicia, del sufragio universal... Sólo falta una ampliación del sufragio, y, no hay que dudarlo, pronto se añadirá á las anteriores. "Todos tenemos derecho á la felicidad; cada uno tiene un modo particular de sentirla y poseerla; todos, por consiguiente, tenemos igual derecho al mando." He aquí el último término á que tiende la teoría del sufragio universal: disolución universal de la sociedad, abandono de los miserables al fraude de los tramposos, abandono del orden á la violencia de los fuertes., *Ensayo crít. del Gob. rep.*, t. 1, pag. 115, 16, 17. Edic. pens. esp.

tatem, bonum multitudinis, reliqua hujusmodi, quidam e recentioribus eundem reponunt in progressu naturæ humanæ; alii in omnimoda securitate multitudinis associatæ; quidam in successiva evolutione libertatis individualis; quidam vero in evolutione et applicatione principii justitiæ; alii in securitate et evolutione æqualitatis, simulque in organizatione communi laboris¹; alii demum alias proferunt et tuentur sententias, quas, quia expendere non licet ex hujus operis conditione et præfixis limitibus, quid nostra ferat sententia de re hac paucis exponemus. Itaque,

1.º Nobis ea insidet opinio, finem seu scopum civilis societatis reponendum esse *in perfectione naturali hominis, qua ens morale*. Et revera quidem, primum, quod homo ex societate ac in societate obtinere intendit, est seipsum *perficere*, seu perfectius esse, vivere et operari, quam dum solitarius ac segregis existit. Dico *naturali*, quia civilis societas non nisi ad perfectionem et media ordinis naturalis ex propria natura pertingit: *ex propria*, inquam, *natura*, quia per accidens, seu ex hypothesi quod christiana existat, perfectionem mediaque supernaturalia indirecte attingit. Adde *hominis, qua ens morale*; tum quia perfectio moralis includit et præsupponit perfectionem physicam et intellectualem tamquam condiciones et media; tum quia hominis perfectio tam physica, quam intellectualis subordinantur perfectioni morali, ad quam tamquam ad proprium finem diriguntur ac ex propria natura tendunt.

2.º Hic porro finis omnes eas condiciones complectitur, quas in scopo civilis societatis quærere et assignare oportet. Nam: 1.º quoad substantiam non discriminatur, sed quodammodo identificatur cum fine singulorum hominum, ex quibus societas coalescit; 2.º ejus assecutio juvari ac promo-

¹ Quam sententiam amplecti videtur Lamennais, dum scribit: "Quel est le but de l'association entre les familles primitivement indépendantes? Une plus forte garantie de l'égalité et de la liberté... un accroissement de bien-être par l'organisation du travail commun." *Le livre du Peuple*, § 13.

veri nata est ope civilis societatis, atque per hujus vim et organismum; 3.º distinguitur tum a scopo societatis religiosæ, cujus est bonum divinum et supernaturale procurare, tum a fine ultimo societatis civilis, ac hominis uniuscujusque, qui est vita æterna seu beatitudo suprema per possessionem Dei; 4.º non tamen opponitur ejusmodi duobus finibus, sed potius est veluti via et præparatio quædam ad illos; 5.º constituit normam primariam boni regiminis; quod quidem eatenus bonum, proficuum, et rationabile existit, quatenus congrua media adhibet ad promovendum et conservandum perfectionem hominis, qua ens morale: unde fini a nobis assignato optime congruit esse criterium fundamentale et primarium ordinis socialis et politici.

3.º Nec quis existimet, scopum societati civili a nobis hic præfixum et assignatum differre ab eo, quem D. Thomas eidem assignat; immo adamussim quoad rem significatam cum eo consentit. Audiantur ejus verba ¹: «Ad hoc enim homines congregantur, ut simul bene vivant; quod consequi non posset unusquisque singulariter vivens; bona autem vita est secundum virtutem: virtuosa igitur vita est congregationis humanæ finis» ².

4.º Igitur finis societatis civilis ex duobus veluti elementis coalescit, quorum primum est actio secundum virtutem,

¹ *De Regim. Princ.*, lib. 1.º, cap. xiv.

² In re hac, sicut et in aliis bene multis, cum D. Thoma et nobiscum consentit quoad rem significatam Rosmini, qui societatis finem reponit in *bono humano*, quod apud ipsum nihil aliud est quam virtus moralis. «Un altro principio che non sembra aver bisogno di dimostrazione, e che non è meno importante de precedenti per la scienza sociale, si è che il bene vero a cui dee intendere una società di uomini dee esser il *bene umano*, quello che è definitivamente bene per la *natura umana*, quello che è consentaneo a tutte le esigenze di questa natura...

Da ciò fu detto si recoglie che il vero bene umano non è altro se non la virtù morale e tutti que' beni che possono stare insieme colla virtù... *Filos. della Polit.*, lib. 2.º cap. I.

quæ exurgit ex evolutione et perfectione facultatum intellectualium et moralium hominis; alterum vero copia bonorum externorum et corporalium, quæ sunt veluti media necessaria ad evolutionem et perfectionem prædictarum facultatum, ac proinde ad perfectionem hominis, qua ens morale. Unde jure merito D. Thomas 1: «Ad bonam autem unius hominis vitam duo requiruntur, unum principale, quod est operatio secundum virtutem; virtus enim est, qua bene vivitur: aliud vero secundarium, et quasi instrumentale, scilicet, corporalium bonorum sufficientia, quorum usus est necessarius ad actum virtutis.» Itaque, colligere licet ex dictis subjecta

Corollaria:

1.^m Perfectio naturalis hominis, qua ens morale, quæ finem constituit societatis civilis, triplicem hominis perfectionem implicat et exigit: 1.º *perfectionem physicam* quoad corpus, vires físicas, externa bona, et similia; 2.º *perfectionem intellectualem* hominis, ope scientiarum et artium; 3.º *perfectionem stricte moralem*, seu voluntatis, quoad virtutis opera perficienda. Ex hac triplici perfectione inadæquata, ac veluti evolutione partiali facultatum hominis, exurgit ejusdem adæquata perfectio, quatenus ens morale constituit.

2.^m Cum perfectio rei, quæ ad finem ordinatur, ex finis consecutione desumatur, ea erit perfectior societas civilis, in qua plus abundabunt homines moraliter perfecti, et quæ ex propria conditione et constitutione aptior existat ad evolvendos et perficiendos homines in ordine morali.

3.^m Progressus civilis societatis ac vera ejusdem *civilizatio* repetenda sunt ex triplici illa evolutione hominis, quoad ordinem physicum seu materiale, quoad ordinem intellectualem seu scientificum, et quoad ordinem morale; ita tamen, ut motu quodammodo simultaneo perficiatur, ac veluti sub quodam parallelismo; ex nimio namque excessu unius ordinis supra alios perturbatio et incommoda neces-

¹ *Ibid.* cap. xv.

sario oriuntur. Cæterum, ejusmodi incommoda minora essent, si ordo moralis reliquis duobus præponderaret, quippe qui ad virtutem et perfectionem interiorem tamquam ad finem immediatum ordinatur. Contra vero, maxima imperfectio ac incommoda gravissima oriuntur, si evolutio hominis physici, sive quoad res materiales, nimium excrescat, ejusdem evolutionem moralem impediatur, ac veluti obruat, quoniam id præ se fert inversionem quamdam ac perturbationem finis adæquati societatis.

§ II

De organismo civilis societatis.

Organismus societatis civilis, si spectetur *ex parte personarum*, tria elementa complectitur, nempe, *potestatem* publicam et supremam, ejusdem *ministros* seu magistratus, *subditos* sive homines privatos. Hæc constituunt veluti totidem *personas morales*, ex quibus organismus hierarchicus societatis cujuslibet efflorescit et consistit. Atque enumerata elementa societatis civilis respondent quodammodo *patri, matri et filio* in societate domestica¹, quæ merito habetur

¹ "Le pouvoir domestique, inquit Bonald, agit pour la production et la conservation de ses *sujets*, qui sont ses enfants, par le *moyen* ou le ministère de la mère... Ainsi le pouvoir public agit pour la production et la conservation de ses *sujets*, par le *moyen* ou le ministère de ses agents, noblesse, magistrats, guerriers, fonctionnaires... Qu'on ne s'étonne pas de ce rapprochement entre la société publique: car de même que sans le père et la mère il n'y aurait pas de famille et de *sujets* dans la société domestique, ainsi nous avons vu que, sans pouvoir public et sans ministres, il n'y aurait pas de société, par conséquent pas de *sujets*, mais une foule sans conseil et sans direction, qui ne pourrait que se détruire elle-même, si elle n'était pas détruite par des causes étrangères." *Demonst. philosoph. du principe const. de la Société*, cap. VIII.

elementum immediatum societatis civilis, quæ, ut patet, ex pluribus familiis seu societatibus domesticis exurgit et coalescit.

Ex parte formæ seu regiminis, organismus societatis civilis vel est *monarchicus*, dum unius imperio et regimini omnia subjiciuntur; vel *aristocraticus*, dum potestas publica ab optimatibus seu principibus quibusdam civibus exercetur: vel *democraticus*, cum populus vel multitudo potestatem supremam aliqua ratione exercet, sive rempublicam administrat atque regit per jura quædam, quæ sibi reservat, quoad leges condendas, quoad magistratum electionem, etc.; vel demum *mixtus ex tribus*, quod postremum *regimen*, inquit D. Thomas, est *optimum*.

Optimum, inquam, ex rei natura et secundum se spectatum, quatenus vitia et excessus regiminum aliorum declinare aptum est, non vero optimum sensu absoluto et universali. Nam, ut scite docet idem D. Thomas, «regimen et dominium ordinari debet secundum dispositionem gentis;» ac proinde oportet, societatis formam respondere et analogiam servare cum natura, conditione, habitibus, moribus, perfectione intellectuali, aliisque adjunctis hominum, ex quibus societas illa coalescit.

Cave tamen, ne inde inferas, regimen illud ex tribus aliis *commixtum*, quod est *optimum*, apud D. Thomam, identificari cum regimine illo *parlamentario* seu repræsentativo, recentiorum. Siquidem istud, prout hodie nunc proclamatur, et magis adhuc prout hodie nunc exerceri solet, toto cælo discriminatur a monarchia temperata, qualis ætate D. Thomæ vigeat, præsertim in nostra Hispania; nec in praxi regimen mixtum seu temperatum, sicut hac nostra ætate ope *parlamentarismi* habetur, ad aliud ducit, nec ducere potest, nisi ad denegationem et contemptum regis auctoritatis, ad tyrannidem ministerialem, ac ad corruptionem morum ex parte multitudinis.

ARTICULUS TERTIUS

De officiis hominum respectu societatis civilis.

Officia hominis, quatenus pars existit societatis civilis, alia sunt gubernantium, alia subditorum. Et quia, ut scite habet D. Thomas, «gubernare est id, quod gubernatur, convenienter ad debitum finem perducere,» consequitur plane, quod officium primum et fundamentale regis, seu cujuslibet gubernantis, qua talis, sit societatem sibi commissam ita regere et administrare, ut societatis membra finem, quem in societate et per societatem quærunt, tuto et faciliori via assequantur. Ad quod quidem tria potissimum requiruntur, ut merito adnotavit D. Thomas¹: «Primo quidem, ut multitudo in unitate pacis constituatur; secundo, ut multitudo vinculo pacis unita dirigatur ad bene agendum; sicut enim homo nihil bene agere potest nisi præsupposita suarum partium unitate, ita hominum multitudo pacis unitate carens, dum impugnat seipsam, impeditur a bene agendo; tertio vero, requiritur, ut per regentis industriam, necessariorum ad bene vivendum adsit sufficiens copia.»

Ex verbis hisce D. Thomæ, quibus continetur ac exprimitur officium primum eorum, qui societati præsent, facile quispiam potest colligere, quænam sint gubernantium reliqua officia particularia, quæ ex primario hocce ac universali emanant:

Quorum ut quædam innuamus, ad regem seu gubernantem spectat:

a) Ferre et promulgare leges justas, quæ, juxta societatis conditionem diversasque circumstantias, aptæ sint unitatem et pacem tueri et conservare apud concives, hosque incitare ac perducere ad perfectionem secundum moralem virtutem; quandoquidem ad scopum istum, ut supra diximus, neces-

¹ *Ibid.*, cap. v.

sario tendere debet civilis societas, ac proinde leges cunctæ, quæ pro ea conduntur.

b) Fovere et protegere quidquid ad moralem perfectionem hominis, cui cætera ejus bona subordinantur, ducere potest, prout est vera religio, associationes hominum, apud quas emicant virtutum exempla, ut sunt ordines religiosi, societates et comitia piorum hominum ad subveniendum indigentia proximi, etc.

c) Remove obstackula, quæ prædicti boni morales assecutionem impediunt aut retardant, sive ex defectuosis institutionibus, sive ex hominum abusu, aut juris usurpatione oriuntur¹.

d) Subditos tueri, non modo contra externos hostes, sed etiam contra homines eos, qui verbo, opere, scriptis, secretis associationibus, societatis ordinem, jura et existentiam perturbare conantur, populum decipiendo, seditiones machinando, perniciosissimos errores spargendo.

Sed quoniam officium hocce nexum habet cum effrenata illa libertate præli (*libertad de la prensa*), pro qua hodie rerum publicarum ac ephemeridum scriptores plurimi, præsertim e schola liberali, ut ajunt, tamquam pro aris et focis dimicare solent et amant, sit

¹ Ad rem iterum laudatus Rosmini inter gubernii civilis præcipua officia statuit:

1.º “Di non mettere agl' individui che compongono la società alcun ostacolo, pel quale essi sieno impediti o impacciati nel conseguimento del vero bene umano, ultimo ed essenziale fine, non meno dell' individuo que della società.

2.º Di togliere, per quanto sta in suo potere tutti gli ostacoli che impacciano gl' individui nel conseguimento del detto bene; e segnalamente di defendere il diritto di ciascuno contro la usurpazione o la soperchieria degli altri., *Ibid.*, cap. x.

THESIS

Absoluta libertas praeli illicita est ex genere suo.

Prob. Illicitum ac immorale existit ex suo genere cooperari malo morali alterius, aut etiam nocumento proximi, id namque vetat ipsa lex naturæ, præsertim quoad eos, quibus ex officio cura incumbit avertendi malum et nocumentum, ut sunt superiores respectu subditorum; atqui concedere libertatem praeli idem est ac cooperari malæ voluntati eorum, qui ea abutuntur, simulque damno et nocumentis, quæ ex eadem libertate membris societatis, ipsique societati obveniunt; ergo... Minor probatione non indiget apud hominem quemlibet bonæ fidei, qui fateri velit, quod suis oculis videt, ac quotidie experitur. Nemo enim est, qui nesciat: 1.º impios homines non ob alium finem typographicam seu praeli libertatem amare, tueri, atque ad praxim revocare velle, nisi ut Deum, Christum ejus, veram, immo omnem religionem, ac divinam legem, blasphemis obruant; ut familiam, proprietatem, publicam auctoritatem, aliaque fundamenta civilis societatis evellant; 2.º plures homines decipi ac in errorem duci ex ejusmodi impiorum hominum scriptis; morum corruptionem, ac indifferentismum religiosum apud multitudinem invalescere; populos denique concitari atque impelli ad seditionem et tumultus politicos, quibus reipublicæ pax, securitas, bonum perturbantur. Ergo gubernantes illi, qui vel absolutam, vel nimiam praeli libertatem concedunt, non solum illicite agunt contra legem naturæ, prohibentem cooperationem ad malum et nocumentum proximi, sed ulterius desunt proprio officio, ex quo tenentur societatis membra ad moralem perfectionem, quæ finis est civilis societatis, promovere et juvare, simulque obstacula pro viribus removere; quin etiam infideles existunt societati sibi commissa, cujus pax, securitas, conservatio, ex praeli libertate, vel nimia, vel omnimoda, periculo exponuntur.

Quod si sermo sit de gubernantibus catholicis, aut de natione, quæ adhæret uni religioni catholicæ, gravior urget obligatio cohibendi præfatam praeli libertatem, quæ præterea juribus ac doctrinæ Ecclesiæ adversatur, quæ idcirco merito proscripsit hanc propositionem: «Enimvero falsum est, civilem cujusque cultus libertatem, itemque plenam potestatem omnibus attributam quaslibet opiniones cogitationesque palam publiceque manifestandi, conducere ad populorum mores animosque facilius corrupendos, ac indifferentismi pestem propagandam»¹.

Itaque,

e) Ad officium spectat gubernantium, præsertim in natione catholica, tam legibus, quam pœnis congruis praeli libertatem cohibere.

f) Congruis legibus et statutis providere quoad sufficientiam et copiam bonorum ad vitæ sustentationem, et commoditatem necessariorum, præsertim vero curare, ut ejusmodi sufficientia ad omnia membra, quoad fieri potest, protendatur, ita ut his, qui proprio labore vivunt, atque pauperibus, labor utilis atque necessaria ad vitam non deficient.

g) Commercio, industriam fovere, patriæ honorem, gloriam et jura tueri et propugnare, etiam per bellum, si opus fuerit.

h) Rempublicam tributis et oneribus innecessariis non obruere aut opprimere; ac proinde ea solummodo ministeria, dignitates et officia publica instituere, quæ prorsus necessaria existunt, eademque civibus conferre juxta leges distributivæ justitiæ: qua sane in re non parum hodie peccatur, dum, pro gubernii *parlamentarii* consuetudine et exigentia, ministeria publica indefinita ratione et sine necessitate gubernantes augment, quibus proprio et aliorum commodo et ambitioni, potius quam publicæ utilitati frequenter prospicitur. Quod attinet ad subditorum officia quoad societatem, ea omnia quadamtenus continentur obedientia erga præsides

¹ Syllab., prop. 79.

et magistratus ejusdem societatis. Etenim, subditus, quæ talis, officium adimplet servando leges justas promulgatas ad eis, respectu quorum subditus dicitur. Quænam autem sint leges humanæ injustæ, et quando liceat, vel non liceat easdem servare et præcipientibus obedire, jam supra diximus, dum de lege humana.

CAPUT TERTIUM

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA PROXIMUM ET SEIPSUM

ARTICULUS PRIMUS.

De officiis hominis erga alios in genere.

Officia hominis erga alios duobus hisce principiis, legi naturali consentaneis, tamquam fundamentis inniuntur. Primum: *Quod tibi non vis fieri, aliis nec feceris*; quod quidem principium, non absoluto, sed accommodo et relativo sensu accipere oportet; siquidem, non omnia, quæ aliis debemus, nobis semper debentur, ut patet quoad honores speciales, tributa, alia hujusmodi, quæ superioribus debemus, nec nobis ab omnibus debentur. Secundum principium ejusmodi existit: *Dilige alios homines sicut te ipsum*, sive eo modo, quo optas ab eis diligi.

Atque ex his duobus principiis cuncta hominis officia erga proximum veluti consecutaria profluunt, eaque ad tria capita universim revocari possunt. Nam

a) Primo, hominis officium erit abstinere ab omni actione, qua vel injuria proximo irrogetur, vel ejus jura quolibet modo lædantur. Porro, homini jura determinata competunt: 1.º quatenus est ens intellectuale; atque sub hoc respectu ei competit jus ad veritatem, jus ne in errorem inducatur, cætera ejusmodi; 2.º qua ens morale et liberum; atque sub hac ratione homini competit jus de se ipso disponendi, alteri inserviendi, statum eligendi, similia; 3.º quatenus ens physi-

cum, sub quo respectu ei competit jus ad vitam, jus ad famam, jus ad incolumitatem membrorum, ad bona fortunæ, cætera hujusmodi.

b) Secundo, hominis officium est injuriam et damna proximi reparare, ex hypothesi, quod ejusdem jura læserit, ita ut reparatio et restitutio respondeant juri læso.

c) Tertio, hominis officium est benevolentiam et amoris, non signa solummodo, sed opera erga alterum ostendere, ejus miseriis et indigentiam subveniendi, juxta personarum, rerum et adjunctorum conditionem et varietatem. Quod quidem officium non amicos modo, sed ipsos inimicos complectitur; ex jure etenim naturæ inimicos, saltem quæ homines, tenemur diligere, erga quos præcepto illo Christi præterea adstringimur: *Diligite inimicos vestros; benefacite his, qui oderunt vos.*

Officia hominis erga alios, si respiciunt jura, quæ homini per naturam insunt, ut jus ad vitam, ad incolumitatem membrorum, ad famam, ad veritatem, cætera hujusmodi, *absoluta* dicuntur. Si vero respiciant jura, quæ hominis liberam actionem supponunt atque præexigunt, prout contingit quoad bona fortunæ nuncupata, quæ ex hæreditate, ex contractibus, ex labore, etc., acquiruntur et possidentur, jura *hypothetica* vocari solent.

Atque ex his jam potest inferri, quid sentiendum de famosis juribus *individualibus*, impræscriptibilibus, atque omni legi positivæ superioribus, quæ tantopere extollunt ac prædicant asseclæ democratiam et revolutionis hodiernæ. Quandoquidem, si libertatem sive jus liberum præli ac religionis vel cultuum excipiamus, jura illa, quæ individualia mere audiunt, ut plurimum, politica sunt, cum respiciant formam et condiciones, quibus cives participationem sibi vendicant in regimine Status.

Jam vero, politica jura ad hypothetica, potius quam ad absoluta et innata, quæ vere jura sunt individualia ac positivæ legi non obnoxia, spectant. Etenim, jura politica atque existentia ipsa participationis ex parte civium in regimine

ex conditione et statu societatis maxime pendent. Absurdum quippe esset eadem jura politica concedere civibus imperii Turcorum, ac civibus Galiae vel Angliae, quantumvis expediat, generatim loquendo, partem aliquam in regimine civibus concedere; «per hoc enim, ait D. Thomas, conservatur pax populi, et omnes talem ordinationem amant et custodiunt»¹.

Ergo jura individualia legi humanae superiora et anteriora, atque nomine praefato vere digna, sunt ea solum, quae hominis supremam destinationem seu beatitudinem respiciunt, inter quae eminent:

1.° Jus adimplendi cuncta sua officia, sive moralia, sive socialia, sive religiosa, tamquam media necessaria ad merendum et obtinendum Supremum Bonum.

2.° Jus *propriae personae*, sive jus libere disponendi, sive eligendi illud vitae genus, quod, attentis rerum, personarum et temporum circumstantiis, ad finalem destinationem totius possit perducere. Atque exinde,

3.° Jus eligendi statum religiosum, statum conjugalem, statum sacerdotalem, vel aliud vitae genus, quod nec legi naturali, nec divinae adversetur.

4.° Jus seipsum perficiendi in ordine intellectuali per scientiam, et ordine morali per virtutem et religionem; quandoquidem agitur hic de rebus, quae cum assecutione ultimi finis intimum nexum obtinent.

5.° Jus habet homo, ne per vim, dolum vel erroneam disciplinam alterius hominis, vel etiam societatis, avertatur a prosecutione et adeptione praefatae destinationis seu ultimi finis, aut etiam impedimenta quovis modo apponantur.

6.° Jus parentum quoad educationem ac disciplinam filiorum, quod quidem jus ex jure naturae immediate proficiscitur. Nam, «filius, habet D. Thomas, naturaliter est aliquid patris, et naturali ordine ordinatur in Deum per rationem parentum, quorum curae naturaliter subjacet, et secundum

¹ *Sum. Theol.*, 2.^a 2.^{ae}, quaest. 105, art. 1.°

eorum dispositionem sunt circa ipsum divina agenda.»¹ Quod si filius parentum dispositioni ac curae naturaliter subjacet quoad ea, quae sunt juris divini ac prorsus necessaria ad salutem, sicuti est baptismus et fides, a fortiori subjacet curae ac dispositioni parentum quoad educationem et instructionem, quae non obtinent adeo necessarium nexum cum animae salute. Ergo, qui vel minuit, vel tollit parentibus liberam potestatem filios educandi, vel edocendi, sive per se, sive per alium, jus naturae violat ac pessundat. Ergo instructio ea, sive disciplina gratuita et *obligatoria*, quam tantopere extollunt liberalismi hodierni fautores, nihil est aliud quam aperta et indubia violatio legis naturae, simulque instauratio veteris Status ethnici, in quo temporalia et spiritualia, sensus et conscientia moralis, corpus et anima, Cæsaris voluntati tyrannicae subiciebantur. Ast vero ejusmodi tyrannidi, quam Status modernus sive neo-ethnicus diligit, filii catholicae Ecclesiae nequaquam subjiciemur, quoniam vera libertate nos donavit *gratia et veritas per Jesum Christum*.

ARTICULUS SECUNDUS

De jure proprietatis.

Jus proprietatis, quod etiam jus domini ab auctoribus quibusdam appellatur, potest defini: *Jus utendi ac disponendi de re aliqua corporea ad quoslibet usus a lege non prohibitos*. Dicitur in definitione *de re aliqua corporea*, quia homo, quoad bona spiritualia sive intellectualia, usum et usufructum potius quam verum dominium et proprietatem obtinet. Additur *ad usus a lege non prohibitos*, quia, quantumvis lex humana seu positiva non puniat seu permittat ab usum rerum propriarum, prohibet tamen ac ipsum limitat lex naturalis. Quod attinet ad originem et fundamentum juris proprietatis, plurimae adsunt opiniones, quas hic in examen vocare nec

¹ *Sum. Theol.*, 2.^a 2.^{ae}, quaest. 10, art. 12.

libet, nec licet. Sufficiat adnotare, præcipuas theorias pro re hac exponenda adinventas sequentibus contineri:

a) *Theoria occupationis*, quæ quidem admitti potest respectu quarumdam rerum, ac præsertim in primordiis societatum humanarum, rejicienda tamen, tum quia non præ se fert titulum universalem et primitivum proprietatis, tum maxime quia ex mente eorum, qui ejusmodi theoriam adinvenierunt et tuentur, comprehendit occupationem rerum ope belli ac proinde per violentiam.

b) *Theoria conventionis* seu contractus, queis homines tacito consensu renuntiant juribus, quæ sibi competunt in rebus ab alio occupatis. Rejicienda similiter hæc conventio, quandoquidem et historia, et ratio prorsus de ea silent, ac proinde tamquam gratuita haberi debet. Id, ut mittamus rationes alias ¹ maximi roboris, quæ contra eandem militant.

c) *Theoria legis civilis*, quæ jus proprietatis ad legem civilem seu voluntatem legislatoris refert, in qua quidem refellenda, non est opus immorari, tum quia satis apparent falsitas et pericula hujus theoriæ, quam Hobbes, Bentham, Mirabeau profitentur, tum etiam quia eisdem argumentis ac præcedens oppugnatur ². Democratæ ac revolutionis socia-

¹ Vide opus nostrum *Filosofia Elemental*, ubi inter alia hæc habentur: "No basta suponer un consentimiento entre los hombres, sino que es necesario probar que este consentimiento reúne todas las condiciones necesarias para producir el derecho que se pretende; y en verdad que los partidarios de esta teoría se verían apurados para demostrar que la inmensa mayoría de los desheredados han consentido expresa ó tácitamente en que las riquezas se hallen acumuladas en manos de algunos pocos, constituidos dueños de los medios de subsistencia de la inmensa mayoría. Esto sin contar que lo que trae su origen y depende del consentimiento humano, puede dejar de ser por el consentimiento contrario. Establecer, pues, el derecho de propiedad sobre una convención hipotética, es darle un cimiento demasiado frágil y movedizo."

² Militan contra esta teoría los argumentos aducidos contra la de la convención, con la cual se identifica en realidad. Por otra

lis hodierni asseclæ theoriam istam, si non expressis verbis, at certe revera quoad substantiam profitentur, immo et ad praxim reducunt.

d) *Theoria laboris* seu operosæ actionis (*del trabajo*), quæ quidem præcedentibus certe anteponenda; quandoquidem indubium est, hominis opus et industriam erga rem corpoream, quam labore transformat, esse veluti quamdam secundariam rei creationem: sicut ergo supremus rerum Creator Deus dominium in res obtinet ex ipsa creatione, ita homo ex ratione præfatæ secundæ creationis obtinet jus domini sui proprietatis in rem illam, quamvis subordinatum et subjectum juri Creatoris supremi et primi.

Nihilominus, titulus iste, quantumvis legitimus, præexigit, vel saltem præsupponit alium potiore et anteriorem naturæ ordine, nimirum, *jus naturale ad vitam servandam*, quod quidem jus secum fert jus ad ea, quæ ad vitam conservandam sunt penitus necessaria. Hoc jus primitivum exi-

parte, si el derecho de propiedad no tiene más fundamento ni razón de ser que la ley civil, podrá desaparecer en virtud de esta misma ley. ¿Y se concibe siquiera que la ley civil tenga fuerza suficiente para destruir el derecho de propiedad? Lejos de eso, este derecho es una de las normas á que debe ajustarse la ley civil para ser justa. Hay, pues, en el derecho de propiedad algo anterior y superior á la ley civil: la conciencia pública y el sentido común demuestran que el derecho de propiedad es una manifestación de la justicia y una derivación de la ley natural, más inmediata que la ley civil. Hay más todavía: si la ley civil es el único fundamento y la razón suficiente del derecho de propiedad, el día en que el proletariado sobreponiéndose á los propietarios, pueda predominar en la confección de las leyes, y prescriba por medio de ellas la repartición de los bienes y la cesación de la propiedad en los actuales poseedores, estará en su derecho, y la propiedad cambiará de poseedores legítimamente. He aquí el término lógico y natural de semejante teoría, muy á propósito para favorecer y legitimar las pretensiones de los socialistas é internacionalistas-., *Filosofia Elemental*, t. II, pag. 530.

stit ac vere absolutum, quantumvis in praxi difficultatibus ac periculis sit obnoxium propter complexum et conflictum jurium et officiorum, quæ ex organismo civili atque ex conditionibus socialibus exurgunt. Porro ex supremo hocce ac primitivo jure ad vitam profluit jus, quod habet homo in extrema necessitate, utendi ac disponendi de re, etiam aliena, ut extremæ subveniat necessitati.

Ex hucusque summam dictis infertur, jus proprietatis tria involvere fundamenta, sive ejus originem et rationem sufficientem ad tria capita posse revocari. Itaque,

1.º Origo primitiva et fundamentum universale est voluntas Dei, quatenus juri suo quodammodo cedit in favorem hominis. Sicut enim homo, qui alienam rem operatur et transformat, suam non facit nec jus proprietatis in eam acquirit, ita similiter jus hocce non acquireret super res mundi hujus opere et labore suo, cum materia hujus operis et laboris, sicut universa corpora et mundus totus in pleno dominio maneant Dei, qui ea creavit et conservat. Igitur opus et labor hominis eatenus jus proprietatis fundare et legitimum reddere potest, quatenus Deus homini tradidit terram, *ut operatur eam*.

2.º Jus ad vitam simul cum labore seu opere hominis spectari debent tamquam fundamenta proxima ac directa juris proprietatis. Ex jure primævo et absoluto ad vitam, quod homini inest, exurgit in societatis rectoribus officium rempublicam dirigendi ac gubernandi, ita ut, quantum fieri potest, cunctis hominibus seu membris ejusdem adsit facilitas acquirendi seu possidendi ea, quæ ad vitam servandam prorsus sunt necessaria, sensu, quo alibi ¹ expositum fuit a nobis.

¹ "Todo hombre al nacer puede y debe considerarse en derecho como propietario futuro ó virtual de las cosas necesarias para su subsistencia durante la vida, á condición de poner él por su parte la cooperación personal necesaria al efecto por medio del trabajo. Empero como, á causa de las complicaciones sociales y de la colisión consiguiente de derechos entre sus miembros,

Superest, ut breviter innuamus, qua ratione et quibus modis in alium transferatur jus domini sive proprietatis, quod semel homo acquisivit. Quæ quidem juris translatio locum habere potest, vel invito domino seu possessore juris proprietatis, vel ipsa domini voluntate.

Quorum primum triplici ratione evenire potest: a) *jure belli* seu victoria: b) *ex auctoritate et vi legis*, sive id fiat per confiscationem legalem, sive ope præscriptionis: c) *per*

puede suceder que le falten la materia y los medios para crear por medio del trabajo los productos necesarios para la conservación de la vida, es preciso que la sociedad ó el Estado le conserve, garantice y proteja este derecho, en cuanto sea posible, atendidas las condiciones y circunstancias de la sociedad. En virtud de este derecho primitivo y absoluto á la vida, que viene á ser la base del derecho de propiedad como resultante del trabajo, el hombre tiene el derecho de exigir del Estado, y éste tiene el deber de hacer posibles y facilitar con sus leyes los medios necesarios para que todos se hagan propietarios ó poseedores de las cosas indispensables para la vida. Para cumplir este deber, relacionado con el derecho general de propiedad de todos sus ciudadanos, el Estado no necesita mezclarse directamente en la gestión de la propiedad particular, lo cual está fuera de su derecho; basta que por medio de leyes y reglamentos especiales evite la acumulación excesiva de las riquezas en manos de algunos particulares, proporcione los medios de aprendizaje, suministre y facilite la instrucción, favorezca el desarrollo de la industria y comercio, establezca y fomente los Bancos, Cajas de ahorros y otros establecimientos análogos, cuidando de que se apliquen al objeto de su fundación, y, evitando las malversaciones y estafas en perjuicio de los necesitados, promueva la moralidad, verdadera fuente de trabajo útil y de economía, y, finalmente, impulse, fomente y proteja las instituciones y fundaciones de beneficencia, especialmente cuando se hallan vivificadas por el soplo divino de la caridad cristiana, medio acaso más poderoso y eficaz que las leyes y reglamentos del Estado para facilitar y multiplicar los recursos necesarios á la vida, y consiguientemente para asegurar y proteger el derecho fundamental y primitivo que á esto se refiere." *Filosofía Elemental*, pág. 534.

sententiam judicis, dum reum furti vel alterius delicti ad restitutionem ultra æqualitatem condemnat.

Alterum vero sive translatio voluntaria juris proprietatis locum habere quit: a) per *contractum*, quo duo vel plures mutuo se obligant ad dominium rei transferendum: b) per *donationem*, qua quis in alium transfert jus domini in rem ipsam propriam: c) per *testamentum* seu ultimam voluntatem, ad quam revocari potest, tamquam imperfectum ad perfectum, transmissio rerum *ab intestato*.

De his omnibus longius peragere, ad moralem theologiam ac juris tractatores spectat.

ARTICULUS TERTIUS

De mendacio.

Homo, qua ens intellectuale et morale, jus habet præsertim ad veritatem, quod jus læditur per mendacium, quod solet definiri: *sermo prolatus cum intentione dicendi falsum*.

Unde mendacium adæquate sumptum, secundum quod includit simul mendacium materiale et formale, implicat discrepantiam verborum cum interna mente, ac præterea intentionem rem falsam exterius proferendi: quod postremum, utpote mendacium *formale* constituens, essentialiter ac præcipuum est quoad malitiam moralem mendacii.

Dividi solet in *jocosum*, quod propter voluptatem capiendam profertur; *officiosum*, quod causa utilitatis propriæ, vel alienæ dicitur; *perniciosum*, quod profertur ex intentione inferendi nocendum proximo.

Oppido hic animadvertendum, nec intentionem nocendi proximo, nec ipsam intentionem fallendi alium ad constitutionem essentialiter mendacii pertinere. Enimvero, ut recte docet D. Thomas ¹, «ratio mendacii sumitur a formali falsitate, ex hoc, scilicet, quod aliquis habet voluntatem falsum

¹ *Sum. Theol.*, 2.^a 2.^{ae}, q. 110, art. 1.º

enuntiandi; unde et mendacium nominatur (nomen desumit) ex eo, quod contra mentem dicitur. Et ideo, si quis falsum enuntiet, credens, id esse verum, est quidem falsum materialiter, sed non formaliter (mendacium formale), quia falsitas est præter intentionem dicentis; unde non habet perfectam rationem (essentiam) mendacii. Si vero aliquis formaliter falsum dicat, habens voluntatem falsum dicendi, licet sit verum id, quod dicitur, in quantum tamen hujusmodi actus est voluntarius et moralis, habet per se falsitatem, et per accidens veritatem; unde ad speciem mendacii pertingit. Quod autem aliquis intendat falsitatem in opinione alterius constituere, fallendo ipsum, non pertinet ad speciem (essentiam) mendacii, sed ad quamdam perfectionem ipsius.»

Nimirum, intentio fallendi alium pertinet ad *perfectionem* mendacii, quatenus est effectus ipsum naturaliter consequens, ac veluti proprietas, quæ mendacium, ut plurimum, comitatur, proindeque essentialiter non constituit, sed constitutum præsupponit per *voluntatem falsum dicendi*, ut docet D. Thomas ¹. Itaque ex adductis verbis D. Thomæ facile dignosci potest, in quo posita sit essentia moralis mendacii, quodque adsit discrimen inter mendacium materiale et formale.

THESIS

Mendacium essentialiter malum est ordine morali, ita ut nunquam fas sit mentiri.

¹ Oppido atque vehementer igitur, sive bona, sive mala fide, fallitur Pacetti, perperamque D. Thomam interpretatur, seu potius eidem imponit, dum scribit: «Ad proprie dictum mendacium constituendum, non solum requiritur (uti monet D. Thomas, 2.^a 2.^{ae}, q. 110. a 1.), ut falsum sit, quod enuntiat, et quod adsit *voluntas falsum enuntiandi*, sed præterea requiritur *intentio fallendi*. Ratio enim mendacii ex eo potissimum sumitur, ut *quis habeat voluntatem*, id est, *directam intentionem, fallendi ac decipiendi.*., *Instit. Phil. Mor.*, tract. 2.º, p. 3.^a, cap. 1, art. 2.º Ubi D. Thomæ mentem et verba in transversum penitus agit et immutat.

Prob. 1.º Actus ille, qui ex propria natura adversatur fini, ad quem facultas eliciendi ipsum per se seu ex propria constitutione et essentia tendit, essentialiter malus est, quippe qui ordinem naturæ pervertit, ac proinde intrinsecam inordinationem præ se fert; sed mendacium est actus, qui ex propria natura repugnat fini facultatis, qua elicitur, huiusque naturalem ordinem invertit ac perturbat; siquidem, naturalis finis facultatis loquendi, quæ homini inest per naturam, est manifestatio internorum conceptuum, cui fini directe opponitur mendacium: ergo mendacium implicat ex propria conditione inversionem ordinis naturalis, ac proinde essentialem ac intrinsecam malitiam sibi vendicat. «Cum enim voces, inquit D. Thomas¹, naturaliter sint signa intellectuum (internarum conceptionum), innaturale est et indebitum, quod aliquis voce significet id, quod non habet in mente.»

Prob. 2.º Quia 1.º ex communi hominum sensu, ac ex naturali inclinatione, natura humana mendacium ut rem turpem habet et aversatur, de eoque naturaliter et sponte homo erubescit. 2.º Quia societas humana consistere nequit, nisi homines sibi invicem internos conceptus manifestent; ergo mendacium adversatur societati humanæ, ac ipsi naturæ hominis, quatenus est animal sociale et politicum.

Corollarium:

Ergo mendacium excusari quidem poterit, hoc est, imminui quoad moralem malitiam pro ratione finis, effectus, intentionis, aut aliarum circumstantiarum; est nunquam potest licitum reddi, utpote intrinsece et essentialiter malum, non secus ac adulterium et alia, quæ lege naturali vetantur.

SCHOLIUM

Quamvis mentiri nunquam fas sit, licet tamen veritatem dissimulare, vel celare, si congrua adsit causa, non equidem

¹ Loc. cit., art. 3.º

per restrictionem eam, quæ pure mentalis dicitur, dum verba vel signa detorquentur ad significationem mentis solummodo internam, ita ut nullatenus sensibilis reddatur per externa adjuncta, quoniam ejusmodi restrictio mendacio æquivallet; quod nunquam licere potest. Itaque dissimulatio, vel occultatio veritatis, fieri utique potest: 1.º adhibendo locutiones metaphoricæ, parabolas, figuras, etc.; 2.º adhibendo verba æquivoca, seu amphibologica, quæ duplicem, aut plures significationes apud homines vendicant, minime vero æquivocationem aut amphibologiam mere internam, quæ identificatur cum restrictione pure mentali; 3.º adhibendo restrictionem sensibilem, quæ ab aliquibus late mentalis nuncupatur, «quæ vel ex modo interrogandi, inquit Billuart, aut respondendi, vel ex usu, vel ex aliquibus circumstantiis exterioribus, sic apparet exterius, ut ab audiente possit percipi, ut si, v. gr... amico viro prudenti et religioso interroganti, an Titus revera commiserit homicidium, de quo est accusatus, respondeam ergo confesarius: Nescio, quod tamen scio ex confessione... Ubi vides, verba sub restrictione late mentali prolata, importare duplicem sensum, unum ex sua primaria significatione seu impositione, quem voco naturalem; alterum ex circumstantiis consignantibus, quem voco accidentalem: ut ly nescio ex sua institutione significat simpliciter nescire, ex circumstantiis significat nescire ut homo, seu ad revelandum, sicque coincidere cum æquivocis.» Itaque, si justa adsit causa, cujus sufficientia ex rerum adjunctis desumenda est, «non est licitum mendacium dicere, ut cum D. Thoma loquamur, licet tamen veritatem occultare prudenter sub aliqua dissimulatione;» idque non solum per locutiones metaphoricæ, sed etiam per verba æquivoca, ac per restrictionem imperfecte sensibilem; namque, ut habet D. Augustinus, «quamquam omnis, qui mentitur, velit celare, quod verum est, non tamen omnis, qui vult celare, quod verum est, mentitur.»

ARTICULUS QUARTUS

De duellis.

Inter præcipua hominis officia erga alios merito connumeratur obligatio nihil efficiendi adversus vitam proximi, cui e regione opponitur duellum, quod nihil aliud est, saltem prout hodie usurpatur, nisi *certamen duorum, vel plurium privata auctoritate susceptum, designatis loco, tempore, patris et armis ad pugnandum*. Ad duellum tamen, prout jure canonico ac pœnis ecclesiasticis subest, quædam conditiones requiruntur, de quibus theologi.

Si universim accipiuntur duella, seu potius singularia certamina, non unius sunt generis. Nam ea

a) Suscipi queunt inter duos vel plures milites duarum nationum, apud quas actuale bellum viget; quod quidem, si auctoritate publica locum habeat, ut finis bello imponatur, licitum evadit, tum quia ad justitiam belli revocatur, tum quia, hac ratione, belli mala mitiora fiunt.

b) Alia sunt, quæ suscipiebantur olim inter nobiliores equites, vel ludi, vel fortitudinis, ac dexteritatis in armis ostendendi gratia magno apparatu hujuscemodi duella locum habebant, atque conductum præmium per manus, ut plurimum, nobilioris alicujus fœminæ conferebatur victori, qui vel plures lanceas frangebatur, aut plures equites ex equo dejiciebat. Quod si plures equites simul cum pluribus ex adversa parte congregiebantur, certamina hujuscemodi *torneamenta* (torneos) audiebant; si vero singuli cum singulis, *justas* (justas) appellabant. Porro, cum certamina illa non sine vitæ et membrorum discrimine locum haberent, illicita revera sunt, quamvis minorem malitiam quam usurpata hodie quodammodo præ se ferant ¹.

¹ "Entre le duel du xvi siècle, et le duel du xix, inquit Laurentie, il y a toute la différence de l'exaltation au calcul, de

c) Medio quoque ævo vigerunt certamina singularia, quæ auctoritate publica suspiciebantur ad lites tum civiles, tum criminales dirimendas, quæ *judicia Dei* audiebant. Ab eis, sicut et a præcedentibus, semper abhorruit Ecclesia, quæ idcirco paulatim, et prout per temporum conditionem licuit, eadem evellere curavit, ac tandem duella cuncta privata auctoritate suscepta severissimis pœnis mulctavit ¹.

d) Tandem duella, prouti hodie usurpantur, quibus duo homines auctoritate privata, adhibitis testibus, congregiuntur, sive usque ad primam sanguinis effusionem, sive usque ad unius mortem. Ac de his præsertim procedit subjecta

THESIS

Duellum privata auctoritate initum legi naturali, principiis socialibus, ac rectæ rationi adversatur.

Prob. I.^a pars. Ex jure naturæ tenemur non violare do-

l'enthousiasme au scepticisme. On s'est tué long-temps avec frénésie; on s'est tué ensuite avec modération; on a fini par se tuer avec précaution. Ce n'est pas que les idées d'honneur se soient rectifiées; c'est plutôt qu'il n'y a plus guère d'honneur. Le duel était un reste de chevalerie, il est devenu à peu près une forme convenue d'assassinat." *Encyclop. du XIX siècle.*, t. x, pag. 609.

¹ "L'Eglise trouva cette institution parmi ces peuples lorsque elle commença à exercer son influence sur eux, sans être à même tout d'abord de l'abolir... en s'efforçant de la rendre utile en introduisant une procédure régulière à la place du duel judiciaire. Son action législative atteignit son apogée à cet égard dans le Concile de Trente. D'après le décret du Concile, les duellistes et ses seconds, et quiconque a pris part à la conclusion ou à la exécution d'un duel, sont, *ipso facto*, frappés d'excommunication, et le Pape seul peut les en relever; en outre, la sepulture ecclésiastique est refusée à celui qui a succombé. En même temps, le Concile excommunique les souverains temporels qui accorderaient sur leurs terres un lieu pour le combat singulier. Il voulait évidemment ainsi proscrire les tournois, et il y réussit." *Göschler, Diction. encyc. de la Theol. cath.*, art. *Duel*, t. vii.

minium et jus Dei supra vitam et membra hominis; sed per duellum auctoritate privata susceptum violatur ejusmodi Dei dominium; etenim homo, qui duellum offert, aut suscipit, dat veniam alteri, aut sibi jus arrogat homicidium, aut membrorum ablationem perpetrandi, immo vero suicidii reus efficitur, quatenus voluntarie et absque sufficienti causa se ipsum committit discrimini vitæ amittendæ; ergo duellum, non solum adversatur legi naturali, sed quodammodo implicat simul malitiam homicidii et suicidii, quibus lex naturalis et Dei jura violantur. 2.º Duellum adversatur naturali inclinationi, qua homo sponte ad benevolentiam, amorem et misericordiam erga alios fertur: quid namque magis abhorrens ab hujusmodi naturæ humanæ inclinatione quam cruentam mortem alteri inferre, idque levi plerumque de causa, ob quam integra familia in luctum et miseriam conjicitur? ¹

Prob. 2.^a pars. Unum e præcipuis principiis socialibus illud est, quo delictorum et criminum vindicta et punitio auctoritati publicæ ac tribunalibus reservatur; secus enim civilis societas consistere nequiret, quoniam ipsa ejus fundamenta convellerentur, si cuique privato homini liceret sibi ipsi justitiam et jus dicere; atqui hæc lex fundamentalis societatis directe violatur per duellum auctoritate privata susceptum, ut patet: duellum ergo hujusmodi e regione pugnat cum ipsis principiis socialibus.

Prob. 3.^a pars. Nam 1.º non modo rationi, sed æquitati naturali repugnant mortem infligere ob injuriam levissimam, et fortasse nullam, ut non raro contingit in duellis; quandoquidem primaria regula justitiæ ea est, quæ præcipit, ut poena respondeat culpæ, quod in duellis privatis fere nunquam eve-

¹ Jure merito proinde ipsemet Rousseau scribit: "Je les regarde (duella) comme le dernier degré de brutalité où les hommes puissent parvenir. Celui qui va se battre de gaieté de cœur n'est à mes yeux qu'une bête féroce, qui s'efforce d'en déchirer une autre; et s'il reste le moindre sentiment naturel dans leur âme, je trouve celui qui perit moins à plaindre que le vainqueur." *Nouvelle Héloïse*, lettre 47.

nit, præsertim cum non justitiæ, sed vindictæ amore et ulciscendi animo duellantes congrediantur. 2.º Quia duellum, ut plurimum, offertur et acceptatur ad conservandum honorem, aut ad ostendendam animi fortitudinem. Ast verus honor, non in ore, verbis, aut opinione hominum est positus, sed in eo, quod homo justitiæ et virtuti firmiter adhæreat, nec ab eis divelli patiatur hominum verbis, aut contumeliis, ut enim optime ajbat Seneca ¹: «verba contumeliosa, alia negligenda, alia deridenda sunt.» Similiter, vera animi fortitudo adesse nequit, nisi pericula adeantur, non ob privatum commodum, aut vindictam, sed juxta virtutis, legis ac justitiæ moralis normam. Quod quidem ipsimet ethnici philosophi, cordatiores quoad hoc plurimis christianis, agnoverunt. Audiatur Cicero ²: «Ea animi elatio, quæ cernitur in adeundis periculis et laboribus sustinendis, si justitia vacat, pugnatque, non pro salute communi, sed pro suis commodis, in vitio est.» «Non audiendi, subdit, qui graviter irascendum inimicis putant, idque magnanimi et fortis viri esse censent. Nihil enim laudabilius, nihil magno et præclaro viro dignius placabilitate atque clementia.»

SOLVUNTUR OBJECTIONES

Obj. 1.º Homo jus habet ad propriam dignitatem et æstimationem apud societatem conservandam et propugnandam; sed quandoque hæc dignitas et æstimatio apud societatem non nisi duello tueri et conservari possunt: ergo... ³

¹ *De ira*, lib. 3.º, cap. 11.

² *De offic.*, lib. 1.º

³ Ita objicit Lerminier, qui duellum ut licitum, immo ut jus inalienabile hominis pro opugnare non veretur his verbis: "L'homme n'existe socialement que s'il est estimé de lui-même et des autres; et il doit toujours retenir le droit de venger lui-même ces outrages que la société ne nous permet pas de pardonner. La loi ne saurait désarmer à ce point l'individu; et pour tout homme libre, ce droit est inalienable."

Resp. dist. maj. *Utendo mediis legitimis, conc.; utendo mediis illegitimis et intrinsece malis, neg.* Et neg. min. In quavis societate recte constituta adsunt, vel adesse debent media legalia ad propriam dignitatem et veram æstimationem aliorum tuendam et conservandam, dum ab alio graviter læditur, quin ad duellum confugere opus sit. Quod si ea non adessent, adhuc non liceret provocare ad duellum, cum includat essentialem inordinationem moralem, quam adhibere ut medium ad æstimationem, vel aliud bonum physicum quærendum, illicitum prorsus est.

Obj. 2.º simul instando. Licitum est honorem tueri etiam cum morte ejus, qui auferre conatur: sed in duello quandoque homo congregitur ad honorem propugnandum; ergo...

Resp. omissa maj., dist. min. Ad honorem *falsum* propugnandum, *conc.*; honorem *verum*, *neg.* Revera illi, qui ajunt, se duellum acceptare, vel duello congregi, ut honorem tueantur, non alium honorem intelligunt, nisi eum, qui enascitur ex falsa et gratuita opinione eorum, apud quos ignavi animi habetur, qui cruentam mortem alteri homini non infert propter levem quandoque injuriam. Cæterum, verus honor, quippe qui justitiæ, virtuti, ac legi innititur, a nemine auferri, multo minus duello, quod legi, virtuti, ac justitiæ adversatur, propugnari potest.

Obj. 3.º Contingere potest, ut injuria vindicanda ejus sit conditionis, quæ, si ad tribunalia deferatur, gravior reddatur propter publicitatem et scandalum; ergo saltem in eo casu licitum erit injuriam duello vindicare.

Resp. 1.º neg. ant. Etenim, experientia ipsa teste, publicitas circa causas duelli et scandala exinde profluentia augescunt super ea, quæ ex tribunalium processu et forma originem ducunt. Et revera quidem, experimur ac videmus quotidie, duellum fere nullum accidere, quin hominum curiositas circa ejus causas maxime excitetur.

Resp. 2.º neg. cons. Etiamsi daretur casus, in quo major publicitas ex tribunalibus quam ex duello oriretur, minime idcirco licitum redderetur duellum, tum quia id esset veluti

per accidens, tum quia satius est incommoda quædam, quæ ex civili societate occasionem ducunt, tolerare quam ejus leges fundamentales transgredi, prout transgrediuntur per duellum, tum præsertim quia ejusmodi major publicitas licitum minime reddere potest, quod legi naturali adversatur ac intrinsecam malitiam moralem sibi vindicat.

ARTICULUS QUINTUS

De officiis hominis erga seipsum.

Hominis officia omnia erga seipsum hoc uno veluti capite et universali officio continentur: *conservare et perficere naturam, et vires sibi ab Auctore naturæ collatas.* Ex quo fundamentali officio hominis erga seipsum tamquam consecraria profluunt:

1.º Officium se ipsum perficiendi quoad mentem seu vires cognitrices. Homini namque collata est ratio veluti fax quædam totius vitæ intellectualis et moralis; ac proinde primum ac præcipuum ejus officium est, animi exornare per scientias, artes, vel saltem notitias eas, sine quibus ejus vita, qua humana et moralis, consistere nequit. Ad officium hocce revocantur, seu potius ex illo derivantur, tum officium eligendi illum vitæ statum, qui propensioni, conditioni, ac reliquis adjunctis cujusque congruat; tum officium acquirendi scientiam, quæ statui, muneribus, dignitatibus, aut functionibus, quæ quis amplectitur, res pondeat atque sufficiat.

2.º Officium perficiendi seipsum per virtutes morales, quoad quidem homini competit, qua ens morale; immo vero ad hoc, tamquam ad finem proprium, reliqua hominis officia referre atque ordinare oportet, tum quia perfectio moralis reliquas necessario præsupponit et includit, tum quia est præparatio et via ad ultimam et supremam hominis perfectionem in futura vita.

Officii hujus consecrarium est illud, quod respicit affectuum, seu passionum sensitivæ partis rectum usum. Quam-

vis enim ejusmodi animi affectus non sint ex propria natura moraliter mali, prout Stoici autumabant, sunt tamen motus ejus conditionis, ut, nisi rationis et voluntatis imperio regantur et temperentur, malitiam moralem facile induant, ac in vita hominem pertrahant.

3.º Officium conservandi vitam, corpus, hujusque membra et incolumitatem; cui sane officio e regione opponitur sui ipsius occisio vel suicidium, ut ajunt, quod, quia ut licitum habuere quidam, ac nostra ætate nimium invaluit, confutare oportet.

UNIVERSIDAD
VERITATIS
THEMSIS
UNIVERSITATIS

THEMSIS

Suicidium est peccatum gravissimum, cum lege naturæ ac recta ratione pugans.

Prob. 1.º Legi naturali, ac rectæ rationi adversatur illud, quo violantur Dei jura et dominium, ac ipsa inclinatio spontanea naturæ humanæ: atqui sic se habet suicidium. Nam 1.º vita et mors hominis in manu solius Dei sunt, penes quem est vitam et existentiam homini concedere; qui proinde easdem ut donum et depositum a Deo receptum tueri et conservare tenetur; quod si secus faciat, in Deum peccat, jus ac dominium ejus violando. Egregie ad rem D. Thomas: «Vita est quoddam donum divinitus hominis attributum, et ejus potestati subjectum, qui occidit, et vivere facit. Et ideo, qui seipsum vita privat, in Deum peccat, sicut qui alienum servum interficit, peccat in dominum ejus, cujus est servus». 2.º Quia suicidium directe opponitur inclinationi illi naturali inis naturæ humanæ visceribus vehementissime insculptæ, qua ad vitam vitæque conservationem spontaneo impetu et appetitu fertur.

Prob. 2.º Qui seipsum occidit, irrationabiliter ac inique agit, tum contra seipsum, tum contra societatem. Contra seipsum, quia, ut vitet mala quædam præsentis vitæ, eligit

¹ *Sum. Theol.*, 2.^a 2.^æ, q. 64, art. 5.º

mortem, quæ est omnium malorum maximum respectu vitæ præsentis, et, quod pejus est, incurrit mala et pœnas alterius vitæ, in qua a Deo punietur, tum ob admissum scelus suicidii, tum quia hujus vitæ malis ad iram et desperationem usus est, non ad exercitium virtutis, prout recta ratio, et Deus simul præcipiunt.

Contra societatem: hæc namque, sicut plurima in nos confert beneficia, ita jus habet, ut eidem, qua ratione possumus, inserviamus, ac obsequia præstare parati simus. Ut enim optime argumentatur D. Thomas¹, «quælibet pars, id quod est, est totius. Quilibet autem homo est pars communitatis, et ita id, quod est, est communitatis: unde in hoc, quod seipsum interficit, injuriam communitati facit.»

Corollarium:

1.^m Ex dictis facile colligitur, causam præcipuam, ac veluti primariam suicidii, hac nostra ætate, esse carentiam veræ fidei, ac indifferentismum religiosum, tam speculative, quam practicum. Vix namque suicidium concipi potest in homine, qui aut sciat, suicidas gravissimis ac æternis pœnis post mortem puniri a Deo, vel catholicæ religionis fidem et præcepta mente et corde complectatur, quippe qui et a suicidio tamquam a gravissimo peccato abhorrebit, simulque ope sacramentorum et orationis vires accipiet ad mala quævis hujus vitæ fortiter ac ad futurum meritum perferenda. Cui sane rei adstipulatur quoque experientia, qua observare licet, suicidii frequentiam præfatæ causæ respondere²; idque sive populorum, sive singularium hominum conditio præ oculis habeatur.

¹ *Loc. cit.*

² Apposite ad rem habet Debreyne: «Reina esta enfermedad (el suicidio) particularmente en los pueblos donde la fe y las convicciones religiosas son casi nulas, y no ejercen, por consiguiente, en la población sinó poquisima influencia. La experiencia tiene probado que en todas las naciones el suicidio es más frecuente á proporción que disminuye el sentimiento religioso...»

„La otra gran llaga de la sociedad, y acaso la más iucurable,

2. Ergo nunquam licet seipsum ex intentione occidere, nec etiam ad vitandum periculum peccati, seu consensus in tentationem, quia, ut docet D. Thomas ¹, «nulli licet seipsum occidere ob timorem ne consentiat in peccatum, quia non sunt facienda mala; ut veniant bona, vel ut vitentur mala, præsertim minora, et minus certa: incertum enim est, an aliquis in futurum consentiat in peccatum, potens est enim Deus hominem quacumque tentatione superveniente liberare a peccato.» Quapropter rejicienda prorsus sententia Bergier, dum suicidium ob præfatum periculum admissum, non modo ut licitum, sed ut actum heroicum amoris erga Deum habet ².

origen á la vez de un infinito número de males, es la ignorancia de la religión, y hasta de las primeras verdades religiosas y morales... En tal estado de degradación, ignora su fin y su destino, ignora á Dios, se ignora á sí mismo y en nada cree, porque todo lo ignora... Es muy singular que sea más frecuente el suicidio en los pueblos á medida que se retira de ellos el Catolicismo, y que se desconozca generalmente en los que la religión se observa y se practica exactamente. El suicidio era desconocido en España mientras este pueblo ha sido observador sincero de la religión católica y la ha practicado exactamente. Observad lo sucedido en Inglaterra, tierra clásica del suicidio desde que el catolicismo ha sido de ella desterrado., *Pensam. de un croy. cat.*, pag. 189 et seq.

¹ *Loc. cit.*, ad 3.^m

² En ejus verba, quæ sane nescio quomodo ab hispano ejus Dictionario expulso non sunt: «Preferir, pues, la muerte á una tentación violenta y á un peligro inminente de ofender á Dios, no es un crimen. sino un rasgo de amor á Dios elevado al más alto grado.» *Dict. cit.*, art. *Suicidio*. Porro, S. Pelagia, aliæve martyres, quæ ne jacturam castitatis paterentur, aut ne in manus militum venirent, mortem oppetierunt ex instinctu Spiritus Sancti, aut speciali inspiratione Dei, qui vitæ et mortis est arbiter et dominus, excusandæ sunt, minime vero ex doctrina Bergier, quæ e regione opponitur doctrinæ D. Thomæ in textu allatæ; immo etiam doctrinæ ejusdem respectu mulieris, cujus castitas in periculum vertitur. Audiantur

Quod si adsint exempla martyrum, aut aliorum hominum, quorum suicidia excusare opus sit, ea non ad normam sententiæ Bergier, sed ex speciali Dei impulsu aut revelatione, vel ex ignorantia, vel ex perturbatione rationis ex metu, vel alio simili effectu exorta, existimare oportet.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Obj. 1.º Vita hominis est donum seu beneficium ipsi a Deo collatum; atqui licet homini renuntiare donis ac beneficiis, quæ eidem conferuntur; ergo... Ita Montesquieu, qui suicidium propugnavit ut licitum in *Epistolis Persicis*, quamvis postea sententiam mutasse videatur ¹.

Resp. disting. min. *Si usus tantum et administratio doni concedatur*, neg.; *si vitæ dominium homini a Deo concessum fuisset*, conc. Ex demonstratis satis liquet, Deum nobis concedere vitæ donum et beneficium quoad depositum et administrationem, ast minime quoad dominium et plenam potestatem vitæ et mortis, quæ apud Deum solum permanet.

Obj. 2.º cum eodem Montesquieu. Suicidium nullam implicat violationem ordinis universi, aut legum divinæ Providentiæ; namque, ut ille habet: «¿nunquid Providentiæ ordinem violaverim, si materiæ modificationem immutem?... Quando e corpore mens mea soluta fuerit, nihil detrimenti inde capiet orbis universi ordo et dispositio;» ergo...

ejus verba: «Similiter etiam, non licet mulier se ipsam occidere, ne ab alio corrumpatur; quia non debet in se committere crimen maximum, quod est sui ipsius occisio, ut vitet minus crimen alienum; non enim est crimen mulieris per violentiam violatæ, si consensus non adsit. Constat autem, minus esse peccatum fornicationem, vel adulterium, quam homicidium, et præcipue sui ipsius, quod est gravissimum... est etiam periculosissimum, quia non restat tempus, ut per pœnitentiam expietur.»

¹ Nempe, in opere *Esprit des lois*, lib. 14, cap. XII.

Resp. dist. ant. Ordinis *physici* universi, conc.; ordinis *moralis*, neg. Integra objectio æquivocationi innititur, qua ordo physicus cum ordine morali confunditur. Suicidio enim, non secus ac aliis peccatis et criminibus, leges morales universi ac divinæ Providentiæ violantur, quin idcirco opus sit, simul perturbari leges físicas, quibus naturæ ordo subicitur.

Obj. 3.º Si suicidium eam sibi vendicaret malitiam, quam thesis supponit, ut illicitum a veteribus philosophis habitum fuisset; sed apud veteres philosophos suicidium, non modo ut licitum, sed ut actus virtutis prædicatur; ergo...

Resp. 1.º Actuum moralium bonitas et malitia, non ex philosophorum opinione, sed ex rei natura ac conformitate et discrepantia cum lege dijudicanda sunt. Nec mirum, quosdam ethnicos philosophos in re hac, sicut in aliis bene multis, iisque gravissimis, a veritate aberrasse. Quosdam, inquam, nam

Resp. 2.º neg. min. Etenim, si Stoicos et Epicureos excipias, plurimi e veteribus ipsis philosophis, iique nobiliores, suicidium reprobarunt¹, nec eum ut veræ fortitudinis actum habuerunt.

Obj. 4.º Ubi abest liberum rationis iudicium, non adest

¹ Et revera quidem Pythagoras docebat: "Injussu Imperatoris (id est Dei) de præsidio et statione vitæ non esse descendendum." Apud Stanley, lib. 2.º, epig. 56, cui adstipulatur Socrates, qui apud Platonem in *Phæd.* sic loquitur: "Id mihi, o Cebes, recte dici videtur, Deum quidem curam habere nostri, nos vero homines unam quamdam ex possessionibus esse Deorum. Nonne, igitur, et tu, si quod ex mancipiis tuis seipsum perimeret, irasceres illi, et si potestatem haberes, pœna quadam afficeret?"

Plato item: "In custodia quadam positi sumus, nec docet, quemquam ex ea seipsum solve, neque auferre." *Phæd.*

Orator Romanus: "Piis omnibus retinendus est animus in custodia corporis; nec injussu ejus, a quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est." *De Repub.*, lib. 6.º

Aristoteles: "Mori, ut pauperiem, vel dolorem, vel molestum

peccatum; sed in suicidio abest liberum iudicium rationis, utpote ex amentia originem ducens; ergo...

Resp. Ultro concedimus, suicidium ex actuali amentia seu perturbatione integra rationis originem posse ducere, ast minime assentimur hodiernis medicis, qui, ut hujus criminis horrorem, ac pœnarum Ecclesiæ severitatem effugiant, indiscriminatim affirmant, suicidium non nisi ex amentia tamquam ex causa oriri. Id namque aperte pugnat cum experientia, qua videmus, suicidia quædam perpetrari pleno rationis usu, prout ostendunt adjuncta, quæ crimen et præcedunt, et comitantur. Quis etiam inficiari audebit, Catonem, ex. gr., sui compotem fuisse, dum seipsum occidit? Vera itaque causa suicidii, ut plurimum, non ea est, quam medici autumant, sed ea potius, quam supra diximus, nempe, carentia veræ fidei, ac indifferentismus religiosus et practicus, quæ nostra ætate christianas ipsas nationes corrodunt.

ARTICULUS SEXTUS

De contractibus.

Cum jura ac officia privatorum civium ad invicem ex eorum contractibus seu conventionibus sæpe oriantur, oportebit, aliquid nos exponere circa eorum naturam et species.

Contractus in communi definiri potest: *Consensus duarum vel plurium personarum in aliquid, exterius patefactus, obligationemque vel juridicam, vel moralem inducens quoad alterutrum saltem ex contrahentibus.* Qua in definitione consensus præcipuam causam exprimit jurium officiorumque ex convenientibus profluentium.

quidpiam fugiamus, fortis viri minime est, sed potius timidi." Lib. 3.º, ad Nicom., cap. xi.

Adstipulantur ipsi poetæ, quos inter noster Martialis: "Rebus in adversis facile est contemnere vitam—Fortiter ille facit, qui miser esse potest." Lib. 2.º, epig. 57.

a) Unde quicumque liberi ac conscientis consensus exsortes se habent, ut sunt animalia, et etiam homines rationis usu carentes, sicut pueri, amentes, etc., ineundi contractus inepti itidem exstant:

b) Natura et extensio jurium officiorumque, ex contractibus profluentium, naturæ ac conditionibus mutui consensus, conventionem ipsam parientis, communiter respondent.

Notandum est, quod spectato duntaxat jure naturali, præter nonnullorum contractuum propriam rationem habitudinemque ad positivum jus, consensus ad contractus generatim validitatem requisitus sufficiens aderit, dummodo perfectam absolutamque coactionem necessitatemque ac naturalem determinationem *ad unum* excludat, quin oporteat relativam insuper, metu aliisve similibus causis inductam, abesse.

Ideo autem additur in definitione *duarum vel plurium personarum*, quia nemo secum contractus init, cum humanum verbum duorum seu alterius alteri colloquentis notionem involvat.

Sunt quidam contractus quibus minimum conventionis inest, prout est simplex promissio, quæ in promittente tantummodo obligationem parit, debitum, nempe, morale potius aut naturale quam civile proprieque juridicum: quapropter in contractus definitione apponuntur illa verba *obligationem vel juridicam, vel moralem inducens quoad alterutrum saltem ex contrahentibus*. Profecto, si stricte ac philosophice loquamur, recte dici posset, contractum quemlibet, in utroque paciscente obligationem aliquam gignere; nam etiam in simplici promissione, sicut in donatione, gratificatus munere gratitudini ex debito obstrictus evadit, vi naturalis legis aut (si velis) juxta universalem ethicum ordinem.

Communiora essentialiaque contractus requisita hæc sunt: a) quod ipsius objectum aptum sit seu congruens, prout sunt communiter loquendo res et facta contrahentis dominio subjecta; b) quod subjectum capax sit paciscendi seseque per pactionem ligandi, quod quidem rationis usum in eo

præsertim ac præ omnibus requirit: c) quod liber legitimusque consensus adsit ex parte contrahentium, eo quod mutuus hujusmodi consensus præcipua causa est, ac quasi sufficiens ratio immediata contractus, qua talis, officiorumque eidem annexorum. Qui sane consensus non liber tantum atque ad invicem, verum etiam et interior simul et exterior esse debet: unde, si ex errore, fraude, violentia, etc., procedit, insufficiens plerumque habebitur ad validum contractum constituendum.

Diversarum contractuum pecierum dinumeratio, propriæque ipsorum naturæ, conditionum et effectuum expositio, juris peritos ac morales theologiarum dissertatores attinet. Nostri ergo muneris hoc solum superest, ut præcipuas contractuum distinctiones seu species delibemus, videlicet:

1.º *Nominati* et *innominati*: quorum priores propriis nominibus exprimuntur ac distinguuntur, ut emptio, venditio, census, locatio, etc.; alteri vero speciali nomine carent, et quatuor his modis designari solent; *do ut des*, ita tamen ut non pecunia detur, tunc enim nominatus jam fieret,—*do ut facias*,—*facio ut des*,—*facio ut facias*.

2.º *Gratuiti*, in quibus obligatio alterum tantum contrahentium afficit, sicut in simplici promissione contingit, et in quibusdam donationibus; et *onerosi*, quos obligatio ex justitia consequitur ex duorum pluriumve parte, prout in emptione, censu, etc., accidit. Contractus gratuitus etiam *unilateralis* cognomen ferre solet; onerosus autem *bilateralis* itemque *synalagmaticus* vocatur.

3.º *Nudi et vestiti*: quorum illi naturalem secum ferunt obligationem non tamen juridicam vel civilem actionem in foro externo, sicut in innominatis, saltem antequam rati aut executione consummati habeantur ab aliquo ex paciscentibus: hi vero requisita circumstantiasque in se habent ad inducendam civilem obligationem necessarias ita ut eorum observantia in foro externo et coram iudice repeti queat.

4.º *Absoluti*, qui absque peculiaribus sive præfinitis conditionibus fiunt seu stabiliuntur; et *conditionali*, qui condi-

tioni cuilibet præfixæ subsunt. Horum primi a nonnullis *puri*, secundi autem *non puri* audiunt.

5.º *Expressi seu formales, et impliciti seu virtuales*: prout respectively consensus adsit concretis verbis exhibitus ore, vel scripto, aut signis ad unum objectum contractumve adscitis; vel reapse verus quidem consensus, sed implicite tantum, dicto aut actu aliquo inclusus, contractui hujusque objecto connexionem dicenti. Sic medicus et parochus, dum munus accipiunt atque exercent, ex ipso debitam curam clientibus fidelibusque sibi commissis præbendi obligatione sese implicite sese obstringunt.

Obligatio e contractibus proveniens multipliciter cessare potest, videlicet, inter alia:

- a) Per *solutionem* debiti, seu conventionis adimpletionem.
- b) Per innovationem sive *substitutionem*, dum, nempe, alius alii contractui mutuo consensu subrogatur, translata obligatione primi contractus.
- c) Per *condonationem*, cum creditor jure suo se abdicat, ignoscens debitori, quod vi contractus debeat. Hæc quidem condonatio libere sponteque facienda erit, non vi aut gravi metu imposita.
- d) Per *compensationem*, ubi de creditoribus invicem adstrictis agitur: ad quam tamen quædam requiruntur, ut licite fiat.
- e) Per *destructionem*, seu amissionem rei debitæ, quod locum habere solet in gratuitis contractibus; non vero in onerosis, exceptis quibusdam casibus.
- f) Per *rescisionem*, quod attinet ad quosdam contractus a legibus ut derogabiles constitutos, nisi præscriptæ quædam conditiones servatæ fuerint in illis ineundis, vel si defectus quidam intercesserint, etiamsi non essentiam afficiant. Quamvis autem contractus aliquis *rescindibilis* sit firmus nihilominus atque obligans censetur, quoadusque rescissio postuletur obtineaturque ab eo, cui competit.

CAPUT QUARTUM

DE SOCIETATE DOMESTICA

ARTICULUS PRIMUS

Conjugalis societatis natura.

Domestica societas conjunctionem ac commercium amplectitur... a) inter virum et uxorem, societatem *conjugalem* seu matrimonii constituens; b) inter patrem et filios, id est, societatem *paternam*; c) inter herum et famulum, quæ societas *herilis* vocatur.

Postrema hac prætermissa tamquam minoris momenti, jura atque officia tam conjugalis, quam paternæ societatis notionem præsupponunt matrimonialis sodalitatis, quæ radix est paternæ societatis, ejusdemque jurium et officiorum fundamentum.

Societas conjugalis sive connubialis, in ordine simpliciter naturali spectata, definiri potest: *Perpetua viri cum muliere conjunctio ad filiorum procreationem, quæ dilectionem ad invicem perfectamque vitæ communicationem secum fert*. Si vero hujusmodi societas accipiatur in ordine ad christianos, tunc insuper rationem contractus includit ad sacramentum evecti a Domino Nostro Jesuchristo, in signum copulationis ipsius Christi cum Ecclesia; proptereaque matrimonium inter christianos a sacramento separari nequit.

Ut sensus præfatæ definitionis plenius intelligatur, quædam præ oculis habenda sunt:

1.^a Ratione edocemur, societatem conjugalem in universo creationis ordine contineri, tamquam unam ex viis ad exequendum Dei consilium seu mentem circa universum generatim, ac præcipue quoad hominem requisitis. Deus enim, eo ipso quod hominem in proprio esse sua omnipotentia conservat, voluntatem certam perhibet circa propagationem

conservationemque tum individuorum, tum speciei ac societatis. Hanc autem Dei voluntatem per hominis et mulieris conjunctionem seu per matrimonium impleri debere, sexuum distinctio, eorumque ad generationem idoneitas et mutua propensio eloquenter prædicant.

Inde ergo concludendum patet, conjugium, ex parte *proprii* finis spectatum, *naturalem* necessariumque et esse, et cognominari posse, in quantum domestica societas via est naturalis ac necessaria ad servandam procreandamque humanam speciem.

2.º Attamen hujusmodi necessitas *finalis*, seu ex parte finis, matrimonio respondens, non ad individua quælibet, sed ad collectivam multitudinem directe se habet: cujus proinde vis obligandi *per se* societatem tantum respicit, eosque, quibus eandem conservandi ac propagandi cura commissa est; nam quoad privatos homines non nisi *per accidens* prædictam obligandi vim habet, id est, in quibusdam eventibus raro contingentibus, ubi, scilicet, speciei conservationi ac propagationi consulere aliter nequiret nisi per privatas quaslibet personas. Ex quo consequitur, connubialem societatem non omnibus quibuscumque obligatoriam esse, quantumvis ad humanitatem servandam necessaria sit, quemadmodum ad hoc item oportet esse magistratus, agricolas, mercatores, sartores, etc., quin tamen hujusmodi officia singulis societatis membris obligationem inferant. Præterea, bonum ipsum societatis et socialis laboris divisio, ut ita dicam, quodammodo requirunt, nonnullos extorres sese tenere a conjugio, cujus munera et conditiones adjunctæ vix aut nullatenus conciliari queunt cum quorundam statuum vitæque rationis officiis ac circumstantiis. Quod, si indubium apparet quoad rem militarem, intensumque ac peculiare assiduum scientiæ studium, profecto amplius patet circa professiones et vivendi rationem, magnam sui abnegationem exoptulantes, ut accidit in illis, qui, omnino dediti ad proximi perfectionem moralem procurandam, propria commoda, bona temporalia, terrena desideria et ipsam vitam renuntiare

tenentur, ut cæterorum æternæ felicitati prospiciant. Unde manifeste patet, christianum cælibatum eximio arreptum consilio sese morali religiosæque societatis perfectioni tradendi atque ut hujus vitæ moribus procellisque magnopere ac benefice provideatur, haudquaquam legi naturæ nec minimum repugnare, immo plane divinæ mentis consiliis congruere, ipsiusque humanæ speciei commodis ac proventibus, quorum incrementa una cum morali progressu quamplurimum fovet.

Porro perspicuæ nuper allatæ considerationes sufficiunt ad evertenda rationalistæ scholæ adversus ecclesiasticum cælibatum argumenta, quibus non alia tribuenda origo est quam odium in Ecclesiam catholicam; unde etiam scatent diversa in hujusmodi venerandam institutionem sophismata. Horum autem radicem et quasi essentiam nihil aliud constituit nisi permixtio et confusio potentiæ generatricis, cum obligatione gignendi speciemque propagandi. Aliud autem est *facultas* procreandi: aliud vero longe diversum *obligatio* seu debitum propagandi. Si facultas propagatrix logice inducit debitum propagandi gignendique, asserendum itidem erit, omnes quoscumque homines, aut saltem plerosque, obstringi ad officia fabri lignarii, sartoris, architecti, etc., exercenda.

Ex modo prædictis porro patet: 1.º conjugalem societatem seu matrimonii statum voluntarium ac liberum esse ex parte originis, in vicaria conjugum dilectione sistere, et quosdam, non omnes spectare: 2.º necessarium esse quoad humanam societatem universim sumptam, atque etiam ex parte proprii finis, qui non alius est quam filiorum procreatio.

3.º Hujusmodi finem conjugali societati ab ipsamet natura adscriptum, indissolubilitas connubii logica deductione consequitur. Nec recte rationi, nec scientiæ principiis consentaneum est asserere, conjugalem contractum ad hominis tantum propagationem relationem dicere, et nullam aliam obligationem imponere; quandoquidem homo tamquam ens

morale spectari debet, ideoque, et qua talis, educatione ac institutione seu disciplina et indiget, et informari debet, quibus ad perfectionem moralem deducatur.

Cum enim homo ob ipsius essentiam imago Dei existat, a quo præterea supernaturalis divinusque ei finis præstitus venit, ad connubialis sodalitatæ conditiones eo ipso pertinet, non esse tantum physicum, sed intellectuale, morale, ac religiosum illi communicare. Insuper, nec mutua contrahentium donatio vera ac firma esset, neque perfectum eorumdem vitæ consortium existeret, nec demum efficax naturæque consona parentes inter et filios reciprocatio quoad sustentationis, institutionis, honoris, subsidiique officia haberetur, absque perpetua connubii stabilitate. Quibus si addantur gravissima familiæ ac societati obvenientia incommoda ex possibili conjugalis societatis licitaque solubilitate, nemini prorsus dubium remanere poterit, quod matrimonii indissolubilitas naturalis hujusmodi societatis ac necessaria sit sequela, tum ejusdem propria natura et naturalis legis præscriptis perpensis, tum iterum stabilitate legum, quibus civilis societas regitur, considerata.

Silentio prætereundum non est, hanc item assertionem historia ac experientia comprobari: si enim historica audiantur documenta, apparet illico tunc nexus intime propinquus inter privatam publicamque moralitatem ac conjugii indissolubilitatem¹. Et revera quidem, ex historiæ testimonio compertum est, corruptionem immoralitatemque cujusque gentis divortii facilitati sive permissioni, ut in pluribus, directe respondere: quod equidem, seu crebra conjugiorum

¹ Jampridem D. Thomas hujusmodi inter utraque connexionem adnotatam reliquerat, prout his ejus verbis luculenter perhibetur: "Ad bonos mores pertinet individua conjunctio maris et fœminæ; sic enim fidelior amor unius ad alterum erit, dum cognoscunt se indivisibiliter conjunctos: erit etiam utriusque sollicitior cura in rebus domesticis, dum se perpetuo commansuros in earundem rerum possessione æstimant; substrauntur etiam ex hoc discordiarum ori-

direptio, inter certiora morum labefactionis signa præcipuum forsam habendum est, tum in antiquis, tum in hodiernis etiam populis, civili culturæ intentis.

Postremo, congruum facere huic articulo finem arbitramur subsequentibus animadversionibus, ne libri hujus fines prætergrediamur:

1.º Tametsi matrimonii indissolubilitas, ut modo vidimus, universim ac simpliciter naturali legi, contractusque hujuscemodi propriæ essentiæ consentanea sit, habentur tamen quidam exceptionaliter casus, in quibus non adeo manifeste apparet, lege tantum naturali spectata. Quidquid vero de hoc judicandum censeatur, indubium porro manet, indissolubile exstare conjugium etiam in prædictis circumstantiis, extra communem normam apponendis, vi præcepti, Jesu-christi, absolute atque universaliter præfatam illius indissolubilitatem statuentis.

2.º *Polygamia*, seu simultanea uxorum pluralitas, licet non simpliciter primario connubii fini adversetur, filiorum nempe procreatione, indirecte nihilominus eidem opponitur ex parte congruæ istorum institutionis; ac præterea secundariis illius finibus item obsistit, mutuæ, videlicet, communicationi quoad vitæ opera, dilectioni ad invicem inter conjuges, domesticæ paci ac quieti, quæ omnia pluralitatem junctim uxorum excludunt. Unde polygamia, quantumvis legi naturæ opposita, generatim communiterque loquendo, potest tamen non sic se habere, ubi ad speciei propagationem necessaria eveniat, vel dum materiæ mutatio a Deo inducatur, juxta ea, quæ jam demonstravimus, de naturalis legis immutabilitate disserendo.

3.º *Polyandria*, id est, virorum simultanea pluralitas, legi naturali omnino reluctatur; quandoquidem et generandæ, et gines, quas oporteret accidere, si vir uxorem dimitteret, inter eum et propinquos uxoris, et fit firmior inter affines dilectio: tolluntur etiam adulteriorum occasiones, quæ darentur, si vir uxorem dimittere posset, aut e converso; per hoc enim daretur via facilior sollicitandi matrimonia aliena., *Cont. Gent.*, lib. 3.º, cap. cxxiii.

informandæ proli adversa, plura ulterius incommoda inde necessario exordientia secum fert, prout sunt patris ignorantio, ejusdem circa disciplinam victumque incuria, juris quoad bonorum hæreditatem privatio, etc.

ARTICULUS SECUNDUS

Officia ex conjugali societate profluentia.—Ejusdem cum civilibus potestatibus relationes.

1.º Officia inter conjuges.

Conjugalem societatem actu jam existentem constitutamque officia quædam conjugum ad invicem comitantur, vel potius ex ea originem trahunt, quorum præcipua hæc sunt:

a) *Fidelitas* mutua ac permanens vi cujus ad fugiendum quodcumque cum aliis carnale consortium tenentur.

b) *Reciproca* itidem *dilectio*, quam servare ac fovere debent, ita ut connubialis eorumdem consortii legibus et congruentiis minime noceat.

c) *Subsidium* atque cooperatio alteri ab altero præbenda in necessariis quibuslibet ad status onera perferenda.

d) *Obedientia* ac reverentia viro ex parte uxoris tamquam capiti principalique domesticæ auctoritatis vindici, præsertim autem in rebus ad familiæ regimen bonorumque administrationem pertinentibus. Viro invicem officium incumbit uxorem reverendi, tuendi atque curandi, non ut servam, sed tamquam consociam illam habendo et æstimando.

2.º Officia inter parentes et filios.

Ex conjugali consortio, cujus proprium objectum est filiorum procreatio, naturaliter et quasi secundario loco specialia quædam officia parentes inter ac filios profluunt, qualia sunt inter alia:

a) Ex parte parentum, officium, quod fundamentum cæterorum dici potest, prospiciendi, nempe, tum physicæ, tum

intellectuali moralique filiorum informationi. Hinc munus ac jus prohibendi removendique, quidquid filii corpori physicæque vitæ nocuum, moralive atque intellectuali religiosæque educationi contrarium haberi queat. Quod equidem jus, humana ipsa natura radicitus ac immediate innixum legisque naturalis irrecusabilibus præceptis, nullatenus civili subest potestati, cui haud inest jurisdictio hujusmodi jus patri auferendi, excepto tantum eo eventu, quo aperte is contra naturæ legem se gereret quoad institutionem filiorum, sive physicam, sive intellectualem aut moralem. Unde patet, quod, quotiescumque directe vel indirecte Publicæ Potestates parentes constringunt ad porrigendam filiis institutionem seu disciplinam ipsorum contrariam proposito seu voluntati, veram exequuntur tyrannidem, libertatemque evertunt, pro qua tam aliunde vehementer profuseque audiuntur sermocinari. Nec raro hujus generis tyrannica et arbitraria oppressio inveniri solet in recentibus circa communem, obligatoriam, et laicam instructionem legibus.

b) Ex parte filiorum, officium exstat fundamentale retribuendi parentibus ipsis accepta beneficia. Pro suscepta existentia ac vita, cultum, honorem et obedientiam eis debent exhibere: pro victu vitæque conservatione teneris currentibus annis, ad subveniendum eorumdem necessitatibus obstringuntur, atque sustentationi consulendi, ubi ea indigent propter ægritudines et senectutem; pro disciplina et institutione, honorandi eos adimplendique ipsorum mandata munus filii incumbit, dum sub patria potestate manent, immo etiam, ab hac demum emancipatis, officia manent gratitudinis, pietatis et obsequentiæ cultus.

Non latet, Puffendorffium, cum quibusdam aliis inter reformatores ac rationalistas, patri jus vitæ ac mortis circa filios conferre, dum e converso coævæ nunc scholæ doctrina et usus ad coequandum fere penitus filium patri propendunt, per omnimodam ab hujus potestate emancipationem. Christiana igitur philosophia, hic, prout ubique et semper, veritatem tenens, primam sententiam rejicit ceu hominis

dignitati adversam, et amori a natura ipsa in corde patris insito repugnans; simulque edocet, inesse parentibus jus, immo et debitum, infligendi filiis corporales pœnas pro qualitate culpæ, proclivitate, ætate, cæterisque circumstantiis, quibus ejusmodi punitiones convenientes aut item necessaria evadant.

3.º Conjugii ad civiles potestates habitudines.

Exposita hucusque doctrina veluti norma accipi potest ad dignoscendum relationes, seu potius debitam conjugalis societatis quoad civile imperium subjectionem; quæ porro, non modo non absoluta habetur, sicut pœnæ omnes nostri ævi legum conditores intendunt, verum e contra, valde angustis terminis præfinita, ita ut generatim dici possit, legitimam civilis potestatis circa matrimonium jurisdictionem ultra effectus ejusdem mere civiles vix sese ullatenus protrahere.

Connubialis namque societas anterior est, atque etiam radix et causa civilis politicæque societatis, proptereaque non huic subjicitur ex parte fundamentalium ipsius conditionum, quæ subsunt tum legi naturali, tum etiam Ecclesiæ, tamquam catholicæ religionis ejusdemque institutoris Christi Jesu organo, qui hunc contractum ad sacramenti dignitatem pro fidelibus evexit. Prioris itaque conceptus vi, civilis ac politica potestas nullo modo poterit duarum personarum unionem legitimam, proprie et reapse conjugalem esse facere, si vel contrahentium consensus desit, vel substantialis error circa personam interfuerit, vel in contrahendo adversæ proprio connubii fini conditiones appositæ venerint, aut consanguinitas in primo gradu intercedat, etc.: posterioris autem tituli virtute, civiles politicæque potestates haudquam efficere queunt, matrimonium inter fides initum legitimam societatem conjugalem constituere, nisi essentielles eidem velut sacramento condiciones ac præscripta concurrant; idque non alia simpliciter de causa quam quia humana potestas et jurisdictio, quæcumque sit, et quomodolibet lata ponatur, nunquam non Dei auctoritati inferior habenda

est, propterea nequit in matrimonio a christianis stipulato rationem contractus a sacramenti ratione sive essentia sejungere. Unde matrimonium pure civile, inter catholicos et coram Deo ejusque Ecclesia, verum contubernium est seu concubinatus.

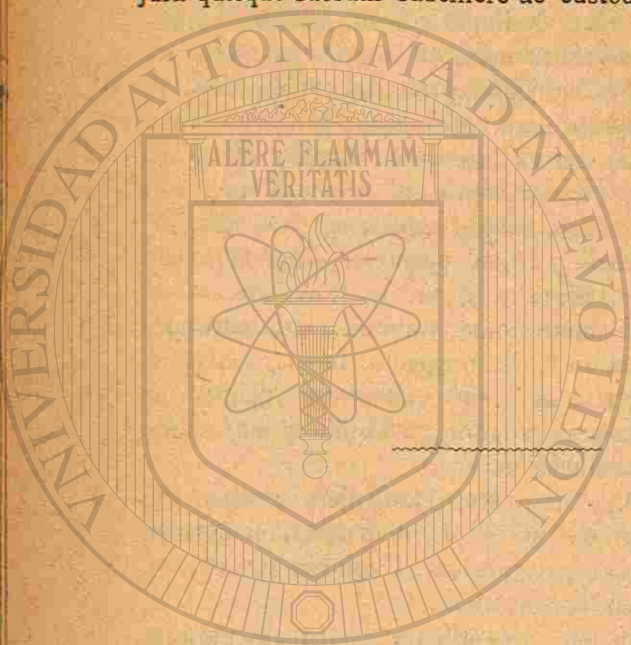
¿Quid ergo dicendum de impio consilio arbitrandi cognominandique *naturales* filios ortos ex matrimonio juxta naturalia ac divina et ecclesiastica præscripta inito, prout nostris hisce diebus constitutum vidimus a ministro quodam ac gubernio, catholicos sese nihilominus appellantes, non sine hispanorum cunctorum communi scandalo? Impietatis porro fastigium pertingit, magnamque a religione deviationem redarguit, publicis in ditione catholica syngraphis atque codicibus, *naturales*, illegitimos, videlicet, ac *concubinarios*, nuncupare filios in matrimonio habitos juxta naturales, divinas ecclesiasticasque leges compacto, dum *legitimi* agnoscuntur, qui ex vero concubinato nascuntur, quo divinæ ecclesiasticæve leges pessumdantur, ut accidit in matrimonio, quod civile inter catholicos vocatur.

Delibatis jam superius præcipuis officiis societatem conjugalem consequentibus, nihil de juribus agendum superest, cum hæc illis mutuo respondeant. Duplicem tamen circa hoc animadversionem apponemus:

1.^a Inest filio jus deligendi statum sibi congruentiorem, quandoquidem hoc directe afficit personam ejus in ordine ad totam ulterius vivendi rationem, præsertim vero quoniam status electio intimam connexionem implicat cum assequutione postremi hominis finis.

2.^a Patri competit jus filio exhibendi moralem ac religiosam institutionem ad æternam ipsius salutem obtinendam necessariam, quin a civili societate utcumque possit ab hoc impediri: insuper in conscientiam peccabit, si ultro vel per vincibilem ignorantiam eum in errorem circa moralia aut religionem inducat. Attamen, habet filius ipse jus doctrinas hujusmodi excutiendi, cum ad rationis sufficientem usum devenerit, una cum debito easdem rejiciendi, si falsa inve-

niantur; in quo, non parentibus, sed Deo potius parere tenentur, qui veritatem ei per rationem et gratiam docet. Nec addendum quidem videtur, societatem civilem præfatum filii jus tueri debere, cum proprium ejus officium sit membrorum jura quæque suorum sustinere ac custodire.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE

LIBER OCTAVUS

HISTORIA PHILOSOPHIAE

CAPUT PROÆMIALE

In Historia Philosophiæ prænoscere oportet ejus notionem, finem, legem, divisionem.

Notio Historiæ Philosophiæ in eo sita est, quod sit *ordinata narratio originis et evolutionum philosophiæ*. Unde ad eam spectat exponere, quid ratio humana propriis viribus excogitaverit circa summa illa objecta, quibus integra Philosophia continetur, Deum, nempe, mundum, hominem.

Finis duplex assignari potest Historiæ Philosophiæ: alter *proximus*, qui est cognitio rationalis systematum Philosophiæ, seu notitia conatum (esfuerzos) rationis humanæ ad veritatem naturalem detegendam, simulque causarum, effectuum, et relationum præfatorum systematum. Finis alter, qui *remotus* potest dici, est cognitio et amplexus veritatis. Enimvero, ex notitia et collatione rationali systematum Philosophiæ, errorem ejusque causas vitare, simulque veritatem agnoscere discimus. Unde merito D. Thomas; «Hoc quidem ad duo erit utile: primo, quia illud, quod bene dictum est ab eis (philosophis), accipiemus in adjutorium no-

strum. Secundo, quia illud, quod male enuntiatum est, cavebimus.¹

Lex hujus Historiæ eadem est ac *lex* historiæ universim sumptæ. Veritatem igitur in primis sectatur, ac summopore cavendum, ne in exponendis philosophorum doctrinis et systematibus, non quid ipsi revera senserint, sed quid sibi videatur vel velit eos sensisse, historicus exponat. Unde a præconceptis aut præjudicatis opinionibus, sicut et ab affectibus voluntatis, animum avertere debet, qui Historiam Philosophiæ conscribendam suspicit. Ubi obiter notandum, Philosophiæ Historiam integram fusiori calamo scribere difficillimum esse opus, quippe id perfici congrue nequit, nisi cunctorum philosophorum philosophica opera perlegerit, ac simul ea conferre ac scientifice dijudicare quis aptus inveniat; res profecto hominis vitam et vires proculdubio superans.

Divisio Historiæ Philosophiæ perfici potest: 1.º ratione *formæ*, quatenus cogitata rationis naturalis exponuntur, vel sub forma *poetica*, vel sub forma *symbolica* aut *mythologica*, vel sub forma *religiosa*, vel tandem sub forma *scientifica* aut *rationali*; 2.º perfici potest ratione *temporis*. Quam divisionem, utpote faciliorem et compendio accommodatiorem, nos his sectantes, universam Philosophiæ Historiam in duas magnas periodos dispescimus.

Periodus prima ab initio Philosophiæ, vel, si mavis, humani generis ad Christum usque, in quo *omnia instaurata sunt*, excurrit. *Periodus altera* sæcula a Christo usque ad nos elapsa complectitur.

Utraque periodus in tres epochas commode dividitur; unde epochæ sex pro universa Philosophiæ Historia chronologice exsurgunt. *Prima*, ab exordio Philosophiæ usque ad ejus introductionem inter Græcos sub forma scientifica et rationali. *Secunda*, usque ad instaurationem socraticam. *Tertia*, usque ad Christum, seu potius Christianismi intro-

¹ *De Anim.*, lib. 1.º, lec., 2.^a

ductionem. *Quarta* epocha, quæ est prima secundæ periodi, complectitur philosophiam Patrum Ecclesiæ a Christo usque ad Carolum Magnum. *Quinta*, usque ad instaurationem scientiæ ethnicæ (Renacimiento) sæculo decimo quinto. *Sexta*, usque ad nostra tempora.

Quoniam vero nostrum hocce opus hispanicæ juventuti præsertim dicamus, in qualibet epocha, pro rei natura, paulisper immorabimur in exponenda Historia philosophiæ hispanicæ.

Observatio generalis pro Historia Philosophiæ.

Qui philosophorum et scholarum systemata congrua ratione dijudicare velit, præ oculis habeat, Philosophiam universim spectatam duplex elementum involvere, nempe, elementum *traditionale* seu positivum, quod nihil aliud est quam doctrina homini primitus communicata per Dei revelationem ac posteris transmissa per sacerdotes et poetas, sed erroribus ac figmentis magis aut minus deturpata; et elementum *rationale*, seu doctrina per sciam humanam rationem circa Deum, mundum et hominem acquisita. Hinc exsurgit primaria ac fundamentalis distinctio inter philosophorum ac scholarum systemata. Nam ex iis quædam constituuntur per evolutionem elementi traditionalis; quædam vero per evolutionem elementi rationalis: alia demum, quæ veritati proprius accedunt, utrumque elementum includunt et evolvunt. Sic, v. gr., ut in Græcorum philosophia exemplum offeramus, in schola italica seu pythagorica dominatur elementum traditionale; in jonica seu Thaletis dominatur elementum rationale; et in philosophia Platonis utrumque elementum continetur et evolvitur. Quod ipsum, pro diversis tamen gradibus, in cunctis philosophorum scholis et systematibus, tam veteribus, quam recentioribus, reperitur¹; ex quo solers homo præfatorum systematum spiritum et notionem generalem facile agnoscat et dijudicabit.

¹ Huic observationi concinit Rosmini, dum de Platone ita scribit: "Dans les écrits de Platon, il faut distinguer deux doctrines

PERIODUS PRIMA

HISTORIÆ PHILOSOPHIÆ

CAPUT PRIMUM

EPOCHA PRIMA HUIUS PERIODI

§ I

Philosophia hebræorum.

Sunt, qui velint, nullam apud Hebræos extitisse veri nominis philosophiam; sed immerito: quandoquidem non solum in ipsorum libris divinis philosophia satis perfecta continetur, sed præterea opiniones ac systemata conflantur propria ratione, ex quo cum chaldeis, ægyptiis, græcis ac combinées ensemble: l'une *positive* et traditionnelle, l'autre *rationnelle*.

La distinction de ces deux doctrines se retrouve dans toute l'antiquité: c'est comme la clef qui ouvre l'intelligence de la philosophie ancienne. Aristote lui-même en parle très clairement: il fait mention d'une division des savants en deux classes, comme d'une division généralement admise: les uns s'appelaient *théologiens*; les autres se nommaient *philosophes*. Les théologiens devaient être ceux qui s'occupaient à recueillir et à pénétrer le sens des vérités que Dieu communiqua aux hommes dès les premiers âges du monde, et qui n'ayant jamais été entièrement perdues, s'étaient transmises de bouche en bouche, et de génération en génération. Au contraire, les philosophes devaient être ceux qui, loin de s'en tenir à la tradition et à l'autorité, n'y faisaient presque aucune attention, mais s'appliquaient, à l'étude des vérités, en prenant pour guide le raisonnement individuel. » *Ideol. et Log.*, sect. 4.^a, cap. I, art. 26.

romanis, temporis lapsu, litterarium commercium habuere. Hinc Hebræorum philosophia, altera pure *traditionalis*, quæ sacris litteris continetur: altera ex traditionali et rationali *mixta* distingui commode potest.

1.º Philosophia traditionalis.

a) Existit Deus, ens summum, infinitum, spirituale, æternum, omnipotens, summe sanctum ac felix, nulla alia re præter seipsum indigens.

b) Hic Deus, non ex necessitate, sed libera voluntate mundum creavit, id est, ex nihilo eduxit; qui mundus hominum usui et commode tamquam fini proximo destinatus est.

c) Est autem homo creatura coalescens ex corpore et anima rationali, quæ spiritualis existit ac immortalis, ad supernam felicitatem libere consequendam in altera vita per cognitionem, amorem et fruitionem æternam ipsius Dei destinata.

d) Voluntas Dei, quatenus sanctissima ac ipsius intellectu infinito regulata, constituit regulam primariam et absolutam actionum moralium hominis, ac proinde ex ea originaliter derivantur leges, officia et jura hominum quoad Deum, quoad seipsos, et quoad alios homines.

e) Homo, quia per peccatum libere amisit dona supernaturalia ipsi a Deo primitus collata, morti, tumultui passionum ac miseriis, tam physicis, quam intellectualibus ac moralibus, remansit obnoxius, a quibus Dei auxilio et supernaturali redemptione liberatur.

2.º Philosophia mixta ex traditionali et rationali.

Jam ante Christi tempora, et probabiliter paulo post captivitatem babilonicam, Judæorum sapientes in tres sectas scissi sunt. Ex quibus

a) *Essenii* docebant, hominum animas spirituales et immortales corporibus quasi carceribus includi; ac eas quæ illecebras carnis vitarent, æternis gaudiis; eas vero, quæ voluptatibus inservirent, æternis suppliciis post mortem deputandas. Hinc, a corporis voluptatibus abhorrentes, contem-

plationem divinarum sectabantur. Essentii mysticismum apud Judæos quodammodo repræsentabant.

b) *Saducæi* statuebant: 1.º animam immortalem non esse; 2.º nullas esse pœnas, vel præmia post mortem; ac proinde nec dari resurrectionem corporum; 3.º non agnoscebant existentiam angelorum sive spirituum homini superiorum. Unde epicureismum, sive materialismum apud Judæos *Saducæi* repræsentabant.

c) *Pharisæi* tuebantur: 1.º animæ immortalitatem, pœnas et præmia, resurrectionem hominis, et angelorum existentiam, adversus *Saducæos*; 2.º simul tamen admittebant quamdam animarum metempsychosim; 3.º præter libros sacros, quos sæpe præpostere interpretabantur, sectabantur orales multas traditiones, quas a Moyse per majores se accepisse, gloriabantur. Hinc illud apud rabbinicos libros tritum: «Moses accepit legem oralem in monte Sinai et tradidit eam Josuæ, Josua autem senioribus, seniores prophetis, prophetæ eum tradiderunt viris magnæ Synagogæ, quæ floruit ætate Esdræ et Nehemiæ.»

3.º Ex hac orali traditione, cujus ope sensum mysticum ac secretum Scripturæ Rabbinici affingebant, originem duxerunt Thalmud et philosophia cabalistica (sic dicta ex *Kabbalah*), quæ apud Judæos postea viguit. Nam, post excidium hierosolimitanum, traditiones illas orales et secretas mandarunt scriptis sub nomine *Mischnæ*; atque tandem, eas permixcendo cum doctrinis orientalibus et græcis, systema quoddam confluxerunt, quod in Thalmud ac in libris cabalisticis continetur. Hoc porro systema, præter plura peregrina ad orientalium morem, sequentia continet:

a) Deus est lumen primævum et purissimum, ex quo per successivas et decrescentes emanationes omnia mundana entia processerunt, ita ut quævis emanatio præcedens sit origo subsequenti, eaque perfectior.

b) Hinc, quo res existit per emanationem a Deo primævo lumine remotiorem, imperfectior evadit, ita tamen ut, quantumvis remota, vera emanatio sit illius primæ substantiæ.

c) Itaque ipsa materia, quæ ultima est emanatio, revera est substantia spiritualis, sicut primævum lumen, ex quo emanat, ac dici potest *carbo Dei*, quasi condensatio radiorum illius luminis.

d) Primus homo, *Adam Kadmon*, est prima emanatio ex Deo, ac etiam est Messias, in quo et per quem mundus præfatis successivis et decrescentibus emanationibus ex Deo Patre procedit.

4.º Inter philosophos Judæos merito annumeratur Philo, Christo coævus et Alexandria natus, qui systema conflavit ex doctrinis Judæorum cum ideis orientalibus ac græcis, præsertim Platonis, permixtis. Apud ipsum:

a) Mundus originem ducit ex Deo et materia tamquam duobus principiis æternis; ita ut Deus sit ens infinitum, immutabile et incomprehensibile; materia vero principium recipiens a Deo formam et vitam.

b) Intelligentia infinita Dei, quatenus continet ideas archetypas rerum omnium, sive possibilium, dicitur *Logos* et *Filius Dei*; et hujusmodi *Logos* est id, juxta quod Deus mundum, tam intelligibilem, quam visibilem, formavit.

c) Rationalis anima, præter partem *rationalem*, completitur aliam partem *irrationalem*, passione et cupiditate constantem: qui partem rationalem sequuntur, id est, boni, prænio post mortem fruuntur; mali vero, in alia corpora migrare coguntur.

d) Deus, ens infinitum et purissimum lumen, non discursu aut ratiocinio, sed quadam immediata intuitionem ac per extasim animæ ab homine intelligitur.

Observationes.

Prima. Infertur ex dictis, Judæorum philosophiam thalmodicam et cabalisticam pantheismum emanationis involvere; Philonis vero philosophiam dualismum ac theoriam idearum Platonis, simul cum metempsychosi ac aliis doctrinis pythagoricis et orientalibus.

Secunda. Nihilominus, quod ad Philonem attinet, difficile est ejus systema dilucide ac tuto capere, quoniam, ut viri

critici adnotarunt, contradictoria et diversa in diversis libris docere, videtur. Sic, v. gr., hominis anima quandoque apud ipsum post mortem manere in propria personalitate videtur; quandoque vero affirmare videtur, ipsius personalitatem in morte evanescere, ita ut in esse et per esse Dei absorbeatur.

§ II

Philosophia Indorum.

Indorum philosophia dispesci etiam potest in traditionalem, quo nomine nuncupo eam, quæ continetur tum in libris sacris, tum in philosophicis, libris sacris consentaneis; ac rationalem, quæ continetur systematibus per solam rationem, nullo habito respectu ad libros sacros, elaboratis. Libri sacri Indorum Vedæ nominantur, ac quatuor numerantur: Rig-Veda, Yadjour-Veda, Sama-Veda et Atharva-Veda. Auctor horum librorum habetur Vyasa, de quo dubitatur, utrum singularis sit scriptor, vel potius designet plures compilatores, eo quod Vyasa compilatorem significet.

Systemata libris vedicis consentanea sunt Mimansa, cujus auctor habetur Djamini; et Vedanta, cujus auctor habetur prædictus Vyasa compilator Vedarum. Præcipua vero systemata heterodoxa, seu libris vedicis non consentanea, sunt Djainas et Budhas. Sed tam hæc, quam priora, sub multiplici librorum ac systematum forma continentur et exponuntur. Ast nobis summa tantum capita philosophiæ traditionalis et rationalis breviter exponere licet.

1.º Philosophia traditionalista.

a) Substantia prima et infinita, quæ Brahm dicitur, extitit ab æterno indeterminata, indistincta ac veluti unitas pura, somno divino dedita et absque sui conscientia.

b) Ex hujusmodi somno evigilans Brahm, transit ab indeterminatione ad determinationem, fitque potentia creatrix et intelligentia determinata, ex qua primitus emanat Maya,

id est, materia, seu illusio, quæ est veluti origo phænomenorum particularium et individuorum.

c) Simul cum Maya, vel materia, emanavit ex sinu Brahm Brahma, qui creator, Vischnu, qui conservator, et Schiva, qui destructor formarum ac phænomenorum, qui in mundo cernuntur, habentur. Atque hæc est Trimurti philosophiæ indicæ, in qua Trinitatem catholicam immerito quidam rationalistæ suspexerunt.

d) Secunda præfatæ Trimurti persona, Vischnu, pluries in terram descendit, ut varias incarnationes et transformationes subiret, quarum narrationi nuncupatur maxima pars Vedarum.

e) Hominis animæ immortales quidem existunt; at continuo de corpore in corpus transmigrant, qua metempsychosi purificantur, ac tandem universali animæ uniuntur, in qua absorbentur.

f) Denique, in systemate Vedanta, in quo Vedarum doctrina evolvitur, docetur, quod via ad felicitatem, ultimaque perfectissima ac universalis hominis scientia positæ sunt in cognitione hujus veritatis: Brahma solus existit, et quidquid non est Brahma, est illusio.

g) Hinc homo in duplici statu existere potest quoad possessionem scientiæ dum existimat, entia, quæ in mundo apparent, esse objective realia ac inter se distincta, versatur in statu somnii, dum e contra agnoscit, omnia idem esse cum Brahma, ita ut extra ipsum nihil reale existat, tum versatur in statu vigiliæ.

2.º Philosophia rationalis.

Systemata heterodoxa, quæ a Vedis recedunt, vel saltem abstrahunt, sigillatim exponere non licet, ex suscepti operis consilio et brevitate. Sufficiat igitur commemorare ea, quæ celebriora sunt. Inter quæ annumerantur

A) Philosophia Nyaya, cujus auctor habetur Gotama. Logicam præcipue continet: 1.º exponit argumentationem syllogismo analogam, quæ constat propositione seu thesi, ratione, exemplo, applicatione seu assumptione, et conclusio-

ne; 2.º sex cathogorias vel prædicamenta assignat, nempe, *substantiam, qualitatem, actionem, universale, proprium* seu particulare, et *relationem*; 3.º docet, animam hominis esse spiritualem, et a corpore distinctam et independentem. Unde *Nyaya* haberi potest tamquam philosophia reliquis indicis systematibus præstantior, utpote rationi et veritati magis consentanea.

B) Philosophia *Sankhya*, cujus auctor *Kapila* habetur. Sensualismum ac materialismum continet, quippe docet: 1.º sensationem esse facultatem unicam, qua res cognoscimus, quamvis inductionem ac traditionem hominum ei adjungat; 2.º primum principium rerum esse materiam æternam, informem, indivisam, quæ producit et non est producta; 3.º animam hominis ex materia originem ducere, atque ex combinatione aliorum elementorum exurgere.

C) Est et alia philosophia *Sankhya*, quæ dicitur *Patandjali*, quia hic ejus auctor habetur. Sicut prior ad materialismum, ita hæc posterior ad mysticismum purum vergit. Nam inter alia hæc habet: 1.º vera hominis felicitas et scientia omnem actionem excludit, ac in perfecto otio et quiete reperitur; 2.º fides et contemplatio Dei, id est, entis absoluti, bonitatem et malitiam actionum excludit, nam «mente devotus in hoc ævo utraque dimittit, bene et male facta;» 3.º Deus est ens in seipso seu indeterminatum, quod cum in omnibus rebus reperitur, in omnibus reperitur Deus, seu omnia sunt Deus, quatenus omnia ratione n entis participant; 4.º per extasim et contemplationem homo absorbetur tandem et extinguitur in Deo.

Observationes.

Prima. Philosophiam budhicam omittimus, quia adhuc satis non constat de Budhaistarum vero systemate scientifico, quamquam conjectari licet, eos animam hominis mortalem efficere.

Secunda. Ex dictis facile colligitur, falli eos, inter quos Balmes, qui pantheismum in philosophia Indorum renuunt agnoscere. Siquidem, sive orthodoxa, sive heterodoxa illo-

rum systemata inspiciantur, in omnibus ferme perspicue sese offert pantheismus seu identitas absoluta et substantialis rerum. Quinimmo, ipsa philosophia *Sankhya* *Kapilæ*, quæ, ut vidimus, materialismum profitetur, ex alia parte ad identificationem omnium cum materia vergit, ita ut inficietur objectivam realitatem ipsius *ego* humani singularis. Ait enim, si fides Colebrooke: *Ego non existo; nec ego, nec aliquid, quod sit mei, vere existit.*

Tertia. Apud Indos observantur cuncta fere systemata, quæ postea tum apud Græcos, tum apud occidentales populos extra doctrinam catholicam prodierunt; unde initia philosophiæ pure rationalis eis tribui merito posset ¹.

§ III

Philosophia Sinensium, Persarum et Ægyptiorum.

Horum populorum philosophiam jungimus, tum quia certa monumenta ad ipsorum doctrinas tuto dijudicandas non habemus, tum maxime quia theologiam ac religionem, potius quam philosophiam proprie sapiunt illorum systemata.

A) Duo præcipui philosophi apud Sinenses celebrantur, quorum primus *Lao-tseo*, 604 ante Christum natus, scripsit opus inscriptum: *Tao-te-king* (*Liber viæ et virtutis*), in quo, præter metaphysica quædam circa Dei naturam rerumque emanationem ex divina substantia, fusius de moralibus disserit. Alter Sinensium philosophus *Confucius* (*Khoung-fu-tzée*), 551 ante Christum natus, quantumvis maxima veneratione et cultu Sinenses eum prosequantur, potius compileris quam philosophi nomen meretur; quandoquidem libri, qui ipsi tribuuntur, moralia quædam solum conti-

¹ "L'Orient est le berceau de la civilisation et de la philosophie; l'histoire remonte jusqu'à, et pas plus haut." Cousin, *Histoire de la Phil.*, lect. 5.^a

nent: unde revera, qua philosophus, multo inferior Lao-tseo proculdubio existit. Igitur, nostra sententia, si nomen et venerationem apud Sinenses obtinet, id debet: 1.º sectæ *Litteratorum* populo præsentium et imperantium, qui se Confucii discipulos profitentur; 2.º complicationi veteris Sinesium doctrinæ¹.

B) Persarum doctrina hæc continet: 1.º Primum omnium principium est *Mithras*, quod etiam *Zeruane-Akerene* dicitur, quasi tempus illimitatum, ac ens æternum sine ullo principio. 2.º Hoc principium genuit *Ormuzd*, principium boni, et *Ahrimam*, principium mali, ex quorum pugna prodiit mundus iste, bonis et malis constans. 3.º Hæc pugna statuto tempore finem accipiet per victoriam *Ormuzd* destruentis regnum *Ahrimam*, qui tunc amicitia cum *Ormuzd* et ipse conjungetur.

Persæ ignem primitus coluerunt tamquam symbolum divinitatis; postea vero cultum astrorum (*Sabæismum*) amplexati sunt. Admittebant tamen resurrectionem hominum, animarum immortalitatem, et præmia ipsarum in paradiso post definitivam victoriam *Ormuzd*. Ipsorum systema, tam theologicum, quam philosophicum, continetur in *Zend-Avesta*, cujus auctor habetur *Zoroaster*, qui floruit ætate Darii Hystaspes.

C) Ægyptiorum doctrina secreta (*esoterica*), quæ apud sacerdotes servabatur, ignota nobis adhuc existit. Quod attinet ad externam (*exotericam*), quæ apud vulgares homines vigeat, sequentibus summam continetur: 1.º existit principium æternum et universale omnium, ex quo emanant *Osiris* et *Isis*; quorum primum est principium activum et

¹ "C'est lui qui recueillit et mit en ordre tous les documents religieux, philosophiques, politiques et moraux qui existaient de son temps, et en forma un corps de doctrines sous le titre de *Y-king*, ou *Livre sacré des changements*; *Chon-king*, ou *Livre sacré par excellence*; *Chi-king*, ou *Livre des vers*; *Li-ki*, ou *Livre des rites*." Pauthier, *Les Livres sac. de l'Orient.*, Introd., pag. 11.

immateriale, alterum principium passivum et materiale; 2.º ex unione horum duorum principiorum reliqua entia producuntur; 3.º *Osiris* est sol, vel saltem in ipso dominatur, sicut *Iris* in luna; 4.º spiritus inferiores ex *Osiri* procedunt, et astra ac præcipuas mundi partes regunt, movent et gubernant; 5.º hominum animæ immortales sunt, ac si purificatæ in morte inveniuntur per bona opera, præmia recipiunt; si vero peccatis maculentur, puniuntur per transmigrationem in corpora animantium et alia viliora. Ex hac fortasse doctrina originem duxit stupida superstitio populi ægyptiaci, qui non sabæismum modo, sed etiam fetichismum consecrabatur.

CAPUT SECUNDUM

EPOCHA SECUNDA

Philosophia græca usque ad instaurationem socraticam.

Postquam Græcorum doctrina emersit e forma poetica et religiosa, sub qua in *Orpheo* et reliquis vetustioribus poetis invenitur, quatuor præcipua sistemata peperit, quæ continentur schola *jonica*, *italica*, *atomistica* et *pantheistica* seu *eleatica*, ac denique tamquam communem omnium terminum *scepticismum*; de quibus sigillatim dicendum.

§ I

Schola jonica

Thales (*Mileti* natus sex ante Christum sæculis) fundator habetur hujus scholæ, cujus character fundamentalis est: 1.º spectare mundum seu naturam tamquam animatam vi quadam divina, singulis ejus partibus intime conjuncta; unde non aliam divinitatem quam naturam ipsam agnovisse videtur; 2.º asserere, primum principium omnium rerum esse

materiam, quam tamquam ens primævum et improductum habebant hujus scholæ sectatores. Dissidebant tamen quoad designationem et nomen hujus materiæ principii. Nam

a) *Thales* principium rerum nuncupabat *aquam*, ex qua cætera elementa composita et formata sunt. Sed ejus discipulus

b) *Anaximander* principium rerum ajebat esse materiam, nude sive abstracte sumptam, quam sub nomine *infiniti* designabat; ac simul rerum mundanarum varietatem explicabat per *rarefactionem* et *condensationem* præfatæ materiæ.

c) *Anaximenes* (548 ante Christum Mileti natus) hanc materiam originem rerum vocavit *aerem*, ex cujus rarefactione et condensatione cuncta oriri et interiri, autumabat; quam sententiam sequutus est ejus discipulus *Diogenes Appollonius*.

d) *Heraclitus* (500 ante Christum Ephesi natus) asseruit: 1.º materiam primævam ac rerum principium esse ignem; 2.º ipsum constituere etiam animam universalem mundi; 3.º animas singulorum hominum esse veluti quasdam exhalationes illius animæ universalis.

e) *Anaxagoras* tandem (494 ante Christum Clazomenæ natus) scholam jonicam regeneravit ac perfecit. Quamvis enim Anaximenes fuerit discipulus, et quamvis cum jonicis docuerit, materiam, ex qua mundus constat, esse primævam et æternam, at simul docuit: 1.º materiæ hujus atomos, temere primum confusas, per *spiritum divinum* fuisse ordinas; 2.º præfatum *spiritum divinum* esse omnipotentem, sapientem, aqua, mundo et materia distinctum et independentem: ac proinde notionem veri Dei personalis atque spiritualis philosophorum primus apud Græcos docuisse videtur. Atque propter doctrinam circa Deum, quæ cum populorum superstitione et poetarum figmentis pugnabat, carcere et exilio fuit damnatus eximius hic philosophus.

§ II

Schola it alicæ

Pythagoras, in insula Samos natus ac Thaleti coævus, hujus scholæ fundator extitit. Postquam Pherecidem Syrum audivit, Ægyptum, Phœniciam, Persidem et alias orientales regiones peragravit, orientaliumque artibus et scientiis cognitis, Crotone in Italia constitit. Juxta orientalium morem, præter doctrinam vulgarem et publicam, aliam secretam seu esotericam habebat, illustrioribus quibusdam discipulis reservatam. Tanta auctoritate apud discipulos pollebat, ut quæstio quævis finem acciperet, ex quo constabat, quid *Pythagoras* doceret. Hinc illud tritum: *magister dixit*. Hujus scholæ doctrina philosophica ad sequentia revocari potest:

a) Principium omnium rerum est Deus, unitas absoluta (*monas*) et prima, quæ continet in se sive in sua unitate ens ideale et materiale, sive spiritum et materiam.

b) Ex hac prima *monade* vel unitate oritur *dyas*, principium vel ratio indeterminationis, oppositionis et imperfectionis in rebus, ex quibus mundus coalescit: unde ex *monade* tamquam principio activo, et ex *dyade* tamquam principio passivo, mundus formatus est.

c) Est autem mundus complexus unitatum, seu potius, manifestatio externa et multiplex unitatis primævæ vel monadis; atque ipsa anima rationalis est quidam numerus, quatenus ex monade atque ex dyade simul participat.

d) Deus, seu monas prima, cunctis rebus seu substantiis implicatur; ac proinde constituit animam universalem mundi, ex qua spiritus, dæmonia, et animæ hominum emanant.

e) Homo quibusdam operationibus communicare potest cum spiritibus illis ac dæmoniis: atque ad præfatam communicationem maxime disponitur, dum intellectum et voluntatem ab objectis et bonis sensibilibus secernit, seipsum intelligibilia et æterna convertendo.

f) Hominis animæ ante corpora extitere: ac de corpore in corpus perpetuo migrant: quibus transmigrationibus purificantur a maculis, quæ ex dyade ipsis obveniunt, donec ab ista penitus liberatæ et solutæ in Deum transformentur et absorbeantur.

Pythagorici, non philosophiam tantum, sed musicam, astronomiam, ac præsertim mathesim, coluerunt, ex qua etiam symbola acceperunt, quibus ipsorum obvolvitur philosophia. Moralem quoque ac politicam eolverunt Pythagoræ discipuli ac successores; quorum præcipui sunt Empedocles Agrigentinus, Epicharmus, Ocelus, Timæus Locrensis, Architas Tarentinus, Philolaus, et tandem Hiparcus et Eudoxius, qui in physica et mathesi excellere.

§ III

Schola atomistica.

Doctrinam scholæ jonicæ *Leucippus* et *Democritus* eolverentes, systema atomisticum materialismo infectum protulerunt, cujus hæc sunt præcipuæ assertiones:

- a) Rerum omnium principia sunt *plenum* et *vacuum*; quod quidem vacuum, non entis carentia vel privatio, sed ens reale et positivum est: *plenum* vero constituitur per infinitam multitudinem *atomorum* diversæ figuræ et magnitudinis, sed æterno et essentiali motu præditarum.
- b) Atque varia conjunctione harum atomorum rerum varietas, quæ in mundo cernitur, exurgit.
- c) Animæ humanæ sunt atomi igneæ; ac proinde cum ipsarum extinctione aut separatione extinguuntur et animæ.
- d) Cognitio perficitur, quatenus tenuissimæ quædam imagines, ex objectis continuo avulsæ et avolantes, sensus et rationem percellunt, eisque objecta repræsentant.

Leucippus natus est *Abderæ* in *Thracia* anno 470 ante Christum; et discipulum habuit *Democritum* ibidem natum.

§ IV.

Schola pantheistica.

Ex idealismo et anima universali mundi a *Pythagora* traditis initium et occasionem sumpsit pantheismus scholæ eleaticæ, cujus præcipui asseclæ habentur:

A) *Xenophanes* (617 ante Christum *Colophoniam* natus), qui, *Eleæ* sedem figens ac nomen huic scholæ tribuens, hæc docebat: 1.º Ex nihilo nihil fit, ac proinde nihil de novo produci potest, sed quidquid existit, secundum essentiam suam ab æterno existit, et in æternum erit; 2.º Deus ergo est omne esse, et rerum universitas est unum et idem esse Dei. 3.º Igitur, quoad esse substantiale, omnia sunt unum, quia non nisi unum esse dari potest.

B) *Parmenides* (508 ante Christum *Eleæ* natus), *Xenophanis* auditor, ejus doctrinam tuitus est ac eolvit, docens, entia seu substantias finitas, quas in mundo cernimus, non esse *objective reales*, sed mera *phænomena* apparentia, seu illusiones sensuum. Hinc eleatici sensibus vim omnem erga veritatis cognitionem negabant, solique rationi insistendum, docebant; qua in re scholæ atomisticæ e regione opponebantur, quæ vim animæ erga cognitionem objectorum sensibus tantummodo tribuebat.

C) *Melissus* demum (444 in insula *Samos* ante Christum natus) eandem doctrinam professus est ac *Parmenides*, cujus fuerat auditor.

Notare velim, non multum fidendum esse analysibus doctrinæ harum veterum scholarum, quarum vel nulla, vel perpauca originaria et indubitata monumenta ad nos pervenerunt. Etenim, ut prudenter *Balmes* adnotavit, ex temporum distantia, operum corruptione, idiomatum difficultatibus, ænigmaticarum locutionum inepta interpretatione, gravissimi errores non potuerunt non oriri. Prudenter igitur

se geret lector ille, qui horum veterum systematum expositionem intra probabilitatis terminos contineat.

D) *Zeno*, Parmenidis auditor (460 ante Christum Eleæ natus), ex una parte pantheismum idealistam firmavit; ex alia vero scepticismi fundamenta jecit. Pantheismum eleaticum firmavit, quatenus docuit:

a) Pluralitatem objectivam entium minime admittendam esse, quia aliter opus esset rebus tribuere contrarias qualitates vel attributa, similitudinem et dissimilitudinem, unitatem et pluralitatem, motum et quietem, etc.

b) Divisibilitas tribui nequit rei extensæ absque contradictione; nam si partes, quæ in ea supponuntur, sunt simplices et indivisibiles, ex eis nequit conflare res extensa; si partes compositæ sunt, in infinitum progredietur divisio, ac proinde, non tantum tollitur unitas, sed corpus extensum erit finitum simul et infinitum.

Scepticismo favet, dum docet:

a) Fidem omnem denegandam sensibus, quibus perpetuo deludimur et ad falsa judicia impellimur.

b) Sensus quippe testantur, res in spatio reali existere, quod tamen impossibile est; nam si corpora in spatio essent, ipsum spatium in alio spatio esset, et sic in infinitum.

c) Similiter nos decipiunt sensus, dum motum esse testantur; res namque moveri nequeunt, nec in loco, in quo sunt, quia ibi quiescunt, nec in loco, in quo non sunt.

§ V

Schola sceptica.

Doctrinam Zenonis eleatici evolventes philosophi, qui ei successerunt, Scepticismum facile induxerunt; cui systematiam simul et occasionem præbuerunt pugnae, quibus quatuor enumeratae scholæ inter se digladiabantur. Pythagorici enim naturalismum scholæ jonicæ; hujus vero asseclæ idea-

lismum scholæ pythagoricæ falsitatis evincebant: similiter eleatici materialismum Leucippi et Democriti; hi vero pantheismum scholæ eleaticæ facile oppugnabant: ex quo contingit, ut mens humana, dubia et falsa ubique reperiens, ab omni affirmatione se cohibuit, atque ad universalem dubitationem se convertit. Profluxit exinde non parvus numerus *sophistarum*¹, qui, omnia susque deque permixcentes, subtilitatibus ac cavillis insistentes, affirmationem et negationem, veritatem et errorem æque simul consecabantur, ac sceptica ratione pertractabant. Horum præcipui fuere:

A) *Gorgias* (440 ante Christum Leonti in Sicilia natus), qui agebat: 1.º nihil realiter existere, vel saltem nihil certo ab homine posse cognosci; 2.º si quid vere existat, aut verum in seipso sit, cæteris hominibus non posse id ostendi; 3.º moralitatis regulas et principia, non ex propria essentia, sed ex hominum conventionem vera aut falsa esse.

B) *Protagoras* Democriti discipulus (Abderæ 498 ante Christum natus), qui agebat: 1.º humanam cognitionem phænomena tantum seu rerum apparentiam attingere; 2.º hominem percipientem esse mensuram veritatis et falsitatis quoad res perceptas, ita ut res objective sumptæ, nec veræ sint, nec falsæ, sed veritatis et falsitatis denominationem recipiunt ex modo, quo a subjecto percipiuntur; 3.º nihil posse tuto de

¹ "El Nombre de sofista, considerado en su etimología, nada tiene de infamante, pues se deriva de un verbo griego, que significa enseñar la sabiduría, y no designaba primitivamente sino á los que estaban encargados de esta bella misión. Mas en lo sucesivo se halló una nube de *ergotistas*, que abusaban de sus talentos, de los conocimientos que tenían en el arte del raciocinio y de su facilidad de hablar, para disputar sobre todo: embrollaban lo que era más claro; oscurecían toda verdad; seducían y engañaban los entendimientos bajo pretexto de instruirlos, y se decoraban con el honorífico título de sofistas. Desde entonces cambió de significación esta palabra, y, aunque noble en su origen, no ha sido tomada después sino en mal sentido.", Bouvier, *Historia Elem. de la Filos.*, cap. VII.

rebus disputari, quia ex utraque parte æqualis veritas reperitur; 4.º Deorum existentiam realem dubiam ac problematicam esse, nec certitudinem dignosci posse.

C) *Calicles* ex Acharnania ortus, qui, præter alia sophisticis coævis communia, profitebatur, non aliam esse regulam justis et injustis moralis præter instinctum naturalem, ipsorumque distinctionem apud homines ex politica et legibus pro manasse.

Præter hos extiterunt quamplurimi ejusdem furfuris sophistæ et sceptici, ut *Prodicus* in insula Ceos natus, *Hippias* ex Elide originem ducens, *Thrasymachus* Chalsedone, *Euthydemus* in insula Chio, ac *Critias* Athenis nati.

Observationes:

1.^a Prout fere semper ac constanter in historia philosophiæ observatur, in hac secunda epocha systemata varia, quæ hominis ratio sibi ipsi relicta peperit atque evoluit, scepticismo tandem occasionem et originem suppeditarunt postremis temporibus.

2.^a Quatuor præcipuæ scholæ, quæ hac secunda epocha viguerunt, peculiaribus characteribus insigniuntur. Equidem, *jonica* physicam fere unice colebat; unde eidem nimis insistendo dualismum consecatur, simulque proinde ad naturalismum purum vergit, atheismoque viam parat: *pythagorica*, præter symbolismum, quo philosophiam deturpat et obruit, ad idealismum vergit, simulque semina pantheismi statuit: *atomistica*, naturalismum scholæ jonice evolvens, atheismum docet atque amplectitur: *eleatica* similiter idealismum et semina pantheistica scholæ pythagoricæ evoluit, atque ad pantheismum purum perducit.

3.^a Cæterum, atheismo scholæ atomisticæ viam stravit, ac pro ludium fecit speciali ratione Anaximander, dum statuit, principium rerum omnium esse materiam, quam etiam simul *in finitum* nuncupabat: ex hac quippe doctrina facilimus ac spontaneus existit transitus ad negationem Dei viventis, personalis, intelligentis ac spiritualis.

CAPUT TERTIUM

TERTIA EPOCHA PRIMI PERIODI

§ I

Instauratio socratica.

Socrates (Athenis 470 ante Christum natus, philosophiam, procacitate et erroribus sophistarum deturpatam ac fere everksam, instaurare egressus est, idque duplice potissimum ratione: 1.º retundendo arrogantiam et petulantiam coævorum sophistarum, quos ex simulata ignorantia interrogationibus premebat, eos cogens absurda et contradictoria amplecti; 2.º mentis aciem hominisque attentionem ad observationem psychologiam convertens, ac eam sobrietatem in scientia humana constituens, qua verus sapiens profitetur, aliquas ac præcipuas veritates hominem attingere per certitudinem posse, at multo plura ea esse, quæ homo aut probabiliter tantum, aut nulla ratione cognoscit. Fuit autem *Socrates* modestæ fortunæ homo, utpote filius Sophronisci statuarii ac Phænaretæ obstetricis, suavitate morum præcellens, ac familiarem consuetudinem et dialogos adhibens pro philosophia quærenda et discipulis tradenda. Librum nullum, quod sciamus, scripsit; at ipsius doctrina prout et *Xenophonte*, *Platone*, *Aristotele*, *Cicerone*, *Plutarcho* et aliis constat, sequentibus summatim continetur.

a) Homo sapientiæ initium et profectum ex seipso desumere debet, juxta illud delphicum: *Nosce te ipsum*, atque ex sui ipsius investigatione et notitia assurgit ad divina, moralia et politica cognoscenda; ad quæ objecta integram humanæ mentis aciem convertere oportet, quandoquidem mundi originem, naturam, proprietates et leges dignoscere, purum homini interest, ac difficile obtinetur.

b) Vera igitur sapientia posita est in eo, quod homo

agnoscat, quidnam sibi agendum est, tum quoad seipsum, tum quoad alios, quod quidem obtinetur et cognitione sui ipsius, et exercitio virtutum moralium, quibus homo sui ipsius fit dominus ac vere sapiens. Virtutes porro, quibus homo moralem perfectionem, in qua hujus vitæ felicitas sita est, assequitur, sunt prudentia, temperantia, fortitudo et justitia.

c) Deus unicus existit, essentialiter bonus, ab omni materia sejunctus, omnibus rebus providens, ac cuncta humana et mundana videns et audiens, qui quidem Deus ab homine coli debet pietate, quæ nihil aliud est quam cultus Deo redditus per praxim bonarum actionum ac per conatum ad continuo proficiendum in perfectione morali. Hic porro Deus invisibilis quidem est in se ipso; at ex mundi hujus adspicibilis existentia, ordine et harmonia, aperte colligitur.

d) Anima hominis spiritualis et divinæ naturæ particeps existit, ac post mortem ad locum migrat, in quo ab omnibus miseriis libera, vera ac perfecta felicitate potitur. Hæc ipsa anima, dum in mundo præstat, communicationem habere potest cum Deo et spiritibus ipsa superioribus.

Notum est, Socratem, ab Aristophane in comædia *Nubes* irrisum ac de impietate erga populares Deos accusatum, cicutam bibere coactum fuisse 70 ætatis suæ anno. Turpium vitiorum nihilominus ab aliquibus¹ fortasse immerito est accusatus.

§ II

Scholæ quædam quæ ex instauratione socratica initium et occasionem habuerunt.

Ex schola Socratis aliæ plurimæ, sive immediate, sive mediate, exortæ sunt, quarum quædam *incomplete* dici

¹ "Lo que se ha dicho de su bigamia y de su amor infame hacia el joven Alcibiades, su discípulo, es considerado generalmente como falso y calumnioso, y se halla desmentido por su

queunt, quia partem tantum ipsius doctrinæ excoluerunt atque evolvere aggressæ sunt; aliæ *complete*, illæ, nimirum, quæ universam Socratis doctrinam non solum amplexatæ sunt, sed eam nova ratione evolverunt et auxerunt. Priores, quas summatim tantum attingere licet, sunt:

A) *Schola Cyrenaica*, cujus auctor extitit Aristippus (Cyrene in Africa 380 ante Christum natus), qui docebat: 1.º voluptatem esse, non solum ultimum finem hominis, sed regulam etiam ad discernendum verum et falsum, ac proinde integram hominis vitam, tamquam fundamentis inniti voluptate ac dolore; 2.º corporis voluptates voluptatibus animæ præcellere, verumque existere virtutis humanæ præmium; ac idcirco, 3.º nullam existere veram aut essentialem differentiam inter bonum et malum morale, quippe quæ ex hominum consuetudine, opinionibus et legibus, unice oritur.

Aristippi doctrinam tuiti sunt et evolverunt ejus discipulus et consanguineus *Aristippus*, Cyrene similiter natus, sicut et hujus discipulus *Theodorus*, *atheus* cognominatus, eo quod non tantum Dei existentiam negavit, sed systema confavit, in quo et tuetur indifferentiam moralem et religiosam, ac simul e medio tollit veritatis omne criterium, viam Pyrrhoni sternens; tandem *Hegesias* et *Anniceris*, qui Alexandriæ docuerunt.

B) *Schola Cynica* fundata fuit ab *Antisthene* altero Socratis discipulo, qui, magistri moralem evolvens et ad exaggerationem perducens, constituit: 1.º summum hominis bonum in virtute situm esse, quæ quidem virtus non habetur nisi per privationem et contemptum omnium bonorum sensibilium et externorum; 2.º cum solum vitium habeat rationem mali, et sola virtus rationem boni, cætera omnia indifferentia prorsus sunt, ac proinde operationes quæcumque hominis et corporis, dummodo vitia non sint, semper, pu-

doctrina, por su vida, y, en fin, por el silencio de muchos que debieran haber hablado de ello., Bouvier. *Historia Elem. de Filos.*, cap. VIII.

bluce et ad solius naturæ leges exercere fas est. Atque ex hac insolita licentia et inverecundia, qua functiones quasdam appetitus sensitivi et corporis peragebant, cynici appellati sunt Antisthenis discipuli et asseclæ, quamquam alii sic denominatos volunt ex loco, in quo ille docebat, qui *Cynosarges* dicebatur.

Doctrinam cynicam verbo et exemplis tradiderunt *Diogenes* (414 ante Christum Synope natus), qui famosus evasit potius propter insolitam vivendi rationem et narrationes aneddoticas, quæ de ipso habentur, quam propter ejus doctrinam; *Crates* Thebis, ejusque uxor *Hipparchia* apud Maronæam nati; *Onesicritus* apud Æginam natus, *Menedemus* et *Menippus*.

C) *Schola Megarica* nomen accipit a civitate, in qua fundata fuit ab *Euclide* (qui confundendus non est cum altero Euclide mathematico ibidem posteriori ætate nato), qui, post mortem Socratis Melgaræ sedens, docuit, summum hominis bonum esse *Unum*, qua in re Euclides reminisci videtur systema eleaticum, quod professus fuerat, priusquam Socratis discipulus evaderet. Addebat, *Unum* esse verum ac unicum ens reale et immutabile. Præter hæc, ratiocinium ex analogia rejiciebat, ac doctrinam socraticam formulis abstrusis et obscuris exponebat.

Hujus scholæ nobiliores asseclæ fuerunt *Eubulides* Mileto natus, qui auctor habetur septem sophismatum, qui denominantur: *Mentiens*, *Occultus*, *Electra*, *Velatus*, *Sorites*, *Cornutus*, *Calvus*; ac *Alexius*, *Phylo*, *Stilpo*, *Clinomachus* et *Eupantus*.

D) Præter recensitas, duæ aliæ ex schola Socratis exortæ sunt, nempe, *Elidensis* et *Eretriensis*, de quibus nihil speciale constat. Harum prima a *Phædone* stabilita fuit, altera a *Menedemo*.

§ III

Philosophia Platonis

Inter scholas, quæ ex impulso socratico emergerunt, merito celebrantur *Academica* et *Peripatetica*, quarum fundatores Plato et Aristoteles inter maximos philosophos proculdubio connumerari debent, et quorum idcirco philosophiam fusius exponemus.

Plato (430 ante Christum) Athenis natus est ex stirpe Codri et Solonis, Aristone et Perictione parentibus. Post auditum per octo annos Socratem, Ægyptum, Siciliam aliasque regiones peragravit, veterum traditiones et doctrinas præsertim orientales colligendo. Non philosophiam modo, sed poesim ac mathesim colens, inscriptionem scholæ apposuit: *Nemo huc intret geometriæ ignarus*. Ex gymnasio, in quo Athenis docuit, cujus dominus *Academos* vocabatur, ipsius schola *Academia* dicta fuit. Plurima sub forma dialogorum scripsit; at non raro obscura enigmatica ratione, ita ut difficile sit ejus genuinam mentem assequi, ex quo et aliis signis conjectari licet, eum, præter doctrinam publicam, aliam secretam habuisse. Utut sit, en probabiliter ejus doctrinæ summa.

I.º Quoad scientias:

a) Hominis proprie dicta *scientia* constituitur per philosophiam, per quam homo et divina noscit, et humana gubernat; unde philosophia partim theoretica, partim practica existit.

b) Veritates vero, quas philosophia complectitur, homo sola ratione cognoscit; nam sensus corporalia et sensibilia percipientes, quæ contingentia et mutationi sunt obnoxia, nequeunt pertingere ad cognitionem scientificam, quæ circa esse immutabile et necessarium versatur.

c) Rerum essentia, quarum cognitio *scientiam* unice constituit, sunt *Ideæ* immutabiles, æternæ, necessariae, ab

omni materia sejunctæ et independentes, ex quarum impressione seu participatione in materia exurgunt individua, at ex earumdem impressione primitiva in anima seu mente resultant in hac ideæ participatæ, seu potius aptitudo et vis ad cognoscendas illas *Ideas* æternas, quæ continent essentias rerum.

2.º Quoad mundum.

a) Mundus hic adspectabilis duplici constat elemento seu principio, quorum primum est materia, quæ est quasi principium passivum, informe ac compositum ex quatuor elementis; alterum est anima universalis, quæ est quasi principium activum et vitale, mundum ejusque omnes partes informans.

b) Præfata mundi materia est æterna et improducta, eamque Deus distribuit et formavit in varia entia, juxta *Ideas* illas prototypas, quæ constituunt mundum idealem; eidemque materia communicavit (nescitur, num per emanationem ex propria substantia, aut per productionem ex materia) animam universalem.

c) Principium passivum mundi seu materia est origo et ratio mali; ex quo consequitur, *malum* esse æternum et necessarium, sicut ipsa materia, in theoria Platonis.

3.º Quoad Deum.

a) Existit Deus summe bonus, bonique totius, pulchri ac veri principium, a mundo et omni materia sejunctus.

b) Hic Deus mundi conditor et ordinator existit, unde ejus principium activum nuncupari potest; non tamen conjunctum, ut anima universalis, sed separatum et independentem; ast omnium rerum providentiam et curam habet.

4.º Quoad hominem.

a) Ex mundi anima universali plures animæ humanæ oriuntur; quæ, primum astris præpositæ, ob scelera admissa in corpora humana pro carceribus detruduntur, ubi cum anima alia irrationali conjunguntur.

b) In homine igitur, præter rationalem animam, quæ spiritualis, immortalis ac divinæ particeps existit naturæ, in-

venitur alia, quæ mortalis est, atque origo concupiscentiæ et passionum. Aliqui tamen opinantur, Platonem tres animas homini concedere, quarum *intellectualis* in capite existat, animalis seu *sensitiva* in hepate vel corde, *vegetativa* in regione gastrica.

c) Quoniam rationalis anima, antequam corpori uniretur, impressione et cognitione *Idearum* jam potiebatur, dum in hac vita occasione sensationum vim exerit, et veritatem cognoscit, iteratam cognitionem, seu potius conscientiam obtinet præcedentium notionum; unde scientia, quæ in præsentis vita acquiritur, *reminiscentia* dici potest.

5.º Quoad moralem et politicam.

Hæc merito habet Balmes. «Quamquam Platonis theoriæ morales sublimes sint, quippe qui virtutem ponit in imitatione Dei, fatendum tamen, cum ad praxim descendit, minus felicem esse: in ejus *Republica* nonnulla inveniuntur, quæ referre pudet: ejus *dialogos* appellavit Jefferson libellos famosos contra Socratem.»

Platonis politicæ summa perfectio erat individui absortio in societate; quæ perfectio tunc summa existeret, cum omnia communia forent, etiam mulieres. «Perfectior societas illa erit, inquit Plato, in qua strictius et plenius in praxim deducatur vetus proverbium: *inter amicos omnia esse communia*. Ubicumque id eveniat, vel in posterum eventurum sit, ut mulieres, filii, bona, communia sint, diligentissime curando, ut vel ipsum dominii nomen penitus obsolescat, ac, quantum fieri possit, communia sint etiam vel illa, quæ homini natura dedit, ut oculi, aures, manus, ita ut cives omnes sibi videantur in communi operari, audire et videre, et eadem omnes probent vel rejiciant, atque iisdem doloribus vel voluptatibus afficiantur; uno verbo, ubicumque leges sibi proponant facere *Rempublicam* perfecte *unam*, ibi erit politicæ virtutis summa, nec legibus illis perfectiores excogitari poterunt. Hæc Respublica, sive Deorum sit, sive Diis genitorum, completissimæ felicitatis mansio est.»

Observationes:

Prima. Inter multa vera, quæ philosophia Platonis continet, plurima etiam sunt inepta, prorsus falsa ac periculosa, ut videre est in ejus doctrina morali et politica, in ejusdem opinionibus circa naturam et præexistentiam animarum rationalium, materiæ æternitatem, etc. Sed præterea scepticismo et idealismo viam sternit: idealismo quidem, ex omnimoda oblivione materiæ et contemptu sensuum quoad scientiam capessendam, non secus ac ex confusa et obscura Idearum theoria: scepticismo vero, ex ratione scribendi ipsi familiari, qua diversæ et oppositæ sententiæ in utramque partem firmantur, adeo ut impossibile quandoque evadat ipsius opinionem dignoscere.

Secunda. Ex dictis colligitur, absurdam esse opinionem illorum, qui autumant, vel potius somniant, Trinitatem catholicam apud Platonem reperiri. Etenim platonica trinitas, si qua existit, constat ex *Deo*, ex *Ideis*, quæ constituunt mundum idealem et typicum, et ex *anima universali*, qua mundus vitam et motum recipit. Jam vero, in primis, nonnullis docet Plato, hæc tria hypostases seu personas esse, quod vel solum sufficeret ad funditus evertendam similitudinem, non dicam identitatem platonice trinitatis cum trinitate catholicorum. Deinde, *Idea* illæ fictæ trinitatis platonice probabilius a Platone habentur tamquam substantiæ a Deo distinctæ et extra ipsum positæ, ex quo sane non secunda persona, sed tot personæ resultarent, quot ideæ ab ipso ponuntur. Quod si quis contendat, *Ideas* illas in mente seu ratione divina contineri (quod omni ferme verisimilitudine caret), nunquam ex Platone ostendet, mundum illum idealem ex Ideis conflatum veram personalitatem a Dei personalitate distinctam continere. Tertio tandem, etiam si hæc omnia deficerent, adhuc absurdum esset Trinitatem in Platone quærere: siquidem, quæ tamquam tertia persona eidem assignatur, nempe, *anima universalis* mundi, a Deo producta fuit, ipsique prorsus inferior est apud Platonem: quæ sane vel sola res sufficeret ad quamcumque affinitatem inter trinitatem catholicam et platonianam e medio tollendam.

Qui ergo non præoccupato animo doctrinam Platonis expendit, nullam Trinitatem catholicam, sed purum putumque Dualismum ethnicum, ex Deo uno et materia æterna constantem, ibi reperiet.

Tertia. Porro conatus iste detegendi in doctrina platonica Trinitatem aliaque dogmata religionis christianæ apud recentiores quosdam rationalistas ideo invaluit, ut hac ratione originem divinam et supernaturalem catholicæ Religionis callide e medio tollant¹; unde nonnisi post diligens

¹ Dixi apud recentiores rationalistas, nam, quamvis aliqui e veteribus Ecclesiæ PP., præsertim ex his, qui ex platonismo ad Christi Religionem transierunt, vel Platonis philosophiam coluerunt, ut S. Justinus, Athenagoras, Clemens Alexandrinus, Origenes, etc., studuerint, relationes et affinitates quasdam inter Platonis doctrinam et Christi Religionem invenire, id eo animo fecerunt: 1.º ut ostenderent, veritates philosophicas, morales et religiosas, per naturalem rationem cognitatas, cum doctrina catholica per Christum revelata minime pugnare, sed eidem potius favere; quinimmo quasdam ex his veritatibus, ut existentia et unitas Dei, animæ immortalitas, etc., a revelatione Christi præsupponi tamquam ipsius quædam fundamenta; 2.º ut hac ratione evellerent præjudicia quorundam gentilium, præsertim philosophorum, qui falso existimabant, christianam Religionem philosophiam excludere ac cum ea pugnare.

Rejicere ergo oportet, non solum sententiam Le Clerc, Souverain et Ackerman, qui christianam doctrinam ex doctrina Platonis repetunt, sed sententiam quoque catholici theologi Petavii, qui influxum philosophiæ platonice in veteres Ecclesiæ PP. longius quam par est perducit, immerito inter alia adfirmans, eorum "plerosque de Sanctissima Trinitate platonico more sensisse;" quodque pejus est, adserere non veretur: "Justinum inferioris ejusmodi conditionis esse putasse Filium, etiam antequam homo fieret, ac minorem esse Deum, qui nec ubique esset, et spatio circumsciberetur aliquo, et paternæ voluntati serviret;," quibus postquam non absimilia tribuit Athenagoræ, Tatiano et Theophilo Antiochensi, sic tandem concludit: "Quæ ut absurda, ita Justinus, Athenagoræ ac Tatiani doctrinæ consentanea sunt, et ex platonico dogmate deprompta;," Qui

examen et sub quadam diffidentia excipere oportet, quæ congerunt de identitate et affinitate inter platonica et christiana dogmata, nisi dilucida testimonia proferant.

6.º Platoni in Academia successerunt: 1.º *Speusippus*, qui duplicem veritatis criterium admisit, *rationem* pro veritate intelligibili; et *sensus* vel experientiam pro rebus sensibilibus; 2.º *Xenocrates*, qui formulas et symbolismum pythagoræorum ad doctrinam Platonis transtulit; 3.º tandem *Polemon*, *Crates* et *Crantor*.

agnoscere velit, Petavium injuste hos veteres scriptores accusasse de violato dogmate Trinitatis ex dogmatibus platoniceis, adeat recentiores theologos catholicos, ac præsertim Mochler in sua *Patrologia*.

Cæterum, si qui veterum Ecclesiæ PP. et scriptorum affinitatem inter platonica et christiana dogmata plus æquo extulerunt, in causa fuit opinio, qua tenebantur, Platonem illa dogmata ex Moyse et Prophetis desumpsisse, dum Ægyptum et Asiam peragravit: unde ex ipsorum mente et sententia, secus ac evenit in rationalistis, dogmata christiana, sive in Platone reperiantur, sive non, ex Dei tantum revelatione originem ducunt. Hinc et illi ipsi, qui platoniam philosophiam extollunt et exaggerant, ut, inter alios, Eusebius Cæsariensis, qui Platonem appellat *Moysem Atticum*, simul fatentur, hujus philosophiam innumeros gravissimosque errores continere cum christianis dogmatibus pugnantes.

Quod si quis e veteribus philosophiæ platonice amoris et cultum revera ultra permissos fines provexit, et ad exaggerationem perduxit, profecto non catholica dogmata, sed potius multiplices errores ex eadem eduxit, atque in christianam Religionem invexit. Cujus rei exemplum præbet Origenes; quandoquidem, maxima pars errorum, qui ipsi tribuuntur, ut præexistentia animarum, earum casus et detrusio in corpora, finalis omnium rerum reversio (*apocatastasis*) seu reparatio per reditum ad Deum, etc., ex platonice philosophia proculdubio emanavit. Vid. Maret, *Theod. Crist.*

Mochler, in op. cit. Worter, art. *Platonisme*. *Diction. encicl. de la Theol. Cath.*, t. XVIII.

Hæc porro cuncta maxime notata volui pro his, qui postea theologiæ daturi sunt operam.

7.º Post istos, qui magistri doctrinam essentialem conservarunt, novam formam subit academia sub *Arcesilao* (316 ante Christum nato), qui, elementum scepticum platonice philosophiæ evolvens, *Secundam Academiam* fundavit, docens, nullum existere tutum criterium veritatis, ac proinde nihil a nobis tamquam certum amplectendum. Ast vero *Carneades* (215 ante Christum Cyrene natus) *Academiam Tertiam* constituit, in qua docebatur, hominem certum quidem esse posse de existentia sensationum et perceptionum internarum; ast vero quoad objecta ipsa externa ad verisimilitudinem tantum, numquam ad certitudinem pertinere.

§ IV

Schola Peripatetica.

Aristoteles hujus scholæ auctor et parens, natus est 384 ante Christum, Stagyræ (hodie *Stauro*), quæ civitas est maritima Thraciæ, Macedoniorum regno jam tum adjuncta, matre Præstiade et patre Nicomacho, qui medicinam profitebatur. Si fides Laertio, utebatur veste pretiosa, annulis et tonsura, fuitque voce gracili, parvis oculis et exilibus cruribus; sed quidquid de hoc sit, id indubium est, ipsum fuisse ingenio supra hominem sublimi et acerrimi judicii virum, qui scientias et artes fere cunctas et ad perfectionem didicit, et scriptis auxit et ornavit. Decimo septimo ætatis anno Athenas venit, ibique per viginti annos auditor fuit Platonis, qui eum appellare solebat *mentem suæ scholæ*. Nec multo postea, Philippo Macedonum rege, præpositus magister filio Alexandro Magno, postquam hujus educationem et instructionem perfecit, Athenas reversus est, ubi tredecim annis publice docens, constituit scholam *peripateticam*, sic dictam vel ex *lyceo*, in quo docebat, vel probabilius quia doctrinam discipulis deambulando traderet. Tandem impietatis erga Cererem et Deos populares ex invidia et fortasse ze-

lotypia sophistarum et platoniorum accusatus, profugit Chalcidem, ubi mortem oppetiit ¹, 322 ante Christum anno.

Præter publicam et communem doctrinam, aliam esotericam seu *acromaticam* habebat, quam etiam ex parte in quibusdam ex operibus conscriptis exposuit ². Ast vero ob varios, nec felices ejus librorum eventus, capita quædam ipsius doctrinæ, præsertim *acromaticæ*, difficile a nobis dignosci possunt; eo vel maxime, quod ejus opera corruptiones et interpollationes passa sunt, inter varios fortunæ casus, quos ita describit noster Vives ³ summam simul ac eleganter pro more: «Libri ejus diu latuerunt cum bibliotheca Theophrasti discipuli, quæ, ad hæredes imperitos devoluta, multis annis in tenebris et squalore jacuit, usque ad tempora L. Syllæ Dictatoris, qui bibliothecam illam coemit, et libros describendos in ordinemque redigendos Tyrannionem dedit grammatico, sicut auctores sunt Plutarchus Cheronæus et Strabo; post ea tempora, fuerunt in omnium manibus, sed non magno in pretio propter difficultatem sensorum, ad quæ pauci penetrabant, quousque Alexander Aphrodisiensis, Antoninorum temporibus diligens Aristotelis lector,

¹ Circa ejus mortis genus et causam non una est scriptorum sententia. «Eumele, inquit Blainville, le fait mourir de poison; Saint Gregoire de Nazianze, Saint Justin, et d'autres ecrivains, disent qu'il se précipita dans l'Euripe; d'autres, avec plus de raison, prétendent qu'il mourut peu de temps après sa fuite d'une maladie d'estomac. héréditaire dans sa famille.» *Hist. des Sciences*, t. I, pag. 187.

² Plures sane libros conscripsit Aristoteles, qui non integre ad nos usque pervenerunt. Qui supersunt, sunt: *Perihermenias—Categoriæ—Analytica Priora—Posteriora—Topica—Elenchi—De physica auditione*, lib. 8.º—*De Generatione—De Cælo et Mundo—Meteororum*, lib. 4.º—*De Anima—Metaphysicorum*, lib. 12.—*Parva Naturalia—Problemata—Rhetorica et Poetica—Ethica ad Nicomachum—Ethica magna—Politica et Economica—Animalium Historia—De Partibus animalium*, præter opuscula quædam, de quibus dubitant critici.

³ *Oper omn.*, t. III, edit. valent., pag. 26.

commentarios in multa illius opera conscripsit: tum primum cœpit Aristoteles et legi, et intelligi, et versari in hominum manibus, nimirum, intellecta utilitate, quæ ex illius attenda lectione caperetur. Verum non omnia illius ingenii monumenta, etiam quæ L. Sylla invenit, ad nostram ætatem pervenerunt, quod est intelligere ex iis, quæ a veteris memoriæ scriptoribus citantur. M. Tullius, in secundo libro *De natura Deorum*, argumentum affert Aristotelis, quo ille Dei providentiam ex consideratione pulchritudinis ordinisque mundi hujus colligebat; atqui argumentum hoc apud Aristotelem, quem habemus, nusquam legitur: idem Cicero, libros Aristotelis *De natura Deorum* visos a se, testatur: Servius grammaticus Aristotelem citat dicentem, aliqua numina mori: Isidorus, non Hispalensis Antistes, sed antiquior quidam, et Clemens in Stromatibus, asserunt, Aristotelem de diis localibus mentionem fecisse, qui urbibus et regnis præsiderent. Transeo, quæ de Aristotelis scriptis recenset Laertius, qui voluminum ejus summam ad quadringenta perducit, de quibus quidem nihil dubitatur, et multo aliter distinguit libros quam nos: at ut non omnia Aristotelis habemus, ita quædam sub nomine illius aliena circumferuntur, quod est Aristoteli cum omnibus fere magni nominis scriptoribus commune. Jam, ejus philosophiæ dogmata præcipua sic se habent:

1.º Quoad Philosophiam et Logicam.

a) Philosophia est cognitio rationalis veritatis, id est, notitia certa et evidens ex principiis per se notis et indemonstrabilibus deducta.

b) Principiorum autem quædam ex experientia sensibili per rationis inductionem acquiruntur, alia vero ratione immediate attinguntur, ut sunt ea, quæ contradictionis, causalitatis, æqualitatis, etc., dicuntur, quæ continent et expriment relationes necessarias quarumdam idearum: attamen hæc ipsa principia ratione seu intellectu non percipiuntur, nisi quatenus mentis activitas excitatur et ad actum reducitur ex prævia operatione sensuum.

c) Logica est veluti instrumentum et organum aliarum scientiarum, ac leges ratiocinii docet; hujus vero forma et expressio perfectissima est *sylogismus* (cujus naturam et leges exactissime tradidit omnium primus Aristoteles). Logica, sicut et aliarum scientiarum, primum et fundamentale principium est principium contradictionis; syllogismi vero immediatum principium illud est: *quæ sunt eadem uni tertio, etc.*

d) Ideæ vel res, quæ de aliquo prædicari possunt, ad decem capita (categorias) revocantur: *substantia*, nempe, *qualitas*, *quantitas*, *relatio*, *actio*, *passio*, *quando*, *ubi*, *situs*, *habitus*. Hujusmodi vero prædicata subjectum respiciunt per modum, aut *generis*, aut *differentia*, aut *specie*, aut *proprii*, aut *accidentis*.

2.º Quoad Physicam.

a) Mundus ab æterno existit, non modo quoad materiam, sed etiam quoad formam. Ast *materia prima* hæc mundi nec est corpus, nec concretio corporum aut atomorum, sed receptivitas originaria et universalis formarum, quibus successive subjici potest. Similiter *forma substantialis*, ab accidentalibus prorsus diversa, est *actus primus* materiæ, quæ proinde materiæ tribuit et esse *primum* seu *substantiale*, et esse *tale*, quo determinatur ad essentiam specificam seu hanc vel illam speciem substantiæ.

b) Igitur, ex immediata unione *formæ substantialis* cum *materia prima* constituuntur substantiæ omnes corporeæ, quæ eatenus *generationi substantiali* et corruptioni obnoxia sunt, quatenus ab una forma substantiali ad aliam transeunt; materia vero, quamvis plures formas substantiales successive habere possit, at simultanee non nisi unicam, sicut unicam habere potest speciem quælibet substantia. Sicut autem nulla res existere potest, quin in aliqua *specie* entis collocetur, nec materia prima existere unquam potest nisi informata aliqua forma substantiali, quæ rei esse et speciem tribuat; aliter enim daretur aliquid realiter existens, quod nullam determinatam speciem seu naturam haberet.

c) Mundus complectitur cælum et terram, substantiasque omnes, quæ iisdem continentur. Corporum vero quædam, nempe, *cælestia*, incorruptibilia existunt; *sublunaria* autem corruptioni sunt obnoxia, idque, sive simplicia sint, ut quatuor elementa, sive composita, ut lapides, plantæ, animalia, etc., quæ etiam mixta dicuntur, quatenus ex congrua elementorum permixtione coalescunt.

d) Ast mundus ipse et incorruptibilis est, et æternus, at minime infinitus quoad magnitudinem. Extra ipsum igitur nec locus ullus est, nec vacuum; quippe spatium, quod locus et vacuum respiciunt, ab ipsa extensione mundi, sive corporum, ex quibus coagmentatur, realiter non distinguitur.

e) Formæ substantiales plantarum, animalium et hominis, *animæ* appellantur, atque in unoquoque viventium unica tantum existit, quæ est primum principium, non solum omnium functionum et operationum vitalium, sed ipsius etiam esse substantialis et specifici; forma etenim substantialis est principium radicale et originale cujusvis perfectionis, sive substantialis, sive accidentalis, rei; quantitas tamen sive extensio actualis in partes, quamvis corpori non adsit absque forma substantiali, sicut et reliqua accidentia, et nihilominus congruit ratione materiæ, quæ est veluti prima ejus radix et ratio.

3.º Quoad Metaphysicam et Psychologiam.

a) Ens, quod omnem materiam et potentialitatem excludit, perfectissimum est, ac entium summum.

b) Atque hoc ens prorsus spirituale et indivisibile Deus est, qui tamquam actus purus, summe bonus, summeque intelligens habendus est. Dubium adest, num Aristoteles mundi cognitionem et providentiam in Deo agnoverit.

c) Homo ex corpore organizato et anima intellectuali constat, quæ, utpote essentialiter *actus primus (entelechia)* corporis humani, est principium motuum et operationum vitalium, quæ in homine cernuntur; unde, quamvis in seipsa et in propria substantia (*formaliter*) sit intellectualis et spiritualis substantia, continet tamen perfectionem et vim (ve-

getativæ et sensitivæ virtualiter) animæ plantarum et animalium, quorum proinde vitalia opera, una et eadem in se manens, præstare potest.

d) Hinc, præter sensus, tum exteriores, tum internos, et vires vegetativas, continet intellectum, qui vis est pure spiritualis ab omni materia distincta et corporeo organo non utens ad operandum. Ergo hominis anima, qua intellectualis, immortalis est et manet post mortem¹.

e) Anima hominis nullas secum fert notitias seu ideas rerum, cum corpori conjungitur, sed est potius tamquam *tabula rasa, in qua nihil est scriptum*: habet tamen facultatem et vim ad omnia cognoscenda. Et quidem, quatenus anima omnes ideas et notiones recipere potest, seu quatenus includit *receptivitatem* objectorum, dicitur habere *intellectum possibilem*; quatenus verò vim habet abstrahendi ex *phantasia* seu representationibus sensibilibus ideas sive *species*, objecta, prout universalia repræsentantes, ut ab intellectu cognoscantur, dicitur habere *intellectum agentem*.

f) Homo itaque rerum notitiam seu conscientiam de

¹ Quid tamen post mortem agat anima, nullibi declarat Aristoteles in libris, qui ad nostram ætatem pervenerunt, ex quo et aliis ejusdem verbis quidam recentiores conjiciunt, eum animam quidem immortalem fecisse, sed eidem conscientiam et personalitatem post mortem denegasse. Sed, ut nobis videtur, injuria et immerito; nam, si non unicum, at certe præcipuum hujus opinionis fundamentum sunt verba, quæ habentur in 3.º de Anima, ubi, postquam asseruit *intellectum immortale perfectumque*, subdit: "non autem recordamur. Intellectus autem passivus extinguitur, et sine hoc nihil intelligit." Sed hæc verba id solum significant, animam post mortem, non eodem modo ac in statu præsentis unionis, objecta cognituram esse, quia nec memoria sensitiva, nec phantasia, quæ nunc materiam intellectuali cognitioni præbent, animæ aderunt post separationem a corpore. Quod autem dicit *intellectum passivum* extingui, vel loquitur de phantasia sive imaginatione, quæ apud veteres aliquando intellectus passivus appellatur, vel si loquatur de intellectu possibili, extinguitur quoad modum intelligendi, quatenus post mortem non potest habere eundem

novo et successive acquirit prævio exercitio sensuum, ita ut *nihil sit in intellectu, quin prius fuerit in sensu*, quatenus sensibilis cognitio materiam præstat cognitioni intellectuali.

g) Nihilominus intellectus cognitio a sensitiva penitus diversa est, ipsique superior, non solum quatenus intellectus, a quo procedit, a sensibus essentialiter distinguitur, sed etiam quia immaterialia objecta, atque ipsa materialia immateriali et universali ratione cognoscit.

4.º Quod attinet ad Moralem et Politicam, Aristoteles statuit, actiones omnes et electiones humanas ad summum bonum tamquam ad ultimum finem tendere; quod quidem summum bonum seu felicitatem in virtute et contemplatione veritatis constituit. Attamen quoad servitutem, leges et alias institutiones civiles et politicas, gravissimos errores, non secus ac Plato, docet et tuetur.

Observatio:

Sicut Plato scepticismo et idealismo facilem viam paravit, ita Aristoteles empirismo non nihil favet, quatenus frequenter phænomenorum observationi, ac processui a poste-

modum intelligendi, per dependentiam et abstractionem ex phantasmatibus, prout in statu unionis cum corpore intelligit.

Vera itaque mens et doctrina Aristotelis ea est, quod anima rationalis sive, ut ipse ait, *intellectus*, qui apud ipsum dicitur de foris *advenire, et substantia quædam esse et non corrumpi*, atque etiam *divinum quid est* (1.º de An., cap. III), post mortem manet in suo esse et intelligere; at simul in ea pereunt et desinunt esse reminiscencia et memoria sensitiva, phantasia sive imaginatio, passiones appetitus sensitivi, et universim omnes facultates seu vires sensitivæ, quia indigent corporeo organo ad functiones proprias exerendas, nec habent pro subjecto solam animam, ut vis intelligendi, sed compositum ex corpore et anima; unde, corpore corrupto, et ipsæ pereunt. Quapropter, inquit ipsemet Aristoteles, et hoc (corpore) corrupto, nec recordatur, nec amat (amore sensibili seu passionis), non enim erat illius (id est, solius animæ) sed ipsius communis (compositi ex corpore et anima), quod quidem perit. »

riori insistit, ut plurimum; id tamen absque præjudicio tum processus *a priori*, tum methodi deductivæ, quibus sæpe utitur, pro rerum et argumentorum, de quibus agit, natura et conditione. Quapropter allucinantur proculdubio, atque rejiciendi prorsus, qui sensualismum aut materialismum ei affingunt, cum quibus nihil certe commune obtinet ejus philosophia, nisi ad summum ratione valde indirecta et remotissima, quatenus et empirismum fortasse nimis prosequitur, et intellectum hominis a Deo immediate derivatum ejusque similitudinem participatam non aperte ostendit et evolvit. Cæterum, inter ethnicos cunctos philosophos eminent proculdubio Aristoteles, tum ob miram ingenii fecunditatem, qua non solum scientiam philosophicam mirifice auxit atque perfecit, sed ipsarum etiam naturalium et physicarum quodammodo fundamenta jecit, atque easdem non parum promovit¹; tum quia ejus philosophia cum christiana maxima ex parte concordat eamque adhuc ingreditur. Nihil ergo mirum, si cujusque ætatis eximii scriptores et critici, viri hujus ingenium et doctrinam magnifice commendarint².

5.º Peripateticam philosophiam complete, vel incomplete

¹ «Les sciences naturelles, ait Blainville, sont celles qui doivent le plus à Aristote. Son plan était vaste et lumineux; il a introduit dans la science des bases qui ne périront jamais.» *Loc. cit.*, pag. 212.

² Ceterorum loco unum citamus nostrum Ludovicum Vives, qui de magno Stagyrta ita disserit: «Plinius secundus libro septimo naturalis Historiæ inquit quodnam existimetur maximum quidem fuisse ingenium, ex iis quidem, quorum extet memoria, vel sui ipsorum, vel alienis monumentis? et eam tantæ ambitionis palmam videtur ad Homerum vatem deferre, secutus Græciæ judicium, quæ illum fontem ingeniorum appellat: sed mihi tamen acrius eam rem intuenti, atque examinanti subtilius, nullum videtur fuisse ingenium Aristotelico præstantius. Legenti opera ejus attente ac diligenter, exoritur ingens admiratio, quam ab ultimis principiis deducit abditissima et profundissima rerum omnium, quam acute refellit aliena, quam fortiter communit et corroborat sua, quo ordine dixerit singula... nihil est in eo vacans aut inane, omnia solida et

docuerunt *Theophrastus*, qui magistro jubente Aristoteli in Lycæo successit, *Dicæarcus* Messinæ, *Aristoxenus* Tarenti, *Strato* Lampsaci, *Lycæ* Troade, et *Critolaus* Phaselide nati. Postea ab eclecticis alexandrinis, simul cum doctrina Platonis, Aristotelis philosophia excolta fuit; ac tandem per Arabes europæis populis communicata et transmissa, in scholis christianis primatum obtinuit; ast sæculo tertio decimo erroribus fuit purgata, perfecta, evoluta et aucta per ejusdem sæculi scholasticos, ac præsertim D. Thomam Aquinatem.

§ V

Schola sceptica.

Aristoteli coævus fuit Pirrho (340 ante Christum Elide natus), qui, primum miles factus Alexandrumque Magnum secutus, simul cum magistro Anaxarco, veterem scepticismum e pulvere rursus excitavit; quod quidem systema continuavit et auxit ejus discipulus *Timon*, qui primum Stilponis Megarici, postea Pyrrhonis auditor fuit ac sectator. Horum doctrina hæc continet:

a) Propositiones, quas dogmatici pro veris tuentur, veritatem realem minime continent, quandoquidem puris suppositionibus seu hypothesebus innituntur.

plena... Scripserunt veteres philosophi ante Aristotelem pauca, atque ea confuse; primus omnium Plato eleganter sane multa, et docte, sed ad docendum, discendumque parum accommodata.

Aristotelis omnia ordinem et formam habent institutionis ac disciplina, nec fuit dexteritas in aliquo ad artes tradendas par; omnia vero sunt illi certis præceptis et formulis conscripta, ea brevitate et gravitate verborum ac sententiarum, ut accipi facile retinerique possint, et ad usum, cum res postulat, accommodari: verba autem nullus Græcorum habet æque apposita, ita ut ex rebus videantur nasci, quas tractat." *Oper. cit.*, t. III, pag. 25.

b) Immo etiam, ad veri nominis scientiam impossibile prorsus est hominem pervenire, tum quia res, circa quas versatur, ex se indifferentes sunt ad verum et falsum, tum quia nec sensus, nec ratio, veri criterium suppeditare queunt.

c) Itaque, in rebus practicis naturæ sensationes (sentimientos) sequi oportet; in theoreticis vero cohibendus assensus, ita ut homo in æquilibrio et quiete inter affirmationem et negationem perpetuo maneat, qua in quiete sistere debet animus.

Post Pyrrhonem et Timonem, scepticismum tuiti sunt *Ænesidemus*, *Agrippa*, ac, præter cæteros, *Sextus Empiricus*. Postremus hic simul cum *Ænesidemo* præcipui extitere asseclæ et propugnatores scepticismi ¹.

§ VI

Schola epicurea.

Vix Plato et Aristoteles e vivis excesserant, et ecce, dum Pyrrho veterem scepticismum e pulvere excitat, *Epicurus* (Athenis vel prope Athenas anno 341^a ante Christum natus, atque 72 ætatis suæ anno mortuus) renovat, perficit et morali applicat Leucippi ac Democriti atomismum et sensismum.

¹ "Enésidème, originaire de Crète, composa sur le pyrrhonisme un ouvrage divisé en huit livres, dont Photius nous a transmis le résumé. Mais les grands monuments de cette école sont les livres de Sextus, ses *Hypotyposes pirrhoneennes*, et les onze livres *contre les mathématiciens*, c'est-à-dire, contre les philosophes dogmatiques. On ignore la patrie de Sextus, ainsi que les lieux où il a vécu: il paraît toute fois qu'il a séjourné, au moins pendant quelque temps, à Alexandrie, qu'avait aussi habitée Enésidème. On lui a donné le nom d'*Empirique* parce qu'il appartenait à une école de médecins qui se renfermaient dans l'expérience et rejetaient toute théorie médicale." Salinis et Scorbiac, *Précis de l'Histoire, de la Philos.*, pag. 168.

² Non desunt tamen, qui Epicurum apud Samos natum esse affirmant.

Hic enim, postquam Xenocratis academici et Theophrasti peripatetici auditor existit, Lampsaci primum, ac deinde Athenis sequentia suis discipulis docuisse videtur:

a) Philosophia, quæ logicam seu *Canonicam*, physicam et ethicam complectitur, est ars hominem ducendi ad beatitudinem, ope rationis; unde præcipua ejus pars est ethica, quæ circa hominis bonum ipsiusque vitam versatur.

b) Omnis humana cognitio, non solum ex sensibus originem ducit, sed in ipsis quasi in germine seu virtute continetur: itaque ipsa judicia et ratiocinia intellectus veritatem continent, quatenus sensibus concordant, nec ratio aliquid in se habet, quo sensationum veritatem aut falsitatem possit dijudicare.

c) Sensationes perficiuntur per imagines ex objectis avulsas et per medium volitantes ad sensum Democriti: hujusmodi vero sensationes simul cum affectibus sensibilibus (sentimientos) constituunt regulam et mensuram veri et falsi, boni et mali. Siquidem, *anticipationes* rationis, quæ nihil aliud sunt nisi sensationes, quatenus actioni intellectus subsunt et generales quodammodo officiantur, eatenus veritatem vel falsitatem continent, quatenus cum sensationibus primariis et particularibus sensuum concordant, vel conformitatem obtinent.

d) Mundus quoad particularia corpora, quibus constat, corruptioni successivæ est obnoxius; at universim acceptus, æternus, immutabilis ac infinitus existit.

e) Nec a causa aliqua ratione prædita iste mundus originem duxit, sed ex fortuito atomorum concursu. Quinimmo etiam, imperfectiones multiplices, ac omnis generis mala, tam physica, quam moralia, quæ in mundo ac maxime in homine observantur, satis aperte demonstrant, nullos Deos existere ¹, qui mundi aut hominis curam aut providentiam gerant.

¹ Equidem, Deos quandoque admittere videtur Epicurus, sed fortasse atque verosimilius nonnisi verbis id perficit, quominus

f) Anima hominis ex levissimis ac rotundissimis atomis constat, atque in modum caloris et spiritus attemperatur; et sicut cum corpore incipit, ita cum corpore desinit esse.

g) Vita beata, quam homo per philosophiam præsertim moralem quærit, tota in voluptate consistit, id est, in possessione sensationum jucundarum, et carentia ingratarum.

h) Hujusmodi porro voluptatum quædam naturales sunt, ut illæ, quæ dolorem corporis arcent, ut potus, cibus, etc.: aliæ naturales, sed non necessariae, ut epulæ delicatæ, venerea, suavis vestis, etc., aliæ demum nec naturales, nec necessariae, et sunt illæ, quæ ex hominum opinione pendent, ut honores, laudes, etc.

i) Qui beate vivere velit, non quascumque voluptates indiscriminatim et cæco modo sectabitur, sed eas seliget, quæ attentis circumstantiis ipsi congruunt; secus enim, dum aliquam voluptatem nimis consecratur, dolorem majorem ex alia parte incurret.

populi et magistratum furore au zelo quidpiam pati cogeret: unde merito habent Salinis et Scorbac: "Il parle, il est vrai, des dieux, d'êtres supérieurs à l'homme, et qui doués de corps semblables, par leur figure, au corps humain, mais composés d'une matière plus parfaite, jouissent d'une béatitude inaltérable. Or, sans examiner ici si Epicure n'a pas fait cette concession aux croyances des peuples pour se mettre à l'abri de l'animadversion qu'eut suscitée contre lui, aux dépens de sa tranquillité propre, toujours est il que cette partie de sa doctrine est, dans son système, un hors-d'œuvre, qui ne détruit pas l'athéisme, qui en est le fond. Il s'ensuit uniquement qu'il admet que l'homme n'est pas le seul être doué d'intelligence et capable de bonheur. Mais, entre la notion de ces êtres plus parfaits que l'homme et la notion de Dieu, il y a toujours l'infini pour intervalle; et d'un autre côté, Epicure les déclare indifférens à ce monde, qui n'est point leur ouvrage, insoucians de destinées humaines. Son système, qui nie toute idée de providence, après avoir nié la substance divine elle-même, présente les deux caractères auxquels on a toujours reconnu l'athéisme complet.", *Op. cit.*, pag. 141.

j) Hinc virtus, contractus, leges, eatenus sunt amplectenda et servanda, quatenus utilitatem, aut voluptatem homini afferunt.

Schola hæc, utpote passionibus favens, plures assecclanacta est tum apud Græcos, tum etiam apud Romanos, quos inter *Lucretius* systema Epicuri tradidit et evoluit verbis ac sentiis elegantia plenis, sed impietate plenioribus.

§ VII

Schola stoica.

Epicureorum scholæ e regione fere opponitur schola *stoica*, cujus parens *Zeno* (apud *Cittium* in insula Cypri 340 ante Christum natus) primum audivit Cratem cynicum, deinde Stilponem, tandem in quodam porticu (græce *stoa*), picturis variis ac columnis ornato, Cynismum evoluit ac transformavit dogmatibus hisce:

Quoad philosophiam et logicam.

a) Philosophia est ars, quæ hominem ad sapientiam perducit; quæ quidem sapientia cognitionem rerum divinarum et humanarum complectitur, eaque in tres partes dividitur, Logicam, Physicam seu Physiologiam, ac Ethicam, quæ præcipua est philosophiæ pars.

b) Logica, quæ *Rhetoricam* et *Dialecticam* continet, est veluti instrumentum et organum scientiæ, ac per dialecticam homo potens fit ad veritatem consequendam.

c) Veritatis criterium in evidentia situm est; ratio veritatis notitiam rerumque notiones educit propria vi et activitate ex repræsentationibus sensibilibus; etenim *nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in sensu.*

Quoad Physicam.

a) Mundi principium duplex est, alterum *passivum*, nempe, materia primæva informis et indeterminata; alterum *activum*, nempe, Deus, vel ratio æterna, quæ et primævam

illam materiam informat ac distinguit, atque ipsi intime unita, evadit *anima universalis* mundi. Quapropter

b) Mundus iste concipiendus est veluti magnum animal, cujus membra existunt singula corpora vel ejus partes: nec Deus, qui ipsum informat et animat, humanam formam aut vultum præ se fert, sed est ignis purissimus, vel *æther*, vitalis ac intelligens, omnia gignens, penetrans et continens, ex quo cuncti effectus et actus humani necessario eveniunt. Itaque omnia, quæ in mundo eveniunt, ipsæque actiones voluntatis humanæ, legi fatalitatis penitus et universim subjiciuntur.

c) Animæ rationales sunt participationes seu emanationes temporales *ætheris* hujus purissimi et divini, ad quem proinde regrediuntur et a quo post mortem absorbentur. Similem originem et terminum obtinent animæ Deorum inferiorum, geniorum et aliorum spirituum.

d) Quinimmo mundus ipse et ea, quæ in mundo continentur, aliquando per ignem peribunt et dissolventur; atque exinde ad materiam primævam et informem mundus revertetur.

3.º Quoad Ethicam.

a) Hominis supremum bonum consistit in *virtute*, quæ proinde sola hominem beatum reddere potest.

b) Regula verò primitiva et unica virtutis est ratio; unde ille solum virtuosus, vere sapiens ac beatus existit, qui *operatur juxta legem rationis*, sive *vivit secundum naturam*, hoc est, secundum naturam humanam, quæ *rationalem*; nam *passiones* extirpandæ sunt prorsus, utpote virtuti contrariæ ac in seipsis inhonestæ.

c) Igitur unicum verum bonum est virtus, et unicum verum malum est vitium; cætera vero, quæ bona aut mala vulgo appellantur, uti divitiæ, honores, paupertas, dolores, mors ipsa, etc., indifferentia sunt, nec hominem sapientem ullatenus perturbant.

Observationes:

Prima. Schola stoica quoad moralem cæteris gentilium

præstat, quatenus virtutem et bonum rationis extollit; at simul hanc ipsam doctrinam moralem exaggerat ac deturpat gravibus erroribus, ut dum passiones malas moraliter prædicat, fatalismum docet, ac veram immortalitatem seu præmia et supplicia post mortem animæ denegat. Cæterum, ejusdem systema physicum apertum continet pantheismum.

Secunda. Hæc schola cum epicurea multo tempore pugnavit, ac multos nec ignobiles asseclas et propugnatores ¹ nacta est apud Græcos et Romanos.

§ VIII

Philosophia romana.

Romani constituendæ Reipublicæ, legibus ac bellis eonstanter et potissimum addicti, philosophiam vel penitus ignoraverunt, vel aspernati sunt, usque ad ea tempora, quibus Græcia devicta legatos philosophos Romam misit (155 ante Christum) *Carneadem* academicum, *Critolaum* peripateticum, ac *Diogenem* stoicum; quos cum de philosophia disserentes Romani audivissent, græcorum philosophiam dignoscere ceperunt et colere. Ac primum quidem, apud eos maxime invaluit *Stoicismus*, utpote ipsorum genio, moribus et legibus magis affinis: postea vero invaluerunt quoque apud quosdam et *Nova Academia*, seu scepticismus

¹ Cathalogum eorum, qui in utraque opposita schola post fundatores floruerunt, sic textit Cousin: "*Epicurei*: Metrodore—Timocrate—Colotés—Polyænus—Hermachus—Polystrate—Dionysius—Basilides—Apollodore—Zenon de Sidon—Diogène de Tarse—Diogène de Seleucie—Phèdre et Philodeme de Gadara. *Stoici*: Cleante, flor. 264 avant J. C.—Chrysippe, mort en 208—Zenon de Tarse, flor. 212—Antipater—Panætius, flor. 115—Possidonius, m. 50—Sennèque, m. 56 ans après J. C.—Cornutus et Musonius, exilés, 66—Epictète, flor. 90—Arien, flor. 134—Marc-Aurèle, 161., *Histoire de la Phil.*, lect. 8.^a

temperatus, et *Epicureismus*, quippe qui apprime respondebat corruptis Romanorum moribus postremis Reipublicæ temporibus.

Inter Academiae asseclas eminent *Cicero* (108 ante Christum, Arpini natus), qui amore philosophiæ actus Græciam peragravit, Athenis et alibi stoicos, academicos ac peripateticos audiens. «Quod attinet ad ejus opiniones, merito inquit Balmes¹, frequenter difficile est illas certo discernere; academicum tamen senties in omnibus. In suis dialogis, alterni loquuntur philosophi omnium scholarum, nonnumquam detegitur, quid præferat, sæpissime tamen dubitatur. Suspiciari licet, in multis materiis sententiam nullam professum fuisse... Aliqua sunt non parum noxia; fatendum tamen, eo, quo valebat, ingenio et nobilissimo animo semper propendere erga vera, et bona, et magna: cum loquitur de Deo, magnifica dicit, quæ non satis mireris; si de anima, apte sensit et immaterialitatem et immortalitatem tuetur; si de moribus, Epicuro vehementer succenset, et virtutis altitudinem et pulchritudinem aureo orationis flumine amplificat...

In Cicerone depingitur philosophiæ status paulo ante Christum natum. Disserendi ars perfectionem attingerat; at fere nihil certi. Deum, hominem, mundum, philosophia spectabat; de omnibus dubitans, nonnumquam veritatem sequi diceres, ac confestim desperatam videbis ad scepticismum confugere. Scepticum Ciceronem non appellabo; fateor tamen, ejus academicum systema non longe abs scepticismo abesse.»

Sicut Cicero inter Academicos eminet apud Romanos, ita stoicismo adhæserunt *Epictetus*, Hierapoli in Phrygia natus, qui, ex servo philosophus effectus, stoicorum dogmata, præsertim moralia, coluit et perfecit: *Arrianus*, qui Epicteti doctrinam scripto compilavit: *Marcus Aurelius Antoninus*, qui Imperii sedem et thronum philosophia honestavit. Ast omnium fortasse illustrior.

¹ *Histor. philos.*, § 27.

Lucius Annæus Seneca, qui Cordubæ in Hispania natus est, patre Marco Annæo Seneca Lucani avo, et matre Helvia, quæ matrem Ciceronis inter suos progenitores connumerabat. Juvenis Romam perlatus, philosophiæ operam navavit, Neronisque præceptor ac magister extitit, cujus jussu venis sibi exsectis mortem oppetiit 62 ætatis anno, post Christum 65. Ejus præcipua dogmata sequentibus continentur:

1.º Quoad philosophiam.

a) Quamvis *sapientia* et *philosophia*, ut plurimum, pro eodem accipiantur, differunt tamen quoad aliquid: nam «sapientia¹ perfectum bonum est mentis humanæ; philosophia sapientiæ amor est et affectatio. Hæc ostendit, quo illa pervenit.»

b) Philosophia congrue dividitur in Moralem, Physicam seu naturalem, et Rationalem. Quarum «prima componit animum²; secunda rerum naturam scrutatur; tertia proprietates verborum exigit, et structuram et argumentationes, ne pro vero falsa subreant.»

2.º Quoad moralem.

a) Hominis summum bonum ac beata vita in virtute seu *prudencia* consistit, per quam *sapiens* solam rationem ducem sequitur ac ea, quæ mala dicuntur, parum curat et contemnit. Etenim «qui prudens est³, et temperans est; qui temperans est, et constans; qui constans est, et imperturbatus est; qui imperturbatus est, et sine tristitia est; qui sine tristitia est, beatus est: ergo prudens beatus est, et prudentia ad beatam vitam satis est.»

b) Unicum igitur ac verum bonum est virtus sive *honestum*, reliqua indifferentia sunt. Et quidem, «omnia honeste fient⁴, si honesto nos addixerimus, idque unum in rebus

¹ *Epist.* 89.

² *Ibid.*

³ *Epist.* 85.

⁴ *Epist.* 95.

temperatus, et *Epicureismus*, quippe qui apprime respondebat corruptis Romanorum moribus postremis Reipublicæ temporibus.

Inter Academiae asseclas eminent *Cicero* (108 ante Christum, Arpini natus), qui amore philosophiæ actus Græciam peragravit, Athenis et alibi stoicos, academicos ac peripateticos audiens. «Quod attinet ad ejus opiniones, merito inquit Balmes¹, frequenter difficile est illas certo discernere; academicum tamen senties in omnibus. In suis dialogis, alterni loquuntur philosophi omnium scholarum, nonnumquam detegitur, quid præferat, sæpissime tamen dubitatur. Suspiciari licet, in multis materiis sententiam nullam professum fuisse... Aliqua sunt non parum noxia; fatendum tamen, eo, quo valebat, ingenio et nobilissimo animo semper propendere erga vera, et bona, et magna: cum loquitur de Deo, magnifica dicit, quæ non satis mireris; si de anima, apte sensit et immaterialitatem et immortalitatem tuetur; si de moribus, Epicuro vehementer succenset, et virtutis altitudinem et pulchritudinem aureo orationis flumine amplificat...

In Cicerone depingitur philosophiæ status paulo ante Christum natum. Disserendi ars perfectionem attingerat; at fere nihil certi. Deum, hominem, mundum, philosophia spectabat; de omnibus dubitans, nonnumquam veritatem sequi diceres, ac confestim desperatam videbis ad scepticismum confugere. Scepticum Ciceronem non appellabo; fateor tamen, ejus academicum systema non longe abs scepticismo abesse.»

Sicut Cicero inter Academicos eminet apud Romanos, ita stoicismo adhæserunt *Epictetus*, Hierapoli in Phrygia natus, qui, ex servo philosophus effectus, stoicorum dogmata, præsertim moralia, coluit et perfecit: *Arrianus*, qui Epicteti doctrinam scripto compilavit: *Marcus Aurelius Antoninus*, qui Imperii sedem et thronum philosophia honestavit. Ast omnium fortasse illustrior.

¹ *Histor. philos.*, § 27.

Lucius Annæus Seneca, qui Cordubæ in Hispania natus est, patre Marco Annæo Seneca Lucani avo, et matre Helvia, quæ matrem Ciceronis inter suos progenitores connumerabat. Juvenis Romam perlatus, philosophiæ operam navavit, Neronisque præceptor ac magister extitit, cujus jussu venis sibi exsectis mortem oppetiit 62 ætatis anno, post Christum 65. Ejus præcipua dogmata sequentibus continentur:

1.º Quoad philosophiam.

a) Quamvis *sapientia* et *philosophia*, ut plurimum, pro eodem accipiantur, differunt tamen quoad aliquid: nam «sapientia¹ perfectum bonum est mentis humanæ; philosophia sapientiæ amor est et affectatio. Hæc ostendit, quo illa pervenit.»

b) Philosophia congrue dividitur in *Moralem*, *Physicam* seu *naturalem*, et *Rationalem*. Quarum «prima componit animum²; secunda rerum naturam scrutatur; tertia proprietates verborum exigit, et structuram et argumentationes, ne pro vero falsa subreant.»

2.º Quoad *moralem*.

a) *Hominis* summum bonum ac *beata vita* in *virtute* seu *prudencia* consistit, per quam *sapiens* solam rationem ducem sequitur ac ea, quæ mala dicuntur, parum curat et contemnit. Etenim «qui prudens est³, et temperans est; qui temperans est, et constans; qui constans est, et imperturbatus est; qui imperturbatus est, et sine tristitia est; qui sine tristitia est, beatus est: ergo prudens beatus est, et prudentia ad beatam vitam satis est.»

b) *Unicum* igitur ac *verum bonum* est *virtus* sive *honestum*, reliqua indifferentia sunt. Et quidem, «omnia honeste fient⁴, si honesto nos addixerimus, idque unum in rebus

¹ *Epist.* 89.

² *Ibid.*

³ *Epist.* 85.

⁴ *Epist.* 95.

humanis bonum judicaverimus; cætera in diem bona sunt.» Hinc sapiens «mortem ¹, vincula, ignes, alia tela fortunæ, non timebit. Scit enim, illa non esse mala, sed videri.»

c) Optima ratio Deos colendi est illos agnoscere et imitari. Nam «Deum colit ², qui novit... Satis illos coluit, quisquis imitatus est.» Oportet quoque «scire ³, illos esse, qui præsidet mundo, qui universa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt.»

d) Homines cunctos mansuetudinem, benevolentiam et beneficia sibi invicem præstare oportet, idque quoad homines omnes, cujuscumque existant conditionis; quippe «natura nos cognatos edidit... ⁴; hæc nobis amorem indidit mutuum.» Quapropter «præcipiemus, ut naufrago manum porrigat, erranti viam monstret, cum esuriente panem suum dividat.» Observatio:

Ex hucusque expositis et reliquis moralibus doctrinis, quæ in libris Senecæ existant, facile dignoscitur, ejus moralem cæteris ethnicorum præstare, quod originem fortasse duxit ex hujus philosophi notitia et commercio cum christianis, quorum doctrina et vita cordubensis philosophi animum non potuerunt non percellere; id, ut omittam, D. Hieronymum et alios, epistolas ejus, quæ D. Pauloinscribuntur, progenuinis habuisse. Ast nihilominus fateri oportet, nimis aperta vestigia ethnicæ philosophiæ in ejusdem morali doctrina inveniri, ac præsertim dum suicidium licitum facit et commendat ⁵.

¹ Epist. 85.

² Epist. 95.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ «Inveniens etiam professores sapientiam, qui vim afferendam vitæ suæ negent, et nefas judicent, ipsum interemptorem sui fieri... Hoc qui dicit, non videt, se libertati viam claudere. Nil melius æterna lex fecit, quam quod unum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multus. Ergo expectem vel morbi crudelitatem, vel hominis, cum possim per media exire tormenta et adversa dis-

PHILOSOPHIÆ PERIODUS SECUNDA SEU PHILOSOPHIA POST CHRISTUM NATUM

CAPUT QUARTUM

PRIMA EPOCHA SECUNDI PERIODI, SEU UNIVERSÆ PHILOSOPHIÆ EPOCHA QUARTA

Postquam *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus in terris visus est et cum hominibus conversatus est*, instauratio magna facta est veritatis, non supernaturalis modo et revelatæ, sed naturalis quoque et humanæ. Ex quo igitur Christi Evangelium hominibus innotuit, philosophia, novam viam ingressa, veritatem plenius ac tutius est assecuta. Ast non sine pugna et contradictione ethnicæ scientiæ, quæ adversus novam doctrinam insurrexit et acriter decertavit. Atque exinde factum est, ut in prima epocha hujus periodi, quæ quarta existit universæ philosophiæ, dum *Neoplatonici* veterem philosophiam servare, tueri ac perficere conati sunt, christiani Doctores et Ecclesiæ PP. eandem vel penitus contemnere et labefactare, vel christianam reddere studuerint; quorum doctrinam ut breviter et summatim attingamus, sit

§ I

Philosophia neoplatonica.

Hujus scholæ fundator communiter habetur *Ammonius Saccas* ¹, qui, si fides Eusebio Cæsariensi, christianam religio-
cutere? Hoc est unum cur de vita non possimus queri: neminem tenet. Bono loco res humanæ sunt, quod nemo nisi vitio suo miser est: Placet? vive: non placet? licet eo reverti, unde venisti.,
Epist. 70.

¹ Ammonio de Alejandria, titulado *Saccas* porque había sido

gionem primum professus, deinde apostata, Alexandriae docuit desinenti saeculo secundo. Ejus praecipui discipuli extiterunt Longinus Atheniensis, Zenobiae magister et consiliarius, atque idcirco ab Aureliano Palmirae interfectus: *Origines* (a christiano doctore diversus), *Herennius*, ac *Plotinus*, de quo postea. Haec schola dicta fuit *alexandrina* quia Alexandriae originem habuit ac praecipuam sedem, ast simul Romae et Athenis magistros, asseclas et cathedras publice obtinuit: *eclecticæ*, quatenus nulli determinato systemati vel auctori addicebatur, sed ex cunctis seligebat: *syncreticæ*, quia reliquas scholas et veteres doctrinas inter se conciliare atque in unum conflare systema studebat: *neoplatonica* demum, quatenus in ea praedominabat elementum platonium, quippe hujus scholae asseclae, ac praesertim Plotinus, doctrinam Platonis redintegrare ac evolvere maxime studuerunt. Scopum vero sibi praestituebant Neoplatonici, systema scientificum ac religiosum conficere, quod irruenti Christianismo opponerent, quod hominis cunctas necessitates et aspirationes expleret, absque eo quod ad mysteria et revelationem divinam opus esset confugere; verbo: rationalismum syncreticum Christi religioni opponere voluerunt. Hinc etiam magiam et theurgiam avidè ac vehementer sectabantur, ut hac ratione

mozo de cordel, fué educado en los principios cristianos. Mezclando á las ideas del Cristianismo y á las tradiciones religiosas del Oriente, que habia estudiado, lo que mejor encontró á su parecer en los sistemas diversos de la filosofia dogmatista, se formó una religion mixta y una filosofia propia suya. En esta singular filosofia retenia los principales dogmas de las sectas positivas sobre la teogonia de los antiguos, sobre la formación de las vicisitudes del mundo, sobre el alma universal, sobre el origen del mal, etc.

No escribió nada; empero habiendo tenido una escuela pública en Alejandria, contó entre sus discipulos á hombres distinguidos, tales como Origenes y Plotino. Además de la doctrina que enseñaba públicamente, tenia una misteriosa, que no comunicaba sino á los hombres probados y juzgados por él dignos de ser admitidos á esta iniciación., Bouvier, *Hist. cit.*, pag. 193.

miracula et mysticismum christianae religionis suo modo imitarentur. Caeterum, is, qui Neoplatonicorum doctrinam proprie philosophicam maxime excoluit et evoluit, fuit

Plotinus (Lycopoli in Aegypto 205 post Christum natus), qui, postquam Alexandriae Ammonium audierat, varias Orientis regionis peragravit, ac tandem Romam veniens ibi docuit, scripsit, atque vitam cum morte commutavit. Ejus doctrinae summa haec habet:

a) Finis philosophiae ac universae humanae scientiae est cognitio *Unius absoluti*, ac intima unio cum eo. Porro, hoc *absolutum* seu *Unitas*, quae constituit principium et essentiam rerum omnium, non sensu, nec cogitatione, nec reflexione, aut ratiocinio cognosci potest, sed *intuitione immediata* atque intelligibili, quae quidem cunctis illis cognoscendi modis supereminet.

b) Ad hanc vero intuitionem *Unius* homo disponitur et assurgit per mortificationem sensualitatis ac speculationem abstractivam idearum, donec perveniat mens ad *Unitatem* absolutam per intuitionem immediatam ac unionem intimam cum esse divino per *extasim*.

c) Tunc ergo scientia et cognitio omnimoda perfectione donantur, dum agnoscitur, objectum et subjectum unum idemque esse, ita ut cognoscens et cognitum in suprema *Unitate* identificentur.

d) Principium supremum omnium rerum est *Unitas*, quae proinde tamquam Deus primordialis est habenda. Haec autem est esse purum et abstractum, absque ulla qualitate, quantitate, distinctione, differentia aut determinatione in seipsa. Unde hoc *Unum* et est *omnia* et simul nihil est eorum, quae existunt.

e) Ex *Unitate* primæva emanat primo *Intelligentia* absoluta, ex qua emanat *anima* mundi seu *Logos*. Haec porro *anima* mundi est veluti cogitatio *Intelligentiae* illius absolutæ, quae ex *Unitate* emanat, sicut lux ex sole; ac proinde eidem coæterna existit, ac similiter *anima* universalis existit coæterna *Intelligentiae*. Haec tria principia constituunt *Tria-*

dem celebratam Plotini, quæ, ut satis apparet, nihil commune habet cum mysterio augusto Trinitatis catholicæ.

f) Ex *Unitate* primæva prodeunt cuncta, quæ existunt, per emanationes necessarias ac gradatim decrescentes, donec pervenitur ad materiam, quæ habetur tamquam ultima et imperfectissima emanatio, ultra quam progredi non licet. Ergo materia nihil continet unitatis ac perfectionis, estque proinde origo et causa mali tum physici, tum moralis, vel potius ac revera nullum malum proprie existit; siquidem, omnia ex necessitate eveniunt. Unde ea, quæ mala nuncupamus, nihil sunt aliud quam manifestationes necessariæ idearum, et affectus inæqualitatis animarum.

g) Non solum ea, quæ ad mundum intelligibilem spectant, sed ea etiam, quæ sensibilem constituunt, ut terra, lapides, plantæ, ignis, etc., vita donantur. Omnia, vero quæ in mundo utroque produciuntur et existunt, ex necessitate produciuntur et existunt, atque hic necessarius nexus rerum fundamentum suppeditat magiæ naturali ac divinationi.

h) Hominum animæ sunt emanationes animæ universalis. Porro, illæ prius in mundo intelligibili existentiam habuerunt sine corpore; postea vero ad mundum sensibilem vel inferiorem descenderunt, in quo corpore indutæ existunt. Hujusmodi demum animæ diversas subeunt transmigrations juxta diversitatem operum, ita ut illæ, quæ vitam divinam et intelligibilem in se evolvunt, ad Deum tandem regrediantur atque in divinitate absorbeantur.

Observationes:

Prima: Plotini doctrina *Neoplatonismum* proprie constituit, quippe quæ evolvendis quibusdam Platonis ideis tota ferme incumbit. Ejus vero successores, inter quos eminent Porphyrius, Jamblicus et Proclus, non Platonem tantum, sed reliquos etiam philosophos redintegrare ac invicem conciliare aggressi sunt¹,

¹ Unde merito habet Tennemann: "Plotin transforme la pensée en une contemplation, la philosophie en une poesie, les pures

Secunda: Sicut ex conatu conficiendi ex elementis ethnicis philosophiam ac religionem pure naturalem, philosophiæ ac religioni christianæ oppositam, emersit syncretismus alexandrinus ac neoplatonismus, ita similiter ex quorundam christianorum conatu conciliandi doctrinas Orientalium cum principiis christianis emersit *Gnosis*, ex qua *gnostici* dicti hæretici illi, qui primis Ecclesiæ sæculis catholicæ doctrinæ puritatem deturpare ausi sunt. Qui Gnosticorum sectas et placita exponere vellet, integrum conficeret volumen: sed nobis sufficiat adnotare, eos ad tres clases posse revocari. *Primam*, constituunt gnostici illi, qui, Trinitatem Personarum cum Judæis denegantes, unicum Deum natura et persona agnoscebant, quem tamquam primævum quoddam lumen concipiebant et repræsentabant, ex quo diversi ordines creaturarum spiritualium emanant, quas *Æones* gnostici appellabant. Ad *secundam* spectant illi, qui ajebant, duplex existere rerum primum principium, quorum alterum bonum ac bonarum rerum causa, alterum malum et malorum universalis et necessaria causa esset. *Tertiam* denique classem constituiebant, qui, quamvis præfata duo principia admitterent, ajebant simul, ea ex alio supremo principio ortum duxisse.

Tertia: Præcipui asseclæ et propugnatores Neoplatonismi

formes des idées en objets positifs. La doctrine est l'abus de quelques idées platoniques livrés à l'emportement d'un enthousiasme auquel donnaient lieu les besoins de cette époque... Alors vint à son tour la prétention de démontrer l'accord de Platon avec des doctrines antérieures, dans lesquelles il était censé avoir puisé celles de Pythagore, d'Orphée, de Zoroastre et d'Hermès; et on ne manqua pas de livres supposés pour servir à cette démonstration. On voulut ensuite établir cette même concordance entre Platon et ses successeurs, et particulièrement Aristote. Toutes ces tentatives, qui éloignèrent la philosophie de son véritable caractère, ne servaient que l'esprit du temps, la superstition et l'exaltation mystique." *Manuel de l'Hist. de la Phil.*, t. I, pag. 295.

post Plotinum fuere: 1.° Porphyrius, anno 233 in Syria natus et Romæ circa annum 304 mortuus. Scripsit, præter alia, quæ ad nos non pervenerunt, *Vitam Pythagoræ*.—*Vitam Plotini*, cujus extitit discipulus.—*Isagoge* seu *De Prædicabilibus*. 2.° Jamblicus, Porphyrii discipulus, qui in Cælesyria circa annum 310 florebat, et vitam cum morte commutavit anno 333. 3.° Hierocles, Alexandriæ natus, qui scripsit, præter alia, *Commentarium in versus aureos Pythagoræ*. 4.° Proclus, apud Xanthum vel Byzantium 412 natus, Athenis 485 e vivis migravit.

§ II.

Philosophia Patrum Ecclesie.

In Patrum philosophia spectari possunt, vel dogmata ea, quæ cum veritate revelata et catholica doctrina necessarium aut proximum saltem obtinent nexum, vel ea, quæ in hominum opinione sunt posita, salva veritate catholica. Unde prius exponere oportet dogmata ea fundamentalia, in quibus conveniunt; deinde ea, quæ specialia habent tum græci, tum latini. Atque dogmata fundamentalia philosophiæ christiænæ, quæ apud PP. fere omnes reperiuntur, ita se habent:

1.° Quoad Deum:

a) Deus est ens infinitum, omnes perfectiones continens, omnipotens, pure spirituale, ab omni materia et imperfectione sejunctum, summa intelligentia, voluntate ac libertate præditum.

b) Hic porro Deus, utpote perfectiones omnes et bonitates necessario continens, a se ac in se existens, nulla indiget re extra se ad hoc, ut infinite felix sit ac beatus.

c) Sicut nihil existit aut existere potest, nisi dependenter ab ejus potentia et voluntate, ita nihil in mundo contingit, quod ejus cognitionem aut voluntatem effugiat, idque ab æternitate, quoniam mutatio nulla agnoscenda est in Dei intellectu aut voluntate.

2.° Quoad hominem:

a) Homo, rationali anima et corpore constans, cæteris omnibus corporalibus creaturis supereminet: ad imaginem Dei est factus, atque ad supernam et æternam beatitudinem destinatus.

b) Ejus porro anima incorporea est, spiritualis, simplex ac immortalis. Præter sensus, continet intellectum seu rationem et voluntatem, quibus angelis ipsique Deo quodammodo assimilatur.

c) Arbitrii quoque libertate donatur quoad bonum et malum morale, qua si recte usus fuerit, præmia, si secus, supplicia, eaque æterna, a Deo recipiet.

d) Quoniam vero ex peccato primi hominis voluntatis vires ad bonum imminutæ sunt, bonum perfectum, integrum, atque præsertim bonum supernaturale, homo assequi nequit absque Dei adjutorio speciali, quod *gratia* Dei nuncupari solet.

3.° Quoad mundum:

a) Mundus hic adspectabilis, non quidem per emanationem aut evolutionem ipsius substantiæ divinæ, sed per *creationem*, id est, ex nihilo eductionem, originem et esse accepit.

b) Quæ quidem creatio, non modo naturas et res formatas, sed ipsam quoque materiam complectitur atque attingit; quæ materia, non secus ac mundus ipse, ab æterno non extitit, sed in tempore seu cum tempore incepit.

Quæ hic Ecclesiæ PP. tribuimus, non ad omnes spectant, sed maximo illorum numero, iisque præsertim, qui spiritum catholicæ doctrinæ plenius assecuti sunt et evolverunt, ut Athanasius, Basilius, uterque Gregorius, Chrysostomus, Hilarius, Augustinus, etc. Enimvero, ipsorum quidam, etiam circa hæc capita, erronea et paradoxa protulerunt, ut in sequentibus notatur.

SPECIALIA PP. GRÆCORUM

§ III

Philosophia S. Justini et Athenagoræ.

Inter antiquiores PP. Græcos connumeratur S. Justinus, qui in civitate, olim Sichea dicta, natus, initio secundi sæculi floruit. Postquam ethnicæ philosophiæ dogmata et sectas majoris nominis didicit et sectatus fuit, ex lectione librorum sacrorum ad christianam Religionem amplectendam adductus est, quam deinceps duplici Apologia, aliisque conscriptis libris, et proprio sanguine egregie propugnavit, sanxitque tandem martyrio, Romæ circa annum Christi 168. Ejus doctrina philosophica hæc habet:

a) Philosophia est via et instrumentum ad dignoscendum, quod est, seu rerum veritatem; unde philosophari tamquam commendabile ac præclarum hominis opus est habendum.

b) Vera tamen philosophia non in ethnicis philosophis, sed in apostolis et prophetis, qui philosophos paganos antiquitate superant, quærenda est atque invenitur.

c) Hominum animæ in corpora non fuerunt detrusæ propter scelus aliquod prius admissum, ut platonice placet, sed simul cum corporibus incepere esse. Similiter, de corpore in corpus non migrant, ut pythagorici docent.

d) Hæc tamen hominum anima immortalitate ex natura sua non gaudet; aliter etenim et ingenita existeret. Immortalitatem igitur vitamque perpetuam obtinet anima ex Dei voluntate, potentia et justitia, quibus efficit quoque, ut malorum animæ in æternum crucientur, bonorum vero æterna potiantur beatitudine.

Eandem ferme doctrinam eodemque tempore profitebatur *Athenagoras*, qui, Athenis natus, ac gentilium philosophorum scholas primum secutus, Christi religionem postea amplexatus fuit; quam etiam vehementer propugnavit data

Apologia Marco Aurelio et Commodo imperatoribus. Nimum tamen philosophiæ sæculari, præsertim Platonis, adhærens, docuit:

a) Quosdam e malis angelis, qui per culpam e cælo detrusi sunt, cum hominum filiabus congressos fuisse carnaliter, ex quo commercio progenitos gigantes illos, de quibus in Scriptura sermo habetur.

b) Deum unicum existere, idque ab ipsis majoris nominis gentilium philosophis agnitum fuisse.

c) Finem ultimum hominis nec in voluptate materiali, nec in quiete insensibili et inanimata, nec etiam in gaudio seu felicitate solius animæ consistere, sed in re, quæ animam simul et corpus afficiat.

d) Igitur necessaria est corporum resurrectio, ut homo suam beatitudinem consequatur, quæ sita est in contemplatione perfectionum Dei.

§ IV

Philosophia Clementis Alexandrini.

Non secus ac Justinus et Athenagoras, Clemens (*Alexandrinus* nuncupatus, eo quod Alexandria lucem aspexerit, quamvis alii Athenis eum natum existiment) ex ethnicæ philosophiæ castris ad Christianismum convolavit. Sæculo secundo deficiente, Pantæno successit in magisterio celeberrimæ scholæ christianæ alexandrinæ, quæ *catechetica* appellatur, plurimumque illo ævo contulit ad christianam veritatem honorandam, firmandam ac propagandam.

Vir sanctus et eruditissimus a D. Hieronymo cum multis aliis gravioribus scriptoribus Clemens Alexandrinus semper est habitus, quamquam Baronius ejus nomen e martyrologio romano expunxit. Multa scripsit, quorum quædam vel penitus, vel magna ex parte interciderunt; alia vero ad nos usque pervenerunt. Horum præcipua sunt *Cohortatio ad Gentes*, quod opus unico libro continetur, *Pædagogus*,

quod tribus, ac *Stromata*, quod octo libris constant ¹. Omni disciplinarum genere instructus, conatus est sæcularem litteraturam ac præsertim veterem ethnicorum philosophiam erroribus purgare, evolvere ac perficere, ut ea rationæ christianæ Religioni, nedum non officeret, sed prodesset potius ac famularetur. Quapropter veluti christianæ philosophiæ parens et institutor haberi non immerito potest, ejusque proinde doctrina paulo fusius et accuratius exponenda nunc nobis erit.

i.º Quoad ipsam Philosophiam:

a) Duplex distinguenda est philosophia: altera divina seu *christiana*, quam Græci barbaricam dicunt: altera humana seu *græca*, estque rerum divinarum et humanarum rationalis cognitio. Christiana perfecta est ac homini sufficiens, «ut quæ sit ² scientia et comprehensio eorum, quæ sunt, et futura sunt et præterita, stabilis et firma, ut quæ a Filio Dei sit tradita et revelata:» græca vero imperfecta existit, quippe quæ partem tantum veritatis assequitur.

b) Ast, quantumvis imperfecta, humana quoque philosophia bona in seipsa est; quoniam dicimus, «ipsam quoque philosophiam Græcis veluti proprium datum esse testamentum; ut quæ sit fundamentum christianæ philosophiæ» ³.

¹ Clementis scripta describit D. Hieronymus, dum, Scriptores Ecclesiasticos recensens, de Clemente Alexandrino hæc habet: «Clemens, alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, Pantæni, de quo supra retulimus, auditor, post ejus mortem Alexandriæ ecclesiasticam scholam tenuit et catecheticus magister fuit. Feruntur ejus insignia volumina, plenaque eruditionis et eloquentiæ, tam de scripturis divinis, quam de sæcularis litteraturæ instrumento. E quibus illa sunt: *Stromata*, libri octo... *Adversus gentes*, liber unus; *Pædagogus*, libri tres; *De Pascha*, liber unus; *De jejuniis disceptatio*, et alius, qui inscribitur, *Quisnam dives ille sit, qui salvetur*; *De obtrectatione*, liber unus; *De canonibus ecclesiasticis*, et *Adversum eos, qui Judæorum sequuntur errorem*, liber unus.»

² *Strom.*, lib. 6.º, cap. VII.

³ *Ibid.*, cap. VIII.

Utilis est quoque, tum «ad Scripturas recte intelligendas» ⁴ tum ad inquisitionem veritatis; etenim «philosophia ⁵ e longinquo opem fert inventioni veritatis, variis notionibus tendens ad nostram scientiam.»

c) Nulli scholæ est adhærendum, sed ex omnibus seligenda veritas; siquidem «philosophiam, non dico stoicam ⁶, nec platoniam, aut epicuream et aristotelicam, sed quæcumque ab his sectis recte dicta sunt, quæ docent justitiam cum pia scientia, hoc totum selectum dico philosophiam.»

d) Veritates quas græca philosophia continet, ex Hebræis hauserunt philosophi, eas tamen interpolantes, adulterantes et corrumpentes, unde, quamvis in ea remaneat aliud quod divinæ sapientiæ et veritatis vestigium, a christiana quam longissime distat; nam «Græca veritas ⁷, etiamsi sit idem nomen sortita, tamen a nostra tum magnitudine cognitionis, tum demonstrationum evidentia... et aliis similibus satis distinguitur.»

e) Veritas, ad quam philosophia tota contendit, maxima est hominis perfectio; quapropter «merito a Græcis acclamatum est: Principium magnæ virtutis regina veritas» ⁸. Hujus porro inquisitionis philosophicæ veritatis initium est admiratio; «non enim est aliud philosophicæ primordium.»

f) Porro, quatuor sunt ea, «in quibus verum consistit ⁹, sensus, intelligentia, scientia, opinio: natura quidem prima est intelligentia: nobis autem et respectu nostri sensus: ex sensu autem et intelligentia consistit scientiæ essentia.»

g) Varia existunt veritatis criteria; reducuntur tamen ad evidentiam sensitivam et intellectualem. Et quidem, «intelligentiæ et sensus ⁷ communis est evidentia.» Scientia est

¹ *Strom.*, lib. 1.º, cap. IX.

² *Ibid.*, cap. XX.

³ *Ibid.*, cap. VII.

⁴ *Ibid.*, cap. XX.

⁵ *Ibid.*, lib. 6.º, cap. I.

⁶ *Ibid.*, lib. 2.º, cap. IV.

⁷ *Ibid.*

quidem habitus demonstrativus: attamen principia indemonstrabilia supponit, cum vere dicatur, quod «scientiæ principia, demonstrari nequeant.»

h) Dialecticæ seu logicæ opus præcipuum est demonstratio, cujus duplex est genus; «unum quidem¹, quod solam affert persuasionem animis auditorum: alterum vero, quod efficit scientiam. Si quis ergo inceperit ex his, quæ sunt evidentiâ sensu et intelligentiâ, et deinde convenientem intulerit conclusionem, vere demonstrat; sint autem ex opinabilibus solum, non autem primis, hoc est, nec sensu evidentibus, nec intelligentiâ, si convenientem quidem inferat conclusionem, syllogizabit quidem, sed non efficiet scientificam demonstrationem.»

2.º Quoad hominem:

a) Homo ex anima et corpore coagmentata substantia, Dei nec pars est, nec filius naturalis, nec substantia aut natura Deo conjungitur, sed quoad corpus per generationem, quoad animam vero ex nihilo per creationem producitur.

b) Nec solum quoad animam, sed quoad ipsum corpus ad Dei imaginem effectus merito dici potest: quoad animam quidem, cui pulchritudo optima aderit, «quando fuerit Sancto Spiritu², et eis, quæ ab eo oriuntur, fulgoribus ornata, justitia, prudentia, fortitudine, temperantia»: quoad corpus etiam, cui «ex igneo fulgor et splendor accedit³; ex humido autem nitor et gratia; ex sicco autem virtus et stabilitas; ex aere autem spirandi facilitas et par æquilibrium; ex quibus concinna et pulchra hæc logi statua ornata est.»

c) Ejus destinatio in hac vita est Deum imitari, «quoad ejus fieri potest⁴, tum quoad cognitionem, tum quoad operationem: in altera vero, perfecta cognitio, perfectusque Dei

¹ *Strom.*, lib. 2.º, cap. iv.

² *Ibid.*, lib. 8.º, cap. iii.

³ *Pædag.*, lib. 3.º, cap. xi.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Stromat.*, lib. 2.º, cap. xix.

amor. Utamque vero destinationem ut humana ratione assequeretur, libero arbitrio donatur homo, ex quo liberam electionem ad bonum et malum sibi vendicat: et præterea «a Scripturis accepimus¹, liberam potestatem eligendi et vitandi a Domino datam esse hominibus.»

c) Hominis anima a corpore distinguitur; et a Deo, simul cum incipit corpus, ex nihilo producitur; nec proinde «huc de cœlis² anima ad ea, quæ sunt deteriora, demittitur.»

d) Porro, «præstantiorem hominis partem esse animam³, est extra controversiam.» Ejus tamen quasi partes seu facultates tres distinguuntur, nempe, «intelligentiâ⁴, quæ ratiocinandi facultas appellatur... Illa pars, quam iræ tribuunt (appetitus irascibilis); et quæ tertia est, cupiditas (appetitus concupiscibilis)... quæ ad libidines, stupra et adulteria allicit.»

e) Anima rationalis perpetuo movetur, id est, operatur et cogitat: idque efficere potest aliquando, ut in somno, independentem a corpore; quoniam «sciendum est⁵, non esse animam id, quod somno iudiget, ipsa enim semper movetur, sed corpus... dum interea anima non amplius corporaliter operatur, sed per se ipsa operatur et cogitat.»

f) Hominis anima immortalitate gaudet, perpetuamque vitam agere post separationem a corpore; siquidem «immortales sunt omnes animæ⁶, etiam impiorum, quibus præstaret, haud esse incorruptibiles. Dum enim ignis inextinguibilis perpetuo torquentur supplicio, nec unquam moriuntur, nullum malo suo finem nancisci possunt.»

3.º Quoad Deum:

a) Existit Deus qui unicus et perfectissimus, summusque rerum *Auctor* est, prout constat tum ex rebus ab eo creatis,

¹ *Strom.*, cap. iv.

² *Ibid.*, lib. 4.º, cap. xxvi.

³ *Ibid.*

⁴ *Pædag.*, lib. 3.º, cap. i.

⁵ *Ibid.*, lib. 2.º, cap. x.

⁶ *Fragmenta ex lib. De Ani.*, pag. 751, edit. Migne.

tum ex eo quod «populi omnes ¹, sive Orientem colant, sive litora Occidentis ultima teneant, sive ad Septentrionem, sive ad Meridiem habitent, unam et eandem ejus, a quo institutum hoc imperium est, anticipationem habent.»

b) Infinita bonitate, immutabilitate et æternitate gaudet hic Deus unicus; «neque enim hujus, quod est esse Dominum et bonum, principium accepit Deus ², qui est semper id, quod est.»

c) «Sed neque dicendum est ³, esse aliquas ejus partes; in unum enim non cadit divisio. Quia etiam ideo est infinitum, non quod ejusmodi concipiatur, ut pervadi non possit, sed quatenus nullam suscipit dimensionem, et finem non habet: et ideo est figuræ expers, et quod nominari non potest.» Nomina vero, quibus Deum appellamus, ejus naturam non exprimunt; sed omnia simul ⁴ Omnipotentis indicant potentiam.»

d) Maximam autem esse Dei potentiam, satis apparet, quod omnia sola voluntate creavit; nam «ille ⁵ cælum et solem creavit: Angeli et homines sunt opera digitorum ipsius. ¿Quanta est autem Dei potentia, cujus sola voluntas est mundi creatio?»

e) Cunctis porro a se creatis Deus providentiam, conservationem et beneficia impendit; quandoquidem «omnia justitia sua ⁶ quasi trutina metitur et ponderat, universam naturam vehit, in æquilibrio continens et sustinens.» Specialem simul «curam gerit hominis ⁷ et de eo est sollicitus.»

4.º Quoad mundum:

a) Mundus a Deo originem duxit per creationem; «so-

¹ *Stromat.*, lib. 5.º, cap. ult.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, cap. xii.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Cohort. ad Gentes*, cap. iv.

⁶ *Ibid.*, cap. vi.

⁷ *Pædag.*, cap. ix.

lus enim Deus mundus creavit, ut qui solus sit vere Deus ¹. Nec quidquam substantiæ divinæ continet, ut Stoicis placuit, «qui, cum asseverent ², divinum numen omnem, quantumvis vilem et abjectam, materiam pervadere, insignem sane notam dedecoris philosophiæ impresserunt.»

b) Duplicem mundum distinguere oportet: alterum intelligentiæ ³, alterum sensu perceptum: e quibus archetypus ille sit, hic vero præclari exemplaris imago.»

c) Mundi nobilior pars, ad quam reliquæ quodammodo ordinantur, est homo, qui *mundus minor* congrue dicitur. Quam hominis nobilitatem perspicimus, considerantes et «corporis constitutionem ⁴ rectam factam esse ad cælum contemplandum; et organa sensuum sic affecta esse, ut tendant ad cognitionem; et membra et partes apte esse compositas ad honestum, non ad voluptatem. Unde suscipit hoc habitaculum animam Deo pretiosissimam.»

d) Mala moralia, quæ hominem et mundum maculant, non Deum, sed pravam hominis affectionem et voluntatem habent causam; quod enim homo «elegerit ⁵, atque adeo quod vetitum elegerit, non est culpa in Deum, sed in eligentem conferenda.»

e) Ast vero, ex Dei providentia et omnipotentia, mala, quæ in mundo eveniunt, diriguntur «ad finem salubrem. Est itaque maximum divinæ providentiæ opus ⁶, quod non sinat, ut vitium, quod ex voluntaria defectione ortum est, inconducibile maneat et inutile... Divinæ enim sapientiæ, et virtutis, et potentiæ est officium non solum benefacere... sed illud quoque maxime, ut id, quod per malos aliquos excogitatum est, ad bonum aliquem finem et utilem deducat.»

Observatio:

¹ *Cohort. ad Gentes*, cap. iv.

² *Ibid.*, cap. v.

³ *Stromat.*, lib. 5.º, cap. xiv.

⁴ *Ibid.*, lib. 4.º, cap. xxvi.

⁵ *Ibid.*, lib. 4.º, cap. xiii.

⁶ *Ibid.*, lib. 1.º, cap. xviii.

Præter hucusque exposita, Clementis opera plura alia continent ad logicam, physicam et metaphisicam spectantia, ac denique integram scientiam moralem, quam prætermittimus brevitatis gratia. Ex quibus conijcere pronum est, ipsum integram christianam philosophiam adumbrasse et non parum evolvisse. Immo etiam, in ejusdem philosophia vix aliquid reprehensione dignum occurrit, nisi fortasse enumeratio et expositio eorum, quæ gnosticum (sapientem, seu verum) christianum efformant et constituunt; ut dum inter cætera statuit, quod si gnosticus christianus, «ab injuria faciendæ abstinuerit propter spem remunerationis a Deo consequendæ ob ea, quæ juste fecerit, nec sic quidem sua sponte est bonus»¹. Similiter dum ait²: «Si quis ergo per hypotheseim gnostico proposuerit, utrum malit Dei cognitionem, an salutem æternam; sint autem ea separata, cum sint omnino conjuncta; nihil penitus dubitans elegerit Dei cognitionem.

§ V

Philosophia Origenis

Origenes, ex assiduitate studii et constantia laboris *Adamantinus* a coævis appellatus, qui Alexandriæ, patre Leonida martyrio coronato, circa annum 185 natus est, scholam catechetica alexandrinam post Clementem rexit, aliisque in locis et publice docuit, et scripsit. Seipsum eviravit, sacerdotio fuit initiatus, non semel ad martyrium properavit, ac tandem Tyri mortuus est 69 ætatis anno. Ejus philosophia a philosophia sui magistri quoad plurima non differt; at quoad alia et a Clemente, et a veritate aberrat, ex nimio fortasse amore et adhæsione ad philosophiam Platonis. Hinc docere videtur³, inter alia, quæ sequuntur:

¹ *Stromat* lib. 4.º, cap. xxii.

² *Ibid.*

³ *Videtur*, inquam, quia non desunt auctores, tum veteres

a) Mundus est revelatio Dei, eaque necessaria et æterna; nec enim concipere fas eat, Deum ante mundi creationem in tempore otiosum extitisse. Igitur, ante productionem mundi hujus sensibilis, alii extitere mundi, ac præsertim mundus supersensibilis et incorporeus, quem Scriptura cælum appellat.

b) Cum quidam ex angelis seu spiritibus mundum incorporeum inhabitantes peccatum admisissent, Deus hunc mundum sensibilem creavit, eo fine, ut puniret spiritus illos, qui peccaverant, eos in corpora detrudens.

c) Atque ejusmodi spiritus, qui prius peccaverunt, et qui ad humana corpora sunt detrusi, animæ rationales hominum dicuntur, quæ quidem immortalitate gaudent.

d) In homine tamen, præter rationalem istam animam, existit alia sensibilis et materialis, quæ vitales vires inferiores exhibet atque sanguine continetur.

tum recentiores, qui paradoxa et erronea, quæ in ejus libris reperiuntur, interpollationi aut corruptioni eorundem per coævus vel posteros adscribant, idque sive ex hæreticorum malitia, sive ex auctorum ignorantia et oscitatione. Quinimmo etiam, nostris diebus, Aloisius Vincenci hebraicæ linguæ Romæ professor, in lucem edidit opus, cui titulus: *In Sancti Gregorii Nysseni et Origenis scripta et doctrinam nova recensio, cum appendice de Actis Synodi, V œcumenicæ*; quo in opere, inter alia, demonstrare aggreditur non contemnenda equidem argumentorum vi et copia: 1.º Origenem æternitatem pœnarum pro reprobatis dæmonibus et hominibus minime denegasse; 2.º restaurationem sive *palingenesiam* illam, cujus frequens apud ipsum occurrit mentio, accipiendam esse pro regeneratione humanæ naturæ, quatenus per Christum in primitivam incorruptibilitatem et immortalitatem restituta fuit, non vero pro conversione ad bonum ex parte reproborum, aut pro cessatione et fine pœnarum, quibus in inferno plectuntur; 3.º reliquos fere omnes errores, qui Origeni tribuuntur, falso et immerito ipsi attribui. Quod ad me attinet, quamvis libenter fatear, scriptores plurimos, ipsosque Petavium et Huetium, errores quosdam immerito tribuere Origeni, ast vero in omnibus et quoad omnes, veterem ecclesiasticum scriptorem penitus excusandum, non facile admiserim.

e) Sol, luna, cæteraque astra, vera sunt animantia, eisque verisimiliter animæ vices gerunt, quidam ex illis præexistentibus spiritibus, qui per peccatum ceciderunt.

f) Spiritus omnes corpus aliquod subtile sibi naturaliter unitum habent; unde in homine, præter corpus humanum materiale et oculis adspectabile, aliud adest corpus subtile et æthereum, quod secum tulit anima, dum corpori fuit alligata, secumque proinde fert, dum in morte a corpore separatur.

§ VI

Philosophia Tertulliani.

Tertullianus. (Quintus Septimus), Carthagine in Africa circa dimidium sæculi secundi probabiliter natus, in ethnica superstitione primum educatus fuit, jurisprudentiæ operam navavit ac causas publice egit. Postea fidem catholicam amplexus ac sacerdotio initiatus, christianam religionem et adversus paganos, et adversus hæreticos egregie tuitus est, donec ad Montanistarum castra transiens, vitam cum morte commutavit, circa annum 216. Ex ipsius operibus, vehementiori, at quandoque minus accurato stilo conscriptis, pauca proprie philosophica desumemus ¹.

¹ Tertulliani opera duplicem complectuntur seriem: prima continet ea, quæ adhuc catholicus scripsit, eujusmodi sunt: *Apologeticus pro christianis*—*Ad Nationes*, libri duo—*De Testimonio Animæ*—*Ad Martyres*—*De Spectaculis*—*De Idololatria*—*Ad Scapulam*—*De Oratione*—*De Baptismo*—*De Pœnitentia*—*De Patientia*—*Ad Uxorem*, libri duo—*De cultu Faminarum*, libri duo, ac probabiliter librum *De Præscriptionibus*. Series altera complectitur libros, quos montanistis jam adhærens conscripsit. Eius generis sunt: *De Corona Militis*—*De Fuga in Persecutione*—*Adversus Gnosticos Scorpice*—*Adversus Præxeram*—*Adversus Hermogenem*—*Adversus Marcionem*, libri quinque—*Adversus Valentinianos*—*Adversus Judæos*—*De Anima*—*De Carne Chris-*

a) Vera philosophia et sapientia apud solos christianos invenitur; unde christiani, qua tales, non moribus solum, sed et scientia distant a philosophis, qui «mimice affectant veritatem et affectando corrumpunt» ¹. Immo ex philosophia hæreses promanarunt.

b) Unus verus Deus existit, «qui totam molem istam» ², cum omni instrumento elementorum, corporum, spirituum, verbo, quo jussit, ratione, qua disposuit, virtute, qua potuit, de nihilo expresit in ornamentum majestatis suæ. Ejus porro existentia ex omnium consensu comprobatur ac testimonio ipsius animæ, «quæ, licet carcere corporis pressa ³, licet institutionibus pravis circumscripta... Deum nominat, hoc solo nomine, quia proprium Dei veri *Deus magnus, Deus bonus, et quos Deus dederit*, omnium vox est... ¡O testimonium animæ naturaliter christianæ!»

c) «Quod si Deus est ⁴, unicus sit necesse est... aut ¿quid erit unicum et singulare, nisi cui nihil adæquabitur? ¿quid principale, nisi quod super omnia, nisi quod ante omnia et ex quo omnia?»

d) Deus tamen, non secus ac aliæ substantiæ invisibiles, et quamvis spiritus quoque dicatur, corporeus est; «¿quis enim negavit ⁵, Deum corpus esse, etsi Deus spiritus est? ⁶»

ti—De Resurrectione Carnis—De Velandis Virginibus—De Exhortatione Castitatis—De Monogamia—De Jejuniiis—De Pudicitia—De Pallio.

¹ *Apologet.*, cap. XLVII.

² *Ibid.*, cap. XVII.

³ *Apologet.*, cap. XVII.

⁴ *Advers. Hermog.*, cap. IV.

⁵ *Adversus Præx.*, cap. VII.

⁶ Quid sibi velit Tertullianus, dum affirmat, Deum esse corpus, non facile agnosci potest, cum simul dicat eum *spiritum*, aliisque in locis admittitur videatur substantias spirituales et incorporales. Quapropter non immerito D. Augustinus eum excusat, dum scribit, quod Tertullianus «posset quoque modo putare ipsam naturam substantiamque divinam corpus, cujus partes aliæ majores, aliæ

Spiritus enim corpus sui generis in sua effigie. Sed et invisibilia illa, quæ, quæcumque sunt, habent apud Deum et suum corpus, et suam formam.»

e) Quæ et qualis sit animæ rationalis natura, ex divina doctrina discere oportet, minime vero ex «philosophis»¹, patriarchis, ut ita dixerim, hæreticorum;» quorum «alii immortalem negant... hi statum ejus aliunde ducunt, hi exitum aliorum abducunt, prout aut Platonis honor, aut Zenonis vigor, aut Aristotelis tenor, aut Epicuri stupor, aut Heracliti mæror, aut Empedoclis furor, persuaserunt.»

f) Igitur nos «definimus animam»², Dei flatu natam, immortalem, corporalem, effigiatam, substantia simplicem, de se patientem, varie procedentem, liberam arbitrii, accidentiis obnoxiam; per ingenia mutabilem, rationalem, dominatricem, divinatricem, ex una redundantem.» Proinde,

g) Anima hominis, quamvis corporeo oculo non cernatur, sitque invisibilis; quamvis spiritus quoque dicatur, quatenus eam «uniformem et simplicem»³ agnoscimus, simul tamen profiteamur, eam vere corpus esse, «atque solemniora quæque»⁴ et omnimode debita corpulentia adesse animæ quoque, ut habitum, ut terminum, ut illud trifariam distantivum, longitudinem dico, et latitudinem, et sublimitatem, quibus metantur corpora philosophi... Igitur, et corpulentia animæ ex densatione solidata est, et effigies expressione formata.»

h) Idcirco anima hominis, non per creationem ex nihilo, sed per generationem ex anima parentis, non secus ac corpus ex corpore producitur; siquidem hominis «anima»¹, velut surculus quidam ex matrice Adam in propaginem deducta et genitalibus fœminæ foveis commendata, cum omni sua paratura pullulabit, tam intellectu, quam et sensu.» Cujus rei etiam signum est, quod in ipsa generatione «aliquid de anima»² quoque exire sentimus.»

¹ *De Anima*, cap. III.

² *De Anima*, cap. XXII.

³ *Ibid.*, cap. XI.

⁴ *Ibid.*, cap. IX.

io, sed per generationem ex anima parentis, non secus ac corpus ex corpore producitur; siquidem hominis «anima»¹, velut surculus quidam ex matrice Adam in propaginem deducta et genitalibus fœminæ foveis commendata, cum omni sua paratura pullulabit, tam intellectu, quam et sensu.» Cujus rei etiam signum est, quod in ipsa generatione «aliquid de anima»² quoque exire sentimus.»

i) Ac non secus ac corpus ipsum, anima sexuum distinctioni est obnoxia: quapropter «anima in utero seminata»³ pariter cum carne, pariter cum ipsa sortitur et sexum.»

Observatio:

Ex hucusque expositis facile agnoscitur, Tertuliani philosophiam non pauca erronea et paradoxa continere, quorum maxima pars habetur in libris, quos scripsit post defectionem ad hæresim Montani.

§ VII

Philosophia S. Augustini.

Eximius hic vir, catholicæ Ecclesiæ pater et ornamentum, ac omni disciplinarum genere excultus, Tagaste in Africa lucem vidit anno post Christum natum 354, parentibus Patricio et sancta Monica. Post transactam juventutem in scholis, in Manichæorum hæresi ac in vitiis, catholicorum fidem et baptisma suscepit anno 387, opera et studio sancti Ambrosii Mediolanensium episcopi. Presbyter postea factus et ad Hipponensem episcopatum evectus, post vitam litteris, laboribus et sanctitate fulgentem, Hippone a Vandalis obsessa, moritur anno Christi 430.

D. Augustinus philosophiam Christianam Clementis Alexandrini, Athanasii et aliorum Ecclesiæ PP. et scriptorum,

¹ *De Anima*, cap. XIX.

² *Ibid.*, cap. XXVII.

³ *Ibid.*, cap. XXXVI.

erroribus purgavit, evoluit ac perfecit. Ejus igitur philosophia eadem est cum philosophia D. Thomæ quamvis minus completa seu minus explicita et diffusa quam hujus, atque idcirco inutile erit ejus doctrinam philosophicam hic sigillatim exponere, cum eadem sit quoad præcipua capita cum ea, quæ in hoc nostro opere continentur. Itaque, ut ejus idea habeatur, præter ea, quæ in nostro opere continentur, sufficiet præ oculis habere sequentia:

1.º Quoad originem cognitionis intellectualis et idearum, D. Augustinus minorem influxum concedere videtur sensibus et cognitioni sensili quam D. Thomas.

2.º Quoniam, S. Augustini ætate, veteres scholæ academicæ et scepticæ adhuc vigeabant, in ejus operibus inveniuntur plurima argumenta et rationes ad scepticismum convellendum, atque inter alia cartesianum argumentum ex conscientia testimonio desumptum.

3.º Quoad originem animæ humanæ anceps et dubius hæsisse videtur ad finem usque vitæ; quandoquidem in ipso libro *Retractationum* adhuc scribit: «Quod ad ejus (animi) originem, qua fit, ut sit in corpore, utrum de illo uno sit, qui primum creatus est, cum factus est homo in animam vivam; an similiter ita fiant singulis singuli, nec tunc sciebam, nec adhuc scio»¹.

§ VIII

Philosophia Sancti Isidori.

Isidorus (Hispalensis vulgo dictus), nova Carthagine in Hispania natus circa dimidium sæculi sexti, frater fuit sancti Leandri, cui in Hispalensi episcopatu successit anno post Christum natum 601. Multa concilia tum Toleti, tum alibi celebrari curavit, in quibus catholicam fidem et Ecclesiasticam disciplinam Arianorum tempore collapsam reparavit et

¹ *Retract.*, lib. 1.º, cap. 1.

auxit: ac tandem post transactos 35 annos in episcopatu, litteris et sanctitate vitæ præclarus Hispali decessit anno 636¹. Summa ejus doctrinæ philosophicæ ad hæc potest revocari:

1.º Quoad Philosophiam;

a) «Philosophia est² rerum humanarum divinarumque cognitio, cum studio bene vivendi conjuncta.» Eaque *scientia* et *opinatione* quasi duabus partibus constat; quarum *scientia*

¹ De eo ejusque operibus ita loquebatur Braulius CesarAugustæ episcopus, Isidoro coævus, et ipse scientia præclarus: «Jam vero, quantus sapientia fuerit (Isidorus), ex ejus diversis studiis elaboratisque opusculis perfacile prudens lector intelligere poterit. Denique de his, quæ ad notitiam nostram venerunt: ita commemoravi. Edidit libros *Differentiarum* duos: in quibus subtili discretionem ea, quæ confuse usu proferuntur, sensu discrevit. *Proæmiorum* librum unum, in quo quid quisque liber sanctæ contineat Scripturæ, brevi subnotatione distinxit. *De Ortu et Obitu Patrum*, librum unum, in quo eorum gesta, dignitatem quoque, et mortem eorum atque sepulturam, sententia dignitate subnotavit... *Officiorum* libros duos... *Synominorum* libros duos... *De natura rerum*, ad Sisebutum Regem librum unum... *De Numeris*... *De Nominibus Legis et Evangeliorum*... *De Hæresibus*... *Sententiarum* libros tres, quos floribus ex libris Papæ Gregorii moralibus decoravit. *Chronicorum a principio mundi usque ad tempus suum*, librum unum, nimia brevitate collectum. *Contra Judæos*... *De Viris illustribus*... *Monasticæ Regulæ*, librum unum... *De origine Gothorum et regno Suevorum et etiam Vandalorum historia*, librum unum. *Questionum* libros duos, quos qui legit, veterum tractatorum multam suppellectilem recognoscit. *Ethymologiarum* codicem nimia magnitudine, distinctum ab eo titulis, non libris. Quem, quia rogatu meo fecit, quamvis imperfectum ipse reliquerit, ergo in viginti libris divisi... Sunt et alia hujus viri multa opuscula, et in Ecclesia Dei multo cum ornamento inscripta. Quem Deus, post tot defectus Hispaniæ, novissimis temporibus suscitans credo ad restauranda antiquorum monumenta, ne usquequaque rusticitate veterasceremus, quasi quamdam apposuit destinam., *Præfat. Op. S. Isid.*, edit. Breul.

² *Ethymol.*, lib. 2.º, cap. xxiv.

est, cum res aliqua certa ratione percipitur¹; opinatio autem, cum adhuc incerta res latet, et nulla ratione firmata videtur.»

b) In tres partes congrue dispescitur philosophia: «una *naturalis*², quæ græce *physica* appellatur, in qua de naturæ inquisitione disseritur; altera *moralis*, quæ græce *Ethica* dicitur, in qua de moribus agitur; tertia *rationalis*, quæ græco vocabulo *Logica* appellatur, in qua disputatur, quemadmodum in rerum causis vel vitæ moribus veritas ipsa quaeritur. In *Physica* igitur causa quaerendi, in *Ethica* ordo vivendi, in *Logica* ratio intelligendi versatur.

c) Atque hæc philosophiæ partitio sapientiæ seu philosophiæ revelatæ, quæ in libris sacris continetur, accommodari potest: «nam aut de natura disputare solent³, ut in *Genesi* et *Ecclesiaste*; aut de moribus, ut in *Proverbiis* et in omnibus sparsim libris; aut de *Logica*, pro qua nostri Theologiam sibi vendicant, ut in *Cantico Canticorum* et *Evangeliiis*.»

2.º Quoad Deum:

a) Dei existentiam et attributa agnoscimus ex his, quæ in creaturis videmus; nam «sicut opus vel ars⁴ in artificem retorquet laudem, ita rerum creator per creaturam suam laudatur, et... ex pulchritudine circumscriptæ creaturæ pulchritudinem suam, quæ circumscribi nequit, facit Deus intelligi.»

b) Habet vero Deus infinitas perfectiones et summam bonitatem: siquidem «summum bonum Deus est⁵, quia incommutabilis est et corrumpi omnino non potest... Itaque, bene ac substantialiter sunt ista in Deo, id est, incorruptio, immortalitas, incommutabilitas: inde et merito cunctæ præponitur creaturæ.»

c) Est etiam Deus omnino simplex, immensus et omni-

¹ *Ethymol.*, lib. 2.º, cap. xxiv.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

⁴ *Sentent.*, lib. 1.º, cap. iv.

⁵ *Ibid.*, lib. 1.º, cap. i.

potens: nec tamen ejus immensitas ita accipienda est, quasi dicatur, quod «ideo cœlum et terram implet Deus, ut contineat eum, sed ut ipsa potius contineantur ab eo: nec particulatim Deus implet omnia¹, sed cum sit idem unus, ibique tamen est totus.» Similiter, «immensitas divinæ magnitudinis² ista est, ut intelligatur eum intra omnia, sed non inclusum; extra omnia, sed non exclusum.»

d) Immutabilitate quoque ac æternitate perfecta gaudet Deus; quandoquidem, opus³, non consilium, apud Deum credimus mutari: nec variari eum, quia per varia tempora diversa præcipit; quinimmo etiam, «omnia tempora⁴ præcedit divina æternitas; nec in Deo præteritum, præsens, futurumve aliquod creditur.»

3.º Quoad hominem:

a) Inter creaturas eminent homo, ad quem cætera omnia quodammodo ordinantur et referuntur, unde «universalitatis creaturæ homo magna quædam portio est⁵, tantoque gradu est cæteris excellentior, quanto imagini divinæ vicinior.

b) Hinc maxima intercedit differentia inter hominem ac entia, non solum insensibilia, sed sensibilia quoque seu animantia; quippe «homo est animal ex anima corporeque vivente compositum⁶, atque spiritali compaginatione formatum, subsistens ratione, liberique arbitrii voluntate, vitiorum capax atque virtutum. At contra, pecus est animal irrationale, mortale, motu sanguinis et carnis animatum.»

c) «Anima hominis non est homo, sed corpus, quod ex humo⁷ factum est, id tantum homo est. Inhabitando autem in corpore anima, ex ipsa participatione carnis, hominis nomen accipit.»

¹ *Sentent.*, cap. ii.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, cap. i.

⁴ *Ibid.*, cap. viii.

⁵ *Ibid.*, cap. xiii.

⁶ *De Different. Spirit.*, lib. 2.º, núm. 14.

⁷ *Sentent.*, lib. 1.º, cap. xiv.

d) Rationalis anima nec est pars divinæ substantiæ, nec ex aliqua materia producitur, sed ex nihilo creatur: estque substantia incorporea ac immortalis, quod animæ pecorum minime congruit; siquidem nos hominis animam «non ignem¹, nec sanguinem, sed incorpoream dicimus... carentem pondere et figura, sine colore; nec credimus, partem, sed creaturam esse Dei; nec de substantia Dei, vel de qualibet subjacente elementorum materia, sed ex nihilo esse creatam:» hominum «animæ habent initium², finem vero nullum,» ast animalium irrationalium «anima³ post mortem simul cum carne dissolvitur.»

c) Igitur, «multum ex sua natura splendorem possidet anima; sed fuscatur commixtione carnis, qua detinetur inclusa»⁴. Mutabilitati tamen subest anima rationalis, «non localiter⁵, sed temporaliter in suis affectionibus... Quod est ad corpus mutatio locorum, hoc est ad animam mutabilitas cogitationum.»

4.º Quoad mundum:

a) «Mundus est hic⁶, qui constat ex coelo, et terra, et mari, cunctisque syderibus: qui idcirco *mundus* est appellatus, quia semper in motu est, nulla enim requies ejus elementis concessa est.»

b) Sicut sonus cantum præcedit naturæ ordine seu origine, non vero tempore, ita similiter, «materies, ex qua formatus est mundus, origine, non tempore⁷, res ex se factas præcessit.»

c) Neque existimandum est, Deum, dum mundum e nihilo eduxit, incepisse de novo aliquid agere aut velle; «quia, etsi

¹ *De Different. Spirit.*, lib. 2.º, num. 26.

² *Sentent.*, lib. 1.º, cap. xiv.

³ *De Different. Spirit.*, lib. 2.º, num. 14.

⁴ *Sentent.*, lib. 1.º, cap. xiv.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ethymol.*, lib. 3.º, cap. xxviii.

⁷ *Sentent.*, lib. 1.º, cap. x.

in re mundus non erat¹, in æterna tamen ratione et consilio semper erat.»

d) Entium quædam temporalia sunt, quædam perpetua, ac quædam sempiterna. «*Temporalia* sunt², quibus inest ortus et interitus: *perpetua*, quibus ortus, non terminus.»

e) «Malum in seipso natura nulla est»³; unde constat, «nullam esse creaturam malam;» quinimmo etiam, «ex eo quod vitium nocet naturæ, agnoscitur, vitium naturam non esse... Dum natura bona damnatur propter voluntatem malam, ipsa voluntas mala testis est naturæ bonæ, quæ in tantum testatur, eam esse bonam, ut illam Deus pro malo non relinquat inultam.»

Observatio:

Quamvis S. Isidori philosophia nec magnam profunditatem, nec originalitatem præ se ferat; jure merito tamen dici potest, eum de christiana philosophia bene meruisse, quatenus veterum PP. et philosophorum doctrinam compilavit, dilucide exposuit, ac suo sæculo aptavit. Hinc spectari potest tamquam unus ex his, per quos traditiones philosophicæ PP. Ecclesiæ, præsertim vero D. Augustini, derivatæ sunt ad Scholasticos, qui easdem evolvere ac perficere curarunt.

§ IX

De philosophia Boetii et Casiodori.

Fuere philosophi, qui, non secus ac S. Isidorus, litteras græcas, romanas atque christianas simul coluerunt, ac per versiones, commentaria et compendia philosophica, veterum doctrinam imperfecte saltem conservarunt, eamque po-

¹ *Sentent.*, lib. 1.º, cap. x.

² *Ibid.*, cap. xiv.

³ *Ibid.*, cap. xi.

pulis occidentalibus mediæ ævi communicarunt, ita ut, simul cum S. Isidoro Hispalensi, haberi possint tamquam initium et fontes proximi philosophiæ scholasticæ, idque duplici maxime titulo: 1.º quatenus fragmenta et capita quædam tum philosophiæ ethnicæ, tum Ecclesiæ Patrum, conservarunt ac scriptis compendio mandarunt; 2.º quatenus ethnicorum philosophorum ac maxime Aristotelis opera quædam, aut latine reddiderunt, aut commentariis illustrarunt. Quorum primum, præter Isidorum, præstitit

A) *Cassiodorus* (Magnus Aurelius), apud Squillacum Calabriae oppidum 470 natus. Minister Theodorici ostrogothorum regis ejusdemque successorum factus, ac perseverans usque ad provectam ætatem, monachus evasit ætatis anno 70, ædificato monasterio S. Benedicti, ubi et monachos socios adegit ad veterum opera transcribenda, et sua scripsit, inter quæ reperiuntur: *Tractatus de anima*, et illud celebratum medio ævo: quod inscribitur: *De septem Disciplinis*.

B) *Boetius* e converso eminet ex secundo titulo, quippe qui, apprime græce peritus, latine reddidit quædam ex operibus Nicomachi, Euclidis, Archimedis, Pythagoræ, ac præsertim Aristotelis, cujus philosophiam præ cæteris sectabatur, eam tamen simul conciliare studens cum Neoplatonicorum placitis quibusdam. Scripsit præterea commentaria in *Isagoge* Porphyrii, ex quibus Scholastici plurima postea desumpserunt. Natus est porro philosophus iste Romæ, circa annum Christi 472, ex familia senatoria, ac, postquam auctoritate maxima et amicitia palluit apud Theodoricum, de falsis criminibus accusatus, carceri primum mancipatur, deindeque interficitur Theodorici jussu circa annum 525. Dum in carcere mortem spectabat, librum scripsit, cui titulus: *De Consolatione Philosophiæ*, in quo de vanitate rerum hujus mundi, de fato et fortuna, de hominis libertate, de Dei providentia, egregie quidem disserit, sed ethnica dogmata ideis christianis admiscendo. Retroactis sæculis, apud omnes communiter, et adhuc nostra ætate apud non paucos, Boetius habetur non solum tamquam christianus, sed etiam

tamquam martyr; ast non desunt hodie critici, qui existimant, eum nec christianum quidem fuisse ¹.

Quod ad me attinet, existimo, ejusmodi sententiam nihil esse aliud quam intemperantis criticæ fœtum. Sive enim Boetii vitam christianis virtutibus fulgentem spectemus; sive præ oculis habeamus ab eodem conscripta opera, in quibus de doctrina et dogmatibus catholicæ Ecclesiæ egregia simul atque exacta ratione disserit ²; sive demum veteres traditiones et antiqua monumenta consulantur, tamquam indubium haberi potest, Boetium catholicæ fidei professorem baptismo, mente et opere extitisse ³.

¹ Ita Marx apud Goschler, *Diction. encyclop. de la Theol. Cathol.*, art. *Boece*. Vid. etiam Ritter, *Hist. de la Phil.*

² Scio quidem, non deesse quosdam, qui tractatum *De Duabus naturis et una persona in Christo*, atque opus *De Trinitate* inscriptum, Boetio adjudicant, sed absque solido fundamento, prout multi critici prudentiores demonstrant.

³ "No contento, inquit Rohrbacher, cujus verba hispanice vertimus, con sostener la Iglesia católica y su doctrina de viva voz, la defendió también con sus escritos. En medio de las herejías y cismas, que desgarraban la Iglesia en su tiempo, creyó deber exponer su propia creencia en una profesión de fe, que ha llegado hasta nosotros, la cual es una de las más lógicas, más exactas y más completas entre las de la antigüedad. Compuso un tratado: *De las dos naturalezas y una persona de Cristo*, contra los errores de Eutiques y Nestorio...

"Lo que principalmente revela cuáles fueron la fe y celo de Boecio es el haber escrito en los horrores de la prisión, dirigiéndole á su suegro (Simmaco), el *Tratado sobre la Trinidad*. En la misma prisión, y en el intervalo que medió desde su condenación hasta su suplicio, escribió su célebre obra: *De la Consolación de la filosofía*...

"Habiendo sido muerto Boecio el 23 de Octubre de 524, los católicos recogieron su cuerpo y le dieron sepultura en Pavia, cerca de la de Elpis, su primera esposa. El epitafio que se colocó en su sepulcro contiene en pocas palabras el elogio de su saber y de su virtud... El autor de este epitafio no dudaba que Boecio habría recibido ya en el cielo la recompensa debida á su piedad, á su celo por la fe, á sus padecimientos por la justicia... Finalmente, los Bolandistas le

Cæterum, qui eum catholicæ fidei professorem inficiantur, ea ratione præcipue permoventur, quod Boetius ethnicorum scriptorum doctrinam et sententias frequenter usurpat in conscriptis operibus. Ast, ut quisque facile agnoscit, in minime rem conficit; quandoquidem id ipsum perfecere maxima ex parte Ecclesiæ Patres. Nec quidpiam aliud ex hujusmodi facto licet colligere, nisi Boetio in animo fuisse eclectismum in philosophicis consecrari, simulque adlaborare, ut ethnica philosophia erroribus purgata, catholicæ fidei manus amicas porrigeret, atque philosophiæ christianæ evolvendæ inserviret.

dan el título de santo. Su nombre se halla con este título en el calendario de Ferrarius y en el de algunas iglesias de Italia, que honran su memoria en el día 23 de Octubre., *Hist. univ. de l'Eglise Cath.*, t. ix, pág. 57 et seq.

CAPUT QUINTUM

SECUNDÆ PERIODI EPOCHÆ SECUNDA, SEU UNIVERSÆ
PHILOSOPHIÆ QUINTA EPOCHÆ.

PHILOSOPHIA SCHOLASTICA

In *philosophia scholastica* quatuor partes seu epochas opus est distinguere et assignare: quarum *prima*, quæ *præparationis* dici posset, initium ducit a Carolo Magno, et finem accipit labente sæculo undecimo; ubi incipit *secunda*, quæ *generationis* dici potest, et pervenit usque ad sæculum decimum tertium; in quo incipit *tertia* scholasticæ epocha, quæ *evolutionis* et *perfectionis* appellari potest, et finem accipit sequenti sæculo, in quo initium accepit epocha quarta seu *occasus* philosophiæ scholasticæ, quæ producitur usque ad instaurationem (*renacimiento*) litterarum sub finem sæculi decimi quinti.

Scholasticæ philosophiæ historia, non nisi integris voluminibus texi potest, si ea congrue ac perfecte dignoscenda erit; idque tum propter longitudinem temporis, quod completitur, tum propter multitudinem et diversitatem systematum ac scholarum, quibus scatet, tum denique propter erroneas opiniones, judicia et sententias, quæ de ipsa apud non paucos habentur. Sed nos brevitatis gratia et ex natura instituti operis cogimur summis tantum, ut ajunt, labris rem hujusmodi attingere: quapropter summatim tantum ac veluti per cursum characteres et auctores præcipuos, quibus quatuor epochæ præfatæ distinguuntur, brevi ratione exponemus. Cujus rei gratia sit

§ I

Prima epocha philosophiæ scholasticæ.

In prima hac epocha, quam *præparationis* diximus, duplex motus e regione quadammodo oppositus in scientia observatur, nempe, motus *rationalisticus* et motus *theologicus*.

Ad primum spectat

a) *Erigena* (Joannes Scotus), Hiberniæ initio sæculi noni natus, et anno 886 mortuus. Linguae græcæ apprime peritus, omnium ferme veterum philosophorum ac præsertim. Neoplatonicorum doctrinis imbutus, scientiam minime vulgarem magnumque nomen sibi acquisivit; ast ea fœdavit turpissimis erroribus, catholicæ fidei et rectæ rationi simul adversantibus. Ejus quippe doctrina, inter alia, hæc habet:

1.º *Quadruplex naturæ genus distinguere oportet: quorum primum est natura creatrix et non creata, scilicet, Deus ut Creator; secundum, natura, quæ creat et non creatur, nempe, ideæ divinæ, quæ sunt rationes et causæ primordiales rerum; tertium, natura creata et non creans, ideæ, nempe, divinæ, quatenus existentiam recipiunt, mundum hunc visibilem constituendo; quartum, natura neque creata neque creatrix, scilicet, Deus, non jam prout creator, sed prout terminus et finis universalis creationis et omnium rerum, quæ in ipsa continentur. Deus ergo constituit esse et essentiam omnium rerum; et omnes res, ipsaque anima humana, sicut egrediuntur, ita regrediuntur ad Deum.*

2.º Postquam pantheismum, rationalismum quoque docet hibernus philosophus: nam, apud ipsum philosophia a

1 Præter opus cui titulus: *De divisione Naturæ*, quod *Erigenæ* systema philosophicum continet et ad nos pervenit, constat cum scripsisse aliud cui titulus: *De egressu et regressu animæ ad Deum* quod ad nos non pervenit.

religione non secernitur, sed cum ipsa potius convertitur et identificatur; etenim «vera, inquit¹, philosophia est vera religio; conversimque, vera religio, vera philosophia.» Quin etiam rationem a fide et religione prorsus independentem efficit, dum scribit²: «Vera autem ratio, cum virtutibus suis rata atque immutabilis munitur, nullius auctoritatis adstipulatione roborari indiget.»

b) Oppositam *Erigenæ* viam sectati fuere *Alcuinus*, in Anglia 736 natus, *Lanfrancus*, Ticini in Italia 1005, et *Petrus Damianus*, Ravennæ 1001 natus, qui philosophiam, vel potius dialecticam, quam unice ferme colebant, ad res theologicas et asceticas pertractandas applicuerunt. Ast mediam quodammodo inter utrosque viam retinuit.

Gerbertus, circa dimidium sæculi decimi in Gallia natus, de quo ita habet noster *Balmes*: «Celeberrimus hic monachus, qui postea Papa fuit sub nomine *Sylvestri* secundi, cum arabibus et judæis communicationem habuit scientificam³. Ejus ingenio et studio debet Europa primus in scientiis naturalibus passus. Memorare sufficiat, sæculo X, quod ferreum dictum est, matheseos, astronomiæ et geographiæ cathedras habuisse *Gerbertum*. Tabulam excogitavit, qua arithmeticiæ operationes aptis characteribus explicabat: spheram construxit, ut astrorum motum exhiberet, et varios scripsit geometriæ tractatus.»

Notum est quoque, *Gerbertum*, si fides historicis et criticis, primum fuisse, qui usum characterum arabicorum in Europa christiana introduxit.

¹ *De Divis. Nat.* lib. 1.º, cap. LXVIII.

² *Ibid.*, cap. LXXI.

³ In nostra, videlicet, Hispania, in qua apud Arabes et Judæos artes et scientiæ florebant; constat enim, *Gerbertum* academias Hispalensem, Cordubensem et Toletanam frequentasse.

§ II

Secunda epocha philosophiæ scholasticæ.

Philosophia proprie *Scholastica*¹ post dimidiatum undecimum sæculum incepit evolvi cum Roscellino, Guilielmo Compellensi (de Champeaux) et S. Anselmo. Quorum prior

a) Roscellinus Compendiensis vulgo dictus (de Compiègne), dialecticis subtilitatibus acriter intentus, *Nominalismum* in scholas invexit, affirmans, *universalibus* nihil in rerum natura respondere, ac proinde *genera* et *species*, et ideas vel naturas, quæ universales dicuntur, esse mera *nomina*, quibus individua seu singularia significamus. Exinde colligebat, nihil reale nos cognoscere nisi singularia; ad quod cum sufficiant sensus, merito suspicantur quidam, Roscellinum sensualismum quoque amplexatum fuisse. Ast e contra,

b) Guilielmus de Champeaux *Realismum* tuitus est ac fortasse ad exaggerationem duxit. Videtur enim ipsum, non tantum objectivam realitatem ideis universalibus attribuisse, sed affirmasse quoque, *genera* et *species*, seu sola *universalia*, continere veram entitatem et existentiam extra nos, minime vero singularia, quæ accidentaliter tantum ab invicem distinguuntur. Alii vero existimant, Guilielmum verum rea-

¹ Originem hujus denominationis tribuit Cousin scholis a Carolo Magno institutis. "C'est Charlemagne qui le premier ouvrit des écoles, *scholæ*. Ces écoles étaient le foyer de la science d'alors; aussi la science d'alors fut-elle appelée *scholastique*. Voilà l'origine de la chose et du mot. Et où Charlemagne institua-t-il et pouvait-il instituer des écoles? Là où il y avait le plus d'instruction, encore le plus de loisir pour en acquérir... Oui, les convents sont le berceau de la philosophie moderne." *Histoire de la Philosoph.*, lect. 9.^a, pagina 257. Alii tamen aliter assignant originem et rationem hujus nominis.

lismum docuisse, affirmando, naturas genericas, specificas, etc., quæ ideis ac nominibus universalibus respondent atque significantur, realitatem objectivam extra mentem habere, sed non sub statu vel forma *universalitatis*, quam formam vel statum eis tribuit intellectus per abstractionem a conditionibus seu differentiis individualibus, quibus singularia ad invicem distinguuntur. Novum et quasi medium systema excogitavit

c) *Abælardus* (Petrus), in Britannia minori non longe a Nannetensi civitati 1079 natus, qui realismum magistri sui Guilielmi ac nominalismum Roscellini simul rejiciens, atque fortasse conciliare satagens, docuit, *universale* in rebus extra animam positum *essentialiter* non inveniri, sed *individualiter* tantum; ac proinde universalia non esse quidem mera *nomina*, sicut ajebat Roscellinus, sed formas veras seu conceptus intellectus: unde et ejus hocce systema *Conceptualismum* nuncupari solet, quod quidem vix a Nominalismo differre, patet tum ex ipsa ejus expositione, tum maxime ex erroneis doctrinis, ad quas ex hoc systemate perductus fuit, præsertim circa mysterium Trinitatis; quandoquidem, si fides Othoni, Abælardi discipulo et apologistæ, aliisque ejusdem cœvis scriptoribus, realem distinctionem personarum e medio tollebat, solam nominalem relinquens. Docuit præterea Abælardus: 1.º mundum a Deo conditum optimum inter possibles esse; 2.º philosophos gentiles, ac præsertim Platonem hujusque discipulos, mysterium Trinitatis catholicæ veramque fidem habuisse, ac proinde nullam nobis adesse rationem dubitandi de ipsorum æterna salute. Post varias atque insolitas vitæ et doctrinæ vicissitudines, resipuit tandem opera, consilio et exemplo Petri Venerabilis, monasticam vitam christiane egit postre nis vitæ annis, et obiit anno 1142. Ast verus ac maximus philosophiæ scholasticæ cultor hac ætate fuit

d) *Sanctus Anselmus*, Augustæ Prætoris (Aosta) in Pedemontio anno 1033 natus, qui, Beccensis monasterii primum abbas, deinde archiepiscopus Cantuariensis renuntia-

tus, temporalem vitam cum æterna commutavit anno 1109. Multa scripsit, inter quæ ut philosophica simul ac theologica eminent, *Monologium* — *Prosologium* — *De Libero Arbitrio* — *De Veritate*, in quibus christiana ac satis completa metaphysica continetur. Characteres generales atque præcipui ejus doctrinæ sequentibus continentur:

1.º Tum quoad methodum, tum quoad doctrinam D. Augustino adhæret; nam et dialogo sæpe utitur, et de veritate, de ideis divinis, de malo aliisque hujusmodi, ad mentem hipponensis episcopi disserit; unde et Ontologismo, non secus ac D. Augustinus, aliqua ex parte accedit.

2.º Quinimmo etiam, auctor existit demonstrationis *ontologicæ* existentiae Dei, quam postea Cartesius ut novam instauravit. «Nullus quippe, inquit¹, intelligens id, quod Deus est, potest cogitare quia Deus non est, licet hæc verba dicat in corde aut sine ulla aut cum aliqua extranea significatione. Deus enim est id, quo majus cogitari non potest: quod qui bene intelligit, utique intelligit, idipsum sic esse, ut nec cogitatione queat non esse.» Et alibi² demonstrare aggredditur, Deum, seu id, quo majus cogitari nequit, non in solo intellectu, sed in re quoque necessario existere, «quia majus est esse in intellectu et in re quam in solo intellectu. Et si illud in solo est intellectu, majus illo erit quidquid etiam fuerit in re... Et ideo necesse est, ut majus omnibus, quod est jam probatum esse in intellectu, et in re sit; quoniam aliter majus omnibus esse non poterit.»

3.º Anselmi philosophia penitus abhorret a subtilitatibus atque inanibus disputationibus dialecticis, quibus Abælardus et alii coævi scholastici delectabantur. Quod attinet vero ad controversiam universalium, moderato realismo adhærebat, vehementerque rejiciebat dialecticos nominales, qui universalialia ad nomina seu *flatus vocis* revocabant.

4.º Nec minus Abælardo ejusque discipulis adversabatur

¹ *Prosolog.*, cap. 1v.

² *Lib. pro insipiente.*

quoad usum et potentiam rationis humanæ. Dum enim ille rationis usum et vim nimis extollebat, atque suprema fidei catholicæ mysteria per rationem explicare et demonstrare contendebat, S. Anselmus e converso docebat, hominis rationem subjiciendam esse fidei; quinimmo rerum cognitionem et scientiam ex fide initium ducere ac per eam juvari et illustrari. Hinc illud apud ipsum tritum: *Credo, ut intelligam Fides præcedit intellectum*. Cave tamen, ne inde inferas, D. Anselmum aut scientiam, aut rationis usum in ipsis etiam fidei rebus excludere aut damnare; nam potius et sæpenumero commendat, ut dum ait: «Negligentia mihi videtur, si postquam confirmati sumus in fide, non studemus, quod credimus intelligere.»

5.º Ergo S. Anselmus jure merito spectari potest veluti institutor ac parens veræ philosophiæ scholasticæ, id est, christianæ simul et rationalis, quatenus sese opposuit tum inanibus disputationibus ac subtilitatibus, tum spiritui ac principiis rationalisticis, quibus aliqui eandem fœdare et a recta via detorquere tunc temporis conabantur.

e) Præter hucusque enumeratos, florere hac ætate philosophiæ scholasticæ: 1.º *Hugo et Richardus de Sancto Victore*, qui mysticismo adhæserunt; 2.º *Petrus Lombardus*, Novaræ in Italia natus, vulgo appellatus *Magister Sententiarum*, qui potius theologiam quam philosophiam coluit; 3.º *Joannes de Salisbury* (*Joannes Parvus Salisberiensis*) Abælardi discipulus, qui in opere, cui titulus: *Policraticus*, et in alio, quod inscribitur: *Metalogicus*, vanitatem, nugas et inanes disputationes coævorum philosophorum irridet; 4.º tandem *Almaricus de Bene*, vel *Chartres* et *David de Dinant*, qui præter errores alios contra fidem, pantheismum materialistam suscitaverunt, docentes, Deum identificari cum materia.

TERTIA EPOCHA PHILOSOPHIÆ
SCHOLASTICÆ

§ III

Philosophia Alberti Magni

Cum sæculo decimo tertio incipit tertia epocha philosophiæ scholasticæ, quam *evolutionis* vel *perfectionis* supra appellavi; quoniam eo sæculo insigniora emicarunt lumina et ingenia scholasticæ philosophiæ, sicut et theologiæ. Hunc porro perfectionis motum incepit ac mirifice promovit

Albertus Magnus (nuncupari etiam solet *Albertus Theutonicus*, *Albertus de Colonia*, *Albertus Ratisbonensis*), apud Lavingium in Germania anno 1193 natus. Post frequentatas ingenti scientiarum amore et profecto scholas Germaniæ, Galliæ et Italiæ, Prædicatorum Ordini nomen dedit trigesimo ætatis anno nondum expleto; ubi perpetuo dicens et docens, ac omni disciplinarum genere excultus, egregium sibi nomen comparavit, *Magnus* idcirco a cœvis et posteris cognominatus. Parisiis, Colonia, aliisque in locis philosophiam ac theologiam publice docuit; Legatus Apostolicus in Poloniam ac postea Magister Sacri Palatii et episcopus Ratisbonensis a Summo Pontifice renuntiatus, oneri et honori cessit, ad cellulamque reversus, scientiis ardentius incumbens, ac libris conscribendis deditus, ad superos tandem evolavit Colonia anno 1280 cum 87 esset annorum. Ejus opera continentur voluminibus 21 *in fol.*, in quibus de cunctis ferme disciplinis, tam ecclesiasticis, quam sæcularibus agit. Quod attinet ad philosophiam proprie dictam, eam sigillatim exponere omittimus, tum studio brevitatis, tum maxime quia a philosophia D. Thomæ, quæ hoc opere continetur, parum differt, quamvis sit minus completa ac perspicua. Ast vero, quoniam Albertus Magnus motum

scientificum ac philosophicum mirifice promovit, idque non modo quoad philosophiam proprie acceptam et theologiam, sed etiam quoad scientias físicas et naturales, exponere oportet breviter generales characteres ejus doctrinæ, sicut et media et rationes, quibus motum philosophicum ac scientificum fovit et auxit.

1.º Philosophiam christianam evolvit ac perfecit, tum cunctas ejus partes integre atque ex ordine pertractando, earumque nexum et relationes ostendendo, tum etiam hominem considerando, et quatenus creaturas inferiores, et quatenus Deum respicit. Mundi quoque initium cum tempore, ac ejusdem productionem ex nihilo, abunde atque solida ratione demonstravit et evolvit: unde vehementer fallitur Tennemann, dum asserit, Albertum Magnum docuisse *emanationem* rerum ex Deo, quandoquidem sexcentis locis creationem rerum ex nihilo adstruit. «Mundus, inquit, a primo Creatore solo Deo incepit per creationem... Deus ex nihilo fecit mundum.»

2.º In philosophiam christianam invexit elementa scientifica, quæ fidei et rationi sunt consentanea, tum veteris philosophiæ ethniciæ, tum neoplatonicæ, tum Arabum, ut percurrenti ejus opera statim patevit: quapropter oppido falluntur, qui existimant et autumant, Albertum Magnum nihil præter Aristotelem scivisse et commentasse.

3.º Quinimmo etiam, quamquam vestigiis Aristotelis maxime insistit, propter multitudinem ac veritatem operum Stagyritiæ, tum etiam propter ejus methodum magis scientificam ac philosophicam quam Platonis, hujus tamen philosophiam æque suscipit et magni facit; unde et scribit: «Scias, quod non perficitur homo in philosophia¹, nisi ex scientia duarum philosophiarum Aristotelis et Platonis.»

4.º Tantum igitur abest, ut Aristotelis placita cæco modo insectetur, prout quidam scripsere, ut eum potius non semel

¹ *Opp.*, t. II, pag. 330.

² *Opp.*, t. II, pag. 67.

refellat, errorique obnoxium aperte profiteatur, eos irridens, qui errorem nullum in eo agnoscere volunt. «Qui credit, ait¹, Aristotelem fuisse Deum, ille debet credere, quod nunquam erravit: si autem credit, ipsum esse hominem, tunc, proculdubio errare potuit, sicut et nos.»

5.º Nec de philosophia tantum, sed de humana scientia universim bene meruit Albertus Magnus, dum experientiam observationum phaenomenorum commendavit ad praximque reduxit; simulque scientias naturales, physicas ac mathematicas coluit, promovit et auxit².

¹ *Ibid.*, pag. 332.

² Id facile sibi persuadebit, quisquis ejus volumina evolverit: siquidem, praeter theologia, ascetica et exegetica, quae pluribus voluminibus *in. fol.*, continentur, sequentia habet ad philosophiam ac ad scientias naturales, physicas et mathematicas spectantia: *De Praedicabilibus*, lib. 1.—*De Decem Praedicamentis*, lib. 1.—*De sex principiis*, lib. 1.—*De Interpretatione*, lib. 2.—*De Syllogismo*, lib. 2.—*De Demonstratione*, lib. 2.—*Topicorum*, lib. 8.—*De Sophisticis elenchis*, lib. 2.—*De Physico auditu* (Physica), lib. 8.—*De celo et Mundo*, lib. 4.—*De Generatione et Corruptione*, lib. 2.—*De Meteoris*, lib. 4.—*De Mineralibus*, lib. 5.—*De Anima*, lib. 3.—*Metaphysicorum*, lib. 13.—*Ethicorum*, lib. 10.—*Politicorum*, lib. 8.—*De sensu et sensato*, lib. 1.—*De Memoria et Reminiscencia*, lib. 1.—*De somno et Vigilia*, lib. 1.—*De motibus et Animalium*, lib. 2.—*De Juventute et Senectute*, lib. 1.—*De Spiritu et Respiratione*, lib. 2.—*De Morte et Vita*, lib. 1.—*De Nutrimiento et Nutribili*, lib. 1.—*De natura et origine animae*, lib. 1.—*De unitate intellectus contra Averroem*, lib. 1.—*De intellectu et intelligibili*, lib. 2.—*De Natura Locorum*, lib. 1.—*De causis Proprietatum Elementorum*, lib. 1.—*De passionibus aeris*, lib. 1.—*De Vegetabilibus et Plantis*, lib. 7.—*De principiis motus progressivi*, lib. 1.—*De processu universitatis (omnium rerum) a causa Prima*, lib. 1.—*Speculum Astronomicum*, lib. 1.—*De Animalibus* (historia naturalis animalium), lib. 26.—*De Apprehensione et apprehensionis modis*, lib. 1.—*Philosophia Pauperum*, lib. 1.—*De Alchimia*, lib. 1.

Ex his facile dignoscitur, non parum Alberto Magno debere scientias, praesertim physicas et naturales, ut vel ipsi recentiores,

6.º Primus existit inter philosophos christianos, qui historiam naturalem animalium, plantarum et mineralium, ex integro atque scientifice tradere est aggressus¹. Similiter,

qui ejus opera diligenter examinarunt, ingenue fatentur; inter quos eminent Blainville, qui analysim operum Alberti sic claudit: "Puede, por lo tanto, resumirse lo que Alberto Magno ha dejado á la ciencia en las diez tesis siguientes:

1.ª Completó y terminó el círculo de los conocimientos humanos, añadiendo á lo que había hecho Aristóteles la demostración científica de las relaciones del hombre con Dios.

2.ª Imprimió al estudio de la naturaleza su verdadero carácter, á saber: la utilidad física inmediata y la utilidad teológica, mucho más importante en el orden social.

3.ª Ensanchó el camino de la observación, aplicándola á todos los seres de la naturaleza y á todas sus circunstancias, á excepción de la anatomía.

4.ª Creó la descripción de los cuerpos naturales, desconocida de los antiguos.

5.ª Tuvo el sentimiento é indicó las relaciones naturales de los seres, aunque no pudo, por falta de los elementos necesarios, hacer su aplicación á la clasificación.

6.ª Determinó la medida de perfección é imperfección, en más ó ménos, de los seres organizados.

7.ª Tuvo el sentimiento y definió muchas veces con felicidad los grados que forman los cuerpos naturales, haciendo aplicaciones acertadas á algunos casos.

8.ª Al mismo tiempo que aceptó las tesis principales de la escuela peripatética, las ilustró, rectificó y desenvolvió de una manera conveniente.

9.ª Fué el primero que empleó de una manera general la forma de diccionario ú orden alfabético para la descripción de los cuerpos naturales, señalando al propio tiempo sus ventajas é inconvenientes.

10.ª Fué también el primero que abrazó todas las partes de las ciencias naturales bajo un plan completo, perfectamente seguido y lógico, para lo que completó muchas veces las lagunas de Aristóteles., *Histoire des Scienc.*, t. II, pag. 94.

¹ Hinc merito Jourdain hæc habet de ejus historia anima-

scientiam physiognomiæ seu phrenologiam omnium primus in philosophiam christianam invexit, ejusdem bases ac rationalia principia constituens et applicans ¹.

§ IV

De philosophia D. Thomæ, S. Bonaventuræ et aliorum Scholasticorum

ejusdem ævi.

a) Philosophiam D. Thomæ nihil opus est exponere, quoniam in hoc nostro opere satis exprimitur ac integre continetur. Notare sufficiat sequentia: 1.º eum scientias physicas et naturales parum coluisse; unde, quoad hæc Aristotelem sequitur in his, quæ fidei non opponuntur; 2.º quoad philosophiam proprie dictam, Aristoteli quidem adhæret quoad methodum; ast vero, quoad doctrinam ipsam, ejus philosophia vere est eclecticica, quia ex philosophis cunctis, sive ethnicis, sive christianis, desumit, pro argumentorum natura et conditione, plurima simul ex proprio ingenio

lium: "Soit qu'on le regarde comme une simple compilation d'Aristote et d'écrivains subséquents, ou comme le dépôt des connaissances du siècle où il vivait; soit que l'on veuille y voir l'ouvrage d'un homme voué à l'étude de la nature, et qui savait en pénétrer les mystères, on conviendra que sous l'un ou l'autre de ces rapports elle est un monument précieux, qui présentant l'état des opinions et des connaissances du moyen-âge, remplit une longue lacune, et lie l'histoire ancienne de la science à celle des temps modernes.", *Recherches sur les trad. d'Arist.*, pag. 358.

¹ Unde jure merito habet Blainville: "Il est le premier qui, dans son traité de la physiognomie, ait pensé à déterminer les facultés de l'âme d'après les organes extérieurs du crâne. Aristote avait déjà donné un traité de physiognomie, et Teophraste y avait ajouté ses caractères; mais Albert le Grand... contient en germe la théorie de Gall et de Spurzheim son disciple, moins l'exagération et les principes materialistes.", *Histoire des Scienc.*, t. II, pag. 80.

addendo. Dominantur tamen philosophia Aristotelis, philosophia Platonis et præsertim philosophia D. Augustini.

b) D. Thomæ coævus extitit S. Bonaventura, anno 1221 in Italia natus et Lugduni mortuus 1274. In baptismo Joannes Fidanza cognominatus, Ordinem Minorum amplexus fuit, cujus extitit Minister generalis, ac postea episcopus et cardinalis a Summo Pontifice fuit renuntiatus.

Ejus philosophia cum philosophia D. Thomæ satis congruit, a qua solum ferme differt: 1.º quatenus non omnes philosophiæ partes fusiori calamo prosequitur, sicut D. Thomas, ac præsertim quoad logicalia et psychologica; 2.º quatenus in metaphysicis, placitis Ontologismi magis favet quam D. Thomas; 3.º quatenus mysticismo etiam satis favet, cognitionis humanæ originem, naturam et proprietates ad sensum et formam mysticismi revocans, prout videre licet in his ejus operibus: *Reductio artium ad Theologiam* — *Itinerarium Mentis in Deum* — *Lignum vitæ*. Atque ex qua parte ad mysticismum accedit, dux haberi potest eorum, qui sequentibus sæculis scholæ mysticæ adhæserunt, inter quos eminent sæculo XIV Joannes Taulerus Ordinis Prædicatorum, in Germania natus, et anno 1361 mortuus; sæculo vero sequenti Joannes Gerson Universitatis Parisiensis Cancellarius, qui e vita decessit anno 1429.

c) Præter DD. Thomam et Bonaventuram, inter præcipuos qui circa ea tempora florere, connumerari possunt, Henricus Gandavensis et Ægidius Colonna Romanus; quorum ille discipulus extitit Alberti Magni, hic vero D. Thomæ, cujus doctrinam egregie tuitus est, atque eximius philosophus simul et theologus evasit. Romæ natus est Ægidius 1247, Ordinem S. Augustini amplexus fuit, ac e vivis excessit 1316. Post recensitos tamen nomen majus sibi comparavit.

d) Scotus (Joannes Duns, *Doctor subtilis* vulgo nuncupatus). In Anglia natus est 1275, ac seraphicum Ordinem ingressus, Oxonii et Parisiis summa cum laude *Sententias* est interpretatus, tam vivæ vocis oraculo, quam *commentariis*

super eas conscriptis, moriturque Coloniae ex apoplexi¹ 34 aetatis anno. Sunt tamen, qui asserunt, eum vixisse 45, alii vero 63 annos. Ejus philosophia partim congruit cum philosophia D. Thomae, differt tamen in quibusdam placitis, quorum haec sunt praecipua:

1.º Praeter distinctionem realem et rationis, admittere oportet distinctionem aliam, nempe, *formalem actualem ex natura rei*, quae media veluti existit inter distinctionem realem et rationis; quae proinde actu in entibus invenitur ante operationem intellectus.

2.º Hoc distinctionis genus locum habet inter essentiam et existentiam in rebus creatis, sicut etiam inter attributa divina.

3.º Dum dicitur, Causam Primam cum secunda concurrere ad agendum, non est intelligendum, quod physicam aliquam qualitatem eidem imprimit, sed solum quod operatur et agit cum subordinatione ad Agens Primum.

4.º Ex virtute divina potest idem corpus existere circumscriptive in pluribus locis.

5.º In homine, praeter animam rationalem, quae hominem substantialiter informat, admittenda est alia forma substantialis, qua corpus in ratione corporis constituitur: unde in homine duplex datur forma substantialis.

6.º Materia Prima propriam habet existentiam, nec proinde existit per existentiam formae substantialis, cui unitur.

¹ Historici quidam narrant, Scotum ex errore vivum tumultum fuisse; ast Wading cum aliis historicis praefatam narrationem tamquam falsam rejiciunt. "Il mourut, ait Rousselot, environ un an après son arrivée à Cologne, d'une attaque d'apoplexie, et il fut enterré dans le convent des Frères Mineurs. Mais bientôt d'étranges bruits circulèrent dans le monde; il se disait que Duns Scot, regardé comme mort, avait été enterré vivant; on ajoutait que le malheureux fut trouvé sur les degrés de son sepulchre, où il s'était traîné et où il avait dévoré ses mains: *aperto sepulchro, in gradibus mausolei, devoratis manibus repertum fuisse.*" *Philosoph. du moyen-âge*, t. III, pag. 6.

7.º Animae non solum imperfectorum animalium, sed perfectorum etiam, extensione et divisibilitate donantur.

8.º Principium individuationis rerum consistit in entitate aliqua, quae aliquid reale includit distinctum formaliter ab ipsa natura individuata.

A D. Thoma recedit quoque, tum quoad naturam et originem moralitatis, quam repetere videtur ex libera Dei voluntate, dum scribit: «Sicut Deus potest aliter agere, ita potest etiam legem statuere rectam, quia, si statueretur a Deo, recta esset;» tum quoad immutabilitatem et dispensationem legis naturalis; tum denique quoad possibilitatem demonstrationis immortalitatis animae rationalis, de qua haec habet Scotus: «Non potest demonstrari, quod sit immortalis.»

§ V

Philosophia Rogerii Baconis et Lullii.

Rogerus Baco natus dicitur in Anglia circa annum Christi 1214. Postquam philosophiae ac theologiae operam navavit Oxonii et Parisiis, in patriam reversus amplectitur ordinem S. Francisci, quem plurimum illustravit, tum ob eximiam eruditionem ac peritiam in linguis orientalibus, tum propter summam peritiam in astronomia ac aliis scientiis physicis et naturalibus. Characteres doctrinae et laborum ipsius, quibus philosophiae et scientiarum naturalium progressum promovit, hisce continentur:

1.º Grammaticam, ac linguas veteres ac scientificas, plurimum oportet colere ad scientias omnes discendas atque perficiendas.

2.º Priorum sapientium scientiam et labore revereri oportet, ad simul curandum eos augere et perficere; homines enim «quanto juniores, tanto perspicaciores; quia juniores, utpote posteriores successione temporum, ingrediuntur labores priorum»¹.

¹ *Opus majus*, pag. 9.

3.º Proinde, «examinare debemus distinctissime sententias majorum, ut addamus, quæ eis defuerunt, et corrigamus, quæ errata sunt, cum omni tamen modestia et excusatione.»

4.º Scientiæ veluti præcipua radix est experientia, sine qua vix cognitio certa et scientifica obtineri potest, adeo ut ratiocinia, ipsæque demonstrationes mathematicæ, plenam ac scientificam certitudinem non assequantur, nisi experientia eadem comitetur.

Ex his colligitur, quod, quamvis Baco philosophiam proprie dictam non coluerit, ejus tamen progressum non parum juvit et promovit, prudentissimis præceptis, quæ ipsemet quoque ad praxim reduxit, ut videre licet in cit. *Opus majus*, in quo observationes et experimenta multiplicis generis aut continentur, aut indicantur: atque inter alia affirmat, effici posse, «ut naves maximæ fluviales et maritimæ ferantur, unico homine regente, majori velocitati quam si essent plenæ hominibus navigantibus. Currus etiam possent fieri, ut sine animali moveantur cum impetu inæstimabili.» *Instrumenta* etiam seu machinas ad volandum fieri posse, scribit; aliaque quamplurima memorat, quæ ostendunt, monachum franciscanum extitisse peritissimum in physicis, mathematicis et mechanicis.

Raymundus Lullius in Balearica Majori natus est circa annum 1235, atque post multiplices simulque extraordinarias vitæ vicissitudines et pericula, apud Tenetum in Africa lapidibus obrutus est a Mauris, quibus Christi fidem non semel prædicarat, Alcorani religionem ac doctrinam simul confutando validissimis argumentis et maxima scientia. Controversia extat adhuc inter criticos, circa authenticam quorundam ex ipsius operibus. Quidquid tamen de hoc sit, cum ejus philosophiæ præcipua pars contineatur in *Arte Magna*, quæ Lullii genuinus foetus proculdubio existit, generalia lineamenta ejus philosophiæ ex eadem excipere atque dijudicare oportet, tam quoad methodum, quam quoad doctrinam. Et quidem,

1.º Ejus methodus sita est in dispositione, artificiosa quidem, sed satis arbitraria quæstionum et rerum, quæ investigationi rationis humanæ subesse possunt.

Cujus rei probationem non minus ac specimen exhibent tum prologus, quem *Arti magnæ* Lullius præfixit, tum ejusdem Artis divisio atque argumentorum distributio per litteras alphabeti, quæ hic subjicimus:

«Quoniam multas artes fecimus generales, ipsas volumus clarius explanare per istam, quam vocamus ultimam, quia de cætero non proponimus aliam facere; ipsam quidem ex aliis compilamus, et aliqua nova explicite addimus. Quoniam intellectus humanus est longe magis in opinione quam in scientia constitutus; quia quælibet scientia habet sua principia propria et diversa a principiis aliarum scientiarum, idcirco requirit et appetit intellectus, quod sit una scientia generalis ad omnes scientias, et hoc cum suis principiis generalibus, in quibus principia aliarum scientiarum particularium sint implicita et contenta, sicut particulare in universali. Et ratio hujus est, ut cum ipsis principiis alia principia subalternata sint, et ordinata et etiam regulata; ut intellectus in ipsis scientiis quiescat per verum intelligere, et ab opinionibus erroneis sit remotus ac prolongatus. Per hanc quidem scientiam possunt aliæ scientiæ perfacile acquiri. Principia enim particularia in generalibus hujus artis relucet et apparent; dum tamen principia particularia applicantur principiis hujus artis, sicut pars applicatur suo toti. Principia vero hujus artis sunt hæc: Bonitas, Magnitudo, Æternitas sive Duratio, Potestas, Sapientia, Voluntas, Virtus, Veritas, Gloria, Differentia, Concordantia, Contrarietas, Principium, Medium, Finis, Majoritas, Æqualitas et Minoritas. Et dicuntur generalia, quia omnes bonitates aliarum scientiarum ad unam bonitatem generalem sunt applicabiles. Et idem dico de omnibus magnitudinibus ad unam magnitudinem generalem; et sic de consimilibus aliis suo modo dicendum. Amplius quidem hæc scientia generalis potest nuncupari, quia quæstiones generales habet ad omnes

alias quæstiones, quæcumque sint, applicabiles. Omnes enim in istis implicantur, et sunt hæ, scilicet: Utrum sit; Qui est; De quo est; Quare est; Quantum, Quale est; Quando est; Ubi est; Quomodo est; et Cum quo est. Et sunt decem, ut apparet numeranti. Item, ars ista est generalis ratione mixtionis principiorum et regularum, quam habet, ut inferius patebit. Nam sicut propositio, in communi sumpta, est generalis ad omnes propositiones, sic suo modo ista principia composita, in communi sumpta, sunt generalia ad omnia principia particularia composita. Sed ut dubium removeatur, dico, quod omnia alia principia sunt particularia respectu istorum principiorum hujus artis; sicut bonitas magna, quæ est composita, est communis quidem ad bonitatem Petri, et equi, et sic de aliis.

DE DIVISIONE HUIUS ARTIS.

Dividitur ars ista in 14 partes, scilicet: Alphabetum, Figuras, Deffinitiones, Regulas, Tabulam, Adæquationem tertie figuræ, Multiplicationem quartæ figuræ, Mixtionem, Novem subjecta, Applicationem, Quæstiones, Habituationem, et modum docendi.

PRIMA PARS PRINCIPALIS

DE ALPHABETO.

Alphabetum vero hujus artis est illud:

B significat Bonitatem, Differentiam, Utrum, Deum, Justitiam et Avaritiam.

C significat Magnitudinem, Concordantiam, Quid, Angelum, Prudentiam et Gulam.

D significat Æternitatem sive Durationem, Contrarietatem, De quo, Coelum, Fortitudinem et Luxuriam.

E significat Potestatem, Principium, Quare, Hominem, Temperantiam et Superbiam.

F significat Sapientiam, Medium, Quantum, Imaginationem, Fidem et Acediam.

G significat Voluntatem, Finem, Quale, Sensitivam, Spem et Invidiam.

H significat Virtutem, Majoritatem, Quando, Vegetativam, Charitatem et Iram.

I significat Veritatem, Æqualitatem, Ubi, Elementativam, Patientiam et Mendacium.

K significat Gloriam, Minoritatem, Quomodo et Cum quo, Instructivam, Pietatem et Inconstantiam.

Hoc verum alphabetum corde tenus oportet scire; quod sine eo artista minime poterit uti ista arte sive ipsam praticare. Et est positum hoc alphabetum in hac arte, ut per ipsum significemur principia, et quæstiones hujus artis, et ea, quæ in ipsis continentur, et ad propositum adducatur, de quo quæritur; ut intellectus sit verus, certus, et non dubitativus.»

TABULA AD ARTIS MAGNÆ

PRIMUM CAPUT PERTINENS

	A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	K.
Predi- cata.	A. Absoluta.	Bonitas	Magnitudo.	Æternitas seu duratio.	Potestas	Sapientia.	Voluntas.	Virtus.	Veritas.	Gloria.
		T. Relata seu respectus.	Concordantia.	Contrarietas.	Principium.	Medium.	Finis.	Majortas.	Æqualitas.	Minortas.
Alpha- betum seu principia hujus ar- tis sunt aut	Q. Questiones,	Utrum?	Quid?	De quo?	Quare?	Quantum?	Quale?	Quando?	Ubi?	Quomodo? Cum quo?
	S. Subjecta.	Deus.	Angelus.	Cœlum.	Homo.	Imaginatio.	Sensitiva.	Vegetativa.	Elementativa.	Instrumentativa.
	V. Virtutes.	Jusitia.	Prudentia.	Fortitudo.	Temperantia.	Fides.	Spes.	Charitas.	Patientia.	Pietas.
	V. Vitia.	Avaritia	Gula.	Luxuria.	Superbia.	Acedia.	Invidia.	Ira.	Mendacium.	Inconstantia.

2.º Ejus doctrina philosophica hisce summatim continetur:

a) Deus, utpote Summa Bonitas, necessario existere dignoscitur ex existentia ipsa bonitatum inferiorum, quæ minime existere possent, nisi aliqua prius existeret Bonitas Summa.

b) Sicut porro Deus mundum præcedit et superat quoad attributa, bonitatem, potestatem, etc., ita mundum præcedit et superat ex parte æternitatis, ac proinde repugnat, mundum esse æternum.

c) Hominis anima per creationem, et non per generationem producitur; quandoquidem, quod generationi est obnoxium, necessario senescit et corrumpitur, quæ minime in rationali anima observantur. Corpus hominis constituitur ex quatuor elementis; ejusdem vero anima ex vegetativa, ex sensitiva, ex imaginativa. Ex quo conjicere licet, Lullium admittere in homine alias vel saltem aliam animam præter rationalem.

d) Primum et præcipuum objectum ab intellectu cognitum est ens seu esse communissimum, cujus cætera omnia objecta sunt veluti partes et applicationes. Nam «esse est commune cæteris omnibus, et per se notum, et non eget declaratione; tamen partes ejus hic declarantur. Unde bonum, est esse gratia, cujus omnia bona sunt... Magnum, est esse gratia, cujus omnia sunt magna... Durans, est esse gratia, cujus omnia habent durationem... Potens, est esse gratia, cujus omnia sunt potentia... Sapiens, est esse gratia, cujus omnia sunt scibilia... Volens, est esse gratia, cujus omnia sunt volentia;» sicque cætera entis attributa prosequitur Lullius.

Sciendum etiam, Lullium conatum fuisse artem cabalisticam in philosophiam christianam introducere; unde non solum eam usurpat in suis libris, sed etiam eam magni facit et commendat, hæc, inter alia, scribens: «Dicimus, quod hoc vocabulum Kabbala, quod scribitur per literam K, nihil aliud est arabice importans latine quam superabundans sa-

piencia. Est igitur Kabbala habitus animæ rationalis ex recta ratione divinarum rerum cognitivus¹.

Observatio:

Ex hucusque expositis sequentia licet colligere, circa nostrum Lullium: 1.º Vir profecto extitit magni ingenii, atque de scientiis proculdubio bene meruit, tum laboribus scientificis, tum operibus conscriptis; ast imaginationis æstuantis vi abreptus, erudite atque subtilius potius quam profunde et solide de philosophicis disseruit. 2.º Exinde, ipsa Lullii *Ars Magna*, quæ veluti compendium quoddam ipsius scientiæ habetur, ingenium quidem et originalitatem redolet, sed quæ formas externas potius quam rei substantiam et scientifica argumenta attingit: quapropter non prorsus immerito scripsit Cornelius Agrippa: *hanc artem ad pompam ingenii et doctrinæ ostentationem potius quam ad comparandam eruditionem valere, ac longe plus habere audaciæ quam efficacis*. 3.º Ast vero, nec quoad ingenium, nec quoad voluntatem, nec quoad doctrinam quidquam commune habet cum sophistis, quibus aliqui eundem accensere non verentur².

¹ Non immerito igitur habet Rousselot: "Raymond Lulle est le premier, parmi les scholastiques du catholicisme, qui ait introduit cette philosophie dans le Moyen-âge; il est devenu, par suite, le chef d'un école de cabalistes, qui a joué un grand rôle après lui; et à ces titres encore, Raymond Lulle a droit à une place honorable parmi les hommes de son temps, qui ont le plus marqué dans la science; tout-fois, ces titres ne sont pas les seuls: il a un mérite personnel qu'on ne peut lui refuser sans injustice. C'est assurément une des plus puissantes intelligences de son siècle, son Grand Art en est une preuve. On peut à peine se figurer ce qu'il dut falloir de combinaisons, de recherches et de patience pour coordonner et rendre visible à l'œil un système aussi compliqué, et qui avait pour objet le savoir universel." *Philosophie du Moyen-âge*, t. 111, pag. 124.

² Minime idcirco adsentimur præfato Agrippæ, dum in *Commet*, in *Lullii Art. Mag.* hæc scribit: "Invenit Raymundus Lullius recentioribus temporibus artis dialecticæ haud adsimilem

§ VI

Philosophia Durandi et Occami.

Cum duobus hisce philosophis incipit periodus quarta seu degenerationis philosophiæ scholasticæ, tum quia aliqua ex præcipuis dogmatibus philosophicis præcedentium Scholasticorum refellere aggressi sunt; tum maxime quia post eos philosophia ad subtilitates et contentiones vanas declinavit; tum denique quia Occamus præsertim viam sensualismo et scepticismo aperuit. Itaque

Durandus de Santo Portiano, labente sæculo XIII in Gallia natus, ordinem Prædicatorum juvenis adhuc ingreditur, ac, post litteratum studia summa cum laude et profectu peracta, magister Sacri Palatii, atque tandem Episcopus Meldensis creatur, e vivis decedens circa annum 1334. Ejus *Commentaria in Mag. Sent.* dogmata quædam, tum philosophica, tum theologica continent, a D. Thoma et reliquis insignioribus Scholasticis abhorrentia. Horum præcipua, quoad philosophica, hisce continentur:

a) Deus non immediate influit in operationibus creaturarum, sed tantum mediate, eisdem tribuendo et conservando virtutem seu potentias ad agendum: similiter «Deus non est causa actionum liberi arbitrii, nisi quia liberum arbitrium ab ipso et est, et conservatur»¹.

prodigiosam artem, per quam, tamquam alius Gorgias Leontinus (qui primus in conventu litteratorum hominum poscere ausus est, qua de re quisque audire vellet), de quovis subjecto sermone abunde quis valeat disserere, atque invenire quædam artificiosa nominum ac verborum perturbatione, atque in utramque partem de omni (subjecto) sermone curioso hoc plus quam eleganti artificio garrula loquacitatis ostentatione disputare; nec ullum vincendi locum aliis relinquere, et res minutissimas et pusillas in immensum dilatare.,

¹ *Sentent.*, lib. 2.º, dist. 37, q. 1.^a

b) Falsum est, objectum proprium intellectus humani esse universalia; nam «primum cognitum ab intellectu non est universale, sed singulare»¹.

c) Existentia intellectus agentis gratuita est; sicut enim nulla est necessitas admittendi *sensum agentem*, ita nec ponendi intellectum agentem.

d) Similiter, cum absurdum sit dicere, «quod potentia cognoscitiva ducatur in cognitionem alicujus per tale repræsentativum, quod est sibi totaliter incognitum»²; rejiciendæ sunt species vel ideæ, tam sensibiles, quam intelligibiles, quæ pro cognitione objectorum ponuntur³.

Guillelmus Occam, in Anglia natus circa finem sæculi XIII, ordinem S. Francisci amplectitur. Primum Scoti auditor, postea Parisiis publice docens, causam Philippi Gallia regis, ac deinde Ludovici Imperatoris adversus Summum Pontificem tuetur variis libris adversus Sedem Apostolicam conscriptis, ac tandem apud Monachum moritur anno 1347. Præter non pauca erronea ad theologiam et jus canonicum spectantia, Occamus in philosophia viam sensualismo et scepticismo aperuit.

a) Sensualismo quidem, quatenus: 1.º nominalismum Roscellini restituit, universalia ad flatum vocis revocans, simulque docens, quod «scientia realis non est specialiter de rebus tamquam de illis, quæ immediate sciuntur.» Ex quibus aliisque ejusdem placitis facile erui posset, hominem nihil præter singularia cognoscere, ad quod sensus sufficient; 2.º quatenus statuit, demonstrari non posse immaterialitatem

¹ *Ibid*, dist. 3.^a, q. 7.^a

² *Ibid*, quæst. 6.^a

³ Cousin, postquam narravit, Occamum rejecisse species sensibiles et intelligibiles, subdit: «Il est dans l'Europe moderne l'antécédent de Reid et de l'école écossaise.» *Histoire de la Phil.*, lec. 9.^a Ex dictis porro colligitur, gallum philosophum vehementer falli in re hac; quoniam Durandus antiquior existit, atque sua Commentaria prius quam Occamus scripsit. Vid. Jourdain, *Philos. de Saint Thomas*, t. II, pag. 155.

et incorruptibilitatem rationalis animæ, de qua hæc, inter alia, habet: «Quod illa forma sit immaterialis, incorruptibilis ac indivisibilis, non potest demonstrari, nec per experientiam sciri»¹. Quod sane non sensualismo tantum, sed

b). Scepticismo quoque aperte favet, sicut nimis eidem favent alia ejus philosophi placita, ex. gr., dum docet, non posse «demonstrative probari, quod tantum est unus Deus»: nec posse per rationem probari, quod Deus «intelligat omnia a se;» similiter nec posse «probari naturali ratione, quod Deus sit causa efficiens alicujus effectus»².

Observatio in philosophiam Durandi et Occami:

Sicut Durandus spectari potest veluti antecessor scholæ scoticae quoad theoriam cognitionis intellectualis, ita Occamus spectari potest tamquam auctor prologium faciens, primo quidem sensualismo moderato Locke, ad quem etiam accedit, dum contendit, attributa et actus rationalis animæ non sufficere ad demonstrandum, eam esse substantiam spiritualem et immaterialem; 2.º theoriæ Puffendorf circa originem et naturam moralitatis, sicut constat, tum ex his, quæ in Ethica adnotavimus, tum ex eo, quod non semel aperte docet de re hac, de qua, præter alia, hæc scribit³: «illa est boni et mali moralis natura, ut, cum a liberrima Dei voluntate sancita sit et definita ab eadem facile possit amoveri et refigi; adeo ut, mutata ea voluntate, quod sanctum et justum est, possit evadere injustum.»

§ VII

De philosophia Arabum et Judæorum.

Philosophia scholastica præparationem et præsidium accepit ex laboribus litterariis Arabum et Judæorum, qui a

¹ *Quodlib.* 1.º, quæst. 10.

² *Quodlib.* 2.º, quæst. 1.^a

³ *Sentent.*, lib. 2.º, quæst. 19.

sæculo decimo usque ad decimum tertium, tum apud Orientem, tum maxime in scholis Hispaniæ floruerunt. Siquidem, hispani arabes in proprium idioma Aristotelis opera transtulerunt, et judæi ad hebraicum verterunt, ex quibus deinde facilius et pedetentius ad latinam linguam transierunt, non solum Aristotelis libri, sed Arabum et Rabinorum opera ac commentaria philosophica. Inter Arabes porro philosophos eminent, præter Alkendi, in civitate Bosra natus, qui primus Aristotelis philosophiam apud Arabes coluit atque commentariis illustravit ineunte sæculo nono, quique præterea scripsit *Exhortationem ad studium philosophiæ*.

a) *Alpharabius*, qui sæculo decimo in Syria floruit, Aristotelisque philosophiam publice docuit ac commentariis illustravit, præsertim quoad partem rationalem et dialecticam.

b) *Avicenna* (Ibn-Sina), medicus ceber in Perside natus anno 980 et mortuus 1036. Non solum Aristotelis, sed Hippocratis quoque et Galeni opera perlegit et commentariis ornavit.

c) *Algazel*, in provincia *Khorasan* natus circa finem sæculi undecimi, et mortuus anno 1127. In schola Bagdad publice cum magno plausu docuit. Postremis saltem vitæ annis scepticismo philosophico adhesit; unde et opus scripsit, cui titulus: *Destructio Philosophorum*.

d) *Jaafar* seu *Thophail* (Ibn-Tophail), medicus simul ac insignis philosophus, Hispali vel fortasse Granatæ natus, qui sæculo duodecimo floruit. Celebratissimum opus scripsit, cui titulus: *Philosophus autodidactus*, in quo, hypothesi facta hominis in deserta insula sibi ipsi et naturæ relictæ, ædificium sapientiæ ab imis incipiens, sola individuali ratione duce ad scientiam humanam et divinam perducit. Pantheismum quemdam mysticum sectatur, docens, ultimum gradum humanæ scientiæ esse agnoscere et affirmare, nihil reale revera existere præter aut extra *Ens absolutum*.

e) *Averroes* tandem (Ibn-Rosch), qui, Cordubæ natus anno Christi 1120, moritur apud Marochium 1198. Celeberrimus

extitit hic philosophus, tam apud arabes, quam apud christianos ipsos, qui ob ingentem numerum commentariorum, quæ in libros fere universos Aristotelis conscripsit, *Commentatorem* eum appellarunt. Pantheismum psychologium ac errores alios gravissimos suis Commentariis admixcet. Scripsit etiam opus, cui titulus: *Destructio Destructorum*, in quo scepticismum Algazelis refellit. Adversus Averrois doctrinam acriter dimicavit Lullius, verbo, scriptis, ac etiam libellis ad Summum Pontificem datis pro comburendis Averrois libris.

2.º Quod attinet ad Rabinos, florentissimas scholas habuere Cordubæ, Toleti, Barcinone aliisque Hispaniæ civitatibus, in quibus philosophiam, medicinam, mathesim, astronomiam aliasque scientias mirifice excoluerunt, quantumvis ipsorum labores satis adhuc non dignoscantur, atque, ut merito ait P. Cuevas, «hæc philosophicæ hispanorum litteraturæ pars, solertem et industrium postulat scriptorem, qui tot et tantos scientiarum thesauros in publicum effundat.»

Inter Rabinos celebrantur maxime:

a) *Avicebron* (Salomon ben-Gebir), qui, natus Malacæ in Bætica, Cæsaraugustæ educatur, et moritur Valentia Ede-tanorum. Scripsit librum, cui titulus: *Fons vitæ*, in quo metaphysica continetur, quæ Aristotelem simul et neoplatonismum sapit.

b) *R. Moyses*, vulgo *Maimonides* nuncupatus, Cordubæ natus circa dimidium sæculi duodecimi, et apud Cairum in Ægipto mortuus sæculo sequenti ineunte. Plurima philosophica scripsit, in quibus Dei notionem satis accurate evolvit antropomorphismum vehementer refellens¹.

Observatio in philosophiam Arabum:

Arabum philosophia, quippe quæ ex Aristotelis operibus

¹ "Il a composé beaucoup d'ouvrages, dont le plus célèbre, celui qui contient sa doctrine philosophique, a été traduit en latin et imprimé à Paris en 1520 in-folio: *Rabi Mossei Ægyptii dux seu director dubitantium et perplexorum*, in tres libros divisus, Cousin, *Histoire de la Phil.*, lec. 9.^a, pag. 272.

initium, argumenta et occasionem sumpsit, tamquam proprium atque universaliorem characterem sibi vendicat, hærere et delectari in speculationibus metaphysicis et logicalibus, sive dialecticis. Ast simul in eadem duo motus philosophici observantur, præsertim post duo priora ejusdem sæcula, nempe: 1.º *Rationalismus scepticus*, cujus præcipuus parens et propugnator extitit Al-Gazel; 2.º *rationalismus pantheisticus*, cujus insigniores asseclæ et propugnatores extiterunt Tophail et Averroes, quorum primus pantheismum idealistam et mysticum, alter pantheismum psychologicum propugnavit et evolvit.

§ VIII

Observationes in Philosophiam scholasticam.

Ex his, quæ hucusque summam delibavimus, facile colligitur, historiam et naturam philosophiæ scholasticæ ignorare eos, qui nihil in ea vident nisi forraginem subtilitatum et inanum quæstionum, aut doctrinam penitus uniformem et immovilem, Aristoteli cæco impetu adhærentem. Nam si ea universim accipiatur, prout complectitur philosophos cunctos ab Erigena usque ad dimidium sæculi XV, in ea observantur omnia fere systemata, quorum meminit historia philosophiæ. Si vero eadem accipiatur pro scholastica-christiana, prout edocetur et evoluitur a principibus Scholæ S. Anselmo, Alberto Magno, D. Thoma, S. Bonaventura, Baco-ne, etc., ea quidem non continet systemata erronea, quæ fidei simul et rationi adversantur, ast complectitur infinitam ferme varietatem opinionum et systematum, adeo ut in ipsa philosophia moderna vix systema aut opinionem reperias ex his quæ salva fide sustineri possunt, quæ apud Scholasticos inveniantur vel ex integro, vel in semine. Igitur,

Nota seu character generalis philosophiæ scholastico-christianæ est unitas cum varietate. Unitas, quatenus systemata philosophica veritati divinæ tamquam criterio indirecto

subjicit, nihil tamquam verum admittendo, quod principiis fidei revelatæ adversatur: sciebant etenim Scholastici, veritatem veritati numquam opponi. Varietas vero, quatenus, salva fide catholica, systemata diversa, multiplices doctrinas, ac opiniones oppositas adinveniebant, tuebantur et evolvebant. Sed vero hæc ipsamet philosophia, ut res omnis humana postulat atque præ se fert,

Defectibus et vitiis subjecta fuit. Nam: 1.º apud plures ex Scholasticis, præsertim vero apud eos, qui sæculis XIV et XV aut post eadem scripserunt, subtilitatibus ac quæstionibus vanis nimium indulisit; 2.º formas litterarias nimis neglexit, rudi, incomposito ac barbaro stilo utens, mentem et memoriam vacuis formulis non raro obruens potius quam illustrans; 3.º scientias mathematicas, physicas et naturales parvi fecit, earumdem cultum ac progressum nimis negligendo: hic tamen postremus defectus conditionibus ac circumstantiis temporis magna ex parte est tribuendus. Postulabat æquitas, ut philosophi posteriores his defectibus depellendis vires et animum intenderent; ast, fato nescio quo, effectum est, ut ad extrema declinantes, prout sæpe contingit in humanis, scholasticam philosophiam non instaurare, perficere et complere, sed convellere ac penitus eradicare conati sint. Præter recensitos defectus, extitere simul

Causæ aliæ, quæ pugnam adversus scholasticam philosophiam simulque ejus ruinam paraverunt. Ac 1.º scripta Occami, qui, nominalismum Roscellini ac rationalismum Abælardi ex parte excitans, independentiam rationis ac despectum potestatis Summorum Pontificum præparavit atque promovit; 2.º magnum schisma Occidentis, ex quo imminuta est religionis christianæ ac Sedis Apostolicæ venerationis; 3.º regum ac potestatis sæcularis nimia exaltatio, cujus exaggerationem et abusum promoverunt jurisperiti, qui legibus christianis Romani ac Cæsarei juris placita substituere aggressi sunt; 4.º Wicleffistarum et Hussitarum errores et bella contra auctoritatem Ecclesiæ per Lutherum postea renovata; 5.º artis typici ac Novi Orbis inventio sive

detectio, quæ mentium, idearum et scientiarum ingentem excitarunt agitationem, ac veluti convulsionem quamdam non semper ad meliora declinantem; 6.º adventus Græcorum sapientium, qui, e Constantinopoli ejecti, in Europæ regnis constiterunt, ubique diffundentes nomina, libros ac doctrinam veterum Græcorum et orientalium scriptorum.

CAPUT SEXTUM

SECUNDI PERIODI TERTIA EPOCHA. SEU UNIVERSÆ
PHILOSOPHIÆ SEXTA ÆTAS.

PHILOSOPHIA MODERNA.

Nemo est, qui nesciat, juveni catholico atque tyroni christianæ philosophiæ non parum interesse, exactam pleniorē notitiā accipere philosophiæ modernæ. Siquidem absque ejusmodi notitiā, nec poterit tuto et recta ratione eandem dijudicare, nec (quod fortasse præcipuum existit in re hac) errores et pericula systematum acatholicorum, quibus eadem scatet, vitare, nec demum traditionem, motum et vicissitudines philosophiæ christianæ postremis hisce sæculis tenere et agnoscere.

Quæ quidem nos præ oculis habentes, in ejusmodi philosophia exponenda paulisper immorabimur, ita tamen ut elementarii operis naturam, objectum et conditionem oblivioni minime tradamus. Hæc porro major elucidatio distinctionem seu divisionem argumenti per articulos et paragraphos exoptulat.

ARTICULUS PRIMUS.

Transitus a philosophia scholastica ad modernam.

§ I

Philosophia transitionis.

Conditiones et causæ superiori paragrapho enumeratæ effecerunt, ut philosophia specialem statum obtineret a dimidio sæculi XV ad finem usque XVI, qui status *periodus transitoria* non immerito posset nuncupari, quoniam eo tempore humana mens vires suas quaquaversum exeruit, varias multiplicesque vias in philosophicis arripiendo. Nos porro brevitati et claritati consulentes, philosophos hujus periodi ad quinque classes revocamus. Quarum prima eorum est, qui aut platonismo adhæserunt, aut Aristotelem oppugnare; secunda eorum, qui aristotelismo puro adhæserunt; tertia eorum, qui eclecticam viam secuti sunt, sistemata aut scholas varias varie permixcentes, ita tamen ut magis aut minus vel ad pantheismum, vel ad sensualismum, vel ad scepticismum declinarint; quarta eorum, qui mysticismum amplexati sunt; quinta eorum, qui philosophiam scholasticam vitis purgare, eamque instaurare et perficere studuerunt. Itaque,

1.º Ad primam classem pertinent

a) *Georgius Gemistus* seu Plithon, natus Constantinopoli 1438, et ad Concilium Florentinum missus; atque *Bessarion* Gemisti discipulus, socius ejusdem in Concilio Florentino, ac tandem Romanæ Ecclesiæ Cardinalis renuntiatus.

b) *Marsilius Ficinus*, qui, Florentia 1433 natus, ac princeps et præsidens Academiæ platoniciæ a Cosma de Medicis datus, moritur 1496. Græcæ linguæ apprime peritus, non Platonis modo, sed neoplatonicorum etiam opera multa lati-

ne reddidit, platoniam philosophiam summis extollens laudibus.

c) Doctrinam et scholam Aristotelis refellere ac detrudere aggressus est *Petrus Ramus* (La Ramée), in Galia 1515 natus, qui post varias vitæ vicissitudines interfectus fuit Parisiis 1572. In operibus, quæ inscribuntur: *Institutiones Dialecticæ* et *Animadversiones Aristotelicæ*, totus est in Aristotele refellendo et Scholasticis contemnendis. Ramum in hac parte imitatus est *Franciscus Patrizzi*, in Illirico natus 1529.

2.º *Aristotelismo puro* adhæserunt:

a) Inter Græcos, *Georgius Trapizuntinus*, natus 1396; et alius *Georgius Scholarius*, qui et *Genadius* solet nuncupari. Hi adversus platonicos doctrinam Aristotelis acriter tueri et propugnare aggressi sunt.

b) *Petrus Pomponatius*, Mantuæ natus 1462, et Bononiæ mortuus 1524, præcipuus est inter Latinos, qui Aristotelis doctrinam non solum vehementer tuitus est, sed exaggeravit etiam ac contorsit, errores graves contra rationem atque fidem edocens. Scripsit inter alia: *De Facto, Libero Arbitrio et Prædestinatione—De Immortalitate Animæ—De Incantationibus*, in quibus non pauca erronea, habet¹. Aristotelismum tuiti sunt etiam *Cæsar Cremonini*, natus 1552 et mortuus 1630, et *Jacobus Zabarella*, Patavii natus ac 1589 mortuus.

3.º Eclecticam viam magis aut minus amplexati sunt:

a) *Foannes Picus* princeps Mirandulæ, anno 1463 natus et mortuus 1494, qui philosophiam Platonis cum doctrina Aristotelis conciliare est aggressus, quod opus perficere immatura morte impeditus est². Nepotem habuit *Foannem Franciscum*, qui eum in philosophicis secutus est.

¹ "Según él, por la sola razón no puede probarse que el alma deba ser inmortal. Citando sobre esto á Santo Tomás, refiere las razones del Santo Doctor, y las combate con sofismas., Bouvier, *Hist. de la Filos.*, t. II, pag. 32.

² Mira sunt, quæ de viro isto narrantur: "A la edad de veinte

b) *Jordanus Bruno* et *Andreas Cesalpini*, qui propria et aliena placita permixcentes, ad pantheismum declinaverunt; primus quidem ad pantheismum eleatico-neoplatonicum¹; alter vero ad pantheismum psychologicum, affinem ei, quem docuerat Averroes. Bruno natus est Nolæ prope Neapolim circa dimidium sæculi decimi sexti: ordinem Prædicatorum est amplexus, quem deseruit; vel ante vel post emissam professionem, atque post varias vitæ vicissitudines, flammis traditus est Romæ tamquam hæreticus anno 1600.

c) *Bernardinus Telesio*, in regno neapolitano 1508 natus, qui eclecticam viam ita tenet, ut ad empyrismum et atomismum Democriti vehementius declinet. Hunc postea quodammodo secutus ac imitatus est *Petrus Gassendi*, in Galia 1592 natus, qui philosophiam atomisticam Epicuri instaurare aggressus est. Ejus præcipua opera sunt: *Syntagma philosophiæ Epicuri, cum refutationibus dogmatum, quæ contra fidem christianam ab eo asserta sunt.—Philosophia Epicuri.—Animadversiones in decimum librum Diogenis Laertii*. Helvetii doctrinam summopere suspexit et laudavit:

y cuatro años se fué á fijar en Roma, único teatro que le pareció digno de su nacimiento, de su capacidad y de su ciencia. Queriendo brillar en aquella capital de un mundo desconocido, redactó una tesis titulada *De omni scibili*, conteniendo novecientas conclusiones tomadas de diferentes autores antiguos y modernos, escolásticos, latinos, griegos, hebreos, caldeos, egipcios, etc., y otras quinientas formuladas por él mismo. Hizo fijar esta tesis, la mandó á las más célebres Academias de Europa, y se comprometió á sostener públicamente cuanto en ella se contenía. Invitó á los sabios de todos los países á que acudiesen á argüir contra él ofreciéndoles además pagar los gastos del viaje., Bouvier, *Ibid.*, pag. 17.

¹ "Le système de Bruno, ait Tennemann, n'est autre chose que la doctrine des Eleates et de Plotin, epurée et développée; c'est un pantheisme, qu'on a souvent donné à tort pour atheisme, exposé avec une force entraînant de persuasion et une grande richesse d'imagination., *Manuel cit.*, t. II, pag. 46.

unde jure merito haberi potest tamquam unus e parentibus et asseclis philosophiæ sensualisticæ.

d) *Montaigne* (Michael), gallus scriptor, qui, anno 1533 natus, mortem oppetivit 1592. Auctor hic in opere, cui titulus: *Tentamina* (Essais), ad scepticorum palatum non raro loquitur, atque sceptica principia frequenter spargit. Atque eundem in re hac secutus atque imitatus est Petrus Charron, Parissii anno 1541 natus et ibidem mortuus 1603.

c) *Sanchez* (Franciscus), Baccaræ in Lusitania anno 1562 ex parentibus Judæis probabiliter natus, qui, insignis medicus evadens, hanc scientiam Tolosæ et apud Montempesullanum professus fuit, atque in priori civitate vitam cum morte commutavit anno 1632. Præter opera quædam medica, scripsit librum, cui titulus: *De multum nobili et prima universali scientia: Quod nihil scitur*; quo in opere universalem ferme scepticismum sectatur atque tuetur. In ipsa operis præfatione aperte significat et ostendit, se scepticismo adhærere, hominem veritatem certo assequi non posse; immo vero fatetur, se non alium scopum sibi proposuisse in opere conscribendo, nisi id ipsum demonstrare¹: quapropter jure me-

¹ Ecce quædam ipsius verba ex præfatione ea desumpta: "A prima vita, naturæ contemplationi addictus, minutim omnia inquirebam; et quamvis initio avidus animus sciendi, quocumque oblato cibo contentus esset, utcumque, post modicum, tamen tempus, indigestione prehensus removeere cœpit omnia. Quærebam jam tunc, quid illi darem, quod et perfecte amplecteretur et fueretur absolute; nec erat, qui desiderium impleret meum. Evolvebam præteritorum dicta, tentabam præsentium corda, idem respondebant; quod tamen mihi satisfaceret omnino nihil... Quo magis cogito, magis dubito. Despero: persisto tamen. Accedo ad doctores, avide ab iis veritatem expectaturus. Quis que sibi scientiam construit ex imaginationibus tum alterius, tum propriis; ex his alia inferunt... quosque labyrinthum verborum absque aliquo fundamento veritatis produxere... Tu igitur, quisquis es ejusdem mecum conditionis temperamentique, qui que de rerum naturis sæpissime tecum dubitasti, dubita modo mecum... Nec proinde tamen veritatem tibi omnino polliceor ut qui

rito haberi posse tamquam præcipuus doctor et parens recentioris scepticismi.

f) *Justus Lipsius*, natus in Belgio 1547, et mortuus 1606, qui ad stoicismum declinavit, eumque redintegrare aggressus est; quam etiam tenuit *Scioppius* (Gaspar Schopp), natus in Germania 1576.

4.º Scholam mysticam coluerunt:

1.º *Nicolaus Cusanus*, sanctæ romanæ Ecclesiæ Cardinalis, prope Treverim in Germania natus 1401, et mortuus 1464. Auctor est operis, cui titulus: *De docta Ignorantia*, 2.º *Joannes Reuchlin* germanus et ipse, natus 1455, et mortuus 1522, qui scripsit: *De Arte Cabalistica*, et tractatum: *De Verbo mirifico*; 3.º *Agrippa* (*Henricus Cornelius*), Coloniae 1487 natus, et 1535 mortuus, qui, inter alia, scripsit opera, quæ inscribuntur: *De Vanitate scientiarum* et *De Philosophiæ occulta*, in quibus mysticismum et magiam prosequitur et extollit; 4.º *Paracelsus* (*Philippus Bombast de Hohenheim*) apud Einsielden in Helvetia natus 1493, et mortuus 1541, qui medicinam, chimiam ac philosophiam, sub formis astrologicis, magicis et mysticis tradidit; 5.º *Hieronymus Cardan*, Ticini in Italia 1501 natus, et Romæ mortuus 1576; 6.º *Robertus Flud*, medicus anglus, natus 1574 et mortuus 1627; auctor operis, cui titulus: *Historia mosaica*, et alterius, quod inscribitur: *Historia macro et microscomi metaphysica, physica et technica*; 7.º *Jacobus Böhme*, natus in Görlitz 1575, et mortuus 1624, qui, primum sutoriæ arti, deinde meditationi et solitudini deditus, mysticismo et illuminismo adhæsit, quibusdam etiam conscriptis operibus, quæ inscribuntur: *De Anima—De Incarnatione*, et aliud magis celebratum, cui titulus: *Aurora*.

Quinto loco veniunt hi, qui scholasticæ philosophiæ re-

eam ut alia ignorem: nec eam arripere speres unquam aut sciens tenere; sufficiat tibi, quod et mihi, eandem agitare. Hic mihi scopus, hic finis est.

formationem aut instaurationem promoverunt, de quibus ut sigillatim et fusius dicatur sit

§ II

Philosophi qui scholasticæ philosophiæ instaurationem pertentant.

Non defuere in hac periodo agitationis philosophicæ ac litterariæ viri præstantissimi, qui, dum agnoscebant veritatem, perfectionem doctrinæ, et utilitatem philosophiæ scholasticæ, ejusdem defectus et vitia simul agnoscebant et damnabant. Quapropter, ut erant viri non partium studio et imaginationis æstu abrepti, sed prudentes et amore veritatis acti, præfatis defectibus medendis ac vitiis exulandis incubuerunt: scholasticam philosophiam non destruere et eradicare, ut alii, sed instaurare potius et perficere curantes et volentes. Quos inter viros eminent:

a) *Cajetanus* (Thomas de Vio), Ecclesiæ cardinalis ex ordine Prædicatorum, Cajetæ in Italia 1469 natus, et Romæ mortuus 1534. Etenim in conscriptis operibus philosophicis et theologicis, si non omnia, et certe plurima præcedentium Scholasticorum vitio devitat. Eum tamen in re hac superavit

b) *Franciscus Suarez*, Granatensis, e Societate Jesu, natus 1548 et mortuus 1617, qui in egregio opere, quod inscribitur: *Disputationum metaphysicarum*, etc., universam ferme philosophiam pertractat, exclusis magna ex parte defectibus, qui in methodum scholasticam irrepserant.

Præter duos hosce, fere alii, qui, non philosophica scribendo, sed defectus et vitia Scholasticorum vehementer designando et improbando, in scholastica philosophia instauranda adlaborarunt; quod quidem effecerunt, præter alios,

c) *Desiderius Erasmus*, nauus Roterodami 1467, et mortuus 1536, qui scholasticæ philosophiæ vitia non solum ostendit et improbavit, sed exaggeravit etiam, ac nimis acri-

ter et libere ¹, pro conditione proprii ingenii, pertrinxit. Verius, utilius ac moderatius eandem rem prosecutus est

d) *Melchior Canus*, insignis theologus ex ordine Prædicatorum, in oppido Tarancon natus 1520, qui Toleti e vivis excessit. Siquidem, in egregio et notissimo opere: *De Locis theologicis*, non semel, pro data oportunitate, scholasticæ et scholasticorum defectus et vitia detegit et carpit, simulque viam indicat, qua philosophiam pergere oportet.

Notum quippe est, eximium scriptorem hispanum non semel irridere, atque vehementer improbare praxim Scholasticorum illorum, qui de universalibus, de nominum analogia, de maximo et minimo, aliis hujusmodi, longas disputationes texuerunt tegebantque ². Quin etiam vehementer adlaboravit pro convellendo et eradicando præjudicio illo, quo non pauci Scholastici abripiabantur, dum Aristotelis sententias et opinioniones oraculi loco habebant. «Non enim æquum est, scribit ³, ut apud Christi discipulos tantum ethnici unius auctoritas possit, ut etiam sine ratione vincat... sed cum plerique ab illo (Aristotele) non aliter atque ab oraculo pendere videantur... minuenda est hæc opinio, ne ab hujus philosophi placitis dissentire piaculi loco sit.» Nec quoad Aristotelem modo, sed universim quoad omnes scriptores, ipsosque theologiæ principes, moderamen et crism adhibenda docet Melchior Canus. Quocirca, hæc, præter alia, scribit ⁴: «Refert certe in quacumque arte plurimum, unum in illa excellentem auctorem legere, cui potissimum te addicas. Nullus tamen, quamlibet eruditus, sentiendi tibi et dissentendi auctor futurus est. Nemo enim fuit omnium, qui non ut homo interdum allucinaretur.» Et alibi ⁵: «Qua

¹ Namque ipsemet de seipso ita loquitur: «Ut ingenue, quod verum est, fatear, sum natura propensior ad jocos quam fortasse deceat, et linguæ liberioris quam nonnumquam expediat.»

² *Vid. de Locis theol.*, lib. 9.º, cap. vii.

³ *Op. cit.*, lib. 10, cap. v.

⁴ *Vid. de Locis theol.*, lib. 10, cap. v.

⁵ *Ibid.*, lib. 9.º, cap. vii.

in re etiam in theologia multa peccantur, ut illi, qui Divi Thomæ, Scotique opiniones vel indiscussas amplectuntur, proque his non aliter pugnant ac pro aris et focis»¹.

Hæc tamen omnia peragit Canus congrua moderatione et sobrietate, scholasticæ philosophiæ, nimirum, veritatem et utilitatem defendendo et propugnando, quin ejusdem vitia atque defectus nimis exaggeret; secus ac effecit laudatus Erasmus, cui in re hac accommodari potest effatum illud ipsi a quodam critico applicatum: *Damnatus in plerisque, suspectus in multis, caute legendus in omnibus.*

Præter hucusque recensitos, in philosophiæ Scholæ instauranda et perficienda, ratione magis scientifica ac universaliori, adlaborarunt Ludovicus Vives et Thomas Campanella: quandoquidem, hi philosophiam tradiderunt, in qua, a defectibus et vitiis scholasticæ declinantes, ejusdem simul veritatem atque dogmata præcipua conservarunt et propugnarunt, prout eorum opera intuentibus facile patebit. Atque ut de hisce summis viris quidpiam proferamus:

A) *Ludovicus Vives* Valentiniæ Edetanorum in Hispania natus est anno 1492, atque ut erat vir maximi ingenii, eximius evasit omni ferme disciplinarum genere, prout ejus opera satis aperte ostendunt. Mariæ Angliæ reginæ magister extitit, ac in academia Lovaniensi publice ad plures annos docuit, ibidemque moritur anno 1540. Ejus doctrina philosophica hæc, inter alia, continet:

1.º Quoad philosophiam ejusque methodum:

a) Philosophiæ, quæ certe reliquis naturalibus disciplinis et artibus supereminet, ita operam dare oportet, ut vitemus

¹ Melchiori Cano adstipulatur in re hac Alfonsus de Castro, insignis ejusdem sæculi theologus Ord. Min., cujus ecce verba: "Ego enim misserrimam hanc dicerem servitutem, sic esse humanæ sententiæ addictum, ut non liceat ullo modo illi repugnare: qualem patiuntur hi, qui se tantum Beati Thomæ, aut Scoti, aut Occam dictis subjiciunt, ut ab eorum placitis, in quibus jurasse videntur, nomina sortiantur.", *Contra Hæres.*, lib. 1.º, cap. vii.

disputationes, pugnas ac vitia ea, quæ vanitati fovendæ potius, quam veritati detegendæ prosunt: ejus porro tamquam præcipuam partem ac finem habebimus religionem, «quam a Deo ipso accepimus... hæc sola reducit nos ad originem, a qua egressi sumus»¹, et ad quam tendimus, nec est alia hominum perfectio; quandoquidem, hoc demum est perfici unum quodque, finem, cui conditum est, nancisci.»

b) Quod attinet ad dialecticam, «non est in ea plus operæ insumendum², quam satis est ad cæterarum artium ministerium;... itaque tanta est dialecticæ artis accipienda cognitio, quantum sat est ad efficiendum, ne illius ignoratio in reliquis artibus nobis officere queat.»

c) Non solum in physicis, sed «in omni philosophia, quæ est de natura... initio exhibenda sunt facillima, id est, sensibus ipsis pervia; hi sunt enim ad cognitionem omnem aditus»³.

2.º Quoad Deum et mundum:

a) Deus omnimoda infinitate gaudet; «nam si finitus est ac limitatus⁴, velim scire, quis ei limites præfixit?» Quinimmo, Dei infinita potentia constat, sive mundus ponatur æternus, sive non; nam «si æternus est⁵, declaratur conservatione per tempus infinitum sine lassitudine; sin aliquo temporis principio est exortus, infinita virtus ostenditur productione ex nihilo.»

b) Est autem Deus «per se felicissimus⁶, nec felicitatem suam aliunde accipit, nec vices ullas sentit felicitatis, ut vel loco aliquo vel tempore quidquam felicitati accedat, aut decedat: una essentia, una beatitudo, simplex, et sui semper similis.»

c) Mundum ex nihilo condidit Deus; idque libere, non

¹ *De Tradendis Discip.*, lib. 1.º, cap. ii.

² *In Pseudo-Dialect.*, pag. 58, t. iii, edit. Mayans.

³ *De Trad. Disc.*, lib. 4.º, cap. 1.

⁴ *De Prima Philosoph.*, lib. 2.º, pag. 264.

⁵ *Ibid.*, pag. 295.

⁶ *Ibid.*, lib. 3.º, pag. 287.

necessario aut naturaliter. Quinimmo etiam, Deus non solum est «actionum suarum compos et dominus,» sed dicendum ¹, «in eo esse fontem libertatis purum,» a quo profluit «libertas profecto nostrarum functionum, et libertas spirituum omnium.»

d) Porro, «causa condendi mundi efficiens fuit ejus bonitas, finis beatitas... quocirca perfectiones, quæ sunt in Deo, communicantur rebus conditis, et ex illis sunt perfectiones, sed imperfectæ, si cum eisdem conferantur in Deo existentibus» ².

e) Æternitas adjudicanda est mundo, non solum quoad formam, sed etiam quoad materiam; «quocirca, non est quidem æterna materia, semel tamen cuncta est producta... et nihil materiæ perit» ³.

3.º Quoad hominem:

a) «Hominem Deus in hoc mundo collocavit, instruitque, quibus opus esset ad nasciscendam felicitatem immortalem; ergo perfectus est homo Deo, qui ad hunc modum est adornatus; perfectus vero sibi, qui jam æternitate perfruitur... perfectus est nemo, quando ævum hoc degit, sed vir bonus, qui in stadio sese exercet pietatis» ⁴.

b) Homo est substantia coalescens et corpore organis instructo, et anima rationali, quæ «supremum locum obtinet, et quæ inferiores omnes vi sua continet.» Siquidem, tria existunt «animarum genera, nempe, vegetatrix, sentiens, cognoscens sive cogitans» ⁵.

c) In homine, non secus ac in reliquis viventibus, unica est anima. Hæc porro essentialiter ab animis brutorum distinguitur; nam «animas brutorum orbas esse rationis, ex figura ipsa formæ, totoque corpore facile est colligere.» Ni-

¹ *De Prima Philosoph.*, lib. 2.º, pag. 267.

² *Ibid.*, lib. 3.º, pag. 287 et 291.

³ *Ibid.*, lib. 2.º, pag. 216.

⁴ *Ibid.*, lib. 3.º, pag. 286.

⁵ *De Anima*, lib. 1.º, pag. 338.

hilominus tamen, «si discursus est transitus aliquis ab aliquo in aliud, dubitandum non est, quin discurrant muta, si per collationem a minus notis progressus ad magis nota, vel ab uno ad aliud ex illo dependens aut sequens, manifestum est non discurrere» ¹.

d) Tam in homine, quam in animali, præter quinque sensus externos, «qui a Deo tributis sunt animali ² ad salutem ipsius», existunt alii interni, imaginatio et phantasia, sensus communis, «quo judicantur sensibilia absentia, et discernuntur ea, quæ variorum sunt sensuum», æstimativa et memoria.

Jam vero, «hæ sensuum, sive exteriorum, sive interiorum facultates supremæ sunt in brutis ³, in homine vero menti inserviunt. Ast etenim «hominis anima, qua est hominis, ex tribus constat præcipuis sive functionibus, sive facultatibus... hæ autem sunt mens sive intelligentia, voluntas ac memoria, in quibus relucet imago divinæ Trinitatis» ⁴.

b) *Thomas Campanella*, Stili in Calabria natus 1568, ante decimum sextum ætatis annum ordinem Prædicatorum amplectitur, ubi eximius evasit philosophus, atque post varias insolitasque vitæ vicissitudines, moritur Parissii 1639. Porro, hic philosophus

1.º Disciplinis cunctis philosophicis, physicis ac mathematicis apprime quidem fuit peritus; at nimio imaginationis æstu abreptus, non omnes profunde penetravit, atque erronea quædam docuit, ex. gr., mundum ejusque partes sensu quodam esse prædita.

2.º Aristotelis philosophiam ad exaggerationem usque oppugnavit: scholasticam tamen, prout a D. Thoma tradita et evoluta fuerat, tuitus est, cujus etiam præcipua dogmata

¹ *De Anima*, lib. 2.º, pag. 358.

² *Ibid.*, lib. 1.º, pag. 321.

³ *Ibid.*, pag. 329.

⁴ *Ibid.*, pag. 342.

philosophica, non vero physica, conservabit. Hinc adstruit, D. Thomam christianæ potius quam aristotelicæ philosophiæ esse discipulum, atque eos, qui aliter sentiunt, ita refellit et carpit: «Præcipua dogmata Aristotelis, et maxime propria ejus, sunt a S. Thoma derelicta vel oppugnata... Hæc et alia multa sunt, quæ manifestant D. Thomam, non Aristotelis, sed sapientiæ christianæ discipulum, et confundunt sciolos aliter docentes»¹.

3.º Necessitatem experientiæ et observationis pro scientiis physicis maxime et frequenter inculcavit; pro philosophicis vero novum ordinem et classificationem instituit, easque omnes instaurare est aggressus, vitia methodi scholasticæ rejiciendo et oppugnando, hancque instauracionem ad praxim multis conscriptis operibus revocans².

4.º Igitur Campanella prius et melius quam Cartesius scholasticam philosophiam instaurare curavit; namque instauracionem ejus, non destructionem, ut Cartesius et Baco, perficere est aggressus. Prius etiam quam Cartesius scepti-

¹ *Prodromus Phil. Instaur.*

² Innumera pene sunt, quæ pro philosophia ac reliquis scientiis instaurandis scripsit, inter quæ eminent: *Philosophia sensibus demonstrata, et in octo disputationibus distincta, adversus eos, qui proprio arbitrati, non autem sensata duce natura, philosophati sunt.*—*Prodromus philosophiæ instaurandæ.*—*Realis Philosophiæ epilogisticæ partes quatuor, hoc est, de rerum natura, hominum moribus, politica, cui Civitas Solis est adjuncta, et œconomica, cum adnotationibus physiologicis.*—*Philosophiæ rationalis partes quinque, videlicet: Grammatica, Dialectica, Rhetorica, Poetica, Historiographia, juxta propria principia.*—*Disputatio in prologum instauratarum scientiarum ad scholas christianas.*—*Universalis Philosophiæ seu metaphysicarum rerum juxta propria dogmata, lib. 18.*—*Commentarius de sensu rerum, et alter de investigatione rerum.*—*Apologia pro Galilæo, mathematico Florentino.*—*Astrologicorum libri sex, in quibus astrologia, omni superstitione Arabum et Judæorum eliminata, physiologicè tractatur, secundum Sacras Scripturas, et doctrinam S. Thomæ, et Alberti, et summorum theologorum.*

cismum, qui in philosophiam invehi cœperat, convellit ac profligavit¹.

5.º Nihilominus, Campanella, non modo paradoxa quædam in politicis et socialibus habet sicut videre licet in ejus opere, cui titulus: *Civitas Solis*², sed in ipsis quoque philosophicis, atque physicis, absurda non pauca et peregrina non raro pronuntiat atque tuetur. Speciminis loco audiantur ipsius sententia et doctrinæ circa rerum fere omnium sensum, circa mundi constitutionem et animationem, aliaque hujusmodi: «Sentit ergo cœlum, et terra, et mundus, animalia, quæ intra ipsum manent: sicut vermes intra ventrem corporis humani.

Ossa, pili, nervi, sanguis, spiritus omnes sentiunt.

Si homini præter spiritum incorporeum necessaria est mens immortalis, multo magis necesse est, inesse mundo no-

¹ Ipsemet Tennemann, qui Cartesium et Baconem nimis extollit hæc scribit: «Campanella était un sprit éclairé et philosophique; il joignait à des connoissances très-étendues un véritable amour de la vérité, dont il faisait la condition première de toute philosophie. Comme Bacon, il proposa une nouvelle manière de classer les sciences. Il avait, tant sur la philosophie que sur beaucoup d'autres études, d'excellentes vues; mais la vivacité de son esprit l'empêchait d'approfondir avec patience, et de terminer ce qu'il commençait... Avant tout, ce qui occupe le plus Campanella c'est de rechercher la possibilité d'un dogmatisme philosophique à opposer au doute des sceptiques, et il donne là dessus un travail assez complet dans sa *Metaphysique*...» *Manuel de l'Histoire de la Philos.*, t. II, pag. 64.

² Eo in opere, Campanella societatem comminiscitur atque sibi fingit, quæ nonnisi in cerebro hominis æstu imaginationis abrepti consistere potest. Ejus porro socialis theoria affinitatem obtinet cum *Republica* Platonis, cum *Utopia* Mori, atque etiam ex parte cum recentiori Sansimonismo. «Les Solariens (*incola Civitatis Solis*) sont les plus heureux des hommes: ils ont pour chef un grand métaphysicien, qui gouverne au moyen de ses trois ministres, Puissance, Sagesse, Amour. Puissance a la guerre dans ses attributions; Sagesse les arts, les lettres et les sciences; Amour, la vie physique et

bilissimo entium animam excellentissimam, quocumque angelo superiorem, quæ totius curam gerat.

Hinc colligitur, mundum habere spiritum, qui est cœlum, crassum corpus, quod est terra, sanguinem, qui est mare, mentem isthac animam.

Cœlum stellæque ignis natura constant, ac sentiunt: calor enim sensitivus est; ex quo constat, cœlum stellasque sensu acutissimo præditas esse.

Non inepte existimandum videtur, stellas mutuo significare proprias alteram alteri conceptiones, dum lucem quæque suam in alteram transfundunt.

Sensum habent lux, ignis, tenebræ, frigus et terra.

Omnes aquæ et liquores sentiunt, quia a calore generantur et informantur.

De sensu plantarum nemini dubitandum est, cum vescantur, nutriantur, crescant, semina et natos producant. Sed et ligna sicca sentiunt; vi enim inflexa et relicta sibi resiliunt, contrariam enim positionem odio habent et refugiunt¹.

Observatio:

Philosophis cunctis, tam in hocce, quam in præcedenti paragrapho enumeratis, præiverat quodammodo atque exemplum dederat Raymundus Sabunde, eximius Hispaniæ phi-

les théories de la génération... L'éducation est la même pour tous les solariens, et l'ordre des mérites détermine la hiérarchie des pouvoirs. Le grand métaphysicien est la première capacité du pays... Du reste, tout est commun dans la Cité du Soleil, logements, lits et dortoirs... Le travail est commun aussi; seulement les magistrats en font la distribution, soit entre les sexes, soit entre les individus, de manière à ménager les forces et à concilier les aptitudes... Comme Morus, le moine de Calabre ne veut pas que l'argent monnayé ait cours dans sa ville imaginaire; il admet seulement qu'il puisse servir aux échanges avec l'étranger.» Reybau, *Etudes sur les Réformateurs socialist. moder.*, t. II, pag. 74-75.

¹ Apud Brueker, *Hist. Philos.*, t. IV, pag. 136 et seqq.

losophus, qui, Barcinone natus circa dimidium sæculi decimiquarti, e vivis excessit anno 1432. Etenim, hispanus hic philosophus *Theologiam naturalem* scripsit, in qua de Deo, de homine, de mundo egregie atque solide disserit, stilo non ineleganti, methodo potius oratoria quam scholastica, atque coævorum Scholasticorum vitia et defectus devitando: unde ejus opera haberi possunt tamquam protestatio et reactio quædam adversus vitia, quæ in philosophia scholastica irrepere cœperunt post Durandum et Occamum.

ARTICULUS PRIMUS.

Philosophia Baconis et Cartesii.

Duo hi philosophi, a mente, via et doctrina eorum, qui philosophiam scholastico-christianam vitiis purgare atque instaurare pertentantur, declinantes, eadem e medio tollere aggressi sunt. Quapropter de ipsorum philosophia distinctis paragraphis agemus. Sit itaque

§ I

Philosophia Baconis.

Franciscus Baco, Londini in Anglia natus 1561, mortuus vero 1626, hæc, inter alia, docet:

a) Philosophia, quæ hucusque viguit, vix quidpiam veri aut solidi continet; quod quidem afficit non modo scholasticam philosophiam, quæ prorsus contemnenda, utpote syllogismis, abstractionibus, ac commercio cum theologia infecta, sed philosophiam veterum, etiam nobiliorum, ut Platonis et Aristotelis, qui potius sophistæ quam veri philosophi¹ extitere.

¹ "Je ne hésiterai donc pas à vous dire que je place Platon et Aristote parmi les sophistes, mais d'un rang relevé et réformé,

b) Nec veram scientiam, nec veritatem ullam homo valet adipisci, nisi a veterum principiis ac methodo inquirendi veritatem penitus recedat ¹.

c) Igitur ad veram philosophiam et ad cunctas scientias constituendas et perficiendas, opus est demonstrationes *a priori*, conceptus universales, idearum abstractionem ac methodum deductionis prorsus rejicere, observationi sensibili, experimentis, ac inductionis methodo unice insistendo.

d) Etenim, nec logica hucusque tradita, nec syllogismus quidpiam conferre valent pro scientifica veritate detegenda aut perficienda; immo vero, usus eorumdem scientiis ac veritati officit, solumque prodest tum ad errores firmandos, tum ad notiones falsas et inutiles vestigandas et tradendas ².

e) Ast vero, scientiarum adinventio et progressus foventur præterea maxime: 1.° per separationem philosophiæ a theologia; illa quippe per hujus influxum seu contactum corrumpitur (depravation de la philosophie, qui resulte de son mélange avec la theologie et les opinions superstitieuses) et car je ne vois pas de difference., *Œuvres de Bacon*, edit. Buchon, pag. 472.

¹ "Nous prononçons qu'on ne saura jamais rien, tant qu'on persistera dans la voie où on a marché jusq' à ce jour," *Ibid.*, pag. 435.

² "Cette logique, dont l'usage n'est qu'un abus, sert beaucoup moins à faciliter la recherche de la vérité, qu'à fixer les erreurs qui ont pour base les notions vulgaires; elle est plus nuisible qu'utile. Le syllogisme n'est d'aucun usage pour inventer ou vérifier les premières principes des sciences. Ce serait en vain qu'on voudrait l'employer pour les principes moyens: c'est un instrument trop faible et trop grossier pour pénétrer dans les profondeurs de la nature... Il ne reste donc d'espérance que dans la véritable induction, qui peut seule nous bien diriger dans une totale restauration, devenue indispensable.

Rien de plus faut ou de plus hasardé de la plupart de notions reçues... telles que celles de substance, de quantité, d'action, de passion, et la notion même de l'être; tout cela ne vaut rien, absolument rien... *Ibid.*, pag. 272.

facile depravatur; 2.° per analysim et dissectionem materiam naturæ, vestigiis insistendo Democriti ejusque scholæ (à l'exemple de Démocrite et de ses disciples; école qui a su beaucoup mieux que toutes les autres y pénétrer et l'approfondir); 3.° mentis aciem avertendo a rebus metaphysicis et spiritualibus naturis, atque eam convertendo præsertim ad materiam ejusdemque accidentia et transformationes ¹; notiones enim et conceptus rationis puræ tamquam figmenta (de vraies fictions) habendi sunt.

§ II.

Philosophia Cartesii.

Cartesius (Renatus), natus Hagæ 1596, et mortuus in Suecia, ubi a regina Christina appellatus fuerat, anno 1650, libertatem *examinis* a Luthero propalatam, ac independentiam humanæ rationis, quæ cœvis hominibus ex influxu Protestantismi inceperat placere, in philosophiam invehere totis viribus est aggressus: unde non immerito ut parens recentioris philosophiæ, jugum et directionem christianæ religionis excutientis, habetur. Quamvis difficillimum valde sit hujus auctoris philosophiam brevi oratione perstringere, quia contradictoria frequenter habet, ejus spiritus et præcipua dogmata hisce continentur:

a) Qui veram philosophiam acquirere optat, nec veterum libros consulere debet, nec hucusque traditam addiscere, sed proprio Marte ac ex individua ratione eam integram educere debet et valet.

b) Quod ut assequatur, expedit, ut omnia penitus, quæ hucusque ut vera et indubia habuit, in dubium revocet; quoniam «quidquid hactenus ut maxime verum admisi, vel

¹ "Le sujet auquel il faut principalement s'attacher, c'est la matière même, aussi que ses différentes textures et ses transformations." *Ibid.*, pag. 278.

a sensibus vel per sensus accipi; hos autem interdum fallere deprehendi, ac prudentiæ est nunquam illis conficere, qui nos vel semel deceperunt»¹.

c) Nihilominus «animadvertens, dubitare non posse, quin saltem substantia dubitans sive cogitans existat, hoc usus sum tamquam saxo, in quo philosophiæ meæ fundamenta locavi»². Fundamentum itaque et origo totius philosophiæ repeti debet ex facto isto conscientiæ: *ego cogito, ergo sum*; cujus proinde integra philosophia quædam est veluti evolutio.

d) Cogitatio porro non est actio solius intellectus, sed voluntatis, passionum et sensuum.

e) Dei existentia et natura perspicue demonstrantur et agnoscuntur ex ejusdem idea, quæ nobis est innata, et quam in nostra conscientia reperimus; in qua claram, distinctam et intuitivam Dei notitiam habemus, non secus ac nostri³; illud autem habendum est ut verum, quod in ejus idea clare et distincte continetur.

f) Atque hinc Deus unica vera existit substantia; namque «per substantiam nihil aliud intelligere possumus quam rem, quæ ita existit, ut nulla alia re indigeat ad existendum. Et quidem substantia, quæ nulla plane re indigeat, unica tantum potest intelligi, nempe, Deus»⁴.

Notare hic liceat, priusquam ultra progrediamur, Cartesium tribus prioribus pronuntiatis viam sternere scepticismo et sensualismo; quarto vero fundamenta jacere ontologismi Mallebranche et Gioberti; quinto denique viam sternere Spinozæ atque reliquis pantheismi asseclis: omnibus quinque simul rationalismum appellare et invehere, dum doctrinam, auctoritatem et traditionem philosophiæ christianæ parvi

¹ *De Princ. Phil.*, cap. I.

² *De Method.*, cap. IV.

³ «L'idée de Dieu nous est innée comme l'idée du moi... Il soutient donc qu'il y a une connaissance intuitive de Dieu., Apud Ritter, *Hist. de la Phil. Moder.*, t. I, pag. 33.

⁴ *Princip. Phil.*, cap. I.

facit, atque ab eis et discedit ipse, et discedendum aliis prædicat, dum statuit, privatam solum rationem in philosophicis sectandam et consulendam. Quos quidem errores vel firmat et evolvit, vel aliis novis adauget:

g) Dum, postquam constituerat criterium veritatis in notione clara et distincta, scribit: «omnis scientiæ certitudinem et veritatem ab una veri Dei cognitione pendere, adeo ut, priusquam illum nossem, nihil de ulla alia re perfecte scire potuissem»¹. Quæ certe doctrina et ontologismo favet, et apertum circulum vitiosum præ se fert, immo et contradictionem, cum, apud ipsum, veritatis philosophicæ inquisitio universale dubium ac sigillatim circa Dei existentiam præ-exigat.

h) Dum docet, quod «animus adeo a temperamento et organorum corporis dispositione pendet, ut, si ratio aliqua possit inveniri, quæ homines sapientiores et ingeniosiores reddat quam hactenus fuerunt, credam, illam in medicina quæri debere»². Nimirum, apud Cartesium, principia et fundamenta scientiæ moralis ex medicina atque ex physica eruere oportet; siquidem, «sunt physiciæ veritatis³ fundamentum altissimæ et perfectissimæ ethicæ;» quo nil certe aptius pro schola sensistarum scribi potuit⁴.

i) Dum docet: I.º «sensuum perceptiones non referri nisi ad istam corporis humani cum mente conjunctionem, non

¹ *De Princ. Phil.*, cap. IV.

² *De Hom.*, cap. IV.

³ *De Method.*, cap. VI.

⁴ «Il déduisait de la physique les principes de l'éthique le plus profonde; il penchait, à la façon d'un Cremoninus et d'un Hobbes, vers l'opinion que la médecine seule pourrait rendre les hommes plus sages et plus prudents; aussi avons-nous des raisons de croire que les embarras que de telles vues auraient pour lui susciter de la part des doctrines morales theologiques étaient la principale cause de sa répugnance à s'engager sur ce terrain,» Ritt., *Loc. cit.*, pag. 24.

autem nos docere, qualia in seipsis (corpora) existant¹; unde alibi concludit, «ne quidem ipsa corpora proprie sensu percipi, sed solo intellectu;» 2.º sensibiles perceptiones meas esse occasiones idearum et notionum intellectualium; «sensuum enim organa nihil nobis tale referunt, qualis est idea, quæ illarum occasione formatur; et sic idea ista debuit esse antea in nobis»². Immo vero, «si considerem, subdit ille³, hominis corpus, quatenus machinamentum quoddam est ex ossibus, nervis, musculis, venis, sanguine et pellibus ita aptatum et compositum, ut etiamsi nulla in eo mens existeret, eosdem haberet omnes motus, qui nunc in eo, non ab imperio voluntatis, nec proinde a mente procedunt, etc.» Qua doctrina, ut facile quisque videt, Cartesius et idealismo Berkeley, et occasionalismo malebranchiano, et harmoniæ præstabilitæ Leibnitz, viam sternit.

j) Dum docet similiter: 1.º rejiciendas esse causas finales; 2.º mundi constitutionem ex materia et mechanico motu unice explicandam; 3.º corporibus nullas vires vere activas inesse, sed determinatam solum motus quantitatem, quam Deus ab initio materiæ contulit, ac semper conservat.

k) Dum docet præterea: 1.º corporis essentiam in sola extensione sitam esse, ac proinde cum spatio identificari; vacuum metaphysice repugnare; mundum indefinite extendi; 2.º essentiam rationalis animæ in actuali cogitatione consistere; 3.º arbitrii libertatem nullis limitibus circumscribi; 4.º voluntatem latius quam intellectum patere, ita ut velle possit, quæ minime intelligit, qua sane doctrina corrui vulgatum illud: *nihil volitum, quin præcognitum*. Nullis arbitrii libertatem limitibus circumscribi experior... Indifferentia, quam experior, est extremus gradus libertatis. Nascuntur

¹ *Princ. Phil.*, cap. II.

² «L'excitation du corps doit uniquement fournir une cause occasionelle au développement de nos idées pures.» Ritter, *Loc. cit.* pag. 65. *Ibid.*, cap. I.

³ *De Method.*, cap. III.

mei errores ex hoc uno, quod, cum latius pateat voluntas quam intellectus, illam non intra eosdem limites contineo, sed etiam ad eam, quæ non intelligo, extendo;» 5.º bruta animantia esse mera automata, sensu penitus privata; 6.º Deum rerum essentias mutare, et contradictoria vera simul efficere posse.

l) Tandem, dum, contradictoria simul amplectens, ac sibi minime constans, scribit circa substantiam, uno in loco: «substantiæ enim nequeunt esse non completæ;» in alio vero: «Animam et corpus hominis esse substantias incompletas.» Circa conjunctionem animæ et corporis: «Quæ ad animæ et corporis conjunctionem pertinent, non nisi obscure per intellectum, aut etiam per intellectum imaginatione adjutum cognoscuntur, sed per sensus clarissime.» Alibi: «Non mihi videtur, ingenium hominum posse distincte et simul concipere distinctionem corporis et animæ eorumque conjunctionem; ad hoc enim concipi debent ut unum quid, et simul ut duo diversa, quod repugnat.» Circa ideas innatas, quandoque ut tales agnoscit omnes ferme, quas habemus; quandoque contra asserit, quod «paucissimæ sunt ejusmodi notionis»¹.

§ III

Observationes in philosophiam Baconis et Cartesii.

1.^a Baco et Cartesius conveniunt 1.º in eo, quod uterque sibi proposuit scientiam naturalem a theologica et veritate revelata separare, simulque philosophiam scholastico-christianam e medio tollere. Conveniunt 2.º in despiciendis et parvi faciendis veterum philosophorum, Patrum Ecclesiæ et Scholasticorum sententiis et operibus. Conveniunt 3.º, quatenus uterque viam paravit, communivitque magnis erroribus modernæ philosophiæ, tum propter exaggerationem

¹ Vid. Ritter, *Op. cit.*, pag. 33 et 63.

methodi inductionis et methodi psychologicæ, tum ob paradoxa non pauca et erroneas doctrinas, quas profitentur.

2.ª Uterque tamen scientiarum et philosophiæ progressui aliqua ex parte contulit: prior quidem, dum methodum inductionis et utilitatem experienciæ et observationis naturæ commendavit; Cartesius vero ob commendationem et usum observationis psychologicæ, et applicationem mathesis ad scientias físicas. Attamen, tam Bacon, quam Cartesius a recta via defecerunt, quatenus præfatas methodos exclusiva quadam ratione commendarunt, ac indiscriminatim pro cunctis scientiis usurparunt, usurpandasque edixerunt.

3.ª Utriusque philosophia, præsertim vero Cartesii, magnis vitiis et erroribus scatet, adeo ut vix concipi queat ratio, ob quam tanto favore et plausu excepta sit ac propagata¹, nisi hujus rei rationem quæramus tum in circumstantiis et conditione illius epochæ, tum in prædispositione protestantica cœvorum hominum, tum quia in unum veluti systema conflavit novas et erroneas aliorum opinioniones, tum maxime quia semina et fundamenta possuit philosophiæ illius acatholicæ, quæ post eum universas ferme Europæ scholas invasit.

¹ Ipsemet Ritter, qui nimium fortasse Cartesio favet, hæc, inter alia, scribit: "L'esprit philosophique, qui travaille à réunir ce qui est isolé, à résoudre les contradictions inquiétantes, n'a en Descartes que'un représentant à peu près indifférent. Le morcellement de ses résultats, le peu de rigueur de la méthode, au moyen de laquelle il les enchaîne, nous montre clairement qu'il ne connaît pas la profondeur où les sciences ont leur principe d'unité..."

Si nous passons en revue les différentes parties de sa philosophie, nous y trouvons peu de choses nouvelles; elles se composent, pour la plus grande partie, d'idées qui, de son temps même, ne pouvaient plus passer pour nouvelles. Les preuves de l'existence de Dieu sont une vieille propriété de l'école théologique: il ne les a pas entourées d'une nouvelle lumière... Son principe: *Je pense, donc je suis*, n'était jamais tombé dans l'oubli depuis que

4.^a Itaque, quia ex philosophia Baconis et Cartesii emergerunt 1.º Sensualismus et Materialismus; 2.º Pantheismus; 3.º Scepticismus; 4.º Ontologismus, quæ sunt præcipua systemata, quibus recentior philosophia infecta est; primo, de philosophis, qui ejusmodi systematibus adhæserunt; deinde, tum de scholis extra cartesianam philosophantibus, tum de his, qui philosophiæ christianæ traditionem scientificam magis aut minus perfecte servarunt, agemus. Unde sit

ARTICULUS TERTIUS

Sensualismus et Materialismus.

Inter eos, qui semina sensualismi in philosophia sive Baconis, sive Cartesii contenta, aut evolverunt, aut ad materialismum perduxerunt, merito connumerantur Hobbes, Locke, Van-Helmont, Condillac, Helvetius et Holbach. Non tamen omnes eadem ratione præfatis systematibus adhæserunt, sicut et subjectis paragraphis agnoscere licebit.

Saint Augustin l'avait possé à l'entrée de la science. Campanella l'avait repris avec une vigueur presque égale, et les sceptiques français eux-mêmes n'avaient pas manqué de poser la connaissance de nous-mêmes comme le principe de toutes nos connaissances. Il serait sans fondement de soutenir que la doctrine de Descartes, dans son enchaînement systématique, a fait sortir de ce principe plus que n'en avaient tiré d'autres doctrines, qui l'avaient également employé. Il n'y a rien de nouveau non plus dans les raisonnements par lesquels il passe, de la limitation de notre pensée et de la veracité de Dieu, à l'existence réelle du monde extérieur et corporel... A considérer tout ce qu'il y a de decouru dans les diverses parties de son système, combien peu il a emis d'idées nouvelles, et qui se puissent soutenir, on éprouve quelque embarras à expliquer d'où est venu l'immense succès de sa doctrine., *Op. cit.*, pag. 36 et seqq.

§ I

Hobbes.

Hobbes (Thomas), in Anglia 1588 natus, ac 1679 mortuus, amicus extitit Baconis, cujus mentem, cogitata, et empirismum philosophicum evolvens, tuetur et docet:

a) Omnes nostras ideas et cognitiones scientificas ex sensibus oriri: imaginationem, memoriam, reliquasque facultates cognoscitivas hominis esse vel modificationes, vel relationes sensationis.

b) Rationem vel intellectum non esse facultatem primitivam seu insitam homini per naturam, sed effectum quendam facultatum ordinis sensibilis.

c) Mundus et corpora, ex quibus coagmentatur, nec ex nihilo producta sunt, nec in nihilum possunt redigi, sed ex æternitate ac in æternum existunt; nec aliis mutationibus subsunt nisi accidentalibus et externis.

d) Nullam agnoscere oportet primitivam aut essentialem distinctionem inter bonum et malum morale; unde et distinctio inter vitium et virtutem arbitraria est, utpote ex hominum opinione pendens.

Quoad Religionem:

a) Non alia religio agnoscenda est nisi cultus externus Dei qua auctoris vel ordinatoris universi, nec opus est revelationem ullam admittere. Porro, omnes religiones sunt æque bonæ, seu potius indifferentes; unde quisque tenetur eam amplecti, quam præscribunt leges civiles societatis, cujus est membrum.

b) Itaque, tam religio, quam moralitas ex lege civili, seu potius ex violentia unice pendent; nam homo extra societatem agere potest, quidquid libuerit; atque exinde status naturalis hominis est bellum adversus alios, solaque vis seu violentia est origo juris hominis in hominem. Ex quo effatum illud exprimens hobbesianum systema: *Homo homini lupus.*

§ II

Locke.

Joannes Locke, anglus philosophus, anno 1632 natus, ac 1704 e vivis sublatus est. Ejus præcipua dogmata philosophica sequentibus exhibentur:

a) Omnes nostræ ideæ ex experientia, sive externa, sive interna, immediate enascuntur¹; quatenus, nempe, intellectus res per sensus ac in conscientia repræsentatas percipit, quin ad hoc indigeat nec intellectu agente repræsentationes sensibiles ad ordinem pure intellectualem elevante, nec ideis intellectualibus, quæ naturas universali ratione repræsentent. Ex quibus facile perspicitur, quod lockiana theoria circa originem idearum a theoria D. Thomæ et aliorum Scholasticorum, cum qua non semel stulte identificata fuit, penitus discriminatur. Ex quo discrimine profluit et aliud, quia, nempe, Locke,

b) Uti verus sensismi assecla, nominalismo adhæret; genera namque et species, apud ipsum, nullam realitatem objectivam sibi vendicant, sed sunt meræ classificationes nominales ab homine adinventæ et impositæ².

c) Cum ergo sensationes in materia ac dependenter a corpore perficiantur, fortasse vis cogitandi materiæ non repugnat.

¹ "D'où l'esprit tient-il tous les materiaux de ses connaissances? A cela je reponds par un seul mot: de l'experience. L'observation appliquée soit aux objets extérieurs sensibles, soit aux opérations internes de notre esprit, que nous percevons, et sur lesquelles nous réfléchissons: voilà ce qui fournit à notre entendement tous les materiaux de ses pensées." *Essai sur l'entend. humain.*, lib. 2°, cap. III.

² "Ce n'est point cette essence réelle qui les distingue en espèces; ce sont les hommes, qui, à propos de ces qualités, les rangent en clases, à fin de leur imposer des noms. *Ibid.*, lib. 3°, cap. XIII.

d) Similiter, cum substantia, si quid sit distinctum a qualitatibus sensibilibus, quas unicas sensuum ope percipere possumus, sub iisdem lateat, ejus natura nobis est prorsus ignota, nec nobis aliud esse potest nisi collectio qualitatum, quas vel sensibus, vel interna experientia percipimus.

e) Demonstrari nequit ratione naturali, nec substantiam spiritualem essentialiter differre a substantia materiali, nec animam hominis esse immortalem.

Ex dictis facile perspiciitur, Locke, non modo evolvere ac propugnare verum sensualismum, sed jecisse simul fundamenta materialismi, vel saltem huic systemati viam stravisse.

§ III

Van-Helmont et Condillac.

Van-Helmont (Franc Mercurius), alterius *Van-Helmont* medici filius, natus est prope Brusellas in Belgio anno 1618, ac vitam cum morte commutavit 1698 aut 1699. Sensualismo ex parte adhæret; simul vero ad systemata alia declinat. Namque

a) Apud ipsum, non modo «humana omnis scientia ex sesu primitus oritur,» sed ejus acquisitio fit, quatenus ope cerebri et diversorum hujus motuum percipimus imagines sensibiles, quibus variæ cerebri partes afficiuntur, et quæ ex externis objectis emanant.

Hinc theoria *Van-Helmont*, hac in parte, haberi potest veluti reminiscencia quædam theoriæ *Democriti*. Sed præterea

b) Docet, pantheistis quadantenus concinens: 1.º Dei essentiam esse quidem distinctam a creaturis, ita tamen ut ab illis non sit divisa vel separata; 2.º actualem creationem esse attributum essentielle Dei, qui proinde non potuit nec potest non creare; immo «etiam novas creaturas continuo creat, atque in omnem æternitatem sæculorum creabit.»

c) Hominum animæ non tunc de novo creantur, cum

corpori infunduntur, aut dum homo generatur, sed huic generationi præexistunt.

d) Sicut corpus, videlicet, hominis vel bestię nihil est aliud quam innumerabilis multitudo corporum simul in unum compactorum inque certum ordinem dispositorum, ita spiritus hominis vel bruti similiter est innumerabilis quædam multitudo spirituum simul unitorum in hoc corpore, qui etiam suum habent ordinem atque regimen, ita ut unus sit primarius regens... alius aliud quoddam sub se regimen habeat, et sic per totum prout in exercitu militari fieri solet»¹.

Condillac (Stephanus Bonnot), Gratianopoli in Gallia natus 1715, ecclesiasticæ militiæ nomen dedit, ac e vivis excessit anno 1780. Sensualismum evolvit, perfecit ac materialismo approximavit. Quocirca sequentia, inter alia, docet:

a) Ideæ omnes, quibus hominis scientia continetur, sensationibus habentur et exprimuntur; quinimmo perceptio, judicium, attentio, ratiocinium, aliæque operationes, quæ spirituali animæ tribuuntur, ac intellectuales appellantur, identificantur cum sensatione, cujus sunt quædam transformationes seu modi. Siquidem, præfatæ operationes, quæ intellectuales nuncupari solent, ad attentionem cunctæ revocantur: sed vero attentio nihil est aliud nisi modus vel effectus quidam sensationis intensioris.

b) Voluptas et dolor, sique ipsius amor, regulam et fundamentum ordinis moralis constituunt. Atque exinde ratio boni et mali moralis, simulque leges, quatenus actiones quasdam licitas exprimunt, alias vero ut illicitas vetant, ex hominum voluntate et conventionem pendent.

¹ *Princ. Phil.*

§ IV

Helvetius et Holbach.

Helvetius (Claudius Adrianus), qui, natus Parisiis 1715, moritur anno 1771, non tam sensualismum quam putidum materialismum sectatus est. Etenim in opere, cui titulus: *De Homine*, docet,

a) Hominem animantia quidem bruta superare ratione perfectioris organismi.

b) Cæterum, hominis anima nihil est aliud quam causa seu principium occultum facultatis sensitivæ; ast vero illud, quod spiritus hominis vocatur, est effectus quidam animæ seu facultatis sensitivæ¹: unde revera spiritus in homine nihil est aliud quam collectio cogitationum².

c) Porro, cogitatio ac reliquæ operationes hominis omnes reducuntur ad sensibilitatem physicam et memoriam, immo vero, hæc postrema cum priore identificatur; ac proinde omnes vires seu potentiæ hominis physica sensibilitate continentur et clauduntur.

d) Actiones humanæ bonitatem vel malitiam moralem repetunt et habent ex voluptate vel dolore, quibus afficiuntur, nec ulla proinde existit distinctio primitiva et essentialis inter bonum et malum in ordine morali.

Holbach (Paulus Dietrich), in Germania natus anno 1722 Parisiis tamen ab infantia degens, litterariam educationem ibidem recepit, ac e vivis excessit 1789. Sensismum Locke et Condillac evolvens ac ad extrema consecutaria perducens, materialismum et atheismum edocuit variis conscriptis libris, præsertim vero in opere, cui titulus: *Systema Naturæ*, sive

¹ "Cette faculté (de sentir) est l'âme elle même. D'où je conclus que, si l'âme n'est pas l'esprit, est l'effet de l'âme ou de la faculté de sentir.,, *De l'homme*, , pag. 115.

² "L'esprit n'est qu'un assemblage de pensés.,, *Ibid.*

De legibus mundi physici et mundi moralis; quod quidem, quamvis sub nomine Mirabeau primum prodierit, et Diderot, Lagrange et Naigeon ab aliquibus tributum fuerit, constat nunc genuinum existere foetum Holbach. Eo in opere auctor colligit non minus impia quam absurda dogmata, quæ Voltaire, La Metrie, Diderot, Volney cum similibus ejusdem sæculi pseudophilosophis profitebantur, quæ ad subjecta summa capita possunt revocari.

a) Univerſa hominis scientia ac ideæ cunctæ, quæ intellectuales vocantur, ex sensatione immediatam originem ducunt, ita ut cogitatio aliud non sit nisi effectus spontaneus et immediatus impressionis organicæ.

b) Memoria, judicium, imaginatio, ratiocinium, attentio, reflexio, exurgunt ac efformantur ex nexu ac relationibus variis impressionis organicæ in sensibus; hinc intellectus seu ratio nihil est aliud quam modificatio sensationis.

c) Nulla existit natura universalis, nec veritas una aut identica apud homines¹: nec dantur ulli conceptus universales.

d) Nulla existit in homine spiritualis anima quæ post mortem vivere possit: immo homo ipse nihil est aliud quam machina quædam mechanice mota ipsaque sensatio omnesque aliæ operationes ex sensatione dimanantes sunt motus quidam cerebri; quapropter distinguere animam a corpore idem est ac distinguere cerebrum a cerebro.

e) Universum istud seu mundum concipere oportet tamquam magnam machinam ex motu et materia unice conflata, quæ ex æternitate existit ac in æternum perdurabit.

f) Ergo nulla existit substantia præter aut supra materiam; ac proinde Dei existentia est adinventio gratuita su-

¹ "L'intelligence, la notion, la conviction d'aucune proposition, quelque simple, évidente et claire qu'on la suppose, ne sont ni ne peuvent être rigoureusement les mêmes dans deux hommes.,, *Syst. de la Nat.*, t. 1, cap. x.

perstitionis, originem et occasionem desumens ex ignorantia naturæ¹.

g) Omnia, quæ in mundo eveniunt, fatali necessitati subjiciuntur; cui similiter subjacet homo, in quo nullum adest liberum arbitrium, libertas etenim humana gratuitum est figmentum ac pura chimæra.

h) Prorsus gratuita et ficticia existit distinctio essentialis inter bonum et malum morale; actionum namque bonitas et malitia identificantur cum utilitate aut damno, voluptate aut dolore cujusque individui.

i) Unde virtus moralis, prout communiter concipi solet, nomen vacuum existit, nec alia agnoscenda est virtus nisi æquilibrium humorum corporis.

Doctrinam Holbach paulo fusius exposui, quia exprimit dogmata omnium ferme pseudophilosophorum elapsi sæculi, in quorum proinde exponenda philosophia amplius immorari opus non est. Adnotare tamen libet, non deesse hac ipsa nostra ætate homines, qui ejusmodi aut similibus doctrinis assentiantur, quamvis eadem libris consignare, ut plurimum, non audeant.

ARTICULUS QUARTUS

Pantheismus philosophiæ modernæ.

§ I

Philosophia Spinozæ.

Primus omnium, qui apparatu scientifico aggressus est evolvere pantheismum, cujus semina et fundamenta in

¹ "Les êtres que l'on suppose au-dessus de la nature ou distingués d'elle même seront toujours de chimères dont il ne nous sera jamais possible de nous former d'idées véritables... Si l'ignorance de la nature donna la naissance aux Dieux, le con-

philosophia rationalistica Cartesii¹ præcontinebantur, fuit *Spinoza* (Baruch seu Benedictus), ex parentibus judæis Amstelodami in lucem editus anno 1632, ac subita morte correptus 1677. Ejus doctrina ad sequentia capita revocatur.

Quoad philosophiam:

a) Philosophia, utpote rationis humani fœtus, nec theologiæ, nec revelationi, nec ulli auctoritati subjicitur; sed potius de his omnibus superne judicare oportet cum omnimoda independentia et proprio jure.

b) Vera et unica methodus, quam in philosophia oportet sequi, est methodus mathematica, quæ «potissimum consistit in sola puri intellectus cognitione, ejusque naturæ et legum»²; unde «nec sensus, nec sensibilia ad veritatem nos reducere queunt»³.

c) Igitur criterium veritatis seu scientiæ philosophicæ in idea clara et distincta cum Cartesio reponere oportet;

naissance de la Nature est facile pour les détruire., *Ibid.*, t. 1, pag. 1.^a, et t. II, pag. 26.

¹ "Dans notre opinion, scribit Ritter, les doctrines de Spinoza se rattachent essentiellement à l'école cartésienne. Les principes rationalistes de cette école sont tout à fait ceux qu'embrasse Spinoza... On s'est cru obligé de recourir, pour rendre compte de son pantheisme, à sa naissance et à son éducation juives... Dans le sein même de l'école cartésienne, les signes d'une direction patheistique ne manquaient pas. Ces tendances se rattachaient directement à certains fils de la doctrine cartésienne, qu'on avait commencé dès lors à dérouler: Spinoza ne fit que dépasser ses prédécesseurs., *Histoire de la Phil. Moder.*, t. 1, pag. 172 et 73.

² *Epist.*, 42.

³ "Le modèle des mathématiques inspire à Spinoza, comme à tous les cartésiens, une confiance entière dans la connaissance de l'entendement. Il s'exprime là-dessus dans les mêmes termes que Descartes., Ritter, *Ibid.*, pag. 21. Ubi vides, principia atque fundamentum philosophiæ spinosianæ, cum doctrinis Cartesii prorsus congruere.

enimvero «ideæ, quæ sunt claræ et distinctæ, nunquam possunt esse falsæ»¹.

d) Porro, scientiæ exordium et firmitas desumantur ex cognitione intuitiva naturæ divinæ; quia tam cognitione, quam natura prior est²; «atque præterea omnis nostra cognitio et certitudo, quæ rêvera omne dubium tollit, a sola Dei cognitione dependet, tum quia sine Deo nihil esse et concipi potest, tum etiam quia de omnibus dubitare possumus, quandiu Dei nullam claram et distinctam habemus ideam»³. Hæc Spinosæ doctrina iterum nihil fere abludit a doctrina Cartesii, docentis, notionem Dei esse nobis innatam, ac ex Dei cognitione oriri scientiam et certitudinem aliarum rerum.

Quoad Deum et mundum:

a) Deus est ens absolute infinitum, ac proinde omne esse ita continens, ut nullum ens ab ipso distinctum existat aut existere possit: est, nimirum, hoc ens unicum infinitum, hoc est, est omne esse, et præter quod nullum datur esse⁴.

b) Similiter, cum substantia sit id, quod in se existit et concipitur, nec ab alio pendet, unica existere potest substantia, nempe, Deus, qui ab alia causa non pendet, sed per seipsum existit⁵.

c) Hæc porro substantia divina duo attributa infinita continet, scilicet, extensionem et cogitationem, quæ sunt veluti modi necessarii ejusdem: proinde tam mundus, quam homines, seu potius rationales animæ sunt modi, partes, vel evolutiones præfatae substantiæ Dei.

d) Ergo tum creatio rerum ex nihilo, tum libertas divi-

¹ *De Intell. emend.*, pag. 378.

² *Ethic.*, pag. 10.

³ *Tract. Theolog. Prol.*

⁴ *De Intell. emend.*

⁵ Hic Spinoza sui pantheismi basim ponit ex notionem substantiæ a Cartesio tradita. Quapropter merito Ritter: «Cette démonstration est celle même que nous avons trouvée chez Descartes., *Op. cit.*, t. 1, pag. 216.

na et humana, tum distinctio boni et mali moralis, absurda sunt figmenta; namque et mundus, et homo, et hominis actiones, identificantur cum substantia Dei, in quem non cadit nec creatio, nec libertas indifferentiæ seu arbitrii, nec proinde discrimen inter bonum et malum; nam «quod necessarium ac liberum duo contraria sint, non minus absurdum et rationi repugnans videtur.»

e) Deus igitur, non secus ac homo, non alia gaudet libertate nisi coactionis: nec propter finem quidpiam operatur; «nam, si Deus propter finem agit, aliquid necessario appetit, quo caret.» Quin etiam asserere oportet, «omnes causas finales nihil nisi humana esse figmenta»¹.

Quoad ethicam et Religionem:

a) Homo individuus, in se spectatus, nulli juri, nec civili, nec naturali, subicitur; omnia ipsi licent, ita ut nullum peccatum nec crimen in eo statu admittere queat.

b) Jus naturæ, si quod est, identificatur cum naturali cujusque rei inclinatione ad sui conservationem; unde homo jus habet agendi, quidquid in hunc finem sibi expedire videbitur.

c) Ergo jus homini connaturale est bellum adversus alios; quod quidem jus in homine suspenditur, dum fit membrum societatis civilis et politicæ, quæ non ex natura, sed ex voluntate et conventionem hominum originem et vim desumit. Hinc potestas publica, in quam transferuntur jura singulorum, omnimoda fere et illimitata gaudet auctoritate.

d) Non alia religio est admittenda nisi quæ consentanea

¹ Negatio causarum finalium unus est e præcipuis characteribus recentioris philosophiæ, quatenus Baconis et Cartesii filix, ex qua Spinoza, Hobbes, cum recentioribus aliis eandem hauserunt. Quod idem fatetur Ritter, dum ait: «L'exclusion, qui bannit de toutes les recherches philosophiques l'idée de fin, favorisée par Bacon et par l'école cartésienne, consommée rigoureusement et sans retour par Hobbes et par Spinoza, signale un des pas les plus décisifs de la philosophie moderne., *Loc. cit.*, pag. 270.

sitationi naturali, ad quam spectat de Religione superne judicare.

e) Sacra Scriptura, cui innititur christiana Religio, non secus ac alii libri, ex ratione solum, ac præsertim ope historiarum et philosophiarum est interpretanda.

f) Quæ Sacra Scriptura circa Deum ejusque Religionem continet, demonstrari ut vera nequeunt, nec per miracula, nec per prophetias, quæ temporalia solummodo respiciunt: nec prophetae solum, sed ipsemet Christus sermonem circa Deum et spiritualia populi seu vulgi captui accommodarunt.

g) Nulla vere existunt miracula, sed quæ talia nuncupantur, sunt naturales, immo et necessarii effectus et phænomena quædam, quorum causam ignoramus.

h) Mystera item sunt veritates quædam naturales sub formis aut symbolis quibusdam expressæ: unde, quæ mysteria Religionis dicuntur, ac in Sacra Scriptura continentur, meræ sunt veritates naturales, vel opiniones philosophis minime ignotæ¹.

Observatio:

Spinosæ philosophiam paulo fusius quam moris est exposui: 1.º ut agnoscat, non immerito a nobis affirmatum, hujus auctoris pantheismum et pronuntiata circa philosophiæ naturam, methodum, et scientiæ criterium esse legitimas deductiones et applicationes rationalismi scholæ cartesianæ; 2.º ut hi, qui theologiæ navare operam intendunt, sciant Spinosam, merito haberi posse tamquam protoparentem recentioris exegesis, apud Germanos præsertim invalescentis, qua Scripturam Sacram vel historiæ, vel rationali, vel symboliæ solum interpretationi subjiciunt.

¹ "Les mystères qu'on a prétendu découvrir dans l'Écriture se sont réduits en fin de compte à ce que savaient des longtemps les payens, aux inventions de Platon et d'Aristote.", *Tract. Theolog.* et apud Ritter, *Op. cit.*, pag. 190.

§ II

Fichte, Schelling et Hegel.

Fichte (Joannes Teophilus) in Lusacia anno 1762 natus ac Berolini vita functus est 1814. Ejus doctrinam vide tum in *Ideologia*, cap. 2.º, art. 3.º, tum in *Cosmologia*, cap. 1.º, art. 1.º, § 1.º

Animadvertere hic libet, philosophum hunc suum pantheismum subjectivum concinasse, evolvendo partim idealismum transcendentalem Kant, partim vero psychologismum Cartesii. Siquidem, fundamentale principium systematis *Fichte*, a quo omnem scientiam et realitatem derivat, nempe, *ego=ego*, sicut et factum illud absolutum et primitivum, quo *ego purum* seipsum ponit, vix nisi verbo tenus discriminantur ab effato illo *cogito, ergo sum*, cui innititur apud Cartesium universa philosophia¹.

Schelling (Fridericus Guill. Josephus) in regno Wirtembergensi natus anno 1775, apud quem: 1.º philosophia est cognitio *absoluti*, in quo realiter ac entitative identificantur subjectivum et objectivum, ideale et reale, spiritus et materia; 2.º *Absolutum* hocce, in quo omnia identificantur, est substantia unica, sive Deus, qui, seipsum ponendo diversimode seu in diversis positionibus, producit entia finita, quæ nihil sunt aliud exinde quam formæ seu modi substantiæ unice seu entis absoluti.

¹ Fatetur idipsum Remusat, dum scribit: "Si l'on ne faisait que changer l'expression de cette déduction et la rendre un peu moins scientifique, je crois qu'on y trouverait difficilement rien de plus que le *Cogito* de Descartes, ou cette proposition fort simple: le sentiment de l'existence est inséparable de l'existence personnelle."

Entre cette rédaction, et moi=moi, il n'y a peut-être que la différence entre une loi physique de la nature et son expression algébrique." *De la Phil. Allem.*, pag. 38.

Alia ejusdem dogmata et placita vide tum in Ideologia, cap. 2.º, art. 2.º, § 2.º, tum in Cosmologia, cap. 1.º, art. 1.º, § 1.º

Hegel (Gothofridus Guill. Frid.) in Germania 1770 natus, mortuus vero 1836, cujus systema pantheisticum vide in Metaphy. Spec. sive Cosmologia, cap. 1.º, art. 1.º, § 2.º. Quoad quædam alia ejusdem placita, vide in Psychologia, cap. 3.º, art. 1.º, § 2.º

§ III

Schleiermacher et Solger.

Schleiermacher (Fridericus Daniel Ernes.) Bratislaviæ 1768 nascitur, atque e vita migravit anno 1834. Scriptor iste pantheismum profitetur, eum tamen temperare aggreditur sententiis quibusdam Platonis, quem cum Spinoza conciliare frustra studet¹: unde ejus pantheismus speciem quamdam ontologismi præ se fert. Apud ipsum enim,

a) Idea Dei est *terminus a quo* incipit scientia, simulque principium possibilitatis cognitionis humanæ; mundus vero est objectum, ad quod terminatur scientia et veluti *terminus ad quem* cognitionis humanæ, quapropter mundus continet realitatem objectivam scientiæ, quæ tamen realitas nequit scientificè cognosci, nisi intellectus ab ente absoluto sive *idea Dei* incipiat.

b) Porro, Deus in nobis ac in omnibus rebus existit, nec concipiendus est cum personalitate propria aut independen-

¹ Enimvero, ut jure scribit Herbat: "Rien de plus différent que le *bien* de Platon, ce principe suprême du monde réel des idées, et la substance universelle de Spinoza... Or, malgré l'abîme qui separe ces deux principes, Schleiermacher les fait toujours marcher ensemble... et il cite également Platon et Spinoza pour leur faire appuyer son propre sentiment." *Metaphys.*, t. 1, pag. 394.

ti, tamquam ens extra mundum ac in se existens; immo ejus præsentia in nobis nostrum esse constituit¹.

c) Ergo humanitas æterna existit ac infinite evolvitur in ipso Deo, cujus homo quilibet est membrum², et veluti pars quædam substantiæ diviniæ.

d) Itaque, Deus necessario in mundo et per mundum evolvitur, nec prior sine posteriori, sicut nec mundus absque Deo concipi potest. Rejicienda proinde creatio ex nihilo; si enim Deus educeret materiam ex nihilo, hæc nullam realitatem haberet³.

e) Vera religio aliud non est nisi quærere et agnoscere infinitum seu æternum in omnibus rebus. Nulla existunt miracula, sed quæ hoc nomine designantur, sunt phænomena naturalia, quibus infinitum manifestatur⁴.

Solger (Carolus Guil. Ferdinandus) Brandenburgensis, natus est anno 1780, ac e vivis excessit 1819. Pantheismum quendam mysticum profitetur, statuens: 1.º quod terminus a quo scientiæ, seu principium fundamentale philosophiæ, est agnoscere, conscientiam particularem sive *ego* individualement essentialiter identificari cum conscientia universali, cujus est manifestatio quædam; 2.º quod persensio (el sentimiento) interna hujus unitatis seu identitatis, in qua perfecta vita Dei posita est, constituit *fidem*; unde fides est persuasio, qua

¹ "Schleiermacher soutient... que Dieu est en nous et dans les choses, et non hors du monde et en soi... et la présence de Dieu en nous constitue notre être véritable." Willm. *Histoire de la Philosophie. Allem. depuis Kant jusqu'à Hegel.*, t. IV, pag. 318.

² "Chacun est ainsi un membre nécessaire du grand tout dont il fait partie." Willm. *Histoire de la Philosophie. Allem. depuis Kant jusqu'à Hegel.*, t. IV, pag. 316.

³ "S'il tire la matière du néant, la matière est sans réalité." Willm. *Loc. cit.*, pag. 331.

⁴ "Selon Schleiermacher... tout phénomène peut être considéré comme une expression de l'infini et y être ramené. Le mot *miracle* n'est que le nom religieux de tout événement le plus naturel même et le plus ordinaire." Willm. *Ibid.*, pag. 362.

conscii sumus, Deum se manifestare per nos, nobis, ac in nobis, ac qua talis, cum ipsa ratione naturali identificatur: 3.º quod res externæ et individua naturæ sunt meræ formæ temporales et accidentales, seu potius phantasmata (apariencias) entis veri et æterni.

§ IV.

Philosophia Krause.

Krause (Carolus Christ. Fridericus), apud Eisenberg in Germania natus 1781, mortuus est in curia Bavariæ anno 1832. Conscripta ab ipso opera ¹ pantheismum continent, qui non secus ac pantheismus Fichte, cum quo affinitatem quamdam obtinet, haberi posset tamquam evolutio quædam psychologismi cartesiani, atque *pantheismus psychologicus* non immerito posset nuncupari. Enimvero, apud Krause,

a) Philosophia, qua scientia, est totum quoddam, cuius *objectum* est cognitio essentiæ absolutæ vel entis primitivi, quatenus in rebus seu existentis omnibus reperitur; *principium* vero est cognitio absoluta Dei, quam homo obtinet per conscientiam intuitivam essentiæ primitivæ et æternæ ².

b) Præter conscientiam ordinariam, existit in homine conscientia scientifica, qua, nimirum, homo, perscrutando et evolvendo elementa conscientiæ ordinariæ et antescientificæ, pertingit ad conscientiam superiorem, in qua et per

¹ Scripsit, præter alia, quæ hic subjiciuntur, quorum inscriptionem hispanice vertimus:

Bosquejo de un sistema de filosofia—Sistema de Moral—Ideal de la humanidad—Lecciones sobre el sistema de la filosofia—Lecciones sobre las verdades fundamentales de la ciencia. Post Krause obitum, ejus discipuli in lucem ediderunt: *Lecciones sobre la lógica analítica y la enciclopedia de la filosofia—La filosofia religiosa absoluta*, et alia quædam.

² "La science est une, un tout organique; son objet est l'essence, la connaissance de l'être primitif, dans toutes les existen-

quam intuetur infinitum et absolutum, quod est principium simul ac objectum universale scientiæ.

c) Porro, hoc infinitum et absolutum necessario cogitatur ut omnem realitatem omnesque existentias in se continens, ita ut nihil cogitari aut existere queat extra ipsum ¹.

d) Dei existentia demonstrari nec indiget, nec potest. Non indiget, quia in conscientia ac per conscientiam scientificam eum intuemur. Non potest, quia nihil ipso superius aut anterieus existit; immo vero, nihil extra ipsum existit ²; ac proinde repugnat Dei demonstratio.

e) Res finitæ, quas per analysim conscientiæ cogitamus, ad tria suprema genera revocantur, quæ sunt: *spiritus, natura, humanitas*, ex quibus constituitur et exurgit *Universum*; quod quidem, sicut et illa tria, in Deo seu ente absoluto continentur, immo et vivunt; nam vita Dei continet organismum vitæ cunctorum entium ³: quippe entia eatenus vivunt, quatenus in eis et per ea Dei essentia sese exerit (se realiza) tempore infinito.

Observationes:

1.^a Ex nunc dictis facile perspicitur, Krause cum Cartesio convenire: 1.º dum statuit et affirmat, principium subje-

ces Son principe est la connaissance de Dieu, connaissance absolue, qui est la conscience même de l'essence même primitive, éternelle, ce que les modernes ont aussi appelé intuition intellectuelle, conscience de l'absolu, idée de l'absolu., Willm, *Histoire de la Phil. Allem.*, t. IV, pag. 420.

¹ "Fuera del sér infinito, inquit Krause, no puede ser pensada ni aun la cosa más mínima. Si alguna cosa existiera fuera del sér infinito absoluto, sería pensada como distinta de él, como siendo algo que no sería el sér infinito y absoluto; y éste sería pensado como no siendo a la vez todo., Apud Orti et Lara, *Lecciones sobre el sistema de filosofia panteista del alemán Krause*, pag. 131.

² "En dehors de Dieu il n'y a rien, ni au-dessus de lui ni au-dessous., Willm, *Loc. cit.*, pag. 424.

³ "La vida de Dios contiene en sí el organismo de la vida de todos los seres., Apud Orti et Lara, *Op. cit.*, pag. 145.

citivum scientiæ seu philosophiæ esse internam conscientiam; 2.º dum edicit et asserit, Dei cognitionem in conscientia et per conscientiam solam haberi, non secus ac Cartesius Dei notitiam hauriebat ex Dei conscientia insita vel innata. Quamobrem jure merito, hac ex parte, pantheismus Krause psychologicus atque cartesianus appellari valet.

2.ª Krausiana philosophia non paucos discipulos et propugnatores obtinuit atque etiam nunc obtinet, inter quos eminent Leonhardi in Germania, *Tiberghien* et *Ahrens* in libera universitate Bruxellensi professores, Duprat in Gallia, in nostra vero Hispania *Sanz del Río*¹. Cujus rei causa fortasse duplex non immerito posset assignari: quia Krause pantheismus non ita apertus ac aliorum Germanorum existit, ac ipsemet renuit se pantheistam; 2.º quia præ se fert harmonicam quamdam universalitatem scientificam, quatenus, eisdem principiis insistens, humanam encyclopediam conficit, simul pertractans et evolvens logicam, theologiam, psychologiam, physicam, anthropologiam rationalem, æstheticam, ethicam, scientiam juris, philosophiam religionis, philosophiam historiæ.

§ V

Nova schola hegeliana.

Quidam discipuli Hegel, hujus doctrinam evolventes, constituerunt novam scholam, quæ pantheistico-athea, vel potius pantheismus materialismi et materialista posset nuncupari. Non inari solet: *extrema vel sinistra hegeliana: nova schola Hegel*. Ejus præcipui asseclæ et fautores habentur *Straus*, *Feuerbach*, *Bruno Bauer*, *Ruge* et *Krané*, in Germania: *Petrus Leroux*, *Aug. Comte* et *Proudhon*, in Gallia;

¹ "Circa horum pantheismum vide Orti et Lara, *Lecciones sobre el sistema*, etc., et *Krause y sus discipulos convictos de panteismo*, passim.

etenim præfata schola hegeliana, præter *symbolismum* et *pantheismum materialistam* Straus et aliorum Germanorum, continet et amplectitur *humanismum* Leroux, *positivismum* Comte et *atheismum* Proudhon; siquidem præfata omnia systemata ex infecta radice hegeliana originem trahunt, atque cum hegelianismo nexum magis aut minus immediatum sibi vendicant. Porro, ejusmodi scholæ præcipua dogmata hisce continentur:

a) Nec Deus, nec Christus propriam habent personalitatem, sed Deo personalitas alia non inest nisi universalitas et successiva evolutio humanitatis; quapropter vera Divinitas est ipsa humanitas, et Deus personalis, prout vulgo concipitur, est ens rationis¹: Christus vero est solummodo mythus quidam progressus illius humanitatis, qui Christianismus nuncupatur.

b) Evangelia proinde et narrationes, quas continent, sunt quoque mythica seu symbolica, vel potius fabulæ; Christianismus vero, qui eisdem designatur, rejicere ac ex hominum corde eradicare nunc oportet, quippe qui progressui actuali humanitatis non respondet, eique substituere oportet philosophiam.

c) Nec Christianismus modo, sed religio quævis rejicienda; nec alia religio aut moralis lex agnoscenda nisi voluntas hominis.

d) Futura vita et animæ immortalitas figmenta quædam sunt; nam hominis destinatio in hac vita complectitur; atque is, quatenus membrum seu manifestatio quæ iam existit humanitatis, hujus progressum et evolutionem partialiter perficit²;

¹ "La jeune école hegelienne... proclame hautement que Dieu n'existe que dans l'humanité, et que l'humanité n'a d'autre vie que la vie présente; que Dieu n'est qu'un être de raison, et que l'homme n'a d'autres interets que des interets terrestres." Willm, *Op. cit.*, t. iv, pag. 344.

² Ne quis existimet, nos exaggeratione aliqua duci in exponendis dogmatibus novi Hegelianismi, audiatur Willm cit., cujus verba vertimus ad patriam linguam, ut agnoscant hispani, quæ

nec quilibet homo individuus aut singularis aliam obtinet tandem deveniat doctrina seu philosophia Hegel, quam quidam, apud nos, laudibus efferunt ac sectari amant. "La joven escuela hegeliana... tiende á sustituir el antiguo culto con el *culto de la humanidad*, y fundar este nuevo culto sin Dios y sin moral propiamente dicha... Feuerbach se resumió á sí mismo con perfecta claridad en un pequeño escrito titulado: *¿Hombre ó cristiano?* publicado en 1845, en el cual se esfuerza en probar que es cuestión de salvación para el mundo el renunciar cuanto antes, no sólo al Cristianismo, sino á toda idea religiosa. *Que se haga la voluntad del hombre*: tal es el principio de la nueva ley, fuera de la cual no hay salvación, y tal será el alma de la religión del porvenir."

"El Dios antiguo, dice Krané, no vive más; el estudiante mismo, á despecho de su pastor, ya no cree en los mitos ó fábulas relativas á la persona de Jesús de Nazareth; y las ilusiones de inmortalidad ya no engañan más que á algunas almas débiles, á los espíritus serviles. El partido fué más lejos después, proclamándose altamente, no sólo *anti-cristiano*, sino también *anti-religioso*. Nada de cristiano, nada de teología, nada de religión cualquiera: tal fué en lo sucesivo su divisa.

"Se dieron á sí mismos el nombre de *sabios* ó científicos, por oposición á los *creyentes*, de los cuales se consideraban separados por un abismo... declararon que no admitían sér alguno superior al hombre, ni reconocían más poder que el pensamiento.", Wilm, *Op. cit.*, t. IV, pag 624-25.

Adstipulatur hisce Mager, cujus verba similiter ad patrium sermonem convertimus: "Desde 1841 la oposición entre la filosofía hegeliana y la religión se presentó más clara y más completa, merced á la obra de Feuerbach sobre la *Esencia del Cristianismo*, á la de Strauss sobre la *Teología cristiana* y á la *Crítica de la historia evangélica*, por Bruno Bauer.

"He aquí el resultado de estos escritos: "Las narraciones de los Evangelios son puras invenciones humanas; no existe un Cristo personal; el cristianismo, producto del espíritu humano, fué un progreso, pero hoy pertenece ya á la historia, y es una traba para el espíritu humano; la Filosofía es la sola y definitiva religión. No existe una *teología*, y sí únicamente una *antropología*, pues el espíritu de la humanidad es la realización del espi-

existentiam nisi ea n, quæ ipsi congruit, quatenus cum Deo et humanitate identificatur ¹.

e Mundus et natura, sicut et entia particularia, quæ iisdem continentur, sunt manifestationes successivæ Dei sive entis infiniti, qui eatenus ejusmodi entia creare dicitur quatenus eadem ex sinu suo profundit, successivo, perfectiori et indefinito motu ². Igitur, cum nihil extra mundam, naturam et vitam, quatenus sunt manifestationes Dei, revera existat, paradus, infernus et purgatorium christianæ religionis tamquam mera imaginationis figmenta habenda sunt ³.

ritu divino. No debe reconocerse más religión ni piedad que la cooperación á los fines de la humanidad, ni más oración que la contemplación del espíritu humano. Según Ruge, la facultad de Filosofía debe absorber la facultad de Teología en las Universidades; por consiguiente, nada de Iglesia, pues ha terminado su carrera.", *Révue Pédagogique*, t. 1, pag 249.

¹ Audiatur Leroux, cujus verba ad patrium sermonem vertimus: "Es preciso que el hombre renuncie al orgullo que le hace creer que existe por sí mismo independientemente de la humanidad. Sin duda que existe por sí mismo, puesto que es la humanidad. Existe en Dios y en sí mismo en cuanto que es la humanidad; pero no existe por sí mismo en Dios sino en cuanto que es humanidad, lo cual equivale á decir que el hombre no existe por sí mismo, sino únicamente por la humanidad.", *De l'Humanité*, t. 1, pag. 205.

² "Notre foi est que... Dieu, l'invisible, l'éternel, l'infini se manifeste de plus en plus dans les créations qui se succèdent, et qu'ajoutant création à création, dans le but d'élever le plus en plus à lui les créatures, il s'ensuit que des créatures les plus parfaites sortent de son sein à mesure que la vie succède à la vie. C'est ainsi que sur notre globe l'humanité a succédé à la animalité.", Leroux, *Op. cit.*, t. 1, pag 187.

³ "Il n'y a pas de paradis, il n'y a pas d'enfer, il n'y a pas de purgatoire hors du monde, hors de la nature, hors de la vie. Avec leur enfer, leur purgatoire, leur paradis, toutes leurs craintes et toutes leurs espérances éternelles placées hors de la nature, hors de la vie, les hommes ont fait fausse route... Dieu n'est pas hors du

§ VI

Schola eclectica.

Si vis nominis hujus attendatur, hæc schola eo collimat, ut ex cunctis philosophis philosophiæve systematibus, quod verum est, seligat et accipiat, hacque ratione veram ac integram philosophiam constituat. Eam spectatam coluerunt præcipue:

1.º *Ancillon*, Berolini anno 1776 natus, qui, quamvis apud germanos natus, Galliæ sua opera conscripsit.

2.º *Fouffroy*, 1796 in Gallia natus.

3.º *Damiron* et *Royer-Collard*, galli quoque philosophi, quorum omnium doctrina hisce potissimum characteribus insignitur: 1.º enim eclecticam rationem philosophandi profitentur; 2.º Christianismum habent ut systema quoddam philosophico-religiosum, veritates partiales et incompletas, non secus ac systemata reliqua in se continens; 3.º revera tamen quoad principia, methodum ac doctrinam proprie philosophicam, scholam scoticam præ cæteris sectantur, ita ut eclecticismus horum philosophorum haberi queat ut evolutio scholæ scoticæ.

monde, car le monde n'est pas de Dieu., *Op. et loc. cit.* pag 181..

Igitur non immerito Alfredus Sudre doctrinam et theorias Petri Leroux ad sequentia capita summatim revocat: "En filosofia, este sistema se resume en la negación de la distinción entre el alma y el cuerpo, en la negación de la personalidad humana, en la absorción de la razón y de la voluntad individual por la razón y la voluntad general; en religión, se resume en el panteísmo y la metempsicosis; en economía social, en el comunismo organizado bajo el punto de vista sansimoniano; finalmente, en política se resume en la igualdad absoluta y la democracia llevada hasta la anarquía., *Hist. du Communisme*, cap. xx, § 1.º

Sed vero, si ejusmodi schola spectetur quoad rem ac doctrinam, prout exponitur et habetur apud *V. Cousin*, qui jure merito *recentioris eclectismi* præcipuus auctor et parens prædicatur, tunc schola ista inter pantheistas connumerari debet, quippe quæ fundamentalia pantheismi dogmata disertis verbis continent. Enimvero, apud *Cousin*,

a) Cum substantia sit id, quod relate ad existentiam nihil ultra se supponit, unica existere potest vera substantia, nempe, Deus, qui, utpote ens in se et per se subsistens, nihil ultra se supponit; proinde est ens infinitum et absolutum, ac exinde unicum, cum duo entia infinita et absoluta prorsus repugnent.

b) Deus, sicut est substantia infinita, absoluta et necessaria, ita etiam est causa infinita, absoluta et necessaria; unde necessario se manifestat, hoc est, necessario creat, non quidem necessitate coactionis, cum Deus nullam causam vel substantiam supra se habet, a qua cogi possit, sed necessitate naturæ, quæ non potest non creare vel se manifestare ¹.

c) Porro, Deus media creatione præfata manifestatur in mundo et humanitate; unde mundus et humanitas nihil aliud sunt quam phænomena, sive manifestationes phænomenales substantiæ diviniæ, quæ hac ratione unitatem et varietatem, finitum et infinitum, absolutum et relativum simul continet; nam in seipsa est *una, infinita, absoluta*; quoad phænomena vero quibus manifestatur, est *multiplex, finita, relativa*.

d) Ergo vita ac proinde historia humanitatis, legibus necessariis subjicitur, cum humanitas sit evolutio vel mani-

¹ Præ oculis habeatur, *Cousin*, ut pantheismi notam amoveat non raro scribere, præsertim in editionibus postrennis suorum operum, Deum libere mundum creare; sed hæc libertas, apud ipsum, minime præ se fert aut significat exemptionem a necessitate, sive indifferentiam et facultatem creandi vel non creandi, sed exemptionem a coactione, vel libertatem *spontaneitatis*, ut ajebant Scholastici.

festatio spontanea et necessaria substantiæ divinæ sive vitæ Dei.

e) Similiter, ratio humana, quatenus manifestatio, organum et incarnatio quædam rationis divinæ vel absolutæ, autonomiam seu absolutam auctoritatem sibi vendicat.

Quoad alia Cousin dogmata philosophica, vide Psychol., cap. 3.º, art. 1.º, § 2.º; Idealog., cap. 2.º, art. 4.º, et Cosmolog., cap. 1.º, art. 1.º, § 1.º, et art. 2.º, § 1.º. Quæ si cum nunc expositis jungas, facile perspicias, pantheismum, psychologismum rationalistam Cartesii ac fatalismum historicum esse veluti tria elementa præcipua, ex quibus Cousiniana philosophia integre coalescit ac exurgit.

ARTICULUS QUINTUS

Scepticismus.

Sicut non defuerunt philosophi, qui principia pantheistica philosophiæ cartesianæ evolverent, ita etiam existerent philosophi scriptores, qui conati sunt evolvere atque ad praxim revocare semina rationalistico-sceptica, quæ in præfata philosophia præcontinebantur. Inter hos porro eminent:

1.º *Le-Vayer* (Franciscus La-Mothe), Parisiis 1588 natus, 1672 e vita excedens, qui scepticismum passim profitebatur, præsertim in dialogo inscripto: *Docta ignorantia*.

2.º *Huet* (Petrus Daniel), anno 1630 natus in Gallia, ac vita functus 1721, aggressus est demonstrare, humanam rationem ad certitudinem non pertinere nisi ope fidei seu revelationis divinæ.

3.º *Bayle* (Petrus) gallus est ipse scriptor, qui, anno 1647 natus, e vivis excessit Rotterodami 1706, post scriptum *Dictionarium* illud historicum et criticum, in quo impietatem simul ac scepticismum verbo et opere profitebatur et propugnabat.

4.º *Berkeley* (Georgius), in Hibernia 1684 natus, mortuus

vero 1753, scepticismum simul cum idealismo professus est. Etenim, apud ipsum,

a) Nullam certitudinem assequi possumus de existentia reali et objectiva mundi externi seu corporum, tum quia corpora nequeunt agere in spiritum, a quo percipienda forent, tum quia anima vel mens nihil percipit nisi id, quod intra, non quod extra ipsam est.

b) Igitur homo, circa corpora ipsorumque qualitates et attributa, cognitionem pure phænomenalem, vel subjectivam et apparentem¹ solummodo obtinere potest, ita ut nihil certi pronuntiare valeat circa præfatorum objectivam realitatem.

c) Quandoquidem argumenta illa, quæ demonstrant, odorem, saporem cum cæteris qualitibus secundariis, non in rebus extra nos positis, sed in nostra anima solum existere, eadem ostendunt, extensionem, ac proinde materiam vel corpora, veram existentiam objectivam minime habere, sed esse mentis nostræ subjectivas conceptiones.

5.º *Pascal* (Blasius), in Gallia 1623 natus, ac 1662 vitam cum morte commutans, qui docet: 1.º non aliam proprie dari certitudinem naturalem, præter eam, quæ oritur ex geometrarum demonstrationibus². 2.º Nos nec corpus, nec spiritum, nec alia quamplurima per certitudinem rationalem scire posse. Quinimmo Deum ipsum, non tam ratione, quam corde³ seu naturæ instinctu cognoscit homo.

6.º *Hume* (David), qui Edinburgi in Scotia 1711 lucem

¹ "Tous les phénomènes sont en réalité des apparences dans l'âme ou dans l'esprit." "Parler de l'existence absolue des choses non pensantes est prononcer des mots vides de sens, ou qui impliquent contradiction." "L'âme ou l'esprit existe réellement et en vérité, les corps n'existent qu'en un sens secondaire et relatif." *Princ. des Conn. hum.*, pag. 24, et *Siris*, pag. 336.

² "Les géomètres seuls y arrivent, et hors de leur science, il n'y a point de véritables démonstrations."

³ "C'est le cœur qui sent Dieu, et non la raison." *Pensées*, pag. 172 apud Ritter, *Op. cit.*, t. 1, pag. 304.

aspexit, ibidemque vitam cum morte commutavit anno 1776. Scriptor hic scepticismum præ cæteris coluit ac evoluit. Apud ipsum namque,

a) Idææ, quibus intellectualis cognitio perficitur, a sensationibus solum differunt, quatenus sunt debiliores impressiones. Cæterum, nos prorsus nescimus, undenam originem ducant ejusmodi intellectuales idææ¹.

b) Homo quidem in seipso percipit ac experitur multiplices sensationes, ideas, affectiones, etc., ast minime ex his inferre licet unitatem, nec simplicitatem, nec identitatem rationalis animæ.

c) Nobis item spiritualis substantia nihil est aliud quam complexus determinatarum affectionum seu phænomenorum interiorum; substantia vero materialis, collectio quædam exteriorum seu sensibilibus phænomenorum. Unde vera ac realis natura substantiæ, tam spiritualis, quam materialis, nobis penitus est ignota.

d) Atque idcirco etiam prorsus ignoramus, utrum materialis substantia cogitare valeat; nec ulla ratione demonstrari potest animæ rationalis immortalitas.

e) Similiter falsitati vel saltem incertitudine subsunt demonstrationes cunctæ, quæ principio causalitatis innuntantur; quoniam phænomena quidem sibi succedentia perspicimus, sed nullo reali nexu ligantur²; vel saltem a nobis nequit percipi, si revera existit.

f) Quapropter, nec ipsius Dei existentiam certo agnoscere possumus aut demonstrare; tum quia notio vel idea causæ, cui præfata demonstratio nititur, incerta nobis et dubia

¹ "Leur cause dernière est, dans mon opinion, parfaitement inexplicable à la raison humaine, et il sera toujours impossible de décider avec certitude si elles résultent immédiatement de l'objet, ou si elles sont produites par le pouvoir créateur de l'esprit, si elles émanent de l'auteur de notre être." *De Nat. hum.*

² "Un événement suit l'autre; mais nous ne saurions jamais apercevoir entre eux aucun lien. Ils semblent rapprochés; jamais enchainés." *Essais*, 2.º, pag. 88.

existit; tum quia, etiamsi vim a i quam notio ejusmodi haberet quoad res sensibiles, nullam profecto sibi vendicat, dum ad spiritualia vel insensibilia transfertur.

ARTICULUS SEXTUS

Ontologismus.

Satis notum est, Nicolaum Mallebranche, qui primus atque præcipuus extitit assecla et parens recentioris ontologismi, ex schola cartesianâ prodisse. Quod si Gioberii, alter ontologismi moderni præcipuus propugnator, Cartesium oppugnat atque rejicit, id nihil obstat, quominus dicatur, ipsius ontologismum ex schola cartesianâ originem ducere; quandoquidem, itali philosophi ontologismus affinitatem præ se fert cum ontologismo mallebranchiano, sicut ex sequentibus paragraphis colligere licebit.

§ I

Philosophia Mallebranche.

Mallebranche (Nicolaus) Parisiis 1638 lucem aspexit, atque e vita migravit anno 1715. Ecclesiasticæ militiæ adscriptus fuit, atque Orationi Congregationi nomen dedit. Scholæ et doctrinæ cartesianæ vehementer addictus, ex eadem sua præcipua dogmata philosophica deprompsit¹, quamquam ab eadem in nonnullis declinavit. Ejus præcipua dogmata hisce continentur:

a) Quadrifariam res aliqua cognosci potest: 1.º *per se-*

¹ "Il s'était occupé avec ardeur des langues et d'histoire lorsque l'écrit de Descartes sur l'homme tomba entre ses mains. Ce hasard décida de sa vocation philosophique. Avec tout le feu d'un esprit replié sur lui-même... il s'attacha aux recherches de l'école cartésienne." Ritter, *Histoire de la Phil. Mod.*, t. 1, pag. 321.

ipsum; quo modo solus Deus, qui per seipsum est intelligibilis, cognosci potest; 2.º *per conscientiam*; atque hac ratione cognoscimus nostram animam, sed valde imperfecte, quia ex ejusmodi cognoscendi modo nulla idea clara potest oriri; 3.º *per conjecturam*; qui cognoscendi modus alium priorem necessario præsупponit; 4.º *per ideas*; atque solummodo harum ope corpora cognoscere possumus.

b) Porro ejusmodi ideæ, quibus corpora cognoscuntur, nec oriri possunt ab ipsis corporibus vel objectis externis, nec produci possunt ab ipsa mente; nec a Deo animæ, sive dum creatur, sive dum actu intelligit, infunduntur, sed in Ente perfectissimo summeque intelligibili reperiuntur, scilicet, Deo, cui hominis anima unita et conjuncta existit.

c) Ergo corpora non nisi in Deo cognoscere possumus, quatenus intuemur ipsorum ideas in Dei essentia contentas: immo vero, res omnes ac entia particularia in Deo cognoscimus¹. Etenim Deus, qui omnia produxit, ac omnium rerum ideas præcontinet, seipsum revelat et communicat rationali animæ; ita ut sicut spatium est locus corporum, ita Deus sit locus et veluti sedes spirituum.

d) Sicut igitur Deus, ratione idearum, in quibus homo res cognoscit, universale et unicum objectum humanæ cognitionis constituit, ita etiam est unica², vera et universalis causa efficiens rerum omnium, ita ut res creatæ omni vera

¹ "Dès lors, il ne lui reste plus qu'une solution possible: *Nous voyons en Dieu toutes choses...* C'est en Dieu que nous voyons, suivant Mallebranche, *les êtres particuliers*." De Gerando, *Histoire comp. des syst. de Phil. Mod.*, t. II, p. 300-302.

² "Il n'y a donc qu'un seul vrai Dieu et qu'une seule cause qui soit véritablement cause, et l'on ne doit pas s'imaginer que ce qui précède un effet en soit la véritable cause. *Recherch. de la Ver.*, p. 2.º, pag. 222. Et alibi: "Il n'y a nul rapport de causalité d'un corps à un esprit. Que dis-je? n'y en a aucun d'un esprit à un corps. Je dis plus: il n'y en a aucun d'un corps à un corps, ni d'un esprit à un autre esprit."

activitate et vi aliquid efficiendi careant, sintque meræ *occasiones effectuum*, qui, quotquot in mundo cernuntur, a Deo ipso producuntur.

e) Hinc volitiones hominis circa singularia objecta sunt causa occasionalis boni moralis, quod nobis inest, illæque ex parte objecti determinantur vel oriuntur ex voluptate sola¹. Quinimmo, voluntas humana solum est causa occasionalis motuum corporis humani; hos vero motus solus Deus producit tamquam causa efficiens.

f) Universum hocce est optimum inter omnes possibles, siquidem Deus non potuit non velle mundum optimum producere, cum nulla ratio sufficiens possit assignari, quæ eum determinare potuerit ad producendum mundum minus perfectum, seu qui non sit optimus inter possibles.

g) Quantitas vel extensio non est accidens vel modus corporum, sed horum essentiam et substantiam constituit. Ceterum, utrum præfata corpora seu substantiæ materiales revera extra nos existant necne, minime per rationem naturalem potest demonstrari; unde corporum objectiva atque realis existentia per solam revelationem certo cognosci potest.

h) Sed vero, cum spiritus sint substantiæ nobiliores perfectioresque corporibus, consequitur necessario, ejusmodi spiritus seu substantias spirituales revera existere; secus namque, mundus a Deo creatus non esset omnium possible optimum. Igitur, objectiva existentia spirituum rationi humanæ est multo certior quam existentia realis et objectiva corporum.

i) Verbi Divini incarnatio seu unio cum natura humana est conditio necessaria creationis sive mundi; nam, si ejusmodi incarnatio divina locum non habuisset, mundus iste non esset perfectissimus inter omnes possibles.

Observatio:

¹ "Le plaisir est le motif unique qui les détermine à faire généralement tout ce qu'ils font," *Traité de l'amour de Dieu*, pag. 248.

Ex nunc expositis hæc sponte profluunt: 1.º Mallebranche, ut sæpe contingit eis, qui in errore versantur, sibi ipsi minime constat, ut dum, ex. gr., docet, nos omnia in Deo videre, ac simul in Deo non videre nostram et aliorum hominum animas¹.

2.º Ejus theoria cognitionis est reminiscentia et applicatio quædam theoriæ platoniorum.

3.º Sensui communi adversatur, ac in periculum vertit, vel potius perimit libertatem humanam, dum occasionalismum propugnat.

4.º Unum e præcipuis fundamentis moralis christianæ convellit; cui præterea nocet, ac sensualismo accedit, dum docet; voluntatem objective determinari ex voluptate, quæ objectum comitatur. Ergo mirari certe licet, philosophum istum tantopere a catholicis quibusdam celebrari, cum præcipua dogmata traditionemque philosophiæ christianæ vel præpostere acceperit, vel contempserit et oppugnaverit.

§ II

Gioberti.

Gioberti (Vincentius), italus philosophus publicus professor Augustæ Taurinorum extitit; postea vero, propter doctrinam et theorias politicas exilio mulctatus, in Italiam revertitur anno 1848, atque tandem Parisiis e vivis excedit anno 1852. Ontologismum malebranchianum exsuscitavit novaque ratione evolvit. Apud ipsum etenim,

¹ Ut merito proinde de Gerando scripserit: "Arnauld... reève, dans le système de Mallebranche, des contradictions sans nombre. La première, et c'en est une sans doute, est d'avoir annoncé que nous voyons toutes choses en Dieu lorsque, cependant, d'après la même philosophie, nous n'y voyons ni notre âme, ni celles des autres hommes. Mallebranche ne se contredit pas moins tantôt admettant, que nous voyons par les idées de Dieu, et tantôt qu'on ne le voit pas, etc." *Op. et loc. cit.*, pag. 309.

a) Homo spontanea quadam et primitiva cogitatione percipit vel potius intuetur *Verum* absolutum, ac primum *Intelligibile*, quod *Ideam* libet eidem appellare.

b) Ast vero, quoniam hæc *Idea* (quæ est ipsemet Deus, seu ens infinitum), utpote immensa et infinita, captum seu vim limitatam humanæ rationis prorsus superat, ejusdem primitiva illa intuitio non nisi vaga, confusa ac indeterminata in humana mente existit: quamobrem opus est, ut ope reflectionis scientificæ clara et determinata rationi reddatur; quia in re maxime juvatur mens sermone, cujus auxilio *Ideam* objective infinitam intellectus humanus finito modo intuetur.

c) Itaque, sicut *Idea* sive verum absolutum est primum ac immediatum mentis objectum, ita quoque est *primum philosophicum*, hoc est, primum principium scientiæ. Immo vero, principium hocce in se continet simul primum *psychologicum*, ac primum *ontologicum*; nam complectitur intuitionem *Ideæ*, tum quatenus est principium et causa existentiarum realium, tum quatenus est principium et ratio idearum intelligibilium.

d) Hominis ratio, dum *Ideam* intuetur, eam percipit immediate in concreto, sive prout in seipsa existit; ergo, cum *Idea* vel Deus nunc existat ut creans res finitas, mens humana, dum intuetur Deum, intuetur simul creationem, hujusque proinde terminum, hoc est, entia actualia.

e) Ex quibus infertur, quod primum principium scientificum hocce continetur effato: *Ens creat existentias*, quod quidem judicium duo alia complectitur, quorum primum est: *Ens existit*, alterum vero: *Ens creat*.

Observationes:

1.º Ex his colligi videtur, theoriæ ontologicæ Gioberti ad duo hæc posse revocari: 1.º *Idea* sive *Ens* absolutum, quatenus ab homine immediato intuitu percipitur, constituit *primum philosophicum*, ut ita dicam, *incomplexum* scientiæ; 2.º primum vero philosophicum complexum scientiæ continetur hoc judicio: *Ens creat existentias*.

2.^a Cæterum, si Gioberti doctrina ontologismi placita, quæ solummodo hic nos exposuimus brevitatis studio coacti, semoveas, inuenies philosophiam, in qua ingenium, elevatio, veritas ac consensus cum philosophia scholastico-christiana satis elucent; in qua simul cartesianismi et systematum aliorum recentioris philosophiæ placita ac errores vehementer oppugnantur.

ARTICULUS SEPTIMUS

Scholæ extra cartesianam.

Evolutio philosophiæ cartesianæ et systematum, quæ ex eadem originem aut occasionem habuerunt, locum dedit reactioni cuidam, ex qua scholæ quædam adversus præfata systemata insurrexerunt postremis temporibus. Sic, ex. c., schola scotica adversus scepticismum, schola exterioristica seu traditionalismus adversus rationalismum cartesianum, schola transcendentalis adversus idealismum simul atque sensualismum, qui post Cartesium philosophiam modernam deturpaverant, surrexerunt. De iis itaque scholis, simulque de quibusdam philosophis ad easdem accedentibus, singulis paragrahis dicemus.

§ I

Schola scotica.

Schola hæc, quamquam cartesianismo amicas manus porrigit, ex qua parte psychologismum consecatur atque extollit, ab eodem tamen recedit, quatenus semina sceptica cartesianæ philosophiæ, scepticismumque ex eadem promanentem, retundere et oppugnare tentavit.

Atque hujus quidem scholæ rudimenta posuere plane Shaftesbury atque Hutcheson; eandem tamen evoluit ac constituit, ita ut ejusdem parens et auctor jure dicatur, *Thomas Reid*, in Scotiæ regno 1710 natus, et ibidem 1796

mortuus. Præcipuus scopus hujus scholæ fuit idealismum Berkeley ac scepticismum. Hume rejicere et expugnare, quem ut assequeretur, sequentia statuit:

a) Philosophia innititur quibusdam veritatibus primariis et fundamentalibus, quæ demonstrari nequeunt, sed quibus homines cuncti ex instinctu quodam spontaneo, atque ex ipsa naturæ constitutione assensum præbent; atque his tamquam principiis innituntur demonstrationes et certitudo scientiæ¹.

b) Inter ejusmodi primarias veritates, quædam sunt contingentes, ex. c.: *Quæ sensibus percipiuntur, revera existunt — Quod in sensu intimo seu conscientia percipitur, realem habet existentiam — Ea, quorum distincta et clara memoria nobis inest, revera extiterunt, etc.* Aliæ sunt necessariæ, ut hæ: *Effectus causam supponit ac exigit — Opus harmonicum et ordinatum supponit causam ratione præditam, etc.*

c) Igitur sensus, memoria, ratio cum cæteris hominis facultatibus, veritatem sibi respondentem ex propria natura capiunt et agnoscunt; unde verum ac unicum scientiæ seu veritatis criterium est sensus communis, quo vera a falsis ex instinctu naturæ discernimus², et qui idcirco est fundamentum et radix totius philosophiæ.

d) Tam sensus, quam intellectus objecta immediate percipiunt aut attingunt, nec proinde ullæ dantur species vel ideæ, quarum ope præfata perceptiones locum habeant.

Observatio:

Schola scotica, cui post Reid adhæserunt Beattie, Ferge-

¹ "Tout raisonnement procède nécessairement des principes derniers; et nous ne pouvons rendre autrement raison des principes premiers qu'en disant que nous sommes soumis par la constitution de notre nature à la nécessité de les admettre... Si ces principes nous abusent, nous sommes trompés par celui même qui nous a faits, et il n'y a pas de remède." Reid, *Recher. sur les fac. int.* cap. vi, pag. 298.

² "La philosophie n'a pas d'autre racine que les principes du sens commun; c'est le fondement sur lequel elle s'élève." Reid, *Op. cit.*

son, Smith, Dugald Stewart, in Gallia vero Royer-Collard, duplici præsertim vitio laborat. Primo etenim, philosophiam, qua talem seu rationalem scientiam, de medio tollit, dum non aliud fundamentum et criterium eidem assignat nisi cæcum quemdam instinctum. Deinde, philosophiam valde incompletam continet, quippe quæ psychologia quadam empirica, tota quanta est, fere clauditur; quandoquidem ipsius rationalis animæ intimam naturam et attributa vix investigare audet, ac de cosmologia, metaphysica et theologia naturali prorsus fere silet.

§ II.

Philosophi quidam ad scholam scoticam quodammodo seu partim accedentes.

Cum Schola scotica affinitatem quamdam sibi vindicat philosophia

A) *Vico* (Joan. Baptista), qui Neapoli in Italia anno 1668 natus, et ibidem 1740 vita functus est, apud quem: 1.º certitudo scientiæ atque humani iudicii innititur hominum sensui; quo quidem nomine significatur iudicium sponte et absque reflexione efformatum, ita ut criterium veritatis sit sensus individualis, quatenus firmatur et perficitur per sensum communem¹; 2.º ex qua doctrina, inter alia, colligit, nos perfectius ac majori certitudine infinitum quam finitum, animam quam corpus, Deum quam hominem, cognoscere².

Ejusdem theoria socialis tribus sequentibus affirmationibus, tamquam principiis fundamentalibus nititur et contine-

¹ "El juicio humano, incierto por su naturaleza, obtiene su garantía por medio del sentido común de los hombres .. El sentido común es un juicio irreflexivo, el cual más bien es sentido que formado „ *Vico, Scienza Nuova*, lib. 1.º, § 12 et seqq.

² "La metafísica nos enseña que lo infinito es mucho más cierto para nosotros que lo finito; el alma más que el cuerpo, y Dios más que el hombre.."

tur: 1.ª homines, non solum post creationem, sed etiam post diluvium, penitus barbari, muti et bestiarum more vixerunt; 2.ª in ordine intellectuali, morali et sociali, evolvi et perfici inceperunt adinveniendū et adhærendo *religioni matrimonio et sepulturæ* mortuorum, quæ constituunt tres consuetudines seu institutiones humanas universales, æternas, atque in circo communes omnibus nationibus¹; 3.ª tandem summa perfectio et scopus nationis cujuslibet vel societatis tunc exurgit et habetur, dum in æquilíbrio consistunt vel congrua et æqua ratione junguntur tria hæc elementa: *monarchicum, aristocraticum et democraticum*²; quæ quidem elementa *Vico* appellat elementum divinum, elementum heroicum et elementum humanum.

B) *Jacobi* (Frid. Henricus), in Germania anno 1743 natus ac 1819 mortuus. Namque, ejus sententia: 1.º homo ad veritatem possessionem per certitudinem pertingit per *fidem* seu persuasionem instinctivam et naturalem, cujus ope mundum visibilem seu corporum cognoscit per sensus; mundum vero invisibilem vel spiritualement per rationem, quatenus, nempe, homini in propria conscientia datur intuitio rationalis, primitiva et immediata objectorum spiritualium, sicut et ope sensationum objecta mundi sensibilis immediate percipit;

¹ "Examinant ensuite le monde social... *Vico* découvre trois coutumes éternelles et universelles: la religion, le mariage, la sepulture..."

Selon *Vico*, parmi les hommes, devenus bêtes après le déluge la pensée sociale naquit dans la tête des plus forts et des plus violents, c'est-à-dire, des géants, parce que le bruit du tonnerre leur révéla un être plus fort qu'eux. De là l'idée de Dieu ou la religion. Vinrent ensuite les mariages, et enfin les sepultures.. „ *Encyclop. du XIV siècle*, t. xxv, pag. 253.

² "Selon la théorie dont nous poursuivons l'examen critique, l'humanité tourne dans un cercle... l'humanité entrera en possession de son type absolu si elle réussit à balancer et à pondérer l'un par l'autre ses trois éléments constitutifs: l'élément monarchique, l'élément aristocratique et l'élément démocratique, ce qui, dans le langage employé par *Vico*, s'appelle l'élément divin, l'élément héroïque et l'élément humain.. „ *Ibid.*, pag. 254.

2.º itaque scientia vel philosophia præsупponit cognitionem primitivam ac certam fidem naturalem realitatis objectorum, ejusque officium peculiare et unicum illud erit, evolvere ope reflexionis et demonstrationum idem, quod per fidem et intuitionem rationis jam sciebat; unde 3.º unicum ac fundamentale criterium veritatis est ipsamet propensio seu vis insita sensui ac rationi ad verum.

C) Lamennais (Felicitas Robertus), anno 1780 in minori Britannia natus, Parisiis vero 1854 mortuus, qui in opere, cui titulus: *Essai sur l'indifférence en matière de religion*, docet: 1.º individuam hominis rationem nullam veritatem per certitudinem scire aut demonstrare posse; 2.º certitudinem assensus, quem veritati præbet homo, oriri ex propensione spontanea et invincibili naturæ; 3.º regulam seu criterium, pro ejusmodi propensione naturæ dijudicanda, esse communem sensum; atque proinde, præcipuum et ultimum veri criterium in præfato communi sensu esse constituendum.

§ III

Schola exterioristica sive Traditionalismus.

Schola exterioristica seu *Traditionalismus* ea dicitur, cujus propria tessera est affirmare, hominis rationem, sive individualiter, sive collective sumptam, si propriis viribus relinquatur, nec ipsas faciliores et fundamentales veritates metaphysicas et morales per certitudinem cognoscere aut demonstrare posse, ita ut harum veritatum certam notionem non nisi ope divinæ revelationis homo possit adspici. Inter eos, qui huic scholæ vel adhæserunt, vel eam foverunt, præcipui connumerantur:

A) Bonald (Ludovicus-Gabriel Ambrosius), qui in Gallia anno 1754 natus est, atque ibidem vitam finivit 1840. Præcipua traditionalismi dogmata omnium primus scientifica ratione tradidit, atque, præter alia, sequentia docet:

a) Homo quidem ens intelligens seu cogitans existit; at tamen suam ipsam cogitationem minime agnoscit aut possidet, nisi quatenus eandem verbo exprimit.

b) Igitur, cum propriam cogitationem homo verbo nequeat exprimere, nisi quatenus ejusmodi verba ab aliis audit atque recipit, consequitur plane, tum verba, tum cogitationes ipsas, sive notiones et ideas, quibus cogitatio perficitur atque scientia constituitur, homini ab extrinseco advenire.

c) Ergo, cum nihil extra hominem et supra hominem sit, quod hæc perficere possit, nisi solus Deus, ens summe intelligens ac hominis creator, colligere oportet, Deum primitus homini revelasse tum veritates omnes, quas homo cognoscit, tum verba vel sermonem, quibus exprimuntur.

d) Itaque, humana cognitio, etiam ea, quæ ad ordinem naturalem spectare dicitur, ex primæva revelatione Dei originem duxit: quapropter, dum singuli homines scientiam vel veritatem addiscunt aut acquirunt, id eatenus perficitur, quatenus unus homo alteri simul cum verbis communicat vel tradit veritates primitus homini simul cum verbo per Deum revelatas.

e) Immo vero, sicut veritates metaphysicæ et morales homini obveniunt ex primitiva illa Dei revelatione, quæ homini per societatem communicatur et traditur, ita ex revelatione scripta Dei, quæ in Sacra Scriptura continetur, originem et firmitatem accipiunt ejusmodi et aliæ omnes veritates, præsertim vero, quæ ad religionem et societatem spectant¹.

Observatio:

¹ Unde merito habet Haffner: "Mais Bonald va plus loin en distinguant la révelation orale de la révelation écrite; il accorde la préférence à l'écriture produite divin ainsi que la parole... et dès lors l'écriture sainte est pour lui la source de toute sagesse humaine; c'est d'elle que découlent non-seulement les principes religieux, mais tous les principes sociaux, en particulier ceux qui fondent la monarchie." *Diction. encyclop. de la théolog. cath.*, t. 3.º, pag. 191.

Quispiam facile agnoscit, systema bonaldianum, sicut et theorias quorundam aliorum asseclarum traditionalismi, tendere atque viam parare confusioni aut identificationi divinæ revelationis cum scientia naturali, simulque e medio prorsus tollere relativam independentiam et vires proprias humanæ rationis¹; quas quidem vires ad exaggerationem usque imminuit, agnoscereque renuit schola traditionalismi.

B) *Boutain*, Parisiis anno 1797 natus, qui primum discipulus Cousin, deinde philosophiæ professor apud Strasburgum, tandem anno 1828 ecclesiasticæ militiæ adscriptus, traditionalismi dogmatibus partim saltem adhæsit in opere, cui titulus: *De l'Enseignement de la philosophie en France au XIX siècle*. Docebat etenim, præter alia, hominem non posse per certitudinem cognoscere neque demonstrare existentiam Dei. Postea vero Apostolicæ Sedis iudicio et auctoritati, laudabili exemplo, se subiecit. Præter laudatum opusculum et alia quædam, scripsit opus, cui titulus: *Philosophia Christianismi*.

§ IV

Schola transcendentalis.

Schola transcendentalis² sive *Criticismus Kantianus* nomen desumit a Kant ejus auctore, Regiomontano (Kœ-

¹ Quapropter jure scribit cit. *Haffner*: "Il est à peine nécessaire de remarquer que, dans ce système, d'une part la révélation cesse différer de la connaissance naturelle, qui est confondue avec la connaissance surnaturelle, et que de l'autre la connaissance naturelle perd toute espèce d'indépendance.", *Op. cit.*

² Hujus nominis significationem ac fundamentum sic describit De Gerando: "Cette philosophie prend encore le nom de *transcendentale*, en ce sens qu'elle ne s'occupe point des objets de notre connaissance, mais, au contraire, du mode même de la connaissance que nous en prenons, en qu'elle cherche à expliquer à priori la possibilité de cette connaissance.", *Histoire Comp.*, etc., t. IV, pag. 221.

nisberg) philosopho, qui anno 1723 lucem aspexit, ac vitam cum morte commutavit anno 1804. Quamvis difficile admodum sit hujus philosophi systema paucis exponere et enucleare, tum ob amplitudinem doctrinæ, tum ob novitatem et conditionem terminologiæ, summa capita ejus philosophiæ, prout in *Critica rationis puræ*¹ continentur, brevitati simul et perspicuitati consulentes, sic exponimus:

a) Homo possidet tres facultates primitivas cognitionis, nempe: *sensibilitatem*, quæ, præter sensus externos, complectitur sensum intimum seu conscientiam et imaginationem; *intellectum*, qui est facultas efformandi *conceptus* et *judicia*; *rationem*, seu facultatem ratiocinandi. *Sensibilitas* est facultas *pasiva*, cujus duplex est munus; quorum primum est recipere impressiones objectorum, quod proprie sensationem constituit; alterum percipere in conscientia repræsentationem objecti singularis, impressionem vel modificationem producentis. Porro, ejusmodi repræsentationes, quatenus in eis et per eas percipiuntur ab anima objecta individualia constituunt *intuitionem* sensibilem, intellectus e contra est facultas *activa* et spontanea, cujus propria manifestatio seu character est *cogitatio*: sed hæc duplicem actum involvit, nempe, *efformandi conceptus* seu notiones, et *judicandi*; quandoquidem, ad intellectum pertinet, tum impressiones ac repræsentationes sensibiles in unitatem redigere efformando *conceptus* generales seu notiones, tum juxta hosce *conceptus* judicare². *Ratio* demum *activa* quoque est, utpote supremus gradus activitatis spiritus; ejusque proprium

¹ Hoc nomine significare vult Kant, ut ipsemet scribit: "La ciencia que determina la posibilidad de establecer principios a priori ó sea derivar todos los conocimientos de una fuente a priori.",

² "L'entendement, au contraire, est une faculté active, spontanée. La pensée est son privilège, l'acte qui la caractérise. Elle réunit les impressions sensibles, en compose un tout, engendre les notions ou conceptions, produit les jugements.", *Crit. ration. puræ*, pag. 177-178 apud De Gerando, *loc. cit.*, pag. 224.

munus est particulare ex universali ac primis principiis inferre ope ratiocinii, unde definiri potest: *facultas deducendi*.

b) Itaque, repræsentationes sensibiles rerum singularium, quas ope sensationis, tam externæ, quam internæ, obtinemus, constituunt materiam et objectum sensibilitatis, vel alio nomine, *intuitiones empiricas sensibilitatis*; ejusmodi repræsentationes seu *intuitiones* sunt veluti materia, ex qua et cum qua *intellectus* abstrahit et efformat *conceptus* seu *notiones* generales, ac *judicia*; tandem, *ratio*, ope deductionis aut ratiocinii, præfatas *notiones* ad supremam unitatem redigit, ac veluti convertit in *ideas puras* seu *transcendentales*.

c) Sed vero, quamvis *intuitiones*, *notiones* seu *conceptus* constituent veluti *materiam* generalem cognitionis humanæ, hujus tamen exercitium dependet a quibusdam legibus necessariis spiritus, quæ constituunt veluti *formam* cognitionis humanæ: quæ quidem forma est et quid *subjectivum*, quia non objectum, sed subjectum cognoscentem afficit; et quid *purum* vel non empiricum, quia ejus fundamentum et ratio sufficiens est ipsamet natura animæ seu facultatum cognoscendi; et qui *a priori*, quia in subjecto cognoscente existunt antecederet ac independenter ab omni experientia.

d) Porro, ejusmodi forma, quoad sensibilitatem, sunt *intuitiones puræ a priori* seu primitivæ *spatii* et *temporis*, quia nihil sensu externo aut interno possunt percipere, nisi sub repræsentatione *spatii* et *temporis*. Unde, apud Kant, formæ ejusmodi, quatenus conditiones *subjectivæ* et *a priori*, quoad exercitium sensibilitatis, his regulis subjiciuntur: 1.^a *Objectum quodvis, sensibus externis oblatum, invenitur in spatio, cujus attributa præ se fert*. 2.^a *Objectum quodvis, nostris sensibus, sive externis, sive internis, oblatum, in tempore existit, hujusque proprietates præ se fert*¹. Formæ *a priori* intellectus, quatenus est *facultas judicii*, sunt *quantitas*, *qualitas*, *relatio*, *modalitas*; quarum quælibet in alias resol-

¹ *Crit. rat. puræ*, pag. 51.

vitur, nempe, *quantitas* continet *unitatem*, *pluralitatem*, *totalitatem*: *qualitas* continet *affirmationem*, *negationem*, *limitationem*: *relatio* continet *inhærentiam* et *subsistentiam* (accidens et substantiam), *causalitatem* et *dependentiam* (causam et effectum), *societatem*: modalitas *possibile* et *impossibile*, *esse* et *non esse*, *necessitatem* et *contingentiam*: hisce continentur *notiones puræ* intellectus, quæ etiam *categoriae* ac *formæ* judicii nuncupari queunt. Tandem, *ratio* suas quoque habet *formas a priori*, quæ sunt: 1.º *subjectum absolutum* seu *ego absolutum*; 2.º *causa absoluta* sive *Deus*; 3.º *totum absolutum* sive *universum*.

e) Nullius rei *objectivam* *realitatem* certo cognoscere potest homo, nisi quatenus subjicitur experientia¹, seu quatenus «objectum nobis datur in sensibili intuitionem;» ex quo infertur, hominem minime posse certo demonstrare aut cognoscere *objectivam* *realitatem* rerum spiritualium aut pure intelligibilium, nec earumdem naturam et attributa². Immo etiam, quoad ipsa *objecta sensibilia*, quæ experientiæ sensibili subjiciuntur, cognoscimus quidem ipsorum repræsentationem (*phænomena*) in nobis, vel quod in idem redit, nos sub hac vel illa ratione et affectione ea percipere; eorumdem tamen naturam, prout in seipsa (*noumena*) extra nos existit, minime cognoscimus³. Atque hoc quidem, non

¹ «Nos connaissances réelles ne s'étendent proinde hors du domaine de l'expérience.,» *Op. cit.*, pag. 729.

² Namque, ut bene habet De Gerando: «Il (Kant) ajoute même que... tout ce qui ne correspond point à une expérience possible, ne peut nous fournir l'objet d'une connaissance objective.

Toutes les grandes questions psychologiques, cosmologiques, théologiques, c'est-à-dire, par exemple, l'existence du principe pensant, sa simplicité, son immortalité, sa liberté, le commencement du monde, la divisibilité de la matière à l'infini, l'existence de Dieu, ses attributs, etc., toutes ces questions dans ce cas.,» *Op. cit.*, t. IV, pag. 256.

³ «Nous ne pouvons savoir ce qu'ils (objecta sensibili experientiæ obnoxia) sont, mais seulement ce qu'ils nous paraissent

modo in objectis externis, sed in ipsa rationali anima seu *ego humano* locum habet ¹.

f) *Judicium*, quod constituit propriam functionem *intellectus*, est vel *analyticum*, si prædicatum in notione subjecti præcontinetur; vel *syntheticum*, si nexus inter prædicatum et subjectum experientiæ innitatur, ut in hoc: *corpora sunt gravia*: quæ judicia *a posteriori* dici queunt. Sunt tamen quædam judicia, quæ nec analytica vel *a priori* absolute nuncupari possunt, cum prædicatum in subjecto non contineatur; nec etiam absolute seu proprie synthetica, quia nexus inter prædicatum et subjectum non innotescit per experientiam, ut contingit in his: *omnis mutatio causam habet: mundus incepit esse*, quæ, sicut et alia similia, *synthetica a priori* jure debent nuncupari.

g) Veritas, alia est *logica* seu *formalis*, quæ posita est in conformitate seu concordantia cognitionum inter se: alia, *materialis* seu *objectiva*, quæ constituitur per conformitatem seu adæquationem cognitionis cum objecto cognito. Porro, si ejusmodi objectum est sensibile, veritas dicitur empirica; si vero sit spirituale (*supernaturale*, apud Kant) sive pure intelligibile, tunc veritas dicitur metaphysica.

h) In assensu, quo veritati vel ejus illusioni aut similitudini adhæret mens, quatuor gradus distinguere oportet. Horum primus congrue appellatur *persuasio*, quæ revera nihil præ se fert nisi puram illusionem veritatis, dispositioni subjecti unice innixam: alter dicitur *opinio*, qui gradus respondet probabilitati seu verisimilitudini; hæc porro opinio locum non habet in rebus ad *rationem puram* (in rebus mathematicis, metaphysicis et moralibus) spectantibus, sed in

au travers des formes de nos propres facultés., *Crit. rat. pura* pag. 306, apud De Gerando, *loc. cit.*, pag. 249.

¹ "Et il faut remarquer, subdit germanus philosophus in *Crit. cit.*, apud De Gerando, encore que notre propre moi, considéré comme objet, n'est aussi pour nous qu'un phénomène, qu'une apparence nous ne savons rien, nous ne pouvons rien savoir de ce qu'il est en lui-même.,

his solum, quæ experientia subjiciuntur: tertius gradus est *fides*, quæ locum habet, dum quidpiam ut verum habemus ratione motivi vel fundamenti ex parte subjecti, non vero ex parte objecti ipsius, seu rei objective spectatæ, se habentis ¹: tandem, quartus gradus nominatur *certitudo*, quæ tunc habetur, dum rei assentimur propter sufficientia fundamenta, tam subjectiva, quam objectiva. Cæterum, si ejusmodi certitudini adjungatur præterea conscientia *necessitatis* veritatis illius, cui assentitur mens, tunc certitudo appellatur et est *apodictica*.

§ V

Observationes in philosophiam kantianam.

I.^a Philosophia kantiana theoretica ² idealismum transcendentalem continet; quandoquidem Kant, eo ipso quod affirmat et constituit, *conceptus puros* atque *ideas* absolutas esse formas *subjectivas* et *a priori* intellectus et rationis, simul affirmare et constituere cogitur, hominem pertingere non posse ad cognitionem objectorum spiritualium aut intelligibilium, quæ experientiam sensibilem effugiunt: unde ejusmodi cognitionem objectivam homini abjudicat, non modo quoad factum, sed etiam quoad *possibilitatem*; quod profecto idealismum transcendentalem constituit: quia, apud Kant, mundus ipse corporeus ac sensibilis nobis quidem innotescit quoad repræsentationes (*phænomena*), quibus nos afficit, ast

¹ "Croire, c'est admettre une chose comme vrai, par des fondements suffisants sous le rapport subjectif, insuffisant sous le rapport objectif" *Crit. rationis pract.*, pag. 11.

² Dico *theoretica*, quia hic solum expono eam, quæ habetur in *Critica rationis puræ*, non vero, quæ continetur in *Critica rationis practicæ*, in qua regiomontanus philosophus emollire conatur idealismum et scepticismum ex *Critica rationis puræ* exurgentes.

minime quoad ejus naturam in seipso (*noumena*), sive objectivam realitatem.

2.^a Ergo philosophia kantiana scepticismum similiter involvit; siquidem, juxta ejus principia, nihil certum pronuntiare licet circa objectorum existentiam et naturam in se ipsis, sive objective spectatis ¹.

3.^a Atque ex his omnibus liquido constat, pantheismum subjectivum et idealismum Fichte et Hegel esse applicationem et evolutionem idealismi transcendentalis Kant.

ARTICULUS OCTAVUS

Philosophi extra scholam Cartesii.

Præter scholas et philosophos, de quibus in præcedenti articulo, extitere atque existunt tribus postremis sæculis, qui vel spiritum et placita cartesianæ philosophiæ oppugna-

¹ Hinc ipsemet Willm, qui Kant ejusque philosophiam magno-pere extollit, hæc scribit, post expositam doctrinam, quæ in *Critica rationis puræ* continentur: "La philosophie de Kant est donc idéalisme seulement quant au monde phénoménal, que le sens commun appelle réel, et qui, selon la critique, n'a aucune réalité objective..

La philosophie de Kant est *scepticisme* en ce qu'elle doute de la vérité absolue de notre connaissance, de sa certitude réelle, non seulement quant au monde extérieur, mais encore quant aux objets des *idées* rationnelles." *Histoire de la Phil. Allem.*, t. II, pag. 164.

Adstipulatur Kiese Wetter, qui solutionem kantianam hujus problematis: *quid possumus scire?* hisce verbis, quæ ad patrium sermonem vertimus, exponit: "Todos nuestros conocimientos no se extienden más allá del mundo sensible, como objeto de experiencia; todo lo que traspasa estos límites no puede ser conocido por nosotros. Empero aun á este mundo sensible no le conocemos tal cual es en sí mismo, sino únicamente tal cual le percibimos bajo las condiciones de nuestra sensibilidad, tal cual le concebimos bajo las condiciones de nuestro entendimiento."

verunt, vel saltem in quos ejusmodi spiritus et placita aut nullum, aut remissionem influxum obtinuerunt. Igitur de ipsis sequentibus paragraphis agemus, quoad germanos, gallos, anglos et italos; relictis hispanis, de quibus speciatim postea quidpiam dicere oportet.

PHILOSOPHIA GERMANI

§ I

Leibnitz.

Inter eos, qui apud Germanos scholæ cartesianæ minime aut vix adhæserunt, principem locum proculdubio obtinet Leibnitz (Godofrid. Guilielmus), summi ingenii, optimi sensus, ac vastissimæ eruditionis vir, qui, Lipsiæ 1648 natus, e vita migravit anno 1716. Superiorem quemdam ecclecticismum præ se fert ejus philosophia, in qua plurima ac præcipua Cartesii dogmata rejecit confutavitque ¹, simulque Scholasti-

¹ Qua in re apposite De Gerando, cujus verba hispanice versa hæc habent: "Los escritos de Leibnitz son una especie de censura continua de los sistemas de Descartes... Descartes no le satisface sobre el criterio de los conocimientos, ni sobre las ideas verdaderas y falsas. Descartes no supo penetrar ni la naturaleza de la sustancia, ni el gran problema de la unión del alma con el cuerpo. Basta aplicar al hombre los argumentos por medio de los cuales los cartesianos pretendieron reducir los animales á meras máquinas, para condenar al hombre á una condición semejante. El hombre de Descartes, cuya formación le cuesta tan poco, se parece también muy poco al hombre verdadero."

Leibnitz condena igualmente las dos definiciones de Descartes, cuando reduce el alma al pensamiento y la materia á la extensión. Repréndese en Descartes el haber rechazado las causas finales, y el haber sometido las verdades eternas á la voluntad arbitraria de Dios. Opina que el método de Descartes es imperfecto, y que Spinoza no hizo más que cultivar las semillas de la filosofía de Descartes." *Histoire comp. des syst. de Phil. mod.*, t. III, pag. 65 et seq.

corum, quos magni fecit, nec semel commendavit¹ doctrinam, magna ex parte instaurat et amplectitur. Attamen, suam philosophiam deformavit erroribus quibusdam et gratuitis hypothesis. Igitur, claritatis gratia, utque tirones leibnitzianæ philosophiæ naturam facilius valeant concipere, prius dogmata, quibus a philosophia scholastica discedit, deinde ea, in quibus cum eadem congruit, vel saltem ad eandem accedit, summam attingere libet.

A) Dogmata leibnitziana a philosophia scholastica aliena:

a) Substantiæ creatæ sunt aggregatum quoddam substantiarum simplicium, quæ *monades* audiunt. *Monades* istæ, utpote simplices, prorsus indissolubiles existunt; ac proinde non nisi creatione oriri, atque annihilatiōne perire possunt.

b) Ejusmodi monades, sive corporeæ, sive spirituales existant, *appetitu* et *perceptione* cunctæ donantur, solumque discriminantur, quatenus ipsarum quædam perceptiones *absque conscientia* obtinent, ut sunt illæ, ex quibus res inanimatæ vel substantiæ materiales coalescunt: aliæ *perceptionem simul cum conscientia ejus (apperceptionem)* sibi vendicant; quod si hæc conscientia sit *confusa* vel quasi somno consopita, animas brutorum; si vero sit *distincta* et perfecta, animam rationalem spirituum constituit.

c) Rationalis anima hominis ab anima sensitiva bruto-

¹ Audiatur iterum laudatus De Gerando: "Leibnitz declara repetidas veces que los escolásticos no merecen el desprecio con que son tratados, y que se encuentran entre ellos hombres muy superiores en habilidad científica á los novadores, que pretenden hacerlos olvidar con su desdén hacia ellos. Repite muchas veces que sospecha la existencia de tesoros ocultos bajo las formas bárbaras de la filosofía de la Edad Media. Rinde sincero tributo de admiración á Santo Tomás de Aquino, y no se avergüenza de confesar que Alberto Magno y Juan (Rogerio?) Bacon le precedieron en la investigación del principio de la unidad." *Ibid.*, pag. 62.

rum quoad substantiam vel essentiam non differt: immo rationales animæ ab initio mundi in seminalibus rationibus animæ sensitivæ præexistunt, atque rationales evadunt, quatenus a Deo *rationem* accipiunt, dum homo generatur¹, vel ejus anima corpori humano conjungitur.

d) Unaquæque monas habet initialiter in propria essentia principium omnium determinationum, actionum seu modificationum futurarum, ita ut operatio vel determinatio sequens habeat rationem sufficientem ac determinantem in operatione, quæ in eadem substantia præcessit.

e) Nec corpus in animam, nec anima in corpus quidpiam vere agit vel influit, sed spectari debent tamquam automata quædam, quorum motus sibi armonice (*harmonia præstituta*) respondent ex consilio et ordinatione Dei, qui hanc animam huic corpori et non alii conjungit.

f) Mundus iste omnium possibilium est optimus; nam ratio sufficiens creationis ejusdem alia esse nequit apud Deum, nisi mundi summa bonitas vel maxima perfectio inter possibles.

B) Dogmata leibnitziana, quæ cum philosophia scholastica congruunt vel ad eam accedunt:

¹ "Les âmes qui seront un jour âmes humaines, comme celles des autres espèces, ont été dans les semences et dans les ancêtres jusqu'à Adam, et ont existé par conséquent depuis le commencement des choses, toujours dans une manière de corps organisé... Mais il me paraît encore convenable par plusieurs raisons qu'elles n'existaient alors qu'en âmes sensibles ou animales, douées de perception et de sentiment et destituées de raison; et qu'elles sont demeurées dans cet état jusqu'au temps de la generation de l'homme à qui elles devoient appartenir; mais qu'alors elles ont reçu la raison, soit qu'il y ait un moyen naturel d'élever une âme sensitive au degré d'âme raisonnable (ce que j'ai de la peine à concevoir), soit que Dieu ait donné la raison à cette âme par une operation particulière, ou (si vous voulez) par une spèce de transcreation." Leibnitz. *Essai de Theod.*, num. 91, pag. 134-35.

a) Affirmare et constituere oportet contra cartesianos, «in rebus corporeis esse aliquid præter extensionem, immo extensione prius»¹, nempe, substantiam ipsam corpoream, quæ, non secus ac spiritualis, vera activitate in actu primo seu vi agendi gaudet; constat siquidem, «adempta rebus vi agendi, non posse eas a divina substantia distingui, incidique in spinozismum: vicisim nulla dari creaturam mere activam,» hoc est, quæ sit ex se activa in actu secundo, ut Deus.

b) Etenim, «vis activa inter facultatem agendi actionemque ipsam media est.» Actio porro nec creationi, nec generationi, nec corruptioni, nec annihilationi subest sed ex subjecto, in quo virtualiter ac in potentia continetur, educitur, sicut et aliæ formæ accidentales.

c) In rebus vel substantiis animatis duo sunt, nempe, anima substantia simplex ac perfectior (*entelechia*), quæ est principium unitatis substantialis, seu «quod scholæ vocant unum per se;» et deinde corpus, quod habet rationem instrumenti respectu præfatæ entelechiæ seu animæ, cum qua ad functiones vitales concurrat, diciturque materia. Porro, «anima, proprie et accurate loquendo, non est substantia, sed forma substantialis, seu forma primitiva, inexistens substantia, primus actus, prima facultas activa.»

d) Vires seu facultates primitivæ et fundamentales hominis sunt sensus, ratio et voluntas. Sensus res confuse percipiunt, sed non rerum veritatem, cujus cognitio rationis vel intellectus est propria. Porro, ideas, quibus objecta et veritatem cognoscimus, vi et activitate intellectui insita efformamus, earum tamen materiam sensus suppeditant; siquidem «nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu, nisi ipse intellectus.»

e) Rebus cunctis etiam inanimatis inest appetitus natura-

¹ Quæ commatibus insigniuntur, verba sunt Leibnitz ex ejus operibus edit. Dutens desumpta, quorum loca brevitatis studio omittens, solum subjiciant ea, quæ in *Theod.* et *Causa Dei assert.*, edit. Mortier continentur.

lis ad bonum: ast in homine, præter naturalem, existunt et appetitus inferior, qui respondet sensibus, et appetitus rationalis seu voluntas, quæ respondet intellectui; atque præfatus intellectus voluntate natura prior existit, eamque ad agendum objective determinat ope boni veri vel apparentis; certum namque est, «actiones voluntatis esse natura posteriores actionibus intellectus, et perceptiones boni, sive veri, sive falsi, efficere, ut velimus.» Sed vero, «in perfecto sapiente, nempe, Deo, nulla est voluntas nisi veri boni.»

f) Hominis intellectus, utpote imago et participatio divini intellectus, quasdam præcipuas et universaliore ideas virtualiter continet, ac prima principia veluti naturaliter insita habet: enimvero, intellectus «*lumen innatum* consistit tum in ideis incomplexis, tum in nascentibus (nimirum, sponte, ac nullo rationis conatu, quo sensu etiam apud D. Thomam prima principia *naturaliter cognita*, ac *naturæ insita* non semel dicuntur) inde notitiis complexis. Ita fit, ut Deus et lex Dei æterna inscribantur cordibus nostris, etsi negligentia hominum et affectibus sensibilibus sæpe obscurentur»¹.

g) Voluntas item hominis libertate gaudet; atque hæc «libertas in quantacumque humana corruptione salva manet»²; ita ut homo, etsi haud dubie peccaturus sit, numquam tamen necessario committat hunc actum peccandi, quem committit. Hæc porro hominis libertas «exempta est tam a necessitate, quam a coactione;» atque hanc libertatem non lædunt aut destruunt nec «futuritia veritatum, nec præscientia et præordinatio Dei, nec prædispositio rerum»³.

h) Vera intercedit unio inter corpus et animam hominis, quæ adeo intima «ejusque conditionis existit, ut ex utroque unum suppositum unave persona exurgat.»

i) Mundi perfectio, harmonia et pulchritudo, Dei sapientiam et bonitatem commendant, atque maxime exurgit ex

¹ *Causa Dei ass. per just.*, num. 99.

² *Ibid.*, num. 101.

³ *Ibid.*, num. 102.

quadruplici causarum genere res mundanas colligante; «sapientia enim infinita Omnipotentis¹ bonitati ejus immensae juncta fecit... ut omnia sint perfecte harmonica, conspiciantque pulcherrime inter se; causae formales seu animae cum causis materialibus seu corporibus; causae efficientes seu naturales cum finalibus seu moralibus.»

j) Malum, utpote mera privatio boni, nullam causam efficientem per se, sed potius deficientem habet: inter mala autem, omnium maximum est «malum morale seu malum culpae, quod nunquam rationem medii habet,» ac proinde «nunquam in Deo objectum est voluntatis productivae, sed tantum aliquando permissivae»². Contra vero, «mala metaphysica et physica, veluti imperfectiones in rebus, et mala poenae in personis, interdum fiunt bona subsidiaria tamquam media ad majora bona: unde Thomas de Aquino post Augustinum non incommode dixit, Deum permittere, quaedam mala fieri, ne multa bona impediatur»³.

k) «Deus est prima ratio rerum,» quae, eo ipso quod sunt finita et contingentes, supponunt existentiam «substantiae, quae rationem suae existentiae in seipsa habeat,» sitque simul «necessaria, aeterna ac summe intelligens;» atque praeterea summam potentiam, cujus objectum est ens; sapientiam vel intellectum, cujus objectum est verum; ac voluntatem cujus objectum est bonum⁴, sibi vendicat.

l) Hinc a Deo independentiam et originem habent omnia

¹ *Causa Dei assert. per just.*, num. 46.

² *Ibid.*, num. 36 et 37.

³ *Ibid.*, num. 34 et 35.

⁴ «Dieu est la première raison des choses; car celles qui sont bornées, comme tout ce que nous voyons et expérimentons, sont contingentes... Il faut donc chercher la raison de l'existence du monde... dans la substance qui porte la raison de son existence avec elle, et laquelle, par conséquent, est nécessaire et éternelle. Il faut aussi que cette cause soit intelligente. La puissance va à l'être, la sagesse ou l'entendement au vrai, et la volonté au bien., *Essai de Theod.*, num. 7, pag. 74.

entia, sive actualia, sive etiam possibile: actualia quidem, quia ab ejus libera voluntate existentiam recipiunt, possibile vero quatenus rerum essentiae cunctae possibile praeventur in ideis archetypis intellectus divini¹; quapropter «ipsa rerum possibilitas, cum actu non existunt, realitatem habet fundatam in divina existentia; nisi enim Deus existeret, nihil possibile foret»². Porro; cum Dei omnipotentia complectatur omnium dependentiam ab ipso, ejusmodi omnipotentia, «non solum ad omnia actualia, sed etiam ad omnia possibile, seu quae non implicant contradictionem, extenditur»³.

m) «Actualia dependent a Deo, tum in existendo, tum in agendo... Et quidem in existendo, dum omnes res a Deo libere sunt creatae, atque etiam a Deo conservantur; neque male docetur, conservationem divinam esse continuam creationem: in agendo res dependent a Deo, dum Deus ad rerum actiones concurrat»⁴. Atque concursus iste, non solum immediatus existit, sed etiam actionem ipsam actionisque modum determinat et producit; «quia non tantum ad existentiam rei actusque dirigitur, sed et ad existendi modum et qualitates, quatenus aliquid perfectionis illis inest, quod semper a Deo profluit»⁵.

n) Haec tamen dependentia rerum a Deo ipsarum substantialem et absolutam distinctionem a divina substantia minime tollit; «cum creaturae nec ex Dei essentia, neque necessario promanent»⁶. Quod tamen nihil obstat, quominus «Dei essentia contineat eminenter essentias ac perfectiones creaturarum;» unde creatio mundi nullam perfectionem

¹ «Son entendement est la source des essences, et sa volonté est l'origine des existences., *Theod.*, loc. cit.

² *Causa Dei assert. per just.*, num. 8.º

³ *Ibid.*, num. 4.º et 7.º

⁴ *Ibid.*, num. 9.º et 10.

⁵ *Ibid.*, num. 12.

⁶ *Ibid.*, num. 9.º

superaddit essentiæ Dei, «qui nullum bonum ex hac creatione sibi acquirit»¹.

o) Contra vero, Deus hic, a quo cuncta dependent, independentiam absolutam sibi vendicat, quæ «in existendo elucet et in agendo. Et quidem in *existendo*, dum est necessarius et æternus, et, ut vulgo loquuntur, ens a se: unde etiam consequens est, immensum esse. In *agendo* independens est naturaliter, dum est liberrimus, nec nisi a se ipso ad agendum determinatur»².

Observatio:

Si præ oculis habeatur, præter nunc exposita, alia plurima dogmata, quæ brevitatis studio prætermittere cogimur, reperiri in philosophia Leibnitz, cum philosophia Scholasticorum, vel identica, vel valde affinia, jure merito colligere possumus, doctrinam leibnitzianam, si monadologiam, optimismum et harmoniam præstitutam excipias, cum scholastica facile conciliari. Profecto, si Cartesius, Baco ac recentiores philosophi, Leibnitz exemplum fuissent imitati, recentior philosophia obnoxia non esset tot ac tantis erroribus, quæ eam deformant et exitialem reddunt societati et religioni.

§ II

Philosophi alii germani.

A) *Tschirnhausen*, germanus et ille philosophus, natus est 1651, atque in opere, cui titulus: *Medicina mentis*, dogmata leibnitziana cum cartesianis conjungens, eclecticismum quemdam profiteri videtur.

B) *Thomasius* (Christianus), apud Lipsiam natus, qui et bellum vehemens Aristotelis philosophiæ indixit, simulque mysticismo atque scepticismo appropinquavit. Quandoquidem profitetur: 1.º nec metaphysicam, nec theodiceam, nec

¹ *Essai de Theod.*, num. 109.

² *Causa Dei*, etc., num. 5.º et 6.º

ipsam psychologiam, ut veras scientias agnoscendas esse; unde philosophiam ad logicam, historiam et ethicam fere reducit; 2.º hominem solis rationis viribus pertingere non posse ad cognitionem certam vel scientificam substantiæ, nec puri spiritus, nec cujusvis entis simplicis.

Præterea, Thomasius non immerito haberi potest veluti antecessor philosophorum quorundam recentiorum, qui veritatis perceptionem et possessionem sensationibus quibusdam instinctivis vel affectivis tribuere solent. Enimvero, apud germanum philosophum, sicut intellectu veritates rationales percipimus, ita voluntas haberi debet tamquam proprium organum ad capessendas veritates quasdam, præsertim eas, quæ ordinem moralem respiciunt¹. Quæ quidem doctrina mysticismo proculdubio viam sternit.

C) *Wolff* (Christianus), qui, Breslovi anno 1679 natus, e vita migrans 1754, Leibnitz philosophiæ adhæsit, eamque coluit et evoluit. Apud ipsum tamen:

1.º Rationalis animæ facultas seu vis agendi representatione continetur, quæ, si confusa sit, sensationem, si vero clara et distincta, intellectionem constituit.

2.º Atque ex his colligere liceret, quod intellectus essentialiter non differt a vi sensitiva, cujus potius est evolutio et perfectio quædam².

¹ "Thomasius pretendit qu'il était faux que l'homme ne fût en rapport avec la vérité que par l'intelligence; il soutint que l'esprit humain avait, en quelque sorte, deux organes pour saisir le vrai: ces deux organes sont l'intellect et la volonté. Nous possédons le vrai ou par la vue de l'esprit, ou par l'inclination de l'âme. La sensation est le principe de toutes les notions rationnelles sur lesquelles l'intellect opère; l'amour est le principe des vérités de sentiment. Par cette théorie, Thomasius, laissant une moitié de la philosophie dans le sensualisme, transportait l'autre dans le mysticisme, en admettant une perception du vrai, indépendante radicalement de l'intelligence.", Salinis et Scorbiac, *Précis de l'Hist. de la Phil.*, page 393.

² Quæ sane doctrina nonnihil ad sensualismum accedere videtur

D) *Baumgartem* (Alexander Gottlieb) philosophiam quidem Leibnitz et Wolff coluit, sed præterea primus inter recentiores *Æstheticam*, veluti quamdam novam ac distinctam scientiam, ex philosophia eduxit. Apud eum porro,

a) *Æsthetica est scientia cognitionis sensitivæ*, haberique potest quoad logicam tamquam «soror ejus natu minor;» siquidem, sicut *æsthetica est scientia cognitionis sensitivæ*, ita logica (*Gnoseologia superior* a Baumgartem nuncupatur) est scientia cogitationis. *Æsthetica* appellari quoque potest «theoria liberalium artium, gnoseologia inferior, ars pulchre cogitandi, ars analogi rationis.»

b) Ratio et sensus differenti, quatenus priori distincte, posterioribus confusius nexum rerum percipimus. Porro, sensitiva cognitio, non unam, sed plures facultates complectitur, quæ sunt: 1.º inferior facultas identitates rerum cognoscendi, quo ingenium sensitivum; 2.º inferior facultas diversitates rerum cognoscendi, quo acumen sensitivum pertinet; 3.º memoria sensitiva; 4.º facultas fingendi; 5.º facultas dijudicandi, quo iudicium sensitivum et sensuum; 6.º expectatio casuum similium; 7.º facultas signatrix sensitiva. Hæ omnes, quatenus in repræsentando rerum nexu rationi similes sunt, constituunt analogum rationis.»

c) Fundamentale *æstheticæ principium* positum est in imitatione naturæ; ejusdem vero «finis est perfectio cognitionis sensitivæ: hæc autem est pulchritudo»¹.

Wolff, ut merito proinde Ritter scribat: «D'où il suit que la théorie de la connaissance ne se distingue chez Wolff de la doctrine sensualiste, qu'en ce qu'elle ne cherche pas le principe de la pensée hors de l'âme, tout en accordant néanmoins aux adversaires du rationalisme que toutes nos connaissances dérivent de la sensation, et que l'entendement n'est qu'un développement, un raffinement, une amplification de celle-là., *Histoire de la Phil. Mod.*, t. III, page 332.

¹ *Æsth.*, pags. 1, 13, 14, 22, 104.

§ III

Philosophi Galli.

Præcipui nominis philosophi, qui in Gallia cartesianis dogmatibus nihil aut parum adhæsere, haberi possunt:

A) *Bossuet* (Jacobus Benignus), Meldensis Episcopus, anno 1627 natus, ac Parisiis 1704 mortuus, cujus philosophica doctrina, si quasdam ejus hæsitaciones quoad brutorum animam excipias, cum scholastica, prout præsertim apud D. Thomam habetur, maxime congruit.

B) *Fenelon* (Franciscus Salignac), qui anno 1651 natus ac e vivis excedens 1715, metaphysicæ scholasticæ quoad præcipua dogmata adhæsit; simul tamen ontologismo viam paravit, ejusdemque subsequentibus asseclis prolium fecit, edocens, «Deum immediate objici hominis intellectui»¹.

C) *Gratry*, coævus philosophus Gallicæ, cujus theoriam circa intellectum vid. in *Psychol.*, sec. 1.^a, cap. 1.º, art. 1.º, § 2.º

Quamvis a Cartesio quoad plurima discedat, spiritum tamen et doctrinam ipsius scholæ in non paucis retinet, simulque ad ontologismum mallebranchianum vergit.

§ IV

Philosophi angli.

Non defuere apud anglos quoque philosophi, qui Cartesii dogmata rejicerent et oppugnarent; inter eos eminent:

A) *Cudworth*, qui e vivis excessit anno 1688. In operibus

¹ «Dieu, inquit ille, n'est pas seulement le cause qui produit ma pensée; il en est encore l'objet immédiat., *Traité de l'exist. de Dieu*, p. 2.^a, cap. 1.

ab ipso conscriptis: *Systema intellectuale*, atque *Dissertatio de natura genitrice*, habetur philosophia, cujus præcipua elementa ex Aristotele et Platone desumuntur, simulque Cartesium quoad plurima dogmata ¹ oppugnat, idque tam in metaphysicis, quam etiam physicis.

B) *Parker* (Samuel), in universitate Oxoniensi professor, qui tum in opere, cui titulus: *Tentamina philosophico-theologica de Deo*, tum in altero, quod inscribitur: *Disputationes de Deo et providentia divina*, vestigiis Cudwort insistens, quemdam ecclectismum philosophicum profitetur, ac, præter Hobbes, Cartesium maxime refellit ².

C) *Hebert*, qui non absimilem philosophandi rationem ac præcedentes tenuit. Veritatem definit: *relationem conformitatis inter objectum et facultatem cognoscentem* ³; quæ definitio parum aut nihil differt ab ea, quam tradit D. Thomas.

Quatuor assignat cognoscendi facultates: sensum externum, sensum internum, rationem ac instinctum naturæ, cui postremæ facultati magnam vim quoad ideas et veritates capessendas tribuit; qua sane in re scholæ reidianæ vel scoticæ quodammodo viam sternit, ac fundamenta jacit.

¹ "Quoique professant une grande estime pour Descartes, il plaça ce philosophe fort au dessous d'Aristote; il combattit le doute méthodique; il rejeta la démonstration de l'existence de Dieu par l'idée que nous en avons; il réfuta surtout avec énergie cette opinion avancée par Descartes... qui fait dépendre de la volonté divine les vérités éternelles et nécessaires, qui prête à Dieu le pouvoir de faire des choses contradictoires. La physique de Descartes lui parut trop favorable à l'athéisme." De Gerando, *Histoire comp. des syst. de Phil. Mod.*, t. II, pag. 338.

² Unde De Gerando: "Parker dirigea contre Descartes les mêmes reproches que Cudwort; il l'accusa de favoriser l'athéisme par ses hypothèses sur le système du monde. Le raisonnement par lequel Descartes a voulu déduire l'existence de Dieu de la seule idée de Dieu même, n'a pas rencontré de refutation plus détaillée et plus complète que celle de Parker." *Loc. cit.*, pag. 359.

³ *De Verit.*, pag. 4.

Similiter etiam, quatuor species veritatis distinguit et assignat; quarum prima dicitur *veritas rei*; altera, *veritas apparens*; tertia, *veritas conceptionis*; quarta, *veritas intellectus*.

PHILOSOPHI ITALI

§ V.

Muratori et Rosmini.

Præstantioris nominis philosophi, qui in Italia cartesianismo minime adhæserunt, simulque erronea systemata, quæ ex eodem promanarunt, rejicere et oppugnare aggressi sunt, veterem philosophiam scholastico-christianam ex parte instaurando et perficiendo, sunt:

A) *Muratori*, qui elapso proximo sæculo floruit, atque tum in *Philosophia Morali*, tum in alio opere, cui titulus: *Delle forze dell'intendimento umano*, recentis philosophiæ vel impia et absurda, vel periculosa dogmata, ea præsertim, quæ apud Hobbes, Toland, Locke, Spinoza atque Bayle habentur, acerrime expugnavit. Scripsit quoque opus inscriptum: *Delle forze della fantasia umana*, in quo imaginationis natura, phænomena, vires harumque multiplices manifestationes, sagaci ratione exponuntur.

B) *Rosmini* (Antonius Rosmini-Servati), Tyroliensis, anno 1797 natus, e vivis excedens 1855. Plurima conscripsit opera ¹, in quibus tum veterum, tum recentiorum philosophorum errores refellit, simulque philosophiam scholastico-christianam quoad præcipua dogmata tuetur, evolvit, ac quodammodo novo in lumine collocat. Nihilominus, a Divi Thomæ doctrina discedit, tum quoad secundaria quædam,

¹ Præter alia, quæ hic prætermitto, in lucem edidit: *Nuovo saggio sull'origine delle idee—Oposcoli filosofici—Logica—Psicologia—Filosofia del Diritto—Theodicea.*

tum maxime quoad theoriam cognitionis et originis idearum, quocirca sequentia habet:

a) Idea entis possibilis, quæ est omnium prima et universalissima, menti humanæ est innata, ejusdemque simplicem intuitionem habet anima.

b) Præter simplicem illam ac primitivam entis intuitionem, prima operatio intellectus humani est iudicium, quo ideam illam innatam entis sensationi conjungens et applicans, corporum ideas acquirit, horumque realem existentiam percipit¹.

c) Apprehensio sive simplex perceptio consequitur iudicium; eaque locum habet, quatenus anima abstrahit ab existentia reali objecti, circa quam iudicium versabatur, sicque efformat simplicem rei conceptum vel ideam. Ex quo inferre licet, conceptus sive ideas universales ex iudicio et per iudicium nobis quodammodo acquiri².

d) Immo vero, idea innata entis possibilis et est ratio facultatis cognoscendi in homine, et est origo omnium idearum intellectualium³, quæ proinde spectari debent tamquam determinationes et applicationes ideæ entis possibilis menti congenitæ.

e) Ex quo ulterius ratio reddi potest generationis animi

¹ "Innata è nell' uomo l' intuizione semplice dell' essere; 2.º che quindi non contando quell' atto naturale che ci costituisce intelligenti, la prima operazione dello spirito è un giudizio, il quale unisce le sensazioni coll' idea dell' essere, e così forma le idee di corps., Rosmini, *Nuovo saggio sull' orig. de l' idee*, t. I, sect. 3.ª, art. 9.º

² "Non resta dunque, che noi ci formiamo l' idee comuni o universali se non col giudizio", *Ibid.*, t. I, pag. 12.

³ "Noi nasciamo colla presenza e colla visione dell' essere possibile...," "La facoltà di conoscere riceve l' esistenza dall' unione dell' idea dell' essere col nostro spirito. Dunque l' idea dell' essere, che è il principio della facoltà di conoscere, è altresì il principio di tutte le idee che può acquistare la detta facoltà.", *Op. cit.*, t. II, página 57 et 92.

humani; quandoquidem filii anima, quæ, quatenus sensitiva, ex parentum generatione oritur, rationalis sive intellectualis evadit, quatenus Dei virtute et operatione in ipsa apparet seu manifestatur idea illa entis.

f) Ens seu esse indeterminatum, objectum intuitionis humanæ, est actus initialis omnium entium, immo debet esse aliquid entis necessarii, et causæ creantis et finientis entia contingentia.

g) Cæterum, si opiniones et dogmata nunc exposita cum paucis aliis excipias, doctrina philosophica Rosmini ap-

¹ Philosophica, inquam, nam si de rebus fidei atque de theologico-philosophicis agatur, non pauca erronea reperiuntur in operibus Rosmini, quæ idcirco jure merito a Sacra Congregatione damnata fuere. Quoniam autem ad nos non attinet agere de ejusmodi doctrina damnata, sufficiat nobis in mentem revocare quædam ex his, quæ in *Historia Philosophicæ* scripsimus, quoad errores et pericula, quæ in doctrina philosophica Rosmini continentur.

"Entre las desviaciones de Rosmini en este terreno psicológico, es acaso la más grave la que se refiere al origen del alma humana.

Fundándose en la analogía de los fenómenos fisiológicos y físicos que se observan entre la generación del hombre y la de los animales, nuestro filósofo parece enseñar que el hombre produce por medio de generación, y como por virtud propia, una alma humana sensitiva, la cual es elevada al orden inteligible, y se convierte, por decirlo así, en alma racional é inteligente, en virtud de cierta luz y como iluminación divina, producida en ella por Dios. De manera que la producción ó existencia del individuo humano A ó B es debida simultáneamente á los padres del mismo que engendran su alma sensitiva, como la engendran en sus hijos otros animales, y á Dios, por cuanto éste, en el instante en que se pone ó comienza á existir el animal humano, crea ó pone allí el alma inteligente; pero la crea, no sacándola de la nada, sino comunicándole una luz superior y divina, que la eleva y constituye en el orden inteligible, en la categoría de los seres inteligentes. Parece que esa luz superior y divina no es otra cosa, para Rosmini, que la idea

prime congruit cum doctrina D. Thomæ, quoad dogmata fundamentalia atque præcipua problemata philosophiæ. Quapropter philosophus iste non immerito haberi posset veluti præcursor et antecessor eorum, qui in eadem Italia scholasticam philosophiam instaurare aggressi sunt postremis hisce temporibus, de quibus paragrapho sequenti.

innata del ente posible, la cual desempeña papel tan importante en su filosofía. "Sin la idea del sér, nos dice el autor de la *Teosofía*, el espíritu humano no solamente sería incapaz de toda función racional, sinó que además estaría privado de la facultad de pensar y de entender; en otros términos, dejaría de ser inteligente." Rosmini pretende además que, fuera de los sentidos externos é internos, debe admitirse un sentido fundamental, ó sea un sentido *corpóreo fundamental*, por medio del cual el hombre percibe de una manera perenne y constante la existencia presente y unitiva de su propio cuerpo. Este sentido constituye y explica la unión íntima del alma con el cuerpo, y constituye también la base general de las demás sensaciones...

Si la teoría referente al sentido corpóreo-fundamental pone en peligro la unidad esencial y la unión sustancial en el hombre, la teoría ideológica, que, en último resultado, nos presenta los seres reales y también las ideas de éstos ó las esencias posibles como aplicaciones, determinaciones y formas particulares del sér universal, del ente ideal y posible, se coloca en una pendiente resbaladiza y que se presta á deducciones panteistas, más ó menos lógicas y necesarias...

Y es de notar que el peligro crece cuando se reflexiona sobre la hipótesis rosminiana referente á la vida ó animación universal, hipótesis relacionada con su teoría del sentido fundamental; pero muy poco en armonía con el espíritu y tendencias de la filosofía cristiana. Porque sabido es que, según Rosmini, todos los seres cósmicos, desde el átomo hasta el hombre, participan de la vida y de la animación en diferentes grados, de manera que la naturaleza toda se halla vivificada por una especie de sentido ó sentimentación universal (Jordano Bruno) y primitiva (*sentimentazione*), como la apellida el filósofo de Roveredo. Excusado parece observar que esta teoría de Rosmini, la cual, por otra parte, ofrece analogías, seme-

§ VI.

Raulica et Sanseverino.

C) *Raulica* (P. Ventura), illustris scriptor, qui in Sicilia lucem aspexit, ac tum apud varias Italiæ urbes, tum Parisiis, ubi postremis vitæ annis constitit vitamque cum morte commutavit, et verbo, et scripto, recentioris philosophiæ dogmata erroresque patefacere et refellere curavit. Nonnihiltamen traditionalismo favere videtur, dum statuit, philosophiam esse cognitionem quamdam reflexam demonstrativamve veritatum, quas homo ex Dei revelatione percipit. Nec solum recentem philosophiam oppugnavit, sed scholasticam simul aggressus est instaurare, in opere præsertim, cui titulus: *La Philosophie Chretienne*, cui postremis vitæ annis manum admovit.

D) *Sanseverino* (Cajetanus), Neapolitanæ Ecclesiæ canonicus, ac infandis fatibus nostris diebus (anno 1865) morte correptus. Eximius profecto vir ac dignus proculdubio, qui inter nostri ævi philosophica ingenia principem locum obtineat. Præter ephemeridem illam litterariam: *La Scienza e la Fede*, cujus ope scientiæ ac christianæ Religionis causam viriliter egit, aggreditur opus inscriptum: *Philosophia Christiana cum antiqua et nova comparata*, cujus quinque tantum priora volumina, morte præoccupatus, in lucem edere potuit. Insigne sane opus, in quo ingenii profunditas, judicii

zanjas y reminiscencias de la monadología de Leibnitz, y más todavía de la idea de Campanella, prepara el camino, si ya no es que justifica las recientes teorías del darwinismo y de la escuela evolucionista." *Historia de la Filosofía*, t. IV, pág. 400.

Atque hic observare oportet, quosdam ex præcipuis erroribus theologico-philosophicis Rosmini in ejusdem libris, ut ajunt, posthumis detecta fuisse, quamquam germina et indicia in prioribus operibus jam reperiebantur.

acumen, doctrinae veritas, de palma contendere videntur; ast super omnia hæc, eruditio incredibilis, fereque usque ad miraculum vasta et solida; cunctos quippe scriptores philosophiæ, sive veteres, sive recentiores, complectitur. Cæterum, Sanseverini scopus tam in hocce, quam in reliquis ab eo conscriptis operibus, est philosophiæ scholasticæ instauratio; quem quidem scopum etiam nunc post obitum assequitur quodammodo et prosequitur, opera et studio discipulorum, qui ex ejus schola sunt egressi, inter quos eminent *Nun-tius Signoriello* ac *Josephus Prisco*, quorum laboribus et curis pro instauranda philosophia scholastica cooperantur *Liberatore* atque *Taparelli*, insignes Societatis Jesu scriptores.

In præfata *Philosophia Christiana cum antiqua et nova comparata* Cajetani Sanseverino duplicem defectum adnotare licet, mea sententia. Quorum primus methodum respicit, tum quoad distributionem et partitionem argumentorum, tum quoad distinctionem per articulos nimia extensione præditos et fusos: alter ac præcipuus nobis existit, præfatum opus continere atque tueri velle philosophiam *nimis scholasticam*, si ita loqui fas est; enimvero, nec rationabile, nec utile, nec veritati aut realitati consentaneum existimo, philosophiam scholasticam prædicare et offerre, tamquam si nihil falsi aut erronei contineat, etiam quoad argumenta et problemata minoris momenti, aut tamquam quæ omnia sciat et contineat, ita aut nihil novi et utilis ex recentiori philosophia discere possit aut sibi insumere.

ARTICULUS NONUS

Philosophi hispani.

A sæculo decimo sexto ad nostra usque tempora, non ignobiles philosophi extiterunt in Hispania, præter jam recensitos in præcedentibus. De insignioribus quidpiam edicere æquum erit. Unde sit

§ I

Philosophi hispani sæculo decimo sexto.

A) Floruerunt præfato sæculo, inter rigidiores philosophiæ scholasticæ sectatores, e Societate Jesu, *Gabriel Vazquez*, qui scripsit *Disquisitiones Metaphysicas*: cardinalis *Toletus*, qui commentaria edidit in quosdam Aristotelis libros: *Arriaga*, cujus extat *Cursus Philosophicus*.

Ex Ordine Prædicatorum, *Dominicus Soto*, «Segoviensis natu, inquit Nicolaus Antonius, religiosa professione Dominicanus, qui litteris atque utiliore doctrina parem suo sæculo, aut certe superiorem habuit neminem:» præter logicam, scripsit commentaria in varios Aristotelis libros¹: *Dominicus Bañez*, qui similiter, præter *Institutiones minoris Dialecticæ*, scripsit commentaria in quædam Aristotelis opera: *Joannes a Sancto Thoma*, Olisipone quidem natus, sed Matrili Dominicanorum familiæ adscriptus, ac in Complutensi Academia ad mortem usque fere docens; edidit *Cursum Philosophicum* in quo scholasticam philosophiam solide evoluit, præsertim quoad ea, quæ spectant theoriam cognitionis intellectualis.

E familia Carmelitarum Excalceatorum, *Antonius a Matre Dei* atque *Michael a Trinitate*, præcipui auctores operis inscripti: *Complutensis Artium Cursus*.

Inter eos, qui vel ab Aristotele recesserunt, vel scholasticæ philosophiæ aut methodum, aut doctrinam minus rigide tenuerunt, eminet:

B) *Joannes Huarte*, sæculo decimo sexto Navarræ in oppido Sancti Joannis Portus (San Juan del Puerto) natus. In

¹ «Soti meritum, subdit citatus Nicolaus Antonius, in litteris sacris et philosophicis, præterquam quod commune illius temporis dicitur: *Qui, nempe, scit Sotum, scit totum*, prædicat, insignes doctrina viri valde celebrant.»

acumen, doctrinae veritas, de palma contendere videntur; ast super omnia hæc, eruditio incredibilis, fereque usque ad miraculum vasta et solida; cunctos quippe scriptores philosophiæ, sive veteres, sive recentiores, complectitur. Cæterum, Sanseverini scopus tam in hocce, quam in reliquis ab eo conscriptis operibus, est philosophiæ scholasticæ instauratio; quem quidem scopum etiam nunc post obitum assequitur quodammodo et prosequitur, opera et studio discipulorum, qui ex ejus schola sunt egressi, inter quos eminent *Nun-tius Signoriello* ac *Josephus Prisco*, quorum laboribus et curis pro instauranda philosophia scholastica cooperantur *Liberatore* atque *Taparelli*, insignes Societatis Jesu scriptores.

In præfata *Philosophia Christiana cum antiqua et nova comparata* Cajetani Sanseverino duplicem defectum adnotare licet, mea sententia. Quorum primus methodum respicit, tum quoad distributionem et partitionem argumentorum, tum quoad distinctionem per articulos nimia extensione præditos et fusos: alter ac præcipuus nobis existit, præfatum opus continere atque tueri velle philosophiam *nimis scholasticam*, si ita loqui fas est; enimvero, nec rationabile, nec utile, nec veritati aut realitati consentaneum existimo, philosophiam scholasticam prædicare et offerre, tamquam si nihil falsi aut erronei contineat, etiam quoad argumenta et problemata minoris momenti, aut tamquam quæ omnia sciat et contineat, ita aut nihil novi et utilis ex recentiori philosophia discere possit aut sibi insumere.

ARTICULUS NONUS

Philosophi hispani.

A sæculo decimo sexto ad nostra usque tempora, non ignobiles philosophi extiterunt in Hispania, præter jam recensitos in præcedentibus. De insignioribus quidpiam edicere æquum erit. Unde sit

§ I

Philosophi hispani sæculo decimo sexto.

A) Floruerunt præfato sæculo, inter rigidiores philosophiæ scholasticæ sectatores, e Societate Jesu, *Gabriel Vazquez*, qui scripsit *Disquisitiones Metaphysicas*: cardinalis *Toletus*, qui commentaria edidit in quosdam Aristotelis libros: *Arriaga*, cujus extat *Cursus Philosophicus*.

Ex Ordine Prædicatorum, *Dominicus Soto*, «Segoviensis natu, inquit Nicolaus Antonius, religiosa professione Dominicanus, qui litteris atque utiliore doctrina parem suo sæculo, aut certe superiorem habuit neminem:» præter logicam, scripsit commentaria in varios Aristotelis libros¹: *Dominicus Bañez*, qui similiter, præter *Institutiones minoris Dialecticæ*, scripsit commentaria in quædam Aristotelis opera: *Joannes a Sancto Thoma*, Olisipone quidem natus, sed Matrili Dominicanorum familiæ adscriptus, ac in Complutensi Academia ad mortem usque fere docens; edidit *Cursum Philosophicum* in quo scholasticam philosophiam solide evoluit, præsertim quoad ea, quæ spectant theoriam cognitionis intellectualis.

E familia Carmelitarum Excalceatorum, *Antonius a Matre Dei* atque *Michael a Trinitate*, præcipui auctores operis inscripti: *Complutensis Artium Cursus*.

Inter eos, qui vel ab Aristotele recesserunt, vel scholasticæ philosophiæ aut methodum, aut doctrinam minus rigide tenuerunt, eminet:

B) *Joannes Huarte*, sæculo decimo sexto Navarræ in oppido Sancti Joannis Portus (San Juan del Puerto) natus. In

¹ «Soti meritum, subdit citatus Nicolaus Antonius, in litteris sacris et philosophicis, præterquam quod commune illius temporis dicitur: *Qui, nempe, scit Sotum, scit totum*, prædicat, insignes doctrina viri valde celebrant.»

opere inscripto: *Examen de ingenios*, sagaciter atque docte disserit de ingeniorum discrimine horumque cum diversis scientiis et artibus relatione. Cujus quidem operis rationem et scopum quisque facile agnoscat ex præfatione ad legentem, ubi, inter alia, hæc habet: «Decirte he tres conclusiones muy verdaderas, aunque por su novedad son dignas de grande admiración. La primera es, que de muchas diferencias de ingenio que hay en la especie humana, sola una te puede (con eminencia) caber. La segunda, que á cada diferencia de ingenio le responde (en eminencia) sola una ciencia y no más; de tal condición, que si no aciertas á elegir la que responde á tu habilidad natural, ternás de las otras gran remisión, aunque trabajes días y noches. La tercera, que después de haber entendido cuál es la ciencia que á tu ingenio más le responde, te queda otra dificultad mayor por averiguar, y es: si tu habilidad es más acomodada á la práctica que á la teórica...

Saber, pues, distinguir y conocer estas diferencias naturales del ingenio humano, y aplicar con arte á cada una la ciencia en que más ha de aprovechar, es el intento de esta mi obra¹. Quam doctrinam dum postea evoluit, multa curiosa ac satis solida profert circa ingeniorum discrimina, causas et signa; circa scientiarum et artium naturam: circa corporis temperiem, humanamque physionomiam.

C) *Oliva Sabuco de Nantes*, illustris fœnina, Compluti ut videtur, nata in lucem edidit opus inscriptum: *Nueva filosofía de la naturaleza del hombre*, in quo, præter curiosa quædam atque nova alia multa pro ætate illa, statuit: 1.º cerebrum esse organum generale sensationum omnium, atque etiam famis et sitis². Unde apud ipsam; 2.º «præcipuum

¹ *Exam. de Ing.*, pag. 5, 6, 8; edit. Beatæ, 1594.

² «Erraron bravamente los médicos, inquit illa, en dar la sed y hambre al estómago, la sensación á los instrumentos, como al ojo la vista y al paladar el gusto, como sean mensajeros para el cerebro, en el qual está toda sensación, sed y hambre.» *Filos. de la nat. del hombre*, pag. 286.

instrumentum animæ est pia mater, quo actiones suas tam naturales quam animales exercet;» quapropter in motu vel quiete piæ matris, erectione vel elevatione, concursu, dejectione aut depressione factis ab anima consistit omnis motus animæ, affectus vel perturbationes, ... salus et morbus, vita et mors¹, nimirum, ratione succi cujusdam seu chyli (quoad rem fortasse fluidum nerveum recentiorum) a cerebro in omnes corporis partes descendens; 3.º «Non illa tria principia, materia, forma, privatio, sed Sol genitor natura principii, Luna mater natura augmenti; ille causa formalis suo calore, hæc materialis suo lacte, rerum naturalium principia, vel potius parentes sunt»².

*Joannes Gennesi*us *Sepúlveda*, anno 1491 natus, qui, præter *Epistolas*, in quibus de philosophia et philosophis non raro disserit³, scripsit libros tres *De Regno et Regis officio*; tum etiam opus inscriptum: *De Fato et Libero Arbitrio*, in quibus de moralibus, politicis et psychologicis disserit.

Sebastianus Fox Morcillo, anno 1528 Hispali nobilissima Bæticiæ urbe natus. Eleganti stilo edidit opus, cui titulus: *De natura Philosophiæ seu de Platonis et Aristotelis consensione*: in quo: 1.º universam philosophiam quoad ea, quæ physicam, cosmologiam ac psychologiam attinent, egregie et solide pertractat; 2.º quoad hæc ipsas philosophiæ partes, Platonis et Aristotelis dogmata et exponit, et conciliare nititur; 3.º utriusque errores pro rerum conditione refellit.

Philosophia Morcillo cum philosophia D. Thomæ satis quoad rem congruit, vixque differt, nisi dum ideas vel no-

¹ *Filos. de la nat. del hombre*, pag. 390.

² *Ibid. Vera phil. de natura mun.*, pag. 407.

³ Atque, inter alia, notanda ejus sententia quoad Aristotelis æternam salutem, dum scribit: «Quæ igitur objecisti, ea parum vel nihil videntur obstare, quominus ethnici philosophi salvi fuisse censeantur, quo in numero vel in primis fuisse Aristotelem, non tam ex aliorum sermone, quam ex ipsius scriptis licet existimare.» *Epist.*, lib. 7.º

tiones quasdam ¹ homini innatas, sive a Deo cum animis genitas esse affirmat.

Pereira (Gómez), quem quidam lusitanum faciunt, Methymnæ Campi natus est, quamvis non desint, qui in Gallæcia natum asserant. Medicinæ peritissimus evasit, sed non levem quoque gloriam sibi comparavit in philosophicis, circa quæ plurima vel nova, vel novo modo in lucem produxit, præsertim in opere, cui titulus: *Margarita Antoniana*, ubi non semel peregrinas invehit opiniones, et vitia peripateticæ philosophiæ, tunc per scholas grassantis, detegit atque reprehendit.

Satis notum est, hispanum hunc philosophum ante Cartesium docuisse, animantia bruta sensu carere, atque, ut habet Huetius, nemo doctrinam hanc vel tradidit apertius, vel fusius propugnavit, quam Gomezius Pereira. Quin et alia vel nova, vel noviter protulit, ut dixi ².

Valles (Franciscus), in oppido vulgo Covarrubias Dicecensis Burgensis initio sæculi decimi sexti natus, philosophiæ

¹ Quasdam, inquam, nempe, eas, quas D. Thomas cum aliis communes animæ conceptiones seu notiones appellare solet. Hinc existimo, falli P. Cuevas dum supponit, Morcillo docere, cunctas intellectuales notiones esse homini innatas, prout facile patebit ei, qui postrema capita operis Morcillo perlegere ac conferre velit.

² Quapropter non immerito Lampillas de nostro Pereira hæc scribit: "Después de Vives, y antes que los italianos Cardano y Bruno, abrió nuevo sendero a la filosofía el español Gomez Pereira. Él, ante el establecido imperio del Peripato, tuvo valor de publicar un nuevo sistema de física contrario al de Aristóteles. Sacudido el yugo no menor de los antiguos filósofos que de los médicos, se rebeló contra Aristóteles y Galeno: contra el primero en su libro, que, para honrar los nombres de sus padres, tituló *Antoniana Margarita*. En éste estableció nuevos principios opuestos a la materia y forma sustanciales, que hasta entonces dominaban en las escuelas. En él, muchos años antes que Descartes, quitó el alma a los brutos, convirtiéndolos en otras tantas máquinas privadas de sentido."

et medicinæ operam Compluti dedit, ac celeberrimus evasit medicus, quem idcirco Philippus Secundus primum medicum regiæ cameræ constituit. Medicinam publice Compluti docuit; eminuit tamen simul inter philosophos, egregiis conscriptis operibus, in quibus eclecticæ quodammodo philosophatur, nec raro ab opinionibus tunc temporis in scholis receptis secedit. Quin et occasione commentariorum, quæ in opera varia Galeni scripsit, erudite disserit de multis ad scientias physicas spectantibus. Scripsit, præter plura alia medica et philosophica, *Commentaria in quatuor libros meteororum Aristotelis—Octo librorum Aristotelis et Physica doctrina versio recens et commentaria—De his, quæ scripta sunt physice in libris sacris, sive de sacra philosophia liber singularis.*

Lagunas (Andreas) Segoviæ anno 1499 lucem aspexit. Salmanticæ et Parisiis philosophiæ atque medicinæ operam dedit; ubi, non iis tantum scientiis, sed linguæ græcæ peritissimus evasit, adeo ut valde juvenis, ac dum scholas adhuc frequentaret, *Physionomian* Aristotelis ex græco in latinum sermonem converterit. In Hispania, in Belgio, Metis, Colonia, Romæ, aliisque in locis, medicinam summo omnium plausu et honore professus est. Philosophicas, præsertim vero physicas scientias coluit ac non parum promovit, tam verbo quam conscriptis operibus, inter quæ postrema eminent: *Anatomica methodus seu de sectione humani corporis contemplatio.—De plantis*, versio, nempe, latina librorum Aristotelis, in quibus de plantis agit.—*De Virtutibus.—Dioscorides, circa materiam medicam et venena mortifera cum annotationibus.* Hosce postremum opus, præter observationes novas et utiles ad scientias physicas, ac præsertim ad botanicam spectantes, icones plurimas animalium et plantarum continet, ope ipsius Lagunæ adornatas ¹; quin et systema sexuale plantarum in eodem opere innuit et agnoscit.

¹ "Esta obra es, sin disputa, de gran mérito bajo todos conceptos... Está adornada con gran copia de láminas de vegetales y animales, y además hizo abrir en cobre hasta el número de 650 mucho

§ II

Philosophi hispani sæculo decimo septimo.

Præcipui nominis philosophi, qui in Hispania sæculo decimo septimo floruerunt, sunt Caramuel et Cardoso, de quibus ut quidpiam dicatur:

A) *Caramuel* (Joannes de Lobkowitz), Cartesii cœvus, atque cartesianæ philosophiæ accerrimus oppugnator. Postquam monasticum cucullum induit, litteris ac scientiis ardentissimo animo incumbens, omni disciplinarum genere enituit. Fuit etenim vastissimæ eruditionis, atque præstantissimi ingenii vir. Super hæc autem, infatigabili activitate præditus innumera pene conscripsit opera, in quibus de rebus fere omnibus disserit; nova quoad rem, sed multo magis quoad nomina et vocabula insectatur, quibus scholasticam philosophiam reformare atque nova ratione et methodo exponere aggressus fuit. Sed vero, imaginatione potius quam iudicii maturitate pollens, atque simul nimia et præcoci fecunditate, ut ita dicam, exhaustus, solida et permanentia perficere non potuit ¹.

antes que Fabio Columna, á quien Linneo dió la prioridad en este punto, ignorando que este honor se debe á Laguna.», Morejón, *Historia bibliogr. de la Medicina española*, t. II, página 265.

¹ De eo hæc, inter alia, habet De Gerando: "Lobkowitz promit de réduire, dans son cours de mathématiques, toutes les controverses logiques, physiques et mathématiques, à des questions qui pourraient se décider par la règle et le compas.

„Il distingua assez ingénieusement la logique de la pensée et la logique du langage; il montra que les prémisses, successives dans la seconde, sont simultanées dans la première; que le syllogisme, imparfait dans celle-ci, est complet dans celle là. Il promit une

Attamen de philosophia bene meruit, tum propter conscripta opera, in quibus non raro ingeniosa quædam et originalia reperiuntur, tum quia periculosa quædam placita Cartesii vehementer oppugnavit, tum demum quia infatigabili illa activitate scholasticam philosophiam reformare, perficere et instaurare studuit, eandem simul concutiendo et veluti a torpore excitando.

B) *Isaac Cardoso*, illustris medicus ac philosophus, qui sæculo decimo septimo scripsit *Philosophiam Liberam*, egregium sane opus, in quo, præter mirabilem eruditionem, quæ ibi offert, quidquid peregrini et curiosi Hervás, Feijóo et alii postea protulerunt, reperire licet, sicut etiam plurima ad medicinam, anatomiam et physiologiam spectantia. Tandem, philosophia quoque reperitur in laudato opere, cujus dogmata cum scholastica partim congruunt, ac partim discriminantur; prout agnosci potest ex his, quæ speciminis loco hic subjiciemus:

a) «Sunt atomi rerum principia, quia ex illis mixta componuntur, et in illa redeunt; secundo, quia ab illis oriuntur mixtorum proprietates, diverso modo, figura, situ ac dispositione iis principiis constitutis, quemadmodum ex litteris diversimode ordinatis ac dispositis innumerae prodeunt dictiones» ¹.

b) Non modo lux, sed et calor, frigus, siccitas ac cunctæ

méthode sévère, destinée à réprimer les abus des argumentations de l'école; une paralogique, qui devait faire disparaître les êtres de raison, pour ne leur laisser qu'une valeur nominale, une métalogue qui devait renfermer la doctrine des universaux et des prédicaments... Il annonça une histoire critique de la philosophie entière, dans laquelle devaient être jugés les philosophes de toutes les écoles et de tous les âges; il témoigna un dédain aussi général qu'absolu pour tout ce qui s'était fait avant lui; mais il disparut bientôt lui-même sans avoir laissé aucune trace, ayant tout agité, n'ayant rien créé.», *Histoire comp. des syst. de phil.*, t. I, cap. VII, pag. 306.

¹ *Phil. Libera*, lib. 1.º, quæst. 4.^a

«illæ, quæ dicuntur primæ qualitates, tenuissimæ substantiæ sunt; et perpetuæ, quæ suo accessu et recessu corpora immutant¹, accidentiaque etiam possunt vocari, quia mixtis et aliis corporibus accidunt; siquidem nomen accidentis muneris est, non naturæ.»

c) Anima sensitiva brutorum nihil est aliud nisi «pars illa ignea animalibus admixta, quæ, aliis elementis temperata, mirabiles edit operationes². Atque hinc colligimus, esse tenue corpus, «non vero formam illam peripateticam intelligibilem;» proinde dicendum, illam non esse corpori universo alligatam, sed uni præcipuæ parti insidere, reliquas vero suo natu vel motu vivificare: cor est illa pars nobilissima: «unde in animalibus perfectis cor est præcipua sedes animæ, in imperfectis vero est pars illa, quæ cordi correspondet»³.

d) Porro animæ vires seu potentiæ ab ipsa anima realiter non distinguuntur, sed sunt ipsa entitas animæ, quæ, «varias eliciens operationes, varia nomina sortitur»⁴.

e) Colores non insunt corporibus ipsis, sed sunt ipsa «lux reflexa, refracta ac disposita;» itaque, «accedente luce, colores oriuntur, abscedente, evanescent, ac in tenebris nulli sunt»⁵.

f) Equidem bruta «ad invicem loquuntur, proprios animi conceptus explicant, disciplinantur;» nihilominus, non nisi rationis umbram sortiuntur, operanturque prædicta, «non ex vero iudicio et discursu, sed naturæ instinctu dirigente»⁶.

g) «Profecto, duo sunt, quæ hominem reddunt admirabilem, ratio et manus, quibus supra omnes animantes excelsit; ratione, cœlestia contemplatur, orbes metitur, motus

¹ *Ibid.*, quæst. 5.^a

² *Ibid.*, lib. 5.º, quæst. 1.^a

³ *Ibid.*, quæst. 3.^a

⁴ *Ibid.*, quæst. 4.^a

⁵ *Phil. Libera*, quæst. 23.

⁶ *Ibid.*, lib. 5.º, quæst. 28.

observat syderum... ipsum Deum agnoscit, æternamque ejus felicitatem et beatitudinem spectat: manu, prodigiosa opera efformat, et quæ omnem excedunt laudem: ratio est ars artium, et ante omnes artes; manus est organum organorum, et ante omnia organa, quibus meditando et operando miracula patrat naturalia»¹.

h) Difficillimum quidem habetur assignare tempus, quo anima intelligens corpori adveniat; ast «probabilius nobis videtur et verisimilius, animam ingredi tribus primis diebus conceptionis;» nec intelligibilem animam præcedit in fœtu anima alia, vel vegetativa, vel sensitiva².

i) Animam rationalem esse incorpoream et spiritualementiam, constat, tum quia universalialia intelligit; tum quia «intellectio est diversa ab imaginatione et phantasia, quæ in brutis etiam reperitur;» tum quia «intellectus suam intellectionem cognoscit et supra seipsum reflectitur;» tum demum, quia intellectus «objectum est verum seu ens, quod omnia comprehendit: ad cognoscendum omnia est capax intellectus, facultates vero corporeæ ad certa organa et determinata genera limitatæ sunt»³.

j) Itaque, rationalis «anima neque est corporea, neque particula Dei, neque per traducem fit; non est de natura Angelorum, neque supra illos eminens, neque creatur ab aliqua intelligentia, neque ante corpus creata, neque ex anima mundi deducitur atque in illam postea transfusa, neque unica tantum in specie humana, neque composita ex parte corporea et immateriali; sed est substantia mirabilis, incorporea, indivisibilis, intelligens, immortalis, imago Dei, a quo fuit creata ex nihilo, libera, suæ felicitatis architectrix, suæ miseris auctor»⁴.

k) Hujus porro «animæ immortalitas animis nostris

¹ *Ibid.*, lib. 6.º, quæst. 1.^a

² *Ibid.*, quæst. 8.^a

³ *Ibid.*, quæst. 76.

⁴ *Phil. Libera*, lib. 6.º, quæst. 76 in fine.

tamquam primum principium generalisque notio insidet»¹.

l) Peculiares vires seu facultates rationalis animæ sunt intellectus et voluntas, hæc tamen «excellit supra intellectum, eoque nobilior existit. Porro, intellectus unicus existit, nec aliis indiget speciebus intelligibilibus; unde explenda Aristotelis sententia de intellectu agente et possibili»².

m) Physionomia est, «ars, quæ ex signis exterioribus internas affectiones investigat. Subjectum est homo, finis, detegere hominum inclinationes. Judicium sumitur in physionomia, vel quatenus signum aliquod ad similem affectionem refertur, vel per analogiam ad animal, vel potius quia fere semper in hominibus talis nota invenitur, qualis significatio ostendit. Verum, ut ait Aristoteles, non est fidendum unico signo, quod fallit sæpe, sed conjectura prædicationis debet sumi ex plurium signorum collectione»³.

Præter exposita, *Philosophia Libera* nostri Cardoso continet specialem tractatum vel dissertationem circa Deum divinaque attributa, de quibus integro libro septimo egregie simul atque solide disserit ad mentem D. Thomæ et philosophiæ scholastico-christianæ.

§ III

Philosophi hispani sæculo decimo octavo.

Feijóo (Benedictus Hieronymus) apud oppidum Casdemiro in Gallæcia anno 1676 natus, Oveti vero 1764 mortuus est. Scripsit *Cartas Críticas*, atque *Teatro Crítico*; quæ in operibus, inter alia, docet: 1.º prima corporum principia esse elementa simplicia, ex quibus inextensis extensio oriri potest; 2.º belluas ratiocinio pollere, ita ut hominis definitio, qua *animal rationale* dicitur, brutis quoque congruat; 3.º dari in

¹ *Ibid.*, quæst. 77.

² *Ibid.*, quæst. 79.

³ *Ibid.*, quæst. 73.

homine peculiarem sensum a reliquis revera distinctum, quo tempus sentit.

Character generalis ejus philosophiæ hisce continetur: 1.º notiones ontologicas, metaphysicas, methodum deductionis parvi pendere; 2.º cum Bacone et Cartesio Aristotelis methodum et doctrinam rejicere, ac observationi et experientiæ externæ fere unice insistere; 3.º proclivitas quædam ad insolita et paradoxa.

Heróas et Panduro (Laurentius), Societatis Jesu eximius scriptor, qui, sub Carolo III in exilium cum sociis actus, Hispaniæ gloriam litterariam apud externas gentes promovit et auxit. Si excipias ejus sententiam de anima perpetuo cogitante, ejus doctrina satis congruit nec vix differt a philosophia scholastica. Ejus opera, præsertim ea, quæ *Historia del hombre* atque *El hombre físico* audiunt, non pauca curiosa et erudita continent.

Piquer (Andreas), sæculi decimi octavi insignis medicus simul ac philosophus, apud hispanos quodammodo philosophiam evulgavit atque publici juris fecit, conscriptis operibus idiomate patrio. Præcipua capita circa philosophiam ejusdem sequentibus continentur.

a) Homo ex corpore et rationali anima coalescit. Hæc porro anima est substantia spiritualis, indivisibilis, immortalis, sed tamen corpori adeo intime conjuncta, ut uterque ab invicem dependeant quoad operationes in vita præsentis.

b) Cunctæ hominis actiones ab anima oriuntur tamquam a principio et causa principali; ita tamen ut ipsarum quædam cum dependentia et influxu corporis exercentur; quædam vero propriæ sint solius animæ, cui *specialiter* insunt¹.

¹ «El alma es á la verdad la causa principal de todas las acciones; pero se diferencian entre sí (las acciones corporales y las espirituales), porque las primeras se ejecutan por disposición del cuerpo, y las segundas *especialmente* existen en el alma... *pensar* y *querer* son acciones espirituales propias del alma., *Log.*, cap. 1.

c) Quatuor sunt potentia^æ seu facultates animæ rationalis: *Facultas sensitiva*, cujus proprius actus est sensatio sive perceptio objectorum sensibilium; *Phantasia* vel *imaginatio*, cujus proprius actus est *imago* sive phantasma; *Ingenium* sive facultas combinandi, *jungendi* et *disjungendi* imagines objectorum externorum, atque ipsius actus sunt propositio et ratiocinium; *Judicium*, cujus munus est agnoscere et judicare rectitudinem, ordinem, veritatem et falsitatem actuum aliarum trium facultatum; alio nomine *ratio* nuncupatur. Porro imaginari inter actus proprios et speciales animæ connumeratur¹, non secus ac discurrere et judicare.

b) Idea nihil est aliud quam imago seu representatio objectorum in phantasia et per phantasiã; igitur, nullæ existunt ideæ innatæ, sed omnes ope sensuum producuntur, nec aliud est in homine *innatum* nisi potentia^æ, quibus ideæ et actus intellectuales producuntur. Quapropter verum est effatum illud: *nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in sensu*.

e) Nihilominus, homo sui compos ideam et notionem innatam et connaturalem Divinitatis habet².

f) Inest omnibus hominibus naturalis inclinatio et desi-

¹ "El imaginar, discurrir, juzgar... son acciones propias del alma.,, *Loc. cit.*

² "Han hecho, pues, los hombres estas cosas siguiendo la idea y noción innata, que tienen dentro de sí mismos, de la existencia de la Divinidad.,, por eso debe ponerse entre las innatas y connaturales en el hombre.,, *Filos. Moral.*, lib. 1.º, cap. 1.

Nihilominus, verbis hisce Piquer probabiliter significare solum vult, notionem Dei esse innatam, non ad sensum eorum, qui ideas innatas admittunt et tuentur, sed quatenus sufficit, quilibet rationis vel imperfectus usus ad eam detegendam, ad eum sensum, quo D. Thomas ipseque Piquer prima principia innata seu connaturalia homini appellant. Quod confirmatur ex eo, quod ibidem immediate subdit: "Al modo que no hay ninguna nación ni pueblo que no coozca ser imposible que una cosa sea á un mismo tiempo y no sea.,,

derium possidendi summum bonum: hoc autem summum bonum, quod homines appetunt, est ipse Deus.

g) Nequit homo veram felicitatem in hoc mundo obtinere, nisi quatenus ea operatur et exequitur, quæ sunt media apta ad æternam beatitudinem obtinendam, ad cujus assecutionem maxime expedit, præter alia, ut homo seipsum cognoscat.

h) Jus naturæ definiri potest: *Complexus legum generalium in universa natura humana, quatenus dictant, ope rectæ rationis, conformitatem, quam hominis actiones habere debent cum consecutione veræ felicitatis*.

i) Operationes, non solum physiologicæ, sed etiam morales hominum, non parum pendent ex temperamento et dispositione corporis humani; sed tamen influxus iste ope voluntatis liberæ dominari potest.

De pluribus aliis ad philosophiam moralem spectantibus solide simul ac erudite disserit, præsertim vero de officiis hominum, tam privatorum, quam auctoritate publica polentium¹.

¹ Dum de officio Principum erga subditos agit, hæc, inter alia, scribit: "Para practicar el Príncipe la ley general, á que está obligado de procurar la felicidad y utilidad de los súbditos, es preciso que en el gobierno del Estado guarde constantemente la máxima de no vulnerar jamás el derecho natural de sus vasallos, ni oponerse en ninguna de sus deliberaciones al Derecho de gentes." *Filos. Moral.*, lib. 3.º, pag. 585, edic. 1855.

Profecto, si hodierni gubernantes hanc regulam ad praxim reducerent, subditi et populi vera libertate gauderent, quin idcirco pax, securitas civium et ordo publicus periclitarentur.

Optandum quoque, ut præfati gubernantes præ oculis haberent, quod idem Piquer, post pauca, scribit: "Descendiendo á lo particular, la primera cosa que debe cuidar el Príncipe es la religión en sus reinos, porque nada conduce tanto á la pública tranquilidad del Estado y seguridad del Príncipe como la uniformidad de religión en los vasallos, y que ésta sea santa, verdadera y pura... Ya hemos

Observatio:

Ex nunc expositis atque ex his, quæ in conscriptis operibus habet Andreas Piquer, colligere licet, ejus philosophiam eclecticismum quemdam involvere et constituere ¹.

demostrado que sola la Religión cristiana es santa, verdadera y pura, y tan demostrable es como las verdades más evidentes de la Geometría, que la verdadera Religión de Jesucristo solamente es la Católica Romana: conque el Príncipe ha de procurar que ésta se promulgue en sus reinos, y se guarde en todos sus domicilios con inviolable santidad y pureza.

¡Qué infeliz sería el Estado donde los habitadores ni tuviesen segura la vida, ni la honra, ni la hacienda; donde los malos oprimiesen á los buenos, y donde no se hallase la justicia, la concordia y la caridad!... Pues cosa clara es que nada conduce tanto á mantener y fomentar entre los hombres esas virtudes, como la verdadera Religión de Jesucristo, la cual mira en todo á procurar el bien universal y particular de las gentes, y hacer á los hombres justos, benéficos y obedientes á su Príncipe.“ *Ibid*, pag. 587 et 588.

¹ Ut alia prætermittamus, aperte id ipsum colligitur ex opere, cui titulus: *Discurso sobre la aplicación de la filosofía á los asuntos de Religión*, in cuius prologo hæc scribit: “Antes de todo, queremos prevenir que no sólo es conducente, sino utilísimo, el que la juventud que haya de dedicarse al estudio de la Religión aprenda primero la filosofía aristotélica, que se enseña en las Escuelas, y vea el modo justo con que se aplica á las cosas teológicas, porque esto le servirá de cimiento para internarse en el estudio de la Religión, según todos los ramos y extensión de ella. El haber servido la filosofía aristotélica á la teología por el espacio de cinco siglos inconcusamente; el haber seguido este rumbo muchos hombres santos, doctos y piísimos, con fruto manifiesto de la Iglesia, pide de justicia, no sólo que no se desprecie este enlace, como temerariamente hacen algunos, sino que la juventud procure instruirse de este modo con fundamento. Mas una vez enterada de estos principios que le sirven de basa, conveniente puede ser también que vea toda suerte de filosofías, y escoja las verdades que hallase en ellas para ilustrar las de la Religión; porque además de que la verdad no está vinculada á un sistema filosófico, podrá así combatir más fácilmente

Revera enim, quoad dogmata præcipua metaphysicæ, logicæ et moralis, cum Scholasticis, præsertim vero cum D. Thoma consensus; ast vero quoad physicam, scientias naturales et psychologiam, non raro ab iisdem magis aut minus recedit, sicut contingit quoad principia prima corporum, seu theoriam materiæ et formæ substantialis, quam rejicit; quoad enumerationem et naturam facultatum animæ; quoad munera et actus earundem; quoad notionem vel significationem ideæ innatæ.

Ad sensismum quoque non nihil accedere videtur, quatenus actum imaginandi connumerat inter actiones spirituales, proprias et speciales animæ, non secus ac intelligere et velle.

Ferdinandus Ceballos, ordinis Sancti Hieronymi monachus, qui in opere, cui titulus: *La falsa filosofía, crimen de Estado*, recentium philosophorum impia et absurda dogmata solide atque egregie convellit.

Jovellanos (Gaspar Melchior) anno 1744 Gegione apud Astures nascitur, atque post varias vitæ, tum faventes, tum adversas vicissitudines, vitam cum morte commutavit anno 1811. Quamvis philosophiam speciatim et data opera non docuerit, eam tamen coluit atque ex parte evulgavit in quibusdam ex suis conscriptis operibus. Ethicam et jus naturæ, præ cæteris philosophiæ partibus, coluit et commendavit, atque de eisdem solide disserit ad normam et dogmata philosophiæ christianæ ¹. Quapropter falluntur vehementer, qui eum traducunt tanquam scriptorem minus catholicum aut impiis philosophis sui sæculi faventem ².

los errores de cualquiera filosofía de que éstos dimanen, ó con quien tengan manifiesta conexión.„

¹ Vid. ejusdem opus *Tratado teórico-práctico de enseñanza*, ubi de ethica, de lege naturæ, de Summo Bono, de ultimo hominis fine, de officii hominis erga seipsum, erga alios et erga Deum, scientifice disserit, simulque doctrinam Hobbes, Spinozæ, Helvetii et aliorum similium refellit.

² Vid. Laverde, *Ensayos criticos*, pag. 394 et seq., ubi opti-

Quod attinet ad philosophiam speculativam, Jovellanos eclectismum quemdam consecatur, nulli determinato systemati adhærens. Ad sensualismum tamen vergit, cui nimis accedit: 1.º dum docet, res, quæ existunt, ac proinde substantias, nobis nihil aliud esse nisi complexum vel collectionem qualitatum, quas unice in rebus percipimus¹; quod sane affinitatem habet cum doctrina lockiana circa ideam substantiæ; 2.º dum statuit, cunctas hominis ideas vel ex sensatione, vel ex reflexione originem ducere²; quæ mehercle est ipsamet Locke theoria circa originem idearum.

Fatendum proinde, hispanum scriptorem non satis sibi constare in re hac, atque contradictoria quodammodo docere, dum in logica vel idealogia sensualismo accedit, simulque in ethica spiritualismo puro adhæret, philosophos et theorias sensualistas rejiciendo et oppugnando.

§ IV

Philosophi hispani sæculo decimo nono.

Missos facientes nostri sæculi philosophos, qui vitam adhuc apud nos degunt, quidpiam tantum proferre libet de his, qui e vita jam migrarunt³. Inter quos tamquam insigniores merito habentur:

me ostendit orthodoxiam doctrinæ, tam philosophicæ, quam politicæ, Jovellanos.

¹ "Las qualidades de las cosas son todo lo que podemos percibir en ellas.", *Tratado del Anál. del Disc.*

² "Todas nuestras ideas proceden de la sensación, ó de la reflexión: de la sensación cuando las percibimos por medio de los sentidos, y de la reflexión cuando el alma se para á considerar sus propias operaciones.", *Ibid.*

³ Nihilominus, inter hispanos philosophos, qui adhuc vitam apud nos agunt, specialem mentionem meretur Campoamor, qui in opere, cui titulus: *Lo absoluto*, tam sensualismum et pantheismum, quam etiam psychologismum cartesianum vehementer op-

Balmes (Jacobus), insignis nostri sæculi philosophus Ausonæ in Catalaunia natus. Præter *Philosophiam elementariam*, *Criterion*, et alia quædam, in lucem edidit egregium opus inscriptum: *Filosofia Fundamental*, in quo subtiliter simul et solide præcipua philosophiæ rationalis dogmata evolvit, simulque criticismum et pantheismum recentium germanorum refellit. Balmes philosophia satis congruit cum philosophia D. Thomæ, a qua vix quoad rem discriminatur, nisi 1.º dum evidentia et sensuum criteria nimis subjectiva efficit, simulque nimiam, seu potius exclusivam vim concedit instinctui intellectuali quoad veritatem objectivam acquirendam; 2.º dum docet, existentiam ab essentia realiter non distingui in rebus creatis; 3.º dum docet, brutorum animam esse substantiam spiritualem, simplicem et completam vel subsistentem, quæ sola annihilatione perire potest; 4.º dum rejicit theoriæ intellectus agentis et possibilis, atque ideas intellectuales cum perceptione identificat.

Donoso Cortés seu marchio de Valdegamas, cujus opus: *Ensayo sobre el Catholicismo, el Liberalismo y el Socialismo*, non philosophiam proprie acceptam, sed potius doctrinam politico-socialem continet, quod quidem opus profunditatem et veritatem præ se fert, utpote catholicæ fidei innixum et consentaneum. A veritate tamen aberrat atque scepticismo viam sternit, dum docet, soli catholicæ Ecclesiæ competere jus et vim pertingendi ad veritatis certam et indubiam affirmationem. Quapropter etiam scholæ traditionalistarum non

pugnat, atque egregie convellit. Præcipua tamen ratio, propter quam specialem memoriam apud nos meretur, est, quia in laudato opere originalitatem præ se fert atque ostendit, præsertim quoad originem et genesim idearum et scientiarum, quin idecirco lædat jura fidei seu doctrinæ catholicæ. Qua sane in re discriminatur a plurimis cœvis philosophis Hispaniæ, quorum maxima pars nescit de philosophicis scribere, nisi magis aut minus exsuscitando placita et errores, vel sensismi, vel eclectismi cousiniani, vel pantheismi germanici. Quod si aliquando originalitatem vult affectare, nescit id peragere, nisi aut inepta, aut heterodoxa proferendo.

parum favet, quatenus humani intellectus vires pro veritate acquirenda ad exaggerationem usque imminuit post peccatum et propter peccatum. Scribit enim, præter alia: «Si intellectus hominis est fallibilis quia infirmus vel sanciatuſ existit, nunquam certus esse potest de veritate eo ipso quod est fallibilis; si nunquam certus esse potest de veritate quia est fallibilis, hæc incertitudo essentialiter inest omnibus hominibus; si hæc incertitudo essentialiter invenitur in cunctis hominibus, sive collective sive disjunctim spectatis, omnes hominum affirmationes et negationes sunt contradictoriæ ex terminis, quoniam necessario sunt incertæ»¹.

Observatio in philosophiam hispanorum:

Ex his, quæ circa patrios philosophos, non tam exponere quam delibare et innuere datum est, pronum est colligere, hispanam philosophiam tamquam tesseram propriam sibi vindicare *unitatem cum varietate* seu libertate: quandoquidem, et fundamentalia philosophiæ dogmata, quæ deserere nequeunt, nisi ratio et fides deserantur, constanter retineturque; et simul offert maximam opinionum et sententiarum varietatem, salva præfata unitate fundamentali. Igitur, turpiter errant, qui philosophiæ hispanicæ aut existentiam, aut propriam notam inficiantur. Utique hæc philosophia nec rationalismo, nec materialismo, nec pantheismo infecta existit, nec proinde originalitatem (venia sit verbo) erroris habet, sed solam originalitatem veritatis, eam, scilicet, quam permittunt naturalis ratio, communis sensus et Catholica fides. Ergo philosophia hispana, nec doctrinæ

¹ En ejus verba ad litteram: «Si el entendimiento del hombre es falible porque está enfermo, no puede estar nunca cierto de la verdad, porque es falible; si no puede estar nunca cierto de la verdad porque es falible, esa incertidumbre está de una manera esencial en todos los hombres, aislados ó juntos: todas sus afirmaciones y todas sus negaciones son una contradicción en los términos, porque han de ser forzosamente inciertas.», *Ensayo sobre el Catol., el Lib. y el Social.*, lib. 1.º, cap. III.

præstantiam, nec sententiarum varietatem, nec veram originalitatem spectat aut desiderat, sed virum litteris et amore patrio pollentem, qui ejusdem historiam conscribat. Qua in re optamus profecto, ut incitamentum, opem et auxilium ferant, qui rempublicam moderantur.

ARTICULUS DECIMUS.

Philosophia socialismi.

Surrexit postremis temporibus schola, quæ pantheismi et materialismi dogmata sociali ac civili hominum vitæ applicans, societatis ac religionis fundamenta ipsa convellit, unde et *Socialismus* vel etiam *Communismus* audit. Inter plurimos scholæ hujus fautores, eminent Saint-Simon, qui peculiarem scholam pluresque discipulos post mortem¹ reliquit; *Carolus Fourier*, *Besantii* in Galia natus; *Robertus Owen*, anno 1771 in Anglia natus, ac tandem *Proudhon* nobis coævus, qui socialismum cum atheismo conjunxit. Generalia ac præcipua socialismi dogmata sic se habent:

a) Quoniam experientia compertum est, maximam partem hominum, qui socialem vitam nunc agunt, miseria, doloribus ac ærumnis premi, colligere licet, præposteram ac defectuosam esse societatis actualis constitutionem, nec præfatis malis aliter remedium posse afferri, nisi vetus societas funditus subvertatur, novaque constituatur.

b) Atque ut nova ista societas malis et ærumnis hominum remedium afferat, viamque in posterum eisdem occlu-

¹ Præcipui enumerantur *Olindus Rodríguez*, *Comte*, *Bazard*, *Enfantin*, *Leroux*, *Reynaud*. In extremo agone positus *Saint-Simon* anno 1825, hæc postrema verba protulit: *L'avenir est à nous.* „Cum septendecim esset annorum, jam tum præcipiebat domestico, ut eum a somno quotidie excitaret verbis hisce: *«Levez-vous, monsieur le Comte; vous avez des grandes choses à faire.»* Vid. *Reybaud, Etudes sur le Reform.*, t. 1, pag. 75.

dit, opus est, ut hisce fundamentis tamquam supremis legibus innitatur: 1.º «Homines cuncti perfecta gaudent æqualitate, nec aliud discrimen inter ipsos agnoscendum, nisi discrimen sexus et ætatis;» 2.º «omnes hominis facultates, vires et inclinationes, æque legitimæ sunt in se ipsis, bonæ atque divinæ, nec proinde ullatenus coercendæ.»

c) Ergo e medio tollere oportet quicquid aut applicationem principii æqualitatis, aut prædictarum virium et inclinationum evolutionem satisfactionemve, impedit aut quomodolibet coercet.

d) Ergo delere oportet e societate: 1.º auctoritatem publicam; 2.º dominium proprietatis; 3.º jus hereditarium; 4.º matrimonium seu proprietatem uxoris; siquidem hæc omnia et alia, quæ ex iisdem emanant, libertatem agendi uniuscujusque hominis, atque evolutionem et satisfactionem virium et passionum naturalium præpediunt, eaque ratione sunt origo ærumnarum, dolorum, miseriæ et cunctorum malorum, quæ hominem in actuali societate affligunt.

Præter hæc veluti communia fautorum socialismi dogmata, quisque sua habet speciatim paradoxa et impia. Sic, ex. gr.,

A) *Saint-Simon*: 1.º adhæret pantheismo, dum prædicat, omnia cum Deo identificari¹, atque hominem Dei vitam vivere; 2.º infernum, paradysum, redemptionem, aliaque catholicæ Religionis dogmata, ut meras allegorias esse habenda.

B) *Fourier* docet: 1.º naturam ex tribus principiis coalescere, quorum primum est *Deus*, alterum *materia*, tertium vero *justitia* seu *mathematica*; 2.º mundum esse anima præditum, omnesque planetas anima ac intelligentia gaudere; 3.º rationalem hominis animam esse particulam animæ planetæ illius, cujus est incolæ, ac post mortem metempsychosi variisque transmigrationsibus subijci in diversis planetis.

¹ "Dieu, inquit ille, est tout ce qui est, tout est en lui. Chacun de nous vit de sa vie, et tous nous communions en lui, car il est tout ce qui est", Apud *Reybaud*, *Op. cit.*, t. I, pag. 167.

C) *Owen* fatalismo adhæret, omnemque distinctionem inter bonum et malum morale e medio revera tollit.

D) *Proudhon* tandem, ut satis notum est, docet: 1.º proprietatis dominium ordini morali essentialiter adversari¹; 2.º Deum vel non existere, vel non aliud esse nisi stultitiam et malum ipsum².

Cæterum, horribiles hujusmodi blasphemiarum proudhonianæ nihil aliud revera sunt quam consecraria legitima rationalismi, ac præsertim pantheismi scholæ hegelianæ, quarum conclusionem præmissas statuit³.

ARTICULUS UNDECIMUS

Philosophia Spiritismi

Ex his, quæ in cosmologia circa magnetismum disseruimus, liquet satis, hujus præcipuam et veluti transcendentalem phasim et manifestationem esse spiritismum, ex quo magna pericula Christi fidelibus ac Religioni catholicæ imminet, præsertim ex eo quod spiritismi asseclæ imperitos vulgi homines ipsosque semisapientes decipiant ac in errorem mittant sub specie boni, dum, nempe, prædicant et asserere non verentur, spiritismum continere et exprimere

¹ "La propriété, inquit ille in opere, cui titulus: *Philosophie de la misère*, par principe et par essence, est immorale.."

² "Car Dieu, s'il existe, est essentiellement hostile à notre nature, et nous ne relevons aucunement de son autorité... Dieu c'est sottise et lâcheté... Dieu c'est le mal..", *Op. cit.*

³ Unde merito *Lupus*: "Proudhon proclama sobre los tejados lo que sus correligionarios se dicen al oído; saca á pública plaza la conclusión de las premisas sentadas por otros... Existe, pues, hoy una secta de ateos, hija del racionalismo filosófico. Ya hemos visto en Feuerbach la doctrina de sus jefes en Alemania..", *Le Traditionalisme et le Rationalisme*, t. III, pág. 830.

veram doctrinam Religionis Christi, cujus est veluti evolutio et complementum ¹.

Nihil ergo catholico philosopho magis expediens ac necessarium pro vera Religione tuenda, quam spiritismi dogmata præcipua dignoscere, quæ quidem sic se habent:

a) Deus, suprema intelligentia et causa prima omnium rerum, creavit materiam, qua constituuntur varii mundi, qui existunt, quorum unus est tellus, quam nos incolimus; etenim, præter istum, existunt alii mundi, et superiores seu nobiliores, et inferiores, quorum quisque proprios ac sibi respondententes incolas habent.

b) Creavit simulque plurima entia intelligentia prædita, quæ *spiritus* dicuntur; qui quidem ex se, vel dum creantur, nec boni, nec mali sunt, immo vero, initio nec voluntatem propriam, nec sui perfectam conscientiam obtinent, ast progressu temporis evolvuntur ope boni vel mali usus liberi arbitrii.

c) Ejusmodi spiritus sibi conjunctum habent corpus typicum formæ humanæ, ex fluido æthereo imponderabili et subtilissimo constans; quod quidem corpus spiritum inseparabiliter ac omni in statu comitatur, illudque idcirco *perispiritus* (*perisprit*) nuncupatur. Hi porro spiritus, dum humana corpora non informant, per spatium discurrunt et errant celeritate fulguris.

d) Ut intellectualiter atque moraliter evolvi ac perfici queant, *incarnari* indigent per unionem cum corpore humano; atque spiritus sic incarnati humanitatem constituunt,

¹ Hinc Allan Kardec, unus e præcipuis spiritismi adseclis, qui eundem multis conscriptis libris et ephemeribus propagare conatur, hæc, inter alia, scribit: "El espiritismo... dice en términos claros y sin equívocos lo que Cristo dijo en parábolas; explica las verdades desconocidas ó falsamente interpretadas... Viene á establecer entre los hombres el reino de la caridad y de la solidaridad anunciada por Cristo. Moisés aró; Cristo sembró; el espiritismo viene á recoger." *Le Spiritisme a sa plus simple expres.*, pág. 21-22.

quæ tum planetam nostrum, tum alios mundos inhabitat ¹.

Duratio, natura et condiciones harum incarnationum, varia sunt pro varietate meritorum cujusvis spiritus; nam qui seipsos perficere student, et bene agunt, transeunt ad alium mundum superiorem, in quo iterum incarnati feliciorum vitam agere possunt ac seipsos amplius intellectualiter et moraliter perficere. Contra, qui libero arbitrio male usi sunt, post mortem vel ad ignobiliorem mundum, vel ad infeliciorem incarnationem rediguntur, ut pœnas luant sceleris admissi.

e) Dum ergo apud nos videmus homines miseria, doloribus, stultitia vel aliis ærumnis oppressos, existimare debemus, ejusmodi mala esse punitiones pro peccatis, defectibus et iniquo usu liberi arbitrii in præcedenti incarnatione.

f) Igitur, culpæ, quas spiritus admisit in priori aliqua incarnatione, et pro quibus nunc vel in sequentibus incarnationibus punitur sive per pravas naturæ inclinationes, sive per mala alia, constituunt verum *originale peccatum* ².

g) Ex quo ulterius infertur, verum purgatorium esse ipsam nostram tellurem et mundos alios ³, in quibus spiritus seu hominum animæ pro culpis sub alia incarnatione admissis expiationi pœnali subjiuntur, idque per pœnas naturæ et conditioni culparum respondententes ⁴.

¹ "Les esprits incarnés constituent l'humanité, qui n'est point circonscrite à la terre, mais qui peuple tous les mondes disséminés dans l'espace." Allan Kardec, *Op. cit.*, pag. 16.

² "Les mauvais penchants naturels sont les restes des imperfections de l'esprit... sont aussi les indices des fautes qu'il a commises et le véritable péché originel. A chaque existence il doit se laver de quelques impuretés." *Ibid.*, pag. 19.

³ "La terre est un des lieux d'exil et d'expiation, un purgatoire pour les esprits, etc." Kardec, *Introduction à la connaissance du monde invisible par les manifestations des Esprits*, cap. III, pagina 978.

⁴ "Les études spirites nous montrent, en effet, que plus d'un homme né dans la misère a été riche et considéré dans une exis-

h) Similiter non aliud admittere oportet infernum nisi relativum, hoc est, majorem aut minorem durationem pœnarum et expiationis pro peccatis¹; siquidem spiritus vel anima semper pœnitere potest ac per successivas et varias incarnationes seipsam purgare et perficere.

i) Dum homo moritur, perit quidem corpus humanum terrestre, sed anima vel spiritus secum fer *perispiritum* seu corpus illud æthereum, quo per spatium errat, in locis sibi dilectis immoratur pro libitu, ac cum hominibus loquitur et communicat, dum evocatur mediis, quibus spiritismus utitur².

j) Nihilominus, post mortem præfatam, et post longius aut brevius tempus, spiritus, nisi ad apogœum perfectionis et

tence antérieure, mais qu'il a fait un mauvais usage de la fortune que Dieu lui avait donnée à gérer; que plus d'un qui est né dans l'abjection a été orgueilleux et puissant, et qu'il a abusé de son pouvoir et opprimé le faible., Kardec, *Ibid.*, pag. 164.

¹ "Dieu, étant souverainement juste et bon, ne condamne pas ses créatures à des châtimens perpétuels pour des fautes temporaires; il leur offre en tout temps les moyens de progresser et de réparer le mal qu'elles ont pu faire... L'éternité des peines doit aussi s'entendre dans le sens relatif, et non dans le sens absolu., Kardec, *Le Spiritisme a sa plus... etc.*, pag. 18.

² "Pendant la vie, l'esprit tient au corps par son enveloppe semimatérielle ou périsprit; la mort est la destruction du corps seul et non de cette seconde enveloppe, qui se sépare du corps quand cesse en celui-ci la vie organique., *Le Livre des Esprits*, libro 2.º, cap. 11.

"Il y a donc le monde corporel, composé des esprits incarnés, et le monde spirituel, formé des esprits désincarnés. Les êtres du monde corporel, par le fait même de leur enveloppe matérielle, sont attachés à la terre ou à un globe quelconque; le monde spirituel est partout, autour de nous et dans l'espace... au lieu de se traîner péniblement sur le sol, franchissent les distances avec la rapidité de la pensée. La mort du corps est la rupture des liens qui les retenaient captifs., Allan Kardec, *La Justice divine selon le Spiritisme*, part. 1.^a, cap. III.

felicitatis jam pervenerit, iterum incarnatur sive in eodem, sive in altero mundo¹, juxta merita vel demerita ejusdem in priori incarnatione².

k) Itaque, angeli, dæmones et animæ rationales sunt ipsimet spiritus præfati, solumque discriminantur, diversaque nomina sortiuntur, quatenus diversis gradibus boni et mali usus voluntatis, meriti et demeriti, progressus intellectualis et moralis, subsunt: unde spiritus illi, quos *angelos* nuncupamus, sunt ipsæ hominum animæ, dum seu quatenus ad summum progressus gradum, seu ad ultimam perfectionem et spiritualitatem deveniunt³.

¹ "Nos différentes existences corporelles s'accomplissent elles toutes sur la terre?

—Non pas toutes, mais dans les différents mondes: celle d'ici bas n'est ni la première ni la dernière, et c'est une des plus matérielles et des plus éloignées de la perfection.

L'âme... peut revivre plusieurs fois sur le même globe, si elle n'est pas assez avancée pour passer dans un monde supérieur.

—¿Ainsi nous pouvons reparaître plusieurs fois sur la terre?

—Certainement.

—¿Pouvons-nous y revenir après avoir vécu dans d'autres mondes?

—Assurément; vous avez déjà pu vivre ailleurs et sur la terre."

Le Livre des Esprits, lib. 2.º, cap. IV.

² "Dans l'intervalle des existences corporelles, l'esprit rentre pour un temps plus ou moins long dans le monde spirituel, où il est hereux ou malheureux, selon le bien ou le mal qu'il a fait." Kardec, *La Justice divine selon le Spiritisme*, part. 1.^a, cap. III.

³ "Selon le spiritisme, ni les anges ni les démons ne sont des êtres à part: la création des êtres intelligents est une, Unis à des corps matériels, ils constituent l'humanité, qui peuple la terre et les autres sphères habitées; dégagés de ce corps, ils constituent le monde spirituel ou des esprits, qui peuplent les espaces... Depuis l'instant de leur formation, ils progressent soit à l'état d'incarnation, soit à l'état spirituel; arrivés à l'apogée, ils sont *purs esprits* ou *anges*, selon l'appellation vulgaire." Kardec, *Ibid.*, cap. X.

l) Igitur, absurdum est dicere, vel speciem humanam initium habuisse ex uno homine, vel Adamum primum hominem extitisse; quinimmo probabilius est, Adamum Sacrae Scripturae nihil esse aliud quam mythum praecedentium aetatum vel temporum ¹.

m) Potius ergo dicere oportet, spirituum seu animarum seriem esse infinitam et aeternam, saltem ex parte initii; quandoquidem Deus ab aeterno et continuo creat, atque ab aeternitate angeli extiterunt ²: unde tempus revera initium non habuit, est enim infinitum, non secus ac spatium ³.
Observatio:

Nemo non videt, spiritismi doctrinam in mentem revocare dogmata quaedam philosophica Platonis et Origenis, quae quidem dogmata ita evolvit et applicat, ut, sub specie melioris interpretationis doctrinae a Christo traditae, catholicam Religionem penitus subvertat.

Cæterum, catholicus philosophus facile spiritismi philosophiam oppugnavit, ac ex audientium corde et animo evel-

¹ "L'espèce humaine a-t-elle commencé par un seul homme?"

—Non; celui que vous appelez Adam ne fut ni le premier, ni le seul qui peupla la terre.

L'homme dont la tradition s'est conservée sous le nom d'Adam, fut un des ceux qui survécurent, dans une contrée, après quelques-uns des grands cataclysmes qui ont à diverses époques bouleversé la surface du globe, et il est devenu la souche d'une des races qui la peuplent aujourd'hui. . . Quelques-uns considèrent, et cela avec plus de raison, Adam comme un mythe ou une allégorie personnifiant les premiers âges du monde." *Le Livre des Esprits*, lib. 1.º, cap. III.

² "Dieu a créé de toute éternité, et il crée sans cesse... De toute éternité il y a donc eu des anges ou purs esprits; mais leur existence humanitaire se perdant dans l'infini du passé, c'est pour nous comme s'ils eussent toujours été des anges." Allan Kardec, *La Just. div.*, etc, *Ibid.*, cap. IX.

³ "Le commencement du temps ne peut s'entendre que de l'éternité écoulée, car le temps est infini, comme l'espace; il n'a ni commencement ni fin." *Ibid.*

let, si semel edixerit et ostenderit, eam non alio fundamento inniti nisi mendacium spirituum superstitione evocatione, nec aliud fere continere nisi affirmationes prorsus gratuitas.

ARTICULUS DUODECIMUS

Materialismus recentior et Darwinismus.

A dimidio sæculi hujus, incrementum atque vires sumpsit doctrina sive schola, quæ materialismum profitetur; cui rei proculdubio favet spiritus antichristianus, adhuc vero magis sensualismus ac divitiarum amor, qui cunctos pene homines invasit et torquet.

Jam vero recentiores materialismi asseclæ dogmata profitentur, quæ vix aut nec vix a dogmatibus Hobbes, Lame-trie, Holbach, atque ipsius quoque Lucretii discriminantur. Apud eos namque:

a) Nullus existit Deus a mundo distinctus mundi creator, ac mundo anterior aut superior, sed notio ejusmodi Dei transcendentalis nihil est aliud quam imaginationis commentum et chimæra.

b) Natura sola vere existit, eaque infinitatem sibi vendicat, tum quoad tempus, tum quoad spatium, nec aliud in se continet nisi vim et materiam (fuerza y materia), ex quibus originem et attributa mutuantur entia omnia, quæ universum hocce constituunt.

c) Vires ergo et actiones cunctæ, cujuscumque tandem sint generis, sunt transformationes seu manifestationes variæ ejusdem vis: siquidem vires omnes, etiam quæ psychicae appellantur, ut ratio et voluntas, conveniunt quoad essentiam cum viribus mechanicis et chymicis, ex quibus originem ducunt, et quibus prorsus æquipollent.

d) Itaque nullam agnoscere oportet in homine animam spiritualem aut immortalem, præmium nullum aut supplicium post mortem, nec aliam destinationem habet homo

extra præsentem vitam; in morte enim compositi humani, elementa in sinum naturæ universalis refunduntur, ut alia et alia corpora et composita in infinitum constituent.

e) Rationis actus et voluntatis volitiones sunt vel vibrationes nervorum, vel secretiones aut efluxus substantiæ cerebralis. Immo vero, voluntatis actus, sicut et rationis et cæterarum virium animæ, absoluto determinismo seu legibus prorsus necessariis subjiuntur, quapropter voluntatis libertas præoccupatio est animi et pura illusio.

Cum schola ista affinitatem maximam præ se fert *Darwinismus*, quod systema nomen accepit a C. Darwin, apud quem

1.º Animalium omnium genera et species ex uno primævo plasmate, quod vix aut ne vix quidem a vi chymica discriminari videtur, originem ducunt, idque per evolutionem quamdam, quæ, ope selectionis naturalis et sexualis, ut vocant, simul cum pugna pro existentia, perficitur.

2.º Ejusmodi origo et constitutio naturæ, sive essentiæ specificæ, locum habet etiam in homine, qui quidem a simio immediate, mediate vero ab inferioribus animalibus originem trahit. Ergo homo, non per creationem *ex nihilo*, a Deo, esse, naturam et animam recepit, sed per evolutionem seu transformationem successivam ex inferioribus animalibus.

Hæc tamen duo pronuntiata posteriorem evolutionem Darwinismi exhibent, quia systema hocce, prout in opere *Origo specierum* continetur, non excludit nec influxum Dei quoad productionem quorundam protoplasmatum, ex quibus plantæ et animalia postea promanarunt, nec hominis creationem *ex nihilo*, sicut in nostra *Historia Philosophiæ* adnotavimus¹, a quibus recessit explicite Darwin in postero-

¹ "Las manifestaciones múltiples y diferentes de la vida, al menos en su fase zoológica; las especies, los géneros, las familias, lo mismo que las variedades y las razas, son el resultado y la expresión de una serie de perfecciones insensibles y como infinitesimales, que se acumulan y desenvuelven en millares de

ribus libris, naturalismo et materialismo amicas manus porrigens.

Præcipui Darwinismi asseclæ, præter Lamark, qui eidem præiverat in suo opere, cui titulus: *Philosophia Zoologica*, sunt *Wallace*, qui simul fere cum Darwin systema hocce exposuit; *Clementia Royer*, quæ Darwini opera commentariis ornavit, præsertim vero *Häckel*, qui, pro Darwinismo firmando atque evolvendo, opera quædam edidit, inter quæ eminet liber cui titulus: *Historia creationis secundum leges naturæ*, quibus adduntur *Jäger* atque etiam *Braubach* cum aliis.

Porro inter præcipuos materialismi sectatores, præter eos, qui *ad sinistram hegelianam*, ut vocant, pertinent, connumerari possunt *Virchow*, *Helmholtz*, *Tyndall*, *Moleschott*, *Buchner*, *Vogt*, *Dubois-Reymond*, *Lævental*, *Dühring* qui postremus opus edidit, cui titulus: *Cursus philosophiæ*, in quo materialismum quemdam superiorem et transcendentalem exponere aggreditur, quem etiam Philosophiam realitatis (*Wirklichkeit philosophiæ*) appellat.

años; de manera que toda la escala zoológica es producto y efecto de uno ó pocos protoplasmas primitivos, de una célula primordial, que se desarrolla y transforma en toda clase de animales en virtud de la selección natural, favorecida y auxiliada por la concurrencia vital, la herencia, la adaptación, la selección sexual, etc.

Hasta aquí la teoría expuesta por Darwin en su primera obra formal sobre la materia; obra en la cual ni rechaza la creación para explicar el origen primero de la vida, ni se atreve á aplicar su hipótesis al origen del hombre. Sólo diez años más tarde, y cuando su discípulo *Häckel*, más atrevido y más lógico que su maestro, proclamó que el hombre es una transformación del mono, el naturalista inglés abandonó la reserva en que se había encerrado acerca de este punto, y publicó su *Origen del hombre*, y poco después su *Descendencia del hombre y la selección sexual*. *Historia de la Filosofía*, t. IV, página 274-75.

ARTICULUS DECIMUS TERTIUS

Philosophia positiva.

Philosophia positiva, seu *positivismus*, ut ajunt, amicas manus puro materialismo porrigit, quantumvis ab eo systematicore tenus, potius quam in rei veritate differat, quatenus, scilicet, nec Dei existentiam, nec animæ spiritualitatem et immortalitatem expresse inficiatur, saltem apud quosdam ejus sectatores. Nihilominus, veritates ejusmodi vix consistere queunt, sive inspiciantur sententiæ et opiniones assecularum positivismi, sive præ oculis habeatur contemptus, vel potius evacuatio scientiæ theologicæ ac metaphysicæ, apud positivismi propugnatores.

Augustus Comte, qui natus est apud Montempesulanum 1789, merito habetur tamquam parens hujus systematis, quod quidem explanavit in opere, cui titulus: *Cursus philosophiæ positivæ*. Apud ipsum,

a) Experientia phænomenorum atque inductio legum ex ipsis constituunt unicam viam ad cognoscendam veritatem; ita ut methodus rationalis et processus *a priori*, sicut et conceptiones vel notiones theologicæ atque metaphysicæ, ad nihil prorsus deserviant, dum agitur de rerum veritate percipienda, atque rejicienda sunt prorsus tamquam puræ hypotheses vel imaginationis figmenta.

b) Philosophia est complexus omnium scientiarum, quæ per præfatam methodum acquiri possunt, inter quas ultimum ac præcipuum locum obtinet *sociologia*, quæ scientias morales ac politicas complectitur. Philosophiæ porro objectum est collectio phænomenorum naturalium, ex quibus Universum exurgit, Universum, inquam, physicum, oculis ac sensibus obnoxium.

c) Philosophia simulque scientiæ speciales, quas complectitur, triplici evolutioni sive statui subjiciuntur successive, videlicet, *statui theologico*, in quo vires extramundanæ ac

voluntas divina spectantur et habentur tamquam causa phænomenorum naturalium; *statui metaphysico*, qui rerum causas et principia per abstractiones rationales, per mentis conceptiones, per animam seu vires animicas et vitales, quærit; *statui positivo*, in quo, rejectis omnibus theologicis ac metaphysicis, cuncta exponuntur per leges necessarias naturæ, atque ope observationis et experientiæ. Atque exinde,

d) Phænomena cuncta Universi determinismo absoluto atque necessariis prorsus legibus subjiciuntur, quod quidem non solum de mechanicis, chymicis, physicis et astronomicis intelligendum est, sed etiam de rebus ac factis historicis, moralibus ac socialibus.

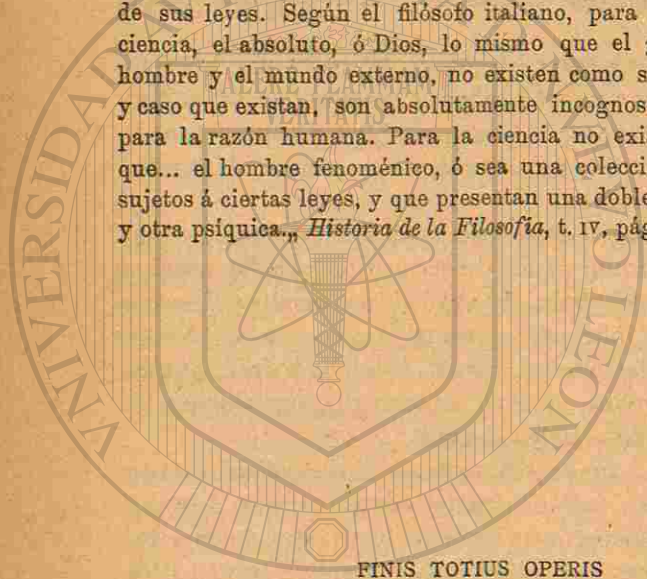
Præcipuus Aug. Comte discipulus in Gallia merito habetur *Littré*, qui non pauca conscripsit pro scholæ positivæ pronuntiatis exponendis, firmandis, evolvendis. Ejusdem porro principiis inhærent, quisque pro suo modo, *Stuart, Mill, Bain, Hebert-Spencer, Smiid, Taine*, cum aliis, præsertim in quæstionibus, quæ ad biologiam, psychologiam ac scientias historico-sociales spectant.

Nihilominus, in Anglia systema hocce moderationem quamdam præ se fert, nec materialismi propria dogmata amplectitur, qua sane in re ipsos non imitantur quidam Positivismi sectatores tum apud Gallos, ut videre est in *Littré*, cujus doctrina vix aut ne vix quidem a doctrina materialismi differt, uti alio in loco adnotavi¹, tum apud Italos ut

¹ Audiatur quod de re hac in *Historia Philosophiæ* nuper scripsimus: "En realidad, cuando se afirma que el espíritu no es más que una propiedad, una fuerza de la materia ó sustancia organizada (*l'esprit est la propriété ou la force de la substance organisée*), como afirma *M. Littré*, y cuando se añade que para la ciencia positivista no hay más que materia y propiedades de la materia, es difícil mantener la línea de separación y distinción entre el positivismo y el materialismo.", T. iv, página 217.

videre est in libris *Ardigo*¹, postremis hisce annis in lucem editis.

¹ "Entre los positivistas italianos merece figurar en primer término Ardigo, el cual, en su *Psicologia come scienza positiva*, reduce la ciencia psicológica, ó, mejor dicho, la filosofía toda, al conocimiento experimental de los fenómenos de la conciencia y de sus leyes. Según el filósofo italiano, para el hombre de la ciencia, el absoluto, ó Dios, lo mismo que el *yo* y el *no-yo*, el hombre y el mundo externo, no existen como seres sustanciales; y caso que existan, son absolutamente incognoscibles como tales para la razón humana. Para la ciencia no existen más objetos que... el hombre fenoménico, ó sea una colección de fenómenos sujetos á ciertas leyes, y que presentan una doble fase: una física y otra psíquica." *Historia de la Filosofía*, t. IV, pág. 219.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE LEÓN
DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

INDEX

VOLUMINIS TERTII

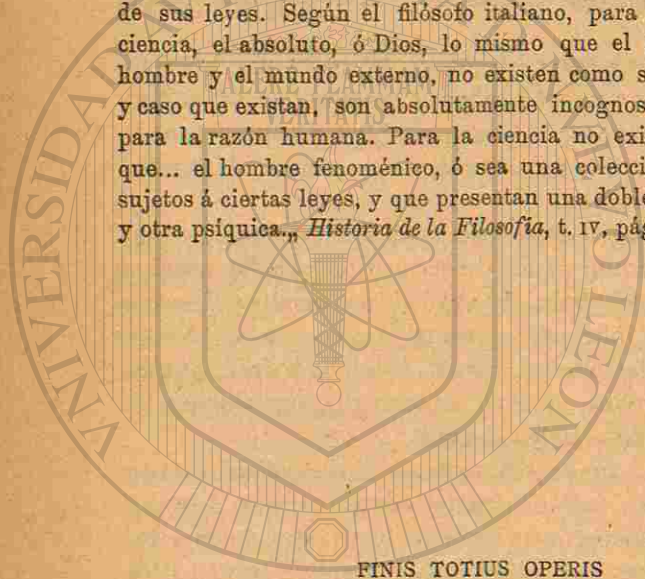
LIBER SEPTIMUS

ETHICA SIVE PHILOSOPHIA MORALIS

	Pag.
CAPUT PROÆMIALE. De Ethica universim spectata.....	1
§ I. De notione et existentia moralis scientiæ.—Definitio scientiæ moralis.—Duplex genus humanorum actuum.—Utilitas scientiæ moralis et conditio necessaria pro ipsius existentia.—Fatalistæ.—Pantheistæ.—Ethica est scientia practica.....	1
§ II. De objecto et principiis Ethicæ.—Objectum <i>attributio-</i> nis scientiæ moralis.—Objectum <i>materiale</i> et <i>formale</i> ejusdem.—Prima principia hujus scientiæ.—Quid sentiendum de Ethica, qua scientia et quoad certitudinem.....	3
§ III. Discrimen Ethicæ ab aliis.—Discrimen Ethicæ a morali christiana seu theologica quoad <i>subjectum</i> , quoad <i>principia</i> , quoad <i>naturam</i> et <i>originem</i> præceptorum.—Discriminatur quoque a prudentia.—Triplex ejusdem discrimen a lege seu <i>jure nature</i>	5
§ IV. De Morali independenti.....	7
§ V. Methodus et divisio Ethicæ.—Scientiæ moralis methodus simul est experimentalis, psychologica et rationalis.—Divisio Ethicæ apud veteres.—Ethica <i>universalis</i> seu generalis et Ethica particularis seu <i>specialis</i>	11

videre est in libris *Ardigo*¹, postremis hisce annis in lucem editis.

¹ "Entre los positivistas italianos merece figurar en primer término Ardigo, el cual, en su *Psicologia come scienza positiva*, reduce la ciencia psicológica, ó, mejor dicho, la filosofía toda, al conocimiento experimental de los fenómenos de la conciencia y de sus leyes. Según el filósofo italiano, para el hombre de la ciencia, el absoluto, ó Dios, lo mismo que el *yo* y el *no-yo*, el hombre y el mundo externo, no existen como seres sustanciales; y caso que existan, son absolutamente incognoscibles como tales para la razón humana. Para la ciencia no existen más objetos que... el hombre fenoménico, ó sea una colección de fenómenos sujetos á ciertas leyes, y que presentan una doble fase: una física y otra psíquica." *Historia de la Filosofía*, t. IV, pág. 219.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE LEÓN
DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

INDEX

VOLUMINIS TERTII

LIBER SEPTIMUS

ETHICA SIVE PHILOSOPHIA MORALIS

	Pag.
CAPUT PROÆMIALE. De Ethica universim spectata.....	1
§ I. De notione et existentia moralis scientiæ.—Definitio scientiæ moralis.—Duplex genus humanorum actuum.—Utilitas scientiæ moralis et conditio necessaria pro ipsius existentia.—Fatalistæ.—Pantheistæ.—Ethica est scientia practica.....	1
§ II. De objecto et principiis Ethicæ.—Objectum <i>attributio-</i> nis scientiæ moralis.—Objectum <i>materiale</i> et <i>formale</i> ejusdem.—Prima principia hujus scientiæ.—Quid sentiendum de Ethica, qua scientia et quoad certitudinem.....	3
§ III. Discrimen Ethicæ ab aliis.—Discrimen Ethicæ a morali christiana seu theologica quoad <i>subjectum</i> , quoad <i>principia</i> , quoad <i>naturam</i> et <i>originem</i> præceptorum.—Discriminatur quoque a prudentia.—Triplex ejusdem discrimen a lege seu <i>jure nature</i>	5
§ IV. De Morali independenti.....	7
§ V. Methodus et divisio Ethicæ.—Scientiæ moralis methodus simul est experimentalis, psychologica et rationalis.—Divisio Ethicæ apud veteres.—Ethica <i>universalis</i> seu generalis et Ethica particularis seu <i>specialis</i>	11

SECTIO PRIMA

ETHICA GENERALIS

	Pag.
CAPUT I. De ultimo fine actuum humanorum.....	14
<i>Art. I.</i> De ultimo fine secundum se spectato.—Finis notio et definitio.—Qua ratione identificatur cum bono.—Finis in intentione atque in executione.—Præcipuæ finis divisiones.—Homo, dum deliberate agit, propter finem ultimum agit.—Thesis.— <i>Solus Deus, utpote bonum summum et infinitum, constituit objectivam beatitudinem hominis.</i> —Corollaria.— <i>Epicureismus, Utilitarismus et Philanthropismus.</i> —Deus principium fundamentale et prima regula ordinis moralis.—Solvuntur objectiones.....	14
<i>Art. II.</i> Utrum beatitudo possit obtineri in hac vita.—Beatitudo quoad statum et beatitudo quoad essentiam.—Quinam tueantur possibilitatem beatitudinis in vita præsentis.—Thesis 1. ^a — <i>Perfecta hominis felicitas seu beatitudo obtineri nequit in vita præsentis.</i> —Thesis 2. ^a — <i>Absurdum est, hominis beatitudinem constituere in progressu continuo aut indefinito generis humani.</i> —Thesis 3. ^a — <i>Beatitudo perfecta solum in altera vita potest obtineri; aut imperfecta quædam in præsentis haberi potest.</i> —Scholium circa beatitudinem essentialem, et Scholasticorum opiniones de re hac.....	20
CAPUT II. De moralitate actuum humanorum.....	23
<i>Art. I.</i> De natura moralitatis.—Philosophorum pugnae circa naturam moralitatis.—Systema scholæ sensualistæ.—Systema scholæ utilitariae.—Systema sensibilitatis moralis.—Systema scholæ positivæ.—Thesis 1. ^a — <i>Impium et absurdum est systema, quod actionum humanarum moralitatem repetit ex ipsarum voluptate aut dolore.</i> —Thesis 2. ^a — <i>Systema scholæ utilitariae, sicut et affectionis sensibilis, rejicienda sunt tamquam insufficientia ad moralitatem explicandam.</i> —Thesis 3. ^a — <i>Moralitas non desumitur ex libera Dei voluntate.</i> —Thesis 4. ^a — <i>Moralitas constituitur per ordinem seu relationem transcendentalem actus ad objectum prout consentaneum rationi.</i> —Solvuntur objectiones.....	23

Pag.

<i>Art. II.</i> De speciebus et effectibus moralitatis.—Triplex species moralitatis secundum se spectatæ.—Ex parte subiecti seu in individuo, actus humanus deliberatus vel bonitatem moralem, vel malitiam sibi vendicat.—Objectum prout respicit ordinem moralem.—Qua ratione finis et circumstantiæ actus humani moralitatem possunt determinare, augere, vel imminuere.— <i>Imputabilitas moralis</i> atque ipsius constitutio.—Quid nomine meriti, et quænam conditiones requirantur ad rationem meriti.—Meritum hominis apud Deum nequit esse secundum strictam æqualitatem justitiæ.....	33
CAPUT III. De conditione et adjunctis moralitatis.....	35
<i>Art. I.</i> De conditione moralitatis, seu de libertate.....	35
§ I. De natura libertatis.—Voluntas ut natura, et voluntas ut voluntas.—Notio generica voluntatis.—Voluntas ut natura prior est quam voluntas ut voluntas.—Actus utriusque.—Ratio, ob quam voluntas hominis libere et non necessario eligit bona particularia et finita.—Indifferentia est de ratione libertatis.—Indifferentia subjectiva et objectiva.—Libertas spontaneitatis et libertas arbitrii.—Necessitas voluntatis quoad aliquem actum minime opponitur libertati arbitrii ejusdem quoad alios actus.—Libertas contradictionis, libertas contrarietatis et libertas specificationis.—Assignantur conditiones necessariae pro actione vere libera, seu pro exercitio libertatis.—Scholium circa originem seu radicem libertatis.....	35
§ II. De existentia libertatis humanæ.—Thesis 1. ^a — <i>Homo vera gaudet libertate arbitrii, qua excluditur necessitas ad unum, et qua vere est dominus suorum actuum.</i> —Thesis 2. ^a — <i>Indifferentia seu libertas contrarietatis ad bonum et malum morale ad essentiam libertatis arbitrii non spectat, sed potius ejus est navus et imperfectio.</i> —Solvuntur objectiones.....	42
<i>Art. II.</i> De adjunctis, quæ voluntarium et libertatem vel tollunt, vel minuunt.—Notio voluntarii in genere.—Voluntarium perfectum et voluntarium imperfectum.—Necessarium et liberum.—Formale et virtuale.—Positivum et negativum.—Quid sit violentia, et qua ratione influere possit in actus voluntatis.—Conditiones ad metum	

	Pag.
gravem.—Voluntarium minuit, sed non penitus tollit.—Ignorantia triplex: <i>antecedens</i> , <i>concomitans</i> et <i>consequens</i> .—Qua ratione influant in libertatem et moralitatem actus humani.—Concupiscentia seu passio <i>ex redundantia</i> , et concupiscentia <i>ex electione</i> .—Utriusque relatio cum actu humano.—Passio, prout se habet vel antecedenter vel consequenter ad actum voluntatis.....	50
<i>Art. III.</i> De adjunctis, quæ conditionem moralitatis seu libertatem interius roborant.— <i>Quæres 1.º</i> Quænam sit virtutis moralis notio.— <i>Quæres 2.º</i> Undenam oriuntur et generentur virtutes morales.— <i>Quæres 3.º</i> Quodnam sit subjectum virtutis moralis.— <i>Quæres 4.º</i> Quotuplex sit virtus moralis.—Assignatur ratio divisionis virtutis moralis in quatuor cardinales.—Ratio seu fundamentum hujus denominationis.—Qua ratione prudentia cæteris virtutibus moralibus præstat.—Collatio inter reliquas tres virtutes cardinales.—Medium rei, et medium rationis.—Discrimen inter justitiam commutativam et distributivam.—Virtutes morales in statu perfecto habitæ invicem connectuntur.....	53
<i>Art. IV.</i> De necessitate auxilii divini seu gratiæ.—Quid requirat hominis perfecta moralitas.—Necessitas auxilii specialis Dei seu gratiæ, tam ex parte intellectus, quam ex parte voluntatis, atque etiam passionum appetitus sensitivi.—Corollaria.—Scholium circa naturam hujus gratiæ.	61
CAPUT IV. De regulis morum.....	65
<i>Art. I.</i> De regula proxima morum, seu conscientia.—Duplex regula voluntatis humanæ quoad mores, ratio humana et lex æterna.—Definitio seu notio conscientiæ.—Assignantur actus conscientiæ.—Undenam accipiat vim obligandi conscientia.—Relatio conscientiæ et legum humanarum cum lege æterna quoad vim obligandi.....	65
<i>Art. II.</i> De lege naturali.....	68
§ I. De lege naturali in genere.—Notio et natura legis naturalis.—Ejusdem relatio cum lege æterna et cum ratione humana.—Legis naturalis existentia.—Præcepta legis naturalis, atque ipsorum divisio tum ex parte <i>cognitionis</i> , tum ex parte <i>materiæ</i> .—Discrimen legis naturalis a conscientia et a synderesi.—Proprietates ejusdem.....	68

	Pag.
§ II. De unitate, evidentia et immutabilitate legis naturalis.—Thesis 1. ^a — <i>Lex naturalis continet præceptum aliquod primum respectu aliorum, illudque merito assignatur: Bonum est faciendum et malum vitandum vel fugiendum</i> .—Thesis 2. ^a — <i>Nequit dari ignorantia invincibilis legis naturalis quoad primaria præcepta in homine rationis compote: dari tamen potest quoad secundaria in circumstantiis extraordinariis: ast quoad præcepta, quæ tertiaria appellavi, potest utique dari etiam in circumstantiis ordinariis</i> .—Lex naturalis gaudet immutabilitate, non solum absoluta, sed etiam omnimoda seu quoad omnia præcepta.—Solvuntur objectiones.—Scholium circa sanctionem legis naturalis.....	71
<i>Art. III.</i> De lege humana.—Definitio legis humanæ atque ejusdem declaratio.—Lex humana ex quadruplici capite potest dici injusta.—Necessitas et ratio legum humanarum.—Lex humana derivari potest a naturali vel <i>per modum illationis</i> , vel <i>per modum determinationis</i> .—Quænam sit materia propria legis humanæ.—Definitio <i>juris gentium</i> atque ejusdem declaratio.—Variæ divisiones legis humanæ.—Jus gentium discriminatur a lege humana, et qua ratione.—Differt quoque a lege naturali quadruplici ex capite.—Leges humanæ habent vim obligandi in conscientia, dummodo justæ sint.....	81

SECTIO SECUNDA

DE ONTOLOGIA SEU ETHICA SPECIALIS.

CAPUT PROEMIALE.—De officio et jure in genere.....	87
<i>Art. I.</i> Notiones generales circa jus et officium.....	87
<i>Art. II.</i> Juris divisio ac præcipuæ species.....	91
<i>Art. III.</i> De officio juxta theoriam rationalistam ac juxta theoriam christianam.....	99
CAPUT I. De officiis hominis erga Deum.....	103
<i>Art. I.</i> De Religione.....	104
§ I. De Religione in genere spectata.—Notio religionis in genere.—Assignantur duo præcipua fundamenta religionis universim acceptæ.—Existit in homine naturalis re-	

	Pag.
ligio, idque duplici sensu.—Religio fundamentum necessarium civilis societatis.—Improbatur praxis hodierna gubernantium quoad catholicam Religionem.—Religio naturalis deistarum et rationalistarum.—Necessitas et existentia religionis a Deo ipso homini revelata.—Utilitas, necessitas revelationis divinæ etiam quoad veritates naturales.....	104
§ II. De officiis, quæ ex religione in genere spectata enascuntur.—Primum officium hominis erga religionem est, <i>quærere et vestigare, quam sit vera religio a Deo revelata.</i> —Secundum, <i>religionem veram semel agnitam animo complecti.</i> —Tertium, <i>veram Religionem, non modo ore et mente, sed etiam voluntate et corde confiteri ad salutem.</i> —Quartum, <i>cultum, non juxta hominis arbitrium, sed juxta formam a Deo revelatam, divinitati tribuere.</i> —Quintum, <i>veram Religionem semel cognitam, et amplexam tueri, conservare et propagare.</i> —Corollaria.....	110
Art. II De cultu Deo exhibendo.—Thesis 1. ^a — <i>Homo Deum colere debet, non modo cultu interno, sed etiam externo et publico.</i> —Thesis 2. ^a — <i>Libertas cultuum seu religionis illicita est ex genere suo; nec proinde licet cooperari ad ejus introductionem in natione catholica.</i> —Sensus thesis explicatur.—Corollaria.— <i>Quid sentiendum de latitudinarismo.</i> —Solvuntur objectiones.....	113
Art. III —De Christi Ecclesia prout est organum veræ religionis.....	125
§ I. De Ecclesiæ constitutione et natura.—Christus Dominus institutor et fundator Ecclesiæ.—Visibilitas hujus Ecclesiæ — <i>Quare et quo sensu dicatur una, sancta, catholica, apostolica.</i> —Forma Ecclesiæ est theocratica monarchica, simul cum aristocratica et democratica.—Finis Ecclesiæ quoad præsentem vitam.—Independentia Ecclesiæ a civili societate.—Perfectissimus ordo hierarchicus habetur in Ecclesia.—Christi Ecclesia gaudet vita propria, quæ <i>ministerium doctrinale, ministerium sacerdotale et ministerium legale</i> complectitur.—Christi Ecclesia est societas simul naturalis et supernaturalis.....	126
§ II.—De juribus Ecclesiæ, hominumque officiis ex eis ema-	

	Pag.
nantibus.—Ecclesia jus habet prædicandi Evangelium ubique terrarum.—Cui juri respondet ex parte hominum <i>obligatio amplectendi fidem, et jus expugnandi eos, qui prædicationem Evangelii violenter impediunt.</i> —Ecclesia jus quoque habet condendi leges pro congrua fidelium gubernatione.—Cui juri respondet ex parte fidelium officium <i>obedientiæ, et ex parte magistratum seu principum sæcularium officium libertatis, seu non impediendi ejusmodi legum promulgationem.</i> —Jus divinum <i>inest</i> Ecclesiæ ad decernendum infallibiliter circa fidem <i>et mores.</i> —Ex quo enascuntur officia tum credendi ejusmodi veritates, tum, quoad principes et magistratus catholicos, cohibendi publicationem doctrinarum, quæ catholica fidei adversentur.—Ecclesia jus habet invigilandi atque <i>vocandi</i> in examen doctrinam publicam.—Huic jure Ecclesiæ adversatur monopolium universitarium.—Jus quoque habet Ecclesia acquirendi et possidendi bona temporalia.— <i>Desamortizatio</i> est vera spoliatio, qua Ecclesiæ jura læduntur.—Corollaria.....	130
CAPUT II. De officiis hominis, qua socialis.....	136
Art. I. De origine societatis civilis et supremæ potestatis ejus.— <i>Societatis civilis alia origo historica, alia philosophica.</i> —Thesis 1. ^a — <i>Origo societatis civilis repetenda est ex ipsa hominis natura.</i> —Corollaria.— <i>Quid sentiendum de Pacto Sociali Rousseau.</i> —Thesis 2. ^a — <i>Suprema potestas, qua regitur civilis societas, originem ducit immediate ex jure humano; mediate vero ex jure divino, seu ex Deo auctore naturæ.</i> —Suprema potestas civilis duplex elementum includit.—Solvuntur objectiones.—Scholium circa theoriam <i>suffragii universalis</i>	136
Art. II. De scopo et organismo societatis civilis.....	146
§ I. De scopo civilis societatis.— <i>Varie philosophorum opiniones circa scopum societatis civilis.</i> —Assignatur verus scopus ejusdem.— <i>Conditiones præfati scopi.</i> —Finis civilis societatis coalescit ex duobus elementis.— <i>Perfectio physica, perfectio intellectualis et perfectio moralis hominum.</i> —Undenam repetere oporteat veram civilizationem.....	146
§. II. De organismo civilis societatis.—In quo positus sit	

	Pag.
organismus civilis societatis <i>ex parte personarum</i> .—Organismus ejusdem <i>ex parte formæ</i> .—Regimen monarchicum, aristocraticum, democraticum et mixtum.—Quodnam ipsorum optimum sit.—Quid de regimine parlamentario. prout hodie usurpatur.....	150
<i>Art. III.</i> De officiis hominum respectu societatis civilis.—Alia officia gubernantium, alia officia subditorum.—Assignantur præcipua officia gubernantium.—Thesis.— <i>Absoluta libertas præli illicita est ex genere suo</i> .—Alia gubernantium officia præsertim in natione catholica.—Subditorum officia.....	152
CAPUT III. De officiis hominis erga proximum et seipsum...	156
<i>Art. I.</i> De officiis hominis erga alios in genere et de juribus individualibus.—Duo principia, quibus innituntur officia hominis erga alios.—Assignantur præcipua hominis officia erga alios.—Jura <i>absoluta</i> et jura <i>hypothetica</i> hominis in societate degentis.—Assignantur vera jura individualia...	156
<i>Art. II.</i> De jure proprietatis.....	159
<i>Art. III.</i> De mendacio.—Definitio mendacii.—Mendacium <i>jocosum</i> , <i>officiosum</i> et <i>perniciosum</i> .—Nec intentio nocendi proximo, nec intentio fallendi alium pertinent ad essentiam mendacii.—Postrema pertinet ad <i>perfectionem</i> mendacii.—Thesis.— <i>Mendacium essentialiter malum est in ordine morali, ita ut nunquam fas sit mentiri</i> .—Corollarium.—Scholium circa <i>restrictionem mentalem</i> et circa <i>occultationem veritatis</i>	164
<i>Art. IV.</i> De duellis.—Notio vel definitio duelli.—Diversa duellorum genera apud veteres et recentiores.—Thesis.— <i>Duellum privata auctoritate initum legi naturali, principiis socialibus, ac recte rationi adversatur</i> .—Solvuntur objectiones.	168
<i>Art. V.</i> De officiis hominis erga seipsum.—Officium fundamentale hominis erga seipsum.—Ex quo emanant officium seipsum perficiendi quoad cognitionem.—Officium perficiendi seipsum per virtutes morales.—Officium conservandi vitam, corpus hujusque membra.—Thesis.— <i>Suicidium est peccatum gravissimum, cum lege natura ac recta ratione pugnans</i> .—Causa præcipua suicidii nostra ætate.—Non licet seipsum occidere ex intentione, etiam ad vitan-	

	Pag.
dum periculum peccati.—Solvuntur objectiones.....	173
<i>Art. VI.</i> De contractibus.....	179
CAPUT IV. De societate domestica.....	183
<i>Art. I.</i> Conjugalis societatis natura.....	183
<i>Art. II.</i> Officia ex conjugali societate profluentia.—Ejusdem cum civilibus potestatibus relationes.....	188

LIBER OCTAVUS

HISTORIA PHILOSOPHIÆ

CAPUT PROÆMIALE.—Notio historiæ philosophiæ.—Finis, lex ejusdem.—Divisio historiæ philosophiæ ratione <i>formæ</i> et ratione <i>temporis</i> .—Observatio fundamentalis pro historia philosophiæ.....	193
--	-----

PERIODUS PRIMA HISTORIÆ PHILOSOPHIÆ

CAPUT I. Epocha prima hujus periodi.....	196
§ I. Philosophia Hebræorum.—Philosophia traditionalis Hebræorum.—Philosophia mixta ex traditionali et rationali.—Esseni.—Saducæi.—Pharisæi.—Thalmud et philosophia cabalistica.....	196
Observationes.....	199
§ II. Philosophia Indorum.—Divisio et discrimina hujus philosophiæ et librorum, quibus continetur.—Philosophia traditionalis.—Philosophia rationalis.....	200
Philosophia <i>Nyaya</i>	201
Philosophia <i>Sankhya</i>	202
<i>Patandjali</i>	202
Observationes.....	202
§ III. Philosophia Sinesium, Persarum et Ægyptiorum.—Philosophia apud Sineses.—Apud Persas.—Apud Ægyptios.....	203
CAPUT II. Epocha secunda.—Philosophia græca usque ad instaurationem socraticam.....	205
§ I. Schola jonica.....	205

	Pag.
<i>Thales</i>	205
<i>Anaximander</i>	206
<i>Anaximenes</i>	206
<i>Heraclitus</i>	206
<i>Anaxagoras</i>	206
§ II. Schola italica.....	207
<i>Pythagoras</i> — Præcipui ejusdem discipuli.....	207
§ III. Schola atomistica.....	208
<i>Leucipus</i> et <i>Democritus</i>	208
§ IV. Schola pantheistica.....	209
<i>Xenophanes</i>	209
<i>Parmenides</i>	209
<i>Melissus</i>	209
<i>Zeno</i>	210
§ V. Schola sceptica. — Origo et occasio scepticismi.....	210
<i>Gorgias</i>	211
<i>Protagoras</i>	211
<i>Calicles</i>	212
Observationes circa præcedentes scholas et characteres, quibus insigniuntur.....	212
CAPUT III. Tertia epocha primæ periodi.....	213
§ I. Instauratio socratica.....	213
Philosophia Socratis.....	213
§ II. Scholæ quædam, quæ ex instaurazione socratica initium et occasionem habuerunt.....	214
<i>Schola Cyrenaica</i>	215
<i>Schola Cynica</i>	215
<i>Schola Megarica</i>	216
<i>Schola Elidensis</i> et <i>Eretriensis</i>	216
III. Philosophia Platonis.....	217
Observationes.....	219
Platonis successores in Academia. — <i>Speusippus</i> . — <i>Xeno-</i> <i>crates</i> . — <i>Polemon</i> , <i>Crates</i> et <i>Crantor</i>	222
Secunda Academia.....	223
Tertia Academia.....	223
§ IV. Schola peripatetica.....	223
Philosophia seu doctrina Aristotelis.....	225
Observatio.....	229

	Pag.
Discipuli et successores Aristotelis.....	231
§ V. Schola sceptica.....	231
<i>Pyrrho</i> , ejusque præcipui successores.....	231
§ VI. Schola epicurea.....	232
Doctrina Epicuri.....	233
§ VII. Schola stoica.....	235
<i>Zeno</i> , parens hujus scholæ, atque ipsius doctrina.....	235
Observationes.....	236
§ VIII. Philosophia romana.....	237
<i>Cicero</i>	238
<i>Epictetus</i> cum aliis stoicis.....	238
<i>Lucius Annaeus Seneca</i>	239
Observatio.....	240

PHILOSOPHIE PERIODUS SECUNDA, SEU PHILOSOPHIA POST
CHRISTUM NATUM

CAPUT IV. Prima epocha secundæ periodi, seu universæ phi- losophiæ epocha quarta.....	241
§ I. Philosophia neoplatonica.....	241
Hujus scholæ fundator et primi adseclæ.....	241
<i>Plotinus</i> ejusque doctrina.....	243
Observationes.....	244
Præcipui propugnatores et discipuli Neoplatonismi post <i>Plotinum</i> . — <i>Porphyrius</i> . — <i>Jamblicus</i> . — <i>Hierocles</i> . — <i>Pro-</i> <i>clus</i>	246
§ II. Philosophia Patrum Ecclesiæ.....	246
Dogmata philosophica, in quibus Ecclesiæ Patres con- veniunt.....	246
SPECIALIA PP. GRÆCORUM	
§ III. Philosophia S. Justini et Athenagoræ.....	248
Doctrina philosophica S. Justini.....	248
<i>Athenagoras</i>	248
§ IV. Philosophia Clementis Alexandrini.....	249
Observatio.....	255
§ V. Philosophia Origenis.....	256
§ VI. Philosophia Tertulliani.....	258
Observatio.....	261

	Pag.
§ VII. Philosophia S. Augustini.....	261
§ VIII. Philosophia Sancti Isidori.....	262
Observatio.....	267
§ IX. De Philosophia Boetii et Cassiodori.....	267
Cassiodorus.....	268
Boetius.....	268
CAPUT V. Secundæ periodi epocha secunda, seu universæ philosophiæ quinta epocha.....	271
Philosophia Scholastica.— Epochæ quatuor philosophiæ scholasticæ.....	271
§ I. Prima epocha philosophiæ scholasticæ.....	272
Erigena.....	272
Alvinus, Lanfrancus et Petrus Damianus.....	273
Gerbertus.....	273
§ II. Secunda epocha philosophiæ scholasticæ.....	274
Roscellinus.....	274
Guillelmus de Champeaux.....	274
Abelardus.....	275
Sonctus Anselmus.....	275
Hugo et Richardus de Santo Victore.— Petrus Lombardus.— Joannes de Salisbury.— Almaricus de Bene et David de Dinant.....	277
TERTIA EPOCHA PHILOSOPHIÆ SCHOLASTICÆ	
§ III. Philosophia Alberti Magni.....	278
§ IV. De philosophia D. Thomæ, S. Bonaventuræ et aliorum Scholasticorum ejusdem ævi.....	282
D. Thomas.....	282
D. Bonaventura.....	283
Henricus Gandavensis et Egidius Colonna.....	283
Scotus.....	283
§ V. Philosophia Rogerii Baconis et Lullii.....	285
Rogerius Baco.....	285
Raymundus Lullius.....	286
Observatio.....	292
§ VI. Philosophia Durandi et Occami.....	293
Durandus.....	293
Guillelmus Occam.....	294

	Pag.
Observatio in philosophiam Durandi et Occami.....	295
§ VII. De philosophia Arabum et Judæorum.....	295
Alpharabius.....	296
Avicenna.....	296
Algazel.....	296
Jaafar seu Tophail.....	296
Averroes.....	296
Avicebron.....	297
R. Moyses vel Maimonides.....	297
Observatio in philosophiam Arabum.....	297
§ VIII. Observationes in philosophiam scholasticam.— Nota seu character generalis hujus philosophiæ.— Defectus et vitia ejusdem.— Causæ aliæ, quæ ipsius ruinam para- verunt.....	298
CAPUT VI. Secundæ periodi tertia epocha, seu universæ philosophiæ sexta ætas.....	300
Philosophia moderna.....	300
Art. I. Transitus a philosophia scholastica ad modernam....	301
§ I. Philosophi transitionis.....	301
Georgius Gemistus et Bessarion.....	301
Marsilius Ficinus.....	301
Petrus Ramus et Franciscus Patrizzi.....	302
Georgius Trapizuntinus, Georgius Scholarius et Genna- dius, Pompanatius, Cremonidi et Zarabella.....	302
Joannes Picus mirandulanus.....	302
Jordanus Bruno et Andreas Cesalpini.....	303
Bernardinus Telesio.— Gassendi.....	303
Montaigne.....	304
Sanchez.....	304
Justus Lipsius.....	305
Nicolaus Cussanus, Joannes Reuchlin, Agrippa, Paracelsus, Hieronimus Cardan, Robertus Fludd, Jacobus Böhme.....	305
§ II. Philosophi, qui scholasticæ philosophiæ instauratio- nem pertentaverunt.....	306
Cajetanus.....	306
Francisco Suarez.....	306
Erasmus.....	306
Melchior Camus.....	307

	Pag.
<i>Ludovicus Vives</i>	308
<i>Thomas Campanella</i>	311
Observatio.....	314
<i>Art. II. Philosophia Baconis et Cartesii</i>	315
§ I. <i>Philosophia Baconis</i>	315
§ II. <i>Philosophia Cartesii</i>	317
§ III. <i>Observaciones in philosophiam Baconis et Cartesii</i> ...	321
<i>Art. III. Sensualismus et materialismus</i>	323
§ I. <i>Hobbes</i>	324
§ II. <i>Locke</i>	325
§ III. <i>Van-Helmont et Condillac</i>	326
<i>Van-Helmont</i>	326
<i>Condillac</i>	327
§ IV. <i>Helvetius et Holbach</i>	328
<i>Philosophia Helvetii</i>	328
<i>Philosophia Holbach</i>	328
<i>Art. IV. Pantheismus philosophiæ modernæ</i>	330
§ I. <i>Philosophia Spinosæ</i>	330
Observatio.....	334
§ II. <i>Fichte, Schelling et Hegel</i>	335
<i>Horum pantheismus et alia placita</i>	335
§ III. <i>Schleiermacher et Solger</i>	336
<i>Philosophia Schleiermacher</i>	336
<i>Pantheismus Solger</i>	337
§ IV. <i>Philosophia Krause</i>	338
Observationes.....	339
§ V. <i>Nova schola hegeliana</i>	340
<i>Philosophia hujus scholæ</i>	341
§ VI. <i>Schola eclectica</i>	344
<i>Ancillon, Jouffroy, Damiron et Royer-Collard</i>	344
<i>Philosophia Cousin</i>	345
<i>Art. V. Scepticismus</i>	346
<i>Le-Vayer</i>	346
<i>Huet</i>	346
<i>Bayle</i>	346
<i>Berkeley</i>	346
<i>Pascal</i>	347
<i>Hume</i>	347

	Pag.
<i>Art. VI. Ontologismus</i>	349
§ I. <i>Philosophia Mallebranche</i>	349
Observatio.....	351
§ II. <i>Gioberti</i>	352
Observationes.....	353
<i>Art. VII. Scholæ extra cartesianam</i>	354
§ I. <i>Schola scotica</i>	354
<i>Thomas Reid</i>	354
Observatio.....	355
§ II. <i>Philosophi quidam ad Scholam scoticam quodammo- do seu partim accedentes</i>	356
<i>Vico</i>	356
<i>Jacobi</i>	357
<i>Lamennais</i>	358
§ III. <i>Schola exterioristica seu Traditionalismus</i>	358
<i>Bonald</i>	358
<i>Bautain</i>	360
§ IV. <i>Schola transcendentalis</i>	360
<i>Philosophia Kant</i>	361
§ V. <i>Observationes in philosophiam kantianam</i>	365
<i>Art. VIII. Philosophi extra scholam Cartesii</i>	366
§ I. <i>Leibnitz</i>	367
Observatio.....	374
§ II. <i>Philosophi alii germani</i>	374
<i>Tschirnhausen</i>	374
<i>Thomasius</i>	374
<i>Wolff</i>	375
<i>Baumgarten</i>	376
§ III. <i>Philosophi galli</i>	377
<i>Bossuet</i>	377
<i>Fenelon</i>	377
<i>Gratry</i>	377
§ IV. <i>Philosophi angli</i>	377
<i>Cudworth</i>	377
<i>Parker</i>	378
<i>Herbert</i>	378
§ V. <i>Philosophi itali</i>	379
<i>Muratori</i>	379

	Pag.
<i>Rosmini</i>	379
§ VI. <i>Raulica et Sanseverino</i>	383
<i>Art. IX. Philosophi hispani</i>	384
§ I. <i>Philosophi hispani sæculo decimo sexto</i>	385
<i>Vazquez, Toletus, Arriaga.—Dominicus Soto, Dominicus Bañez, Joannes a Sto. Thoma.—Auctores Complutensis Artium Cursus</i>	385
<i>Joannes Huarte</i>	385
<i>Oliva Sabuco</i>	386
<i>Sepúlveda</i>	387
<i>Sebastianus Fox Morcillo</i>	387
<i>Gomez Pereira</i>	388
<i>Franciscus Vallés</i>	388
<i>Andreas Laguna</i>	389
§ II. <i>Philosophi hispani sæculo decimo septimo</i>	390
<i>Caramuel</i>	390
<i>Isaac Cardoso</i>	391
§ III. <i>Philosophi hispani sæculo decimo octavo</i>	394
<i>Feijóo</i>	394
<i>Hervas et Panduro</i>	395
<i>Andreas Piquer</i>	395
<i>Observatio</i>	398
<i>Ferdinandus Ceballos</i>	399
<i>Jovellanos</i>	399
§ IV. <i>Philosophi hispani sæculi decimo nono</i>	400
<i>Balmes</i>	401
<i>Donoso Cortés</i>	401
<i>Observatio in philosophiam hispanorum</i>	402
<i>Art. X. Philosophi socialismi</i>	403
<i>Saint-Simon</i>	404
<i>Fourier</i>	404
<i>Owen</i>	405
<i>Proudhon</i>	405
<i>Art. XI. Philosophia spiritismi</i>	405
<i>Observatio</i>	410
<i>Art. XII. Materialismus recentior et Darwinismus</i>	411
<i>Art. XIII. Philosophia positiva</i>	414

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

